TUDOMÁNYOS GYÜJTEMÉNY

23

KATHOLIKUS EGYHÁZI JOG

A CODEX IURIS CANONICI ALAPJÁN

I.

IRTA

DR. KÉRÉSZY ZOLTÁN

NYILV. RENDES JOGTANÁR

A PÉCSI M. KIR. ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEMEN

A DANUBIA KIADÁSA

1927

129019

M. T. AKAD. [illegible]
1907 620

MAGY. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

R
1977

NYOMATOTT A DUNÁNTÚL EGYETEMI NYOMDÁJÁBAN, PÉCSETT

TARTALOM.

Bevezetés Lap

1. §. Az egyház fogalma 1
2. §. Az egyházi jog 6
3. §. Az egyházi jog anyagának fontosabb osztályozásai 12
4. §. Az egyházi jog mint tudomány. Segédtudományai 16
5. §. Az egyházi jog tudományos mívelésének története. Tárgyalási rendszere 19

ELSŐ KÖNYV.

Az egyházi jog forrásai.

A) Az egyházi jog forrástana.

6. §. A jogforrásokról általában 31
7. §. A ius divinum 33
8. §. Az egyházi törvények 37
9. §. A szokás 67
10. §. A rescriptumok 71
11. §. A kiváltság 80
12. §. A dispensatiók 85
13. §. A konkordátumok 88
14. §. Az időszámítás 104

B) Az egyházi jog forrásainak története.

I. Joggyűjtemények Gratiánig (ius antiquissimum).

15. §. Az álapostoli iratok 106
16. §. A nevezetesebb régi gyűjtemények a) keleten, b) nyugaton 110
17. §. Vezeklési művek (libri poenitentiales). Formulagyűjtemények. Ordines Romani. Világi törvények 117
18. §. Az álizidori gyűjtemények (collectiones pseudo-isidorianae) 122
19. §. Gratián előtti rendszeres gyűjtemények 131

II. Joggyüjtemények Gratiántól a tridenti zsinatig (ius antiquum).

Lap
20. §. Gratián Decretuma 134
21. §. Az ügylevélgyüjtemények (Collectiones decretalium) 141
22. §. A Corpus iuris canonici 153

III. Az egyházi jog forrásai a tridenti zsinattól (1545—1563) a Codex iuris canonici megalkotásáig (1917).

23. §. A tridenti (1545—1563) és a vatikáni (1869—1870) közzsinatok 158
24. §. A pápai rendeletek gyüjteményei (bullárium ok) 162
25. §. Az apostoli iroda szabályai 164
26. §. A congregatiók és a Rota döntéseinek gyüjteményei. A magyarországi partikuláris jog forrásait tartalmazó gyüjtemények 165

IV. A jelenleg érvényes jog (ius novissimum).

27. §.* A Codex iuris canonici 168

MÁSODIK KÖNYV.

Külső egyházi jog [Az egyház és állam közti s felekezetközi (interconfessionalis) viszony].

28. §.** Az egyház és állam közti viszony története . . . 192
29. §.*** A hierokratikus rendszer és az államegyháziság (caesareopapismus, territorialismus) lényege. A potestas indirecta és potestas directiva elmélete . . 232
30. §. A koordinacionális rendszer 239
31. §. A jogállam rendszere 241
32. §. Az állam és egyház szétválasztása 256
33. §. Az egyház újabb hivatalos nyilatkozatai az állam és egyház közti viszony szabályozása ügyében . . 271
34. §. A római katholikus egyház jogállása Magyarországon 275

---

* A könyvben tévesen 26. §-nak van jelezve.
** A könyvben tévesen 27. §-nak van jelezve.
*** A könyvben tévesen 28. §-nak van jelezve

Lap

35. §. A protestans egyházaknak az államhoz való viszonya Magyarországon 298
36. §. Az egyház viszonya a meg nem kereszteltekhez (infideles) és a nem katholikus keresztény (akatholikus) felekezetekhez (interkonfesszionális jog) . . 312
37. §. Toleráncia. Paritás 319

Minden jog — a compendium-készítés joga is — fenntartva

MAGYAR AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

BEVEZETÉS.

1. §. Az egyház fogalma.

Köstlin, Das Wesen der Kirche (2. kiad.) 1870. *Seeberg*, Der Begriff der christl. Kirche 1885. *Hőnig*, Der kath. u. der protest. Kirchenbegriff, 1894. *Scherer*, Handbuch des Kirchenr. I. 6. §. *P. Schanz*, Der Begriff der Kirche c. értek. a Theol. Quartalschr. LXXV. (1893.) 531. s köv. l. *Bendix*, Kirche und Kirchenrecht, 1895. (főleg 27. s köv. l.) L. még *Sägmüller*, Lehrbuch des kath. Kirchenrechts. 4. kiad. Erster Band. Erster Teil. 1925. 2. §-ánál elősorolt műveket.

Egyház (ecclesia, ἐκκλησία)[1] alatt theológiai, dogmai értelemben *a keresztelt hívek összeségét, a Krisztus által alapított vallási társulatot értjük.* Célja a keresztény hit fenntartása s terjesztése és ez úton a

[1] Az *ecclesia (*ἐκκλησία*)* szó, melyet Krisztus is használt (Math. 16, 18. és 18, 17), a görög ἐκκαλεῖν-ból ered, ezt vették át a római eredetű nyelvek (pl. l'église a franciában); míg a germán és szláv elnevezéseket legtöbben a görög κυριακόν (sc. οἰκεῖον) vagy helyesebben κυριακή (sc. οἰκία) szótól (az Úr háza) származtatják le. Nevezetesen ebből keletkeztek volna — az angolszász *cyrice* közvetítésével — a német *Kirche* (ó-feln. chirila), az angol *church*, az islandi *Kyrkia*, a svéd *Kyrka*, sőt az orosz *zerkow* s a lengyel *cerkiew* elnevezések is. Némelyek azonban az egyház megjelölésére használt germán eredetű elnevezéseket az ó-indus grhá, giriha szótól (családtagok közös lakhelye) eredettnek vélik. *Jacobson*, Kirchenr. Versuche z. Begründ. e. Syst. d. Kirchenr. Über d. Individualität d. Ausdr. u. Begr. „Kirche" (1831.) I. 58. s köv. l. *J. u. W. Grimm*, Deutsches Wörterbuch V. 970. *W. Braune* értek. (Althochdeutsch und Angelsächsisch) a Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur XLII. köt.-ben (1918.) 424. s köv. l.

hívek számára az isteni kegyelem megszerzésének, az örök üdv elnyerésének lehetővé tétele. Ezt a hivatását az egyház az egész emberiség javára és örök időkig van hívatva teljesíteni. E végből részére isteni alapítója előljárókat rendelt, akik a keresztény hit elveit hirdessék, a kegyelmi eszközöket és az egyházi hatalmat kezeljék.

Ugyanis az egyházat Krisztus a céljai eléréséhez szükséges hatalommal és jogosítványokkal is felruházta. Tehát *az egyház jogilag szervezett vallási társulat, illetve a keresztény hit fenntartására és terjesztésére rendelt intézet.* Ez a meghatározás *a jogi értelemben vett egyház* fogalmát adja.

Az egyház fogalmának hivatalos meghatározása nincsen. Közönségesen elfogadott, de nem hivatalos tekintélytől ered a *Bellarmin*-féle meghatározás: „Coetus hominum unius et eiusdem fidei christianae professione et eorumdem sacramentorum communione colligatus, sub regimine legitimorum pastorum ac praecipue unius Christi in terris vicarii Romani Pontificis."[2]

Hogy az egyház jogilag szervezett vallási társulat, kitűnik a Codex iuris canonici-ból is, amelynek 100.-ik canonja (§. 1.) szerint az egyházat s a római szent széket a jogi személy minősége isteni rendelésből (iure divino) illeti meg.[3] Tehát az egyház jogilag szervezett intézet, amelynek van saját akarata s amely jogok és kötelességek alanya lehet.

Az egyház nem a hívek által önként létesített vallási társulat, de azt Krisztus alapította, ő szervez-

---

[2] De controversiis christianae fidei, tom. II. prima controversia, De Ecclesia militante, lib. III. cap. 2.

[3] Catholica Ecclesia et Apostolica Sedes moralis personae rationem habent ex ipsa ordinatione divina, — mondja az egyházjogi kódex (can. 100. §. 1.)

te s ruházta fel a céljai megvalósításához szükséges hatalommal és eszközökkel. Szervezetének főelveit, jogi berendezésének alapelemeit Krisztus állapította meg (ius divinum). Az egyház alapítója valóban jogalkotó, törvényhozó tevékenységet fejtett ki. Ezt a tridenti zsinat dogmailag kimondotta[4] s az 1907. évi július 3-án kelt *„Lamentabili sane exitu"* kezdetű decretum is elveti azt a tanítást, hogy Krisztus nem létesített változatlan, külső hatalommal és szervezettel felruházott egyházat.[5]

Miután az egyháznak egyetlen, t. i. a Krisztus által kinyilatkoztatott hit fenntartása s terjesztése képezi feladatát és rendeltetését: ezért az egyház alapjában véve egységes, általános és egyetemes (καθολική).[6] Amennyiben azonban a keresztény hit lényegére nézve az azt követők körében eltérő felfogások keletkeztek, ez idővel a keresztény hívek társaságának több, különkülön szervezetű társaságokra való szakadását eredményezte. És pedig elsősorban a keleti egyház válik el a nyugatitól, majd a reformáció következtében ez utóbbitól az *evangelikus* vagy *protestáns* egyház különül el, amelynek ismét két főalakzata létesül, úgymint a *Luther-féle* vagy *ágostai hitv. evangelikus* és a *Kálvin-féle* vagy *református* egyház. Sőt mivel

---

[4] „Si quis dixerit, Christum Iesum a Deo hominibus datum fuisse ut redemptorem, cui fidant, non etiam ut legislatorem, cui obediant, anathema sit." Trid. Sess. VI. de iustif. can. 21, és „Si quis dixerit, in Ecclesia Catholica non esse hierarchiam divina ordinatione institutam, quae constat ex episcopis, presbyteris et ministris, anathema sit." Trid. Sess. XXIII. de sacr. ord. can. 6. *Scherer*, Handb. des Kirchenrechts I. 6. §.

[5] Hasonlóan a Cod. iur. canonici, c. 108, 109.

[6] Unus Dominus, una fides, unum baptisma (Ephes. 4, 4—6.) „Baptismate homo constituitur in Ecclesia Christi persona cum omnibus christianorum juribus et officiis..." mondja a Cod. iur. canonici (c. 87.)

mindez egyházak közül csak a római katholikusnál van meg a szervezetnek egysége s az egész világra szóló egyetemes jellege, a többiek ellenben a szervezet egységét és egyetemességét nélkülözik: ez okból az utóbbiak ismét több, külön szervezetű egyházakra oszlanak. Nevezetesen szervezetük akképen van jogilag berendezve, hogy az nem terjed túl egy ország határán; sőt gyakran ugyanazon államon belül is hiányzik a szervezetnek s azt szabályozó jognak az egysége.

A katholikus egyháznak dogmai álláspontja, hogy csak egy igaz egyház (katholikus) létezik.[7] A többi keresztény vallási társulatok pedig csak *szekták, schismák, eretnekségek*. E vallási társulatok tagjait,

---

[7] Az összes megkeresztelt egyének ehez, t. i. a katholikus egyházhoz tartoznak, amelynek tanaitól, a hivatalosan formulázott dogmáktól eltérő minden tanítást a katholicismus eretnektan gyanánt utasít vissza (Catech. Rom. ex. Conc. Trid. c. 10. qu. 18. és IX. Pius 1864. évi Syllabus errorum-ja). Hasonlóképen minden megkeresztelt egyénnek a katholikus egyház kötelékébe tartozását hangsúlyozza Aquinói Szent Tamás (Summ. Theol. suppl. qu. 22, art. 6, ad 1.) „Quia character baptismalis, quo quis populo Dei annumeratur, est indelibilis, ideo semper manet baptismatus aliquo modo de ecclesia". A protestánsok pedig a szentírás illetve az evangelium alapján s főleg a láthatatlan egyház fogalmából kiindulva törekszenek az egyház s a kereszténység egységét dogmailag fenntartani. Azonban az egyházak szervezetében és jogában létező különbségek oly mélyre menők, hogy e fikciók egyáltalán nem elegendők a különböző szervezetű keresztény vallási társulatok részére közös összetartó köteléket konstruálni. L. *Mejer*, Lehrb. d. deutschen Kirchenr. §. 1. *Richter-Dove-Kahl*, Lehrb. d. kath. u. ev. Kirchenrechts, §. 1, *Zorn*, Lehrb. d. Kirchenrechts, l. *Kováts Gyula* (egyetemi előadásaiban) úgy véli, hogy a kereszténység körében beállott szakadásokat nem szabad úgy magyarázni, hogy azok a keresztény hívek közösségét teljesen lerombolnák. Szerinte is az az aktus, mely a kereszténységbe vesz fel, biztosítja az egyházak (keresztény vallási társulatok) szolidarítását; tehát a keresztség szentsége az, mely a különféle keresztény vallási szocietásokat összetartja.

amennyiben a római katholikus egyház által érvényesnek elismert módon kereszteltettek meg, jogilag a katholikus egyház a maga kötelékébe tartozóknak, csakhogy schismatikus és eretnek katholikusoknak tekinti.

A *Codex iuris canonici* azonban nemcsak a meg nem keresztelt (infideles) vallási társulatait, de egyáltalán minden nem katholikus felekezetet (tehát a haeretikusokat és schismatikusokat is) szektáknak s mindezek tagjait *akatholikusoknak* minősíti (c. 167., 765. n. 2. és számos egyéb canonban).

De annak dacára, hogy a többi keresztény vallási társulatokat a katholicizmus nem ismeri el, ezek a római katholikus egyházétól külön szervezetet nyertek s mint ilyenek az állam által egyházakul elismertettek. Tehát államjogi, politikai értelemben egyháznak mondhatjuk *az államilag elismert* nyilvános keresztény vallási társulatokat. A többi (vagyis állami elismerést nem nyert) keresztény vallási társulatok pedig úgy egyházjogi, mint politikai értelemben is csupán *szekták*, amelyek állami elismerés esetén lesznek egyházakká.

A nem keresztény felekezeteket azonban, miután Krisztussal semmi kapcsolatban nincsenek, egyházaknak semmi esetre nem lehet mondani.[8]

Az egyház (ecclesia) elnevezést nemcsak az egész, egyetemes egyházra, hanem annak jogi önállósággal

---

[8] Ez az egyház fogalmának úgy a katholikusok, mint a protestánsok által elfogadott értelmezéséből egyaránt következik. „Das Dasein der Kirche ist mit dem Dasein des Christentums von selbst gegeben. Die *gemeinsame Zugehörigkeit der Gläubigen zu Christus* führt sie auch zu einander hin und schliesst sie zu einer Gemeinschaft zusammen", mondja helyesen *Kőhler*, Lehrb. des deutsch-evangel. Kirchenrechts (1895.) 1. §. Hasonlókép *Kováts Gyula* „Az utolsó két egyházpolitikai törvény javaslat" c. dol-

felruházott egyes részeire, u. m. az egyházközségekre, egyházi hivatalokra, első sorban pedig a templomokra is szokásba jött alkalmazni. A *Codex iuris canonici* pedig latin és keleti egyházakról (ecclesia latina, eccl. orientalis) szól (c. 1.). E mellett szokás nemzeti egyházakról, pl. német, magyar, francia, angol egyházról is szólni, ami azonban nem helyes, mert a nemzeti egyház fogalma a kereszténység s az egyház egyetemességével és egységével összeférhetetlen.

2. §. Az egyházi jog.

Gerlach, Logisch-juristische Abhandlungen über die Definition des Kirchenrechtes, 1862. *Grosz K.* Zur Begriffsbestimmung und Würdigung des Kirchenrechts, 1872. *Bendix*, Kirche u. Kirchenrecht, 1895. *A. Harnack*, Jus ecclesiasticum. Eine Untersuchung über den Ursprung des Begriffes. Sitzungsber. d. Kön. Preusz. Akad. der Wissensch. Philos.-hist. Klasse, XI, (1906.) 211—226. l. *Friedrich*, Zur Begriffsbestimmung des Kirchenrechts (Deutsche Zeitschr. für Kirchenr. XVI. (1906.) 75. s köv. l. *Scherer*, Handb. d, Kirchenr. I. 110. s köv. l. *Niedner*, Recht u. Kirche (Festgabe für Sohm, 1914. 273. s köv. l.) *Sägmüller*, Lehrbuch, 3. §. *Haring*, Grundzüge des kath. Kirchenrechts (3. kiad.) 1924. 1. §. *Hohenlohe*, Kirchenrecht als Wissenschaft. Antrittsvorl. an der Universität Wien, gehalten am 31. oktober 1918. (1919.)

Az egyház, mint Krisztus által alapított tökéletes és független társaság (societas perfecta, plane libera) abszolut hatalommal állapítja meg a maga szervezetének és működésének szabályait. S mivel minden egyéb társaságénál magasabb célja van, ezért semmi-

---

gozatában (2. kiad. 71. l.) Helytelen tehát nem keresztény, pl. zsidó egyházról s egyházjogról szólni, mint pl. *Thudichum*, Deutsches Kirchenr. des XIX. Jahrhund. I. 303. l. és *Kosutány I.* Egyházjog, 27. §. Az egyház fogalmának kath. és prot. meghatározása közti különbségre nézve l. *Delitzsch*, Das Lehrsystem der. röm. Kirche, 1875. I. 24. s köv. l. *Strausz*, Christl. Glaubenslehre, 1842 II. 605. s köv. l. *Köhler* id. m. 62. s köv. l.

féle világi hatalom nem korlátozhatja. Az egyház fennállása állami elismeréstől független és az isteni alapítójától eredő hatalmánál fogva alkotott szabályok jogérvénye állami elismerést nem igényel.[9]

Az *egyházi jog tárgyi* értelemben jelenti *azoknak a jogtételeknek az összeségét, amelyek az egyháznak, mint szerves egészet alkotó vallási társulatnak saját tagjaihoz és az egyházon kívül állókhoz* (állam s más vallási társulatok) *való viszonyát s az egyház tagjainak, a híveknek egymással való egyházi érintkezését szabályozzák.* Tehát röviden meghatározva: *a Krisztus által alapított vallási társulatnak* vagyis *a kereszténység fenntartására rendelt intézetnek külső jogi rendje.*

Az alanyi értelemben vett *egyházi jog* pedig jelenti *az egyházat és a híveket az objektiv egyházi jog alapján megillető jogosítványok összeségét.*

Az objektív értelemben vett egyházi jog szabályai részint az egyháztól, részint az államtól erednek. Az egyháztól származó egyházjogi szabályok összesége *autonom egyházi jognak*, az államtól az egyházi életviszonyokra vonatkozóan alkotott jogszabályok egyeteme pedig *állami egyházjognak (Staatskirchenrecht)* neveztetik.[10]

A római katholikus egyház ez utóbbit nem ismeri el egyházi jognak, mert elvi álláspontja, hogy egyházi jogszabályt csakis az egyház létesíthet.[11]

---

[9] A protestáns *Friedberg* szerint is „kann es nicht zugestanden werden, ein Kirchenrecht nur soweit als existent anzunehmen, als es vom Staate geboten oder erzwungen wird." (Lehrb. 6. kiad. 2. §)

[10] Az állam által egyházi ügyekre vonatkozóan alkotott törvényeket egyházpolitikai törvényeknek mondhatjuk, ami az állami egyházjognál helyesebb megjelölés. *Haring*, Grundzüge d. kath. Krechts, 2. l.

[11] *Sohm* [Kirchenrecht. I. Die geschichtlichen Grundlagen, 1. s köv. l. 456. s köv. l. és Wesen und Ursprung des Katholi-

Az egyház által létesített jogszabályoknak, különösen a zsinatok jogi (disciplinaris) tartalmú határozmányainak megjelölésére a negyedik század óta

---

zismus c. értek.-ében (Abhandl. der phil. hist. Klasse der Kön. Sächsischen Gesellschaft d. Wissensch. Bd. 27. Heft 3, 1919)] az egyházi jog lehetőségét az egyház lénye és rendeltetése által kizártnak tekinti. „Das Kirchenrecht —mondja — steht mit dem Wesen der Kirche in Widerspuch.." Sohm szerint az őskeresztény egyház merőben charismatikus szervezetű volt, amelynek köréből minden külső, jogi hatalom s szervezet ki volt zárva. A keresztény társadalom, illetve községek jogilag szervezett korporációkká az első század végével s a másodiknak elején alakulnak, mely szervezkedést, a kezdetben minden jogi szabályozást s külső hatalmat nélkülöző, merőben charismatikus egyház körébe jogi organizációnak behozatalát a történeti szükség, t. i. az a körülmény hozta magával, hogy a hívek az előljárók iránti engedelmességet megtagadták. Amint e történeti szükség folytán az egyházjog behozatott, illetve a kereszténység charismatikusból jogi szervezetet nyert; egyúttal eredeti kereszténységéből kivtköztettetett, degenerálódott, különösen attól fogva, hogy a Kelemen-féle levél eredményeképen a 2-ik század első tizedében püspökségek szerveztetnek. Ezen elfajulási processzuson végighaladva, kifejlődött a kath. egyház hierarchikus szervezete, mely nem az isteni lélek, hanem az emberi hatalom által kormányzott intézet, melynek körében a formális jogszabályok az uralkodók, holott az igazi egyház semmiféle egyházi jogot nem ismer. Mert az egyház csak Istennek lelke által kormányozható s nem külső hatalom s jogszabályokkal, a melyeknek végrehajtása végett külső kényszert is kell alkamazni. Szóval az egyház, mely Isten országa e földön, Krisztusnak teste s az ő szelleme által áthatott élő organizmus, emberi (jogi) uralmat nem tűrhet; a jog lényege az egyháznak lényével, ideális céljaival s rendeltetésével ellentétben áll. — Bármily genialitással, éles jogászi deduckcióval igyekszik is Sohm az általa felállított tételt bebizonyítani: az, valamint a belőle levont konzekvenciák is tévesek. Az a körülmény, amit Sohmmal együtt el kell ismernünk, hogy az őskereszténység merőben charismatikus szervezetű volt, nem indokolja Sohm azon tételét, hogy ebben az egyházi életnek minden időkre szóló rendje van adva. Ezt a szentírás alapján, a Krisztusi kijelentésekkel, melyek e részben direktívát nem tartalmaznak, beigazolni nem lehet. Sohm a charismatikus szervezet-

a *canon* szó használtatik.[12] amely mellett a *lex canonica* és *sanctio canonica* elnevezések is szokásosak voltak. Maga a kánonokból álló egész joganyag pedig a középkorban *iura ecclesiastica* és *ordo canonicus*

---

ben az egyháznak örök időkre szóló szervezetét látja, mely minden fejlődést kizár, minthogy az az egyház degenerációját, isteni rendeltetésétől való eltávolodását jelentené. Amily téves — a protestánsok szerint — a katolicizmus azon tana, hogy Krisztus az egyháznak szilárdul meghatározott jogi szervezetet (jus divinum) adott, ép oly téves Sohm tétele, hogy Krisztus egyházának kezdettől fogva megváltozhatatlan és pedig olyan szervezete lett volna, mely elvileg és örök időkre kizár minden emberi kormányzatot, jogi berendezést az egyház köréből. Különben Sohm tanának gyakorlati megvalósíthatását maga is lehetetlennek nyilvánítja, midőn beismeri, hogy az egyházi jog létesítése történeti szükségesség következménye volt. (Így 3. l. mondja: „Praktisch erzeugt sich mit eiserner Notwendigkeit ein Kirchenrecht.") A Sohm által felállított tétel s abból levont következtetések a theologia s egyházi jog terén nagy irodalmi vitát támasztottak. L. *Köhler*, a Theol. Literatur-Zeitung (Harnack és Schürer) 1892. évfolyam 24. számában és Ev. Kirchenr. 18. l. *Kahl*, Lehrsystem des Kirchenrechts und der Kirchenpolitik 70—81. l. *Seeberg* értek. a Theol. Literaturblatt (szerk. Lutthardt) 1893. évf. 25, 26, 27. számában. *Reischle*, Sohms Kirchenrecht, Giessen, 1896. *Harnack*, Entstehung u. Entwicklung der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts in den zwei ersten Jahrhunderten 1910. 121. s köv. l. *Sohm* a maga álláspontját újabb dolgozataiban is fenntartja, u. m. Weltl. u. geistl. Recht (Festgabe f. Binding, 1914) és Das altkathol. Kirchenr. u. d. Dekret Gratians (Festschrift für Wach 1918.)

[12] A *canon (κανών)* szó mérő zsinórt vagy egyenes pálcát jelent; később minden bizonnyal azon okból, mert az egyházjogi szabályoknak is követelménye a határozottság s világosság, ez elnevezés azokra is átvitetett. Már a negyedik századtól fogva a közzsinatoknak fegyelmi (jogi) határozmányai κανόνες, θεσμοί, ὅροι, canones, regulae) szavakkal jelöltettek meg, míg a dogmára vonatkozó határozmányoknak διατυπώσεις volt az elnevezése. L. *Bickell, Geschichte d.* Kirchenr. I. 2. 3. 18. 19. §. *Scherer*, Handb. I. köt. 24. §. 1. jegyz. *Sägmüller*, Lehrb. 3. §. *Grosz-Schueller* Lehrb. des kath. Kirchenr. 5. §.

szavakkal jelöltetett meg és egyáltalán az egyházjogi szabályokat, akár a pápáktól, akár a közzsinatoktól eredtek légyen, a középkorban, szemben a világi törvényekkel (νόμοι, *leges*), kánonoknak (*canones*) nevezték.[13] Majd a 12-ik század óta — a kánonoknak önálló tudományos rendszerbe foglalásával s az egyetemeken megkezdődő magyarázatával kapcsolatban — a kánonokból keletkezett jogrendszert *ius canonicum*-nak mondják. Ez elnevezés alatt azonban a 16. századtól fogva nem a kánonokból képződött összes joganyagot, hanem csakis a *Corpus iuris canonici-ban foglalt jogtételek egyetemét* értették és a szoros értelemben vett kánonjog egészen a *Codex Iuris Canonici* hatályba léptéig (1918 máj 19.) ezt jelentette.

Egyházi jog és *kánonjog* különböző fogalmak, mert a) a kánonjog csakis egyházi eredetű jogszabályokat tartalmaz, míg az egyházi jog az állami egyházjogot (Staatskirchenrecht) is magában foglalja; b) a kánonjogban nemcsak egyházi, de világi ügyeket (kamat, uzsora, végrendelet stb.) rendező jogtételek is foglaltatnak, míg az egyházi jog csakis az egyházi ügyekre vonatkozó (akár egyházi, akár állami eredetű) jogszabályok összeségét jelenti.

E szerint az egyházjogi szabályoknak egy jelentékeny csoportja, t. i. a világi törvényhozástól származó része nem kánonjog s az utóbbi körébe tartozó jogszabályok közül azok, amelyek világi ügyeket rendeznek, nem tartoznak az egyházi jog keretébe, hanem esetleg a világi jognak azon ágába (magán, bün-

[13] Gratian in princ. Dist. III.: §. 1. „Ecclesiastica constitutio nomine canonis censetur" és Dict. ad c. 2. D. III.: „Porro autem canonum alii sunt decreta Pontificum, alii statuta conciliorum."

tető jog, polgári és bűnvádi peres eljárás), amelynek területébe eső életviszonyokat rendeznek.[14]

A ius canonicum és ius ecclesiasticum közti viszonyt a német egyházjogászok egymást átmetsző két körrel szokták jelképesen kifejezni.[15]

A római katholikus egyház szerint, mely az államnak jogalkotó hatalmát egyházi ügyekben nem ismeri el,[16] egyházi és canonjog, főleg a Codex Iuris Canonici hatályba lépte óta, azonos fogalmak. Ennek előtte azonban még katholikus álláspontról sem volt a kettő azonos jelentésű, mert a szoros értelemben vett ius canonicum (t. i. a Corpus iuris canonici-ban foglalt joganyag) magánjogi s egyéb, nem egyházi, de világi ügyekre vonatkozó szabályokat is foglalván magában, materialiter többet jelentett, mint a ius ecclesiasticum s mert az egyházi jog anyagának egy tetemes részét, t. i. a Corpus Iuris Canonici után keletkezett jogtételeket (pl. az azóta kiadott pápai rendeleteket és a tridenti zsinat határozmányait) a kánonjog nem tartalmazta.[17]

Jelenleg azonban — katholikus álláspontról — a ius canonicum és ius ecclesiasticum közti, eddig szokásos megkülönböztetésnek nincsen értelme. A Codex Iuris Canonici hatályba lépte óta az egyházi jog-

---

[14] *K. Grosz*, Zur Begriffsbestimmung und Würdigung des Kirchenrechts, 1972. *Kahl*, Lehrsyst. d. Kirchenr. u. Kirchenpolitikt. 89. l. *Friedberg*, Lehrb. 3. §.

[15] *Richter Ae. L.*, Lehrb. des kath. u. evang. Kirchenrechts. 8. kiad. (1886) 8. l. *Eichmann E.* Lehrb. des Kirchenrechts, 1923. 8. l.

[16] c. 10. X. 1, 2. — Az egyházra vonatkozóan alkotott világi törvények — Eichmann (Lehrb. 5. §.) szerint — a közjog körébe tartoznak, illetve az u. n. állami egyházjog tulajdonképen nem egyházi jog, még kevésbbé kánonjog.

[17] *J. S. Sägmüller*, Lehrb. des kath. Kirchenrechts (3-ik kiad.) 10. l,

nak *ius canonicum* lett a hivatalos elnevezése s alatta a latin (illetve római katholikus) egyház egész jogrendszere értendő.[18]

3. §. Az egyházi jog anyagának fontosabb osztályozásai.

S. Windscheid, Pandekten, I. 14, 15, 27—31. §. *Wächter*, Pandekten I. 17—21. §. *Bierling*, Zur Kritik der jurist. Grundbegriffe II. (1883) 1—32. l. *Wernz*, Ius decretalium (2. kiad.) I. 61. s köv. l., *Kahl*, Lehrsyst. d. Kirchenr. u. d. Kirchenpol. 7. §., *Singer* „Kirchenrecht" c. közleménye a Staatslexikon d. Görres-gesellschaft-ban (3. kiad.) III. 309. s köv. l.

Az egyházi jog anyagát, tekintettel a jogforrásokra, a jogszabályok keletkezésének módjára s alakjára, tárgyi s területi érvényére, különböző csoportokba szokás osztani, u. m.:

1. A jogforrásokra való tekintettel különbség van *ius divinum* és *ius humanum* között. Amazt az isteni akaraton, kinyilatkoztatáson nyugvó, emezt az egyház jogalkotó tevékenysége folytán keletkezett jogszabályok alkotják; ez utóbbinak, t. i. a *ius humanum*-nak körében ismét szokás külön megjelölni azon jogszabályok csoportját, melyek a pápai törvényhozásnak köszönik létüket s ezek összeségét *ius pontificium*-nak nevezzük.

2. A jogszabályok keletkezésének módjára és

[18] Bár némelyek szerint a különbség jelenleg is megvan annyiban, amennyiben a Codex Iuris Canonici csakis az egyetemes illetve közönséges jogot (ius universale, ius commune) tartalmazza, míg a ius ecclesiasticum úgy az egyetemes és közönséges, mint a partikularis és kivételes jogot (ius particulare és ius singulare) egyaránt felöleli. Igy *Pöschl*, Kurzgefasstes Lehrb. des kath. Kirchenrechts, 16. l. L. ezzel szemben *Chelodi*, Jus de personis (1922) 12. l.

alakjára való tekintettel különbséget szoktak tenni *irott* vagy *törvényi jog* és *nem irott (szokás-) jog* — *ius scriptum, ius non scriptum* — között.[19] Amaz az egyházi törvényhozó organumoktól eredő, emez az egyházi közönség körében szokás útján keletkezett jogszabályokból áll.

3. A jogtételek érvényét (alkalmaztatásuk terjedelmét) tekintve, különbséget teszünk *ius commune (közönséges, normális jog)*[20] és *ius singulare (kivételes, különös jog)* közt. Amaz olyan jogszabályokat foglal magában, melyek az egyházi törvényhozás illetékessége körébe tartozó életviszonyokat általános egyházjogi szempontok szerint, — melyek az ily életviszonyok szabályozásánál közönségesen irányadókul szoktak tekintetni — rendeznek; ezen jogszabályok épen azért mindenütt alkalmazást nyernek, ahelyett hogy bizonyos sajátszerű körülményekre vagy különös fennforgó szükségletekre való tekintettel másnemű, kivételes szabályozásra szükség nincs. S azon jogszabályok, melyek ilyen sajátszerű életviszonyokat — különös célszerűségi, méltányossági vagy szükségszerűségi tekinteteknél fogva — az általánostól eltérő, speciális szempontok szerint rendeznek, alkotják a *ius singulare*-t.

4. A jogforrások területi hatályát tekintve, különbséget tesznek *egyetemes* vagy *közönséges jog* —

---

[19] A jus humanum-ot némelyek jus positivum-nak, a jus divinumot pedig jus naturale-nak is nevezik. Ez ellen I. *Hinschius*, Das Kirchenrecht d. Prot. u. Kath. in Deutschland. III. köt., 769. l. 4. jegyz., 770. l. 1. jegyz. és *Grosz-Schueller*, Lehrb, 3. l.

[20] *Unger*, System des Öesterr. Allg. Privatr. I. 8. §, *Grosz-Schueller*, Lehrbuch 3. l. *Kahl*, Lehrsystem des Kirchenr. u. der Kirchenpolitik, 90. l.

ius universale seu *commune*[21] — és *részleges jog* — *ius particulare* — között; amaz az egész egyházra, emez csak az egyház bizonyos részére (nemzet, tartomány, megye) érvényes forrásokból eredő jogszabályok összegét jelenti.

5. A szabályozás tárgyára való tekintettel szokás különbséget tenni *belső* és *külső egyházjog* — *ius ecclesiasticum internum, ius ecclesiasticum externum* — közt; amaz az egyháznak, mint egész, egységes intézetnek belszervezetére s igazgatására (egyház és hívek közt való viszony s ez utóbbiaknak egymásközti egyházi vonatkozású viszonyai) vonatkozó, emez az egyháznak külső, nevezetesen az államhoz és más egyházakhoz, illetve felekezetekhez való viszonyait meghatározó, szabályozó jogtételek összegét jelenti.[22]

---

[21] Hogy jus commune és jus universale azonos értelemben is szoktak vétetni, erre nézve l. *Unger*, Syst. I. 7—10. §., *Wächter*, i. m. I. 18. §., *Grosz-Schueller*, Lehrb. 5. l., *Kahl*, Lehrsyst, 92. l., *Vering*, Lehrb. 318. l. Hogy közönséges kath. egyházjog létezik, azt kétségbe vonni alig lehet, mert hiszen a kath. egyház egységes szervezettel bírván, következőkép egyetemes egyházjogának is kell lennie. Ellenben közönséges evangelikus egyházi jogról, mivel az evangelikusoknak egyházi szervezete országonkint eltérő, sőt gyakran még egy ország területen is különböző, nem szólhatunk. Így *Lüttgert*, Gibt es ein unmittelbar anwendbares gemeines ev. Kirchenrecht? 1892. *Friedberg*, Lehrb. 6. kiad. 3. l. *Stutz*, Kirchenrecht, 459. l. *Bredt*, Neues ev. Kirchenrecht für Preussen, 1922. II. 539. l.

[22] Az egyházi közjogra és magánjogra osztás helytelen, mert igaz ugyan, hogy az egyházi jog anyagának egy jelentékeny része, különösen az a része, mely az egyháznak, mint közjogi egésznek, belső és külső (államhoz való s interconf.) viszonyait szabályozza, közjogi jellegű, nemcsak azért, mivel az egyház államszerű, közjogi corporatio, hanem azon okból is, mert ezen szabályok a felek dispositiója alatt nem állanak; ámde másfelől az egyházi jog létjogosultsága állami elismeréstől független lévén, az sem az állam által létesített közjogi, sem a magánjogi rend keretébe nem tartozik, hanem mind a kettőtől különálló, független jog-

6. A ritusra való tekintettel különbség van *ius ecclesiae occidentalis* seu *latini ritus* és *ius ecclesiae orientalis* között. A Codex iuris cononici csakis a nyugati vagy latin egyház jogát tartalmazza (c. 1.).

7. *Legrégibb* jog *(ius antiquissimum)*, amely az egyház alapításától Gratian decretumáig, *régi jog (ius antiquum seu aevi medii)*, mely Gratian decretumától a tridenti zsinatig, *új jog (ius novum)*, mely a tridenti zsinattól a Codex iuris canonici hatályba lép-

---

rendszert képez. Ami a magánjogot illeti, egyházi magánjogról főleg annyiban lehet szólani, a mennyiben az egyház civilis magánjogok alanya lehet; úgyde ily értelemben nem egyházi magánjogoknak elismeréséről, hanem inkább magánjogról az egyházban, azaz a polgári magánjog szabályainak az egyház körében való érvényesüléséről szólhatunk. Újabb időben azonban ennek dacára többen tették az egyházi közjogra és magánjogra való osztályozást a joganyag systematikus beosztásának alapjává. L. *Jacobson*, Kirchenrechtl. Versuche zur Begründung eines Systems des Kirchenrechts II. (1833) 43. s köv. l. F. J. *Busz*, Die Methodologie d. Kirchenr. (1842) 81. s köv. l. *Vering*, közlem. az Arch. f. k. Kirchenr. II. köt. (1858) 565. s köv, l, és Lehrb, 5, §, *N. Nilles*, Über die Entstehung des Kirchenrechts in öff. u. Privatr. Zeitschr. f. kath. Theol 1877. évf. 394. s köv, l, *Scherer*, Handb. I. 18. §. IV. *Bierling*, Jurist. Prinzipienlehre I. 320. s köv. l. *Schneider*, Der Begr. d. des öff. u. priv. Rechts, 1912. *Schenk*, Die Abgrenz. d. öff. u. priv. Rechts (Österr. Zeitschr. f. öff. Recht. I. (1914) 63. s köv. l. *Kollreuter*, értek, u.-ott III, (1918) 309. s köv. l, *F. Weyr*, értek. (Zum Untersch. zwischen öff. u. Priv. R.) u.-ott I. (1914) 439. s köv. l, *E, Jung*, Über die Abgrenz, des Privatrechts v. öff. R. Zeitschr. f. Rechtsphil. II, (1919) 239. s köv. l. *Friedberg*, Lehrb. 2. §, jegyz. *Grosz-Schueller*, Lehrb. d. kath. Kirchenr. (8. kiad.) 5, 6. l, *Sägmüller*, Lehrb, (4, kiad.) Erster Bd. Erster Teil. 13. l. Vannak egyházjogászok, kik az egész kánonjogot közjogi minőségűnek tartják, pl. *Scherer*, Handb. I. 112. l. *Singer* Kirchenrecht (Staatslexikon. 3. kiad. III, köt.), *Stutz*, Der Geist des Codex Iur. Can. (Kirchenrechtl. Abhandl. 92—93, 232. l.) Azonban ez a felfogás a mai jog, illetve a Codex Iur. Canonici álláspontjából is helytelen. (l. *Chelodi*, Ius de personis, 13. l.).

téig érvényben volt jogot és *legújabb jog (ius novissimum)*, amely a Codex iuris canonici-ban foglalt jogszabályok összeségét jelenti.

4. §. Az egyházi jog mint tudomány. Segédtudományai.

Busz, Die Methodologie des Kirchenrechtes, 1842. *Schulte*, Über die Bedeutung und Aufgabe des Kirchenrechts. Arch. f. kath. Kirchenr. I. (1857) 1. s köv. l. *F. Laurin*, Introductio in Corpus iuris canonici, 1889. *Friedberg*, Das kanonische und das Kirchenrecht. Rektoratsrede. 1896. *Niedner*, Das Kirchenrecht als akad. Disciplin, 1904. *Grosz K.* és *Hohenlohe* id. értekezései.

Az egyházi jog mint tudomány jelenti *az egyházi jog szabályainak rendszeres és tudományos előadását*. Feladata közelebbről a jelenleg érvényes egyházi jogot (vigens ecclesiae disciplina) s ennek történeti fejlődését megismertetni, az egyházjogi intézményeket és szabályokat általános alapelvekre visszavezetni, illetve keletkezésük indokait és célját kifejteni, végül az egyházi jog tételeinek kritikai méltatását nyujtani és gyakorlati alkalmazásukra vonatkozóan útmutatásokat adni.

Régebben az egyházi jog anyagát képező törvényeket csakis gyakorlati szempontból magyarázták s ezért azok szószerinti, sőt merőben betű szerinti értelmét igyekeztek kifejteni és a jogszabályok értelmét s történeti előzményeit nem vizsgálták. A történet-kritikai módszer érvényre jutása óta azonban szokásba jött egyes részeket kiszakítva, külön-külön tárgyalni s főleg a régi, első három században létezett jogot mint ideált tüntetni fel. Ez a tárgyalási módszer a haladást, fejlődést kizárja s azt a téves álláspontot juttatja kifejezésre, hogy az első századokkal az egyházi jogfejlődés teljesen befejeződött. Majd

ezzel ellenkező tárgyalási mód jött szokásba, t. i. némelyek merőben bölcseleti egyházi jogot, vagyis egyházi természetjogot akartak konstruálni, ami annál hibásabb eljárás, mert az egyházi jog szabályai első sorban nem az emberi értelemből vezetvék le, hanem isteni kinyilatkoztatáson, dogmákon nyugszanak.

Tehát ily egyoldalú tárgyalás az egyházi jog mibenlétét s tudományos és gyakorlati célját behatóan s objektíve nem világítja meg, de többé-kevésbbé túlzásokra s téves következtetésekre vezet. Az egyházi jognak igazán helyes, e disciplina természetének megfelelő tárgyalása csakis a *jogdogmatikai* (gyakorlati), *történeti* és *bölcseleti* módszerek *együttes* alkalmazása útján lesz biztosítva. Miután pedig a közönséges (egyetemes) egyházi jog anyagát a Codex iuris canonici rendszeresen egybefoglalva tartalmazza, a jogdogmatikai módszer lesz túlnyomólag alkalmazandó, vagyis e disciplina előadásánál a jogtételek magyarázó előadása és szerves összefüggésüknek s miként való gyakorlati alkalmazásuknak kimutatása lesz főfeladatnak tekintendő. Azonban a történeti módszert sem lehet mellőznünk, mert a jogszabályok igazi értelmének s belső indokai mibenlétének megismerését történeti keletkezésük s fejlődésük vizsgálata nélkül el nem érhetjük (c. 6. n. 2.). Úgyszintén szükség van a bölcseleti módszerre is, mert — különösen a ius divinum tekintetében — a jogszabályok észszerűségét és hasznosságát megokolni, az egyház természetével s céljával való kapcsolatukat beigazolni s az összes joganyagot bizonyos alapelvekre visszavezetni csakis bölcseleti alapon való vizsgálódás segélyével lehetséges.

Az egyházi jog, miután az egyházi élet jogi berendezését ismerteti meg, jogi disciplina. Azonban

mivel tételei theologiai elveken, illetve dogmákon alapulnak s a theologia tanainak a gyakorlati életben való alkalmazását segítik elő, egyúttal theologiai tudomány is, még pedig a gyakorlati theologia (theologia practica seu retrix) alkatelemét képező disciplina. Azt mondhatjuk tehát, hogy az egyházi jog középállást foglal el a theologiai és a jogi tudományok között. Ezért forrásaira, anyagára és tárgyalási módszerére nézve mindkét tudománycsoport disciplináival több-kevesebb rokonságban van. Tehát az egyházi jog segédtudományai részint *hittaniak*, részint *jogiak*.

1. *Hittani* segédtudományai: a) az *exegesis*, azaz a szentírás magyarázatával foglalkozó tudomány; b) a *dogmatika* (alap- és ágazatos hittan) és *dogmatörténet*, azaz a keresztény hitágazatok s ezek történetének rendszeres előadása; c) a *moraltheologia*, vagyis a keresztény erkölcstan elveinek rendszere; d) a *pastoralis theologia*, mely az egyházi törvényeknek a lelki üdvösség előmozdítása érdekében való gyakorlati alkalmazását tárgyalja és e) az *egyháztörténet*.

2. A *jogi* disciplinák köréből segédtudományai: a) *a zsidó jog;* b) *a római jog*. Az egyházi jog szabályainak egy tetemes része a római jog nyomán fejlődött, sőt egyes szabályokat az egyház közvetlenül a római jogból vett át; c) a *germán jog*, mert az egyház kezdetleges jogrendje nagy figyelemmel volt a germán jogéletre s a germán jogok köréből sokat merített; d) *az államjog* és e) *a nemzetközi jog*.

A segédtudományok közé tartoznak azok a studiumok is, amelyek az egyházi jog forrásainak megismerését segítik elő, u. m. az egyházi geographia és statisztika, a diplomatica, paleographia, érem-, pecsét- és címertan.

5. §. Az egyházi jog tudományos mívelésének története. Tárgyalási rendszere.

Schulte, Die Gesch. der Quellen und Liter. des can. Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart, 1—3 köt. 1875/80. *Stintzing-Landsberg*, Geschichte der deutsch. Rechtswissenschaft. (Gesch. d. Wissensch. in Deutschl. 18. köt.) 1880 s köv. é. *Scherer*, Handb. I, 117—128. l. *Vering*, Lehrb. 16—36. l. *Kahl*, Lehrsyst. 13—34. l. *Sägmüller*, Lehrb. d. kath. K.-R. (3. kiad.) 8. §. *A. Bernareggi*, Metodi e sistemi delle antiche collezioni e del nuovo Codice di diritto canonico (Scuola cattolica 47. (1919) 122. s köv l.)

Az egyházi jog csak a 12.-ik század közepe táján, *Gratian* tanítói s tudományos tevékenysége következtében lesz önálló tudománnyá, aki kamalduli szerzetes (a bolognai Szent Bódog kolostorban) és a bolognai jogi iskola tanára (Magister) volt. Az ő fellépte előtt csak a kánonoknak túlnyomólag kronológikus, csekély mérvben systematikus egybeállítását tartalmazó művek láttak napvilágot. Majd a joggyüjtemények anyagának írásbeli magyarázatokkal (glossae) való ellátása is kezdetét veszi, aminek nyomaira a IX. század óta találunk.[23] Gratián tárgyalja aztán legelsőbben az egyházi jogot önálló disciplina gyanánt, míg előtte azt a káptalani és kolostori iskolákban csak a theologia körében, mint ennek alkatelemét tanították.[24] Gratián 1140 körül *„Concordia discordantium canonum"* címmel (később csak *„Decretum"*- s *„Corpus decretorum"*-nak neveztetett) egy tankönyvet írt, amely a kánonoknak rendszeres, de egyuttal tudományos és pedig scholasticus módszerben való feldolgozását nyújtja. A mű túlnyomólag forráshelyeket (auctoritates) tartalmaz s így inkább joggyüjteménynek, mint tankönyvnek tekinthető. Azonban miután Gratián a kánonokat

[23] *Scherer*, Handb. I. 254. l.
[24] *Schulte*, Gesch. d. Quellen, I. 10. §.

magyarázatokkal (dicta Gratiani) kíséri, illetve fűzi össze, művével a kánoni joganyag tudományos rendszerét is megalapítja.

Az egyházi jog tudományos művelése egy ideig a Gratián dolgozatához fűződik. Majd midőn a pápai törvényhozás nagyobb szabású tevékenysége folytán decretalisgyűjtemények keletkeznek (Quinque antiquae compilationes, IX. Gergely decretalisai, Liber Sextus, Clementinák), ezek is bevonatnak a tudományos vizsgálódás körébe. Gratián decretumának gloszszátorai *decretistáknak*,[25] az ügylevélgyűjtemények magyarázatával foglalkozó tudósok pedig *decretalistáknak*[26] neveztettek.

A joganyag feldolgozása eleinte a forrásszöveg szavaihoz fűződő *magyarázatok (glossae)* formájában, tehát exegeticus rendszerben, vagyis akként történt, amint a római jogkönyvek tanítása és tudományos vizsgálata. Azonban mihamar nemcsak szószerinti magyarázatokat tartalmazó, hanem a szöveg értelmének kifejtését, belőle a jogelvek levezetését célzó dolgozatok *(commentárok)*, majd az egész joganyagnak vagy egyes részeinek önálló tudományos feldolgozását nyujtó vagy gyakorlati jogeseteket a források alapján megfejtő művek *(Summae, Tractatus, Ordines)* is jöttek létre.

---

[25] Ilyenek voltak: Gratián híres tanítványa, *Paucapalea*, (a 12. század közepén), *Rolandus* (III. Sándor pápa † 1181), *Stephanus Tornacensis* (Tournay † 1203), *Joh. Faventinus* († 1171), *Omnibonus* († 1185), *Sicardus Cremonensis* († 1215), *Huguccio*, († 1210), *Joan. Teutonicus* († 1245).

[26] A pápai ügyleveleket glossáló tudósok (decretalistae) voltak: *Bernardus Papiensis* († 1213), *Tancredus* († 1235), *Sinibaldus Fliscus* (IV. Ince † 1254), *Henricus de Segusia* († 1271), *Zenzelinus de Cassanis* († c. 1350), *Joannes Andreae* († 1348).

Azonban a tanítás és tudományos tárgyalás nem szabad, önálló rendszerben, hanem a decretalis-collectiókban követett beosztás szerint, ezek könyveinek (iudex, iudicium, clerus, sponsalia, crimen) és címrovatainak egymásutánja követésével történt. A decretalis-collectiókban követett beosztás tekintetett helyes, törvényes tárgyalási rendszernek (ordo legalis).

Egyébként a kánonjog tudományos művelésének főtényezői az egyetemek lettek, amelyeken e jogi disciplina tanítására — a római jog mellett — a legnagyobb súlyt helyezték. És részint az egyetemeken végzett tanítói tevékenységük körében, részint önállóan nagy szorgalommal foglalkoznak az egyházi joggal a szerzetesrendek, u. m. az augustinusok, benedekrendiek, cisterciták, dominikánusok s főleg a jezsuiták.

A 16-ik század közepe óta az egyházi jog anyagát Justinián Institutióinak rendszerében is kezdik tárgyalni, amelynek a joganyag beosztásánál irányelve: „Omne autem ius que utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones",[27] amihez képest három részben volt szokás az egyházi jog anyagát előadni, u. m. 1. egyházalkotmány; 2. a szentségek, egyházi kultusz és egyházi vagyonjog; 3. egyházi törvénykezelés. Legelsőbben ily institutio-rendszerű feldolgozással *Lancelotti* Pál művében találkozunk,[28] amely azonban négy könyvre osztva (personae, res, actiones, crimina) tárgyalja a joganyagot.

Mígnem a humanisticus tudományok mívelésével

---

[27] §. 12. Inst. de iure naturali, I. 2.

[28] P. Lancelottus, Institutiones iuris canonici, Perusiae, 1563. A mű a corpus iuris számos kiadásába felvétetett. Kívülc az Institutio-rendszert követik *Bellarmin, Barbosa, Fagnani, Petr.* és *Hier. Ballerini, Berardi* stb.

kapcsolatban a 16-ik század vége óta a *történet-kritikai* vizsgálódás nyer hovatovább alkalmazást [*Antonio Augustin* († 1697), *L. Thomassin* († 1697), *Prosper Lambertini* (XIV. Benedek † 1758), *J. Devoti* († 1820)]. Ez a kutatási módszer a 19-ik században — a jogtörténeti iskola fellépte óta — még magasabb fejlettséget ér el. Ugyanis a jognak történeti fejlődés alapján való vizsgálása, amelynek segélyével Savigny a római jogot mesterien fejtette ki, *Eichhorn* által a német magánjogra és az egyházi jogra[29] is alkalmaztatott és azóta hosszú időn át ez a rendszer volt uralkodó e jogi disciplina előadásánál. Másrészt egész napjainkban is úgy a decretalisgyűjtemények, mint az institutiók rendszerét követő sok kiváló egyházjogi kézi s tankönyvvel találkozunk.

A Cod. iur. canonici kihirdetése után az egyházi törvényhozás a mai jognak a kodexben foglalt kánonok sorrendje szerint leendő tárgyalását rendelte el. Nevezetesen a Congregatio de Seminariis et de studiorum Universitatibus 1917. aug. 7.-én kelt decretuma (De novo iuris canonici codice in scholis proponendo) meghagyja, hogy a congregatio hatósága alá rendelt egyetemeken és kánonjogi főiskolákon (illetve ezeknek textus nevű kurzusain) a tanárok a kódex beosztását, a titulusok és kánonok sorrendjét lelkiismeretesen megtartsák, az egyes kánonokat gondosan magyarázzák meg s a jogintézmények ismertetése előtt azoknak történetét is tárgyalják, hogy így a hallgatók a kánonjog rendszerébe minél ala-

[29] *Eichhorn*, Grundsätze des Kirchenrechts der kath. u. der evang. Religionspartei in Deutschland, 1831—1833. Ezt a tárgyalási rendszert tudományos, elvi alapon még továbbfejleszti *Jacobson*, Kirchenrechtliche Versuche zur Begründung eines Systems des Kirchenrechts, 1833.

posabban behatoljanak. Ily módszer mellett, mondja a decretum, a növendékeknek semmiféle könyvre nem lesz szükségük s ha mégis a tanárok valamely tankönyv használatát jónak látnák előírni, akkor is szigorúan szem előtt tartandó szabályul szolgáljon, hogy a kódex beosztását ne áldozzák fel a tankönyv rendszerének, hanem a könyv anyagát illesszék be a kódex rendszerébe.[30]

Tehát a decretum a joganyagnak a Codex alapján való kommentatórius tárgyalását írja elő. Azonban ez a meghagyás — mint a decretum világosan mondja — csakis a congregatio hatósága alatt álló egyetemekre és kánonjogi főiskolákra vonatkozik s közülök is csak azokra, amelyeken a törvénymagyarázó kurzust „textus"-nak nevezik. Ezek t. i. oly tanfolyamok, amelyeken a jog elemeiben már jártas hallgatóknak a kánonjog behatóbban, részletesebben adatik elő.

Hazánkban a szemináriumokon az egyházi jogból institutio-rendszerű, bevezető előadások tartatnak s a textus-féle bővebb előadások nem szokásosak. Tehát továbbra is lehetséges a kódex rendszerétől eltérő, önálló anyagbeosztás alapján való tanítás. Még inkább történhetik ez a hazai egyetemeken, amelyek nem állanak a Congr. de Semin. et studiorum Univ.

---

[30] Acta Ap. Sedis. IX. (1917) 439. l. Sőt XV. Benedek pápa már előzőleg, nevezetesen 1917 július 16-án kelt s a velencei patriarchához intézett levelében (melyben megköszöni a patriarchának s a kánonjogi főiskolának a törvénykönyv kihirdetése alkalmából kifejezett üdvözletét) utal a kódex minél gondosabb, minél tökéletesebb magyarázásának nagy fontosságára s kívánja, hogy a törvénykönyvet *anyagának sorrendje szerint* magyarázzák s az egyházi jog tanárai ne kövessenek attól eltérő, saját felfogásuk szerinti beosztást.

hatósága alatt. Szóval nálunk az egyházi jog tanítása akár tankönyv alkalmazásával, akár a nélkül és akár a kódex sorrendjében, akár más rendszerben is történhetik.

Különben is a Congregatio de Semin. et studiorum Univers. említett decretumával az egyházi jog tárgyalási rendszerének kérdése annál kevésbbé tekinthető elintézettnek, mivel — mint erre *Pöschl* igen helyesen utal — a törvénykönyv rendszerének megállapítása más szempontokból szokott történni, mint a benne foglalt joganyag tudományos feldolgozása és előadása.[31] A törvénykönyv feladata a jogtételeknek könnyen áttekinthető, világos, szabatos, egybeállítása s nem casuisticus módon való előadása. Ellenben a tudományos rendszer célja: a jogszabályok valódi értelmének s azok logikai összefüggésének feltüntetése, gyakorlati alkalmazásuk tekintetében való útmutatás, a folyton lüktető jogélet kívánalmaihoz képest szükségesnek mutatkozó hiányok pótlása stb. E mellett nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a jog- és államtudományi karokon az egyházi jog nemcsak mint tételes jogi szak, de *mint a jogtörténeti tanitás egyik fontos ága* is szerepel s így a tételes jogintézmények és szabályok előadása mellett az egyházi jogfejlődés megismertetésére is különös gondot kell fordítanunk.

Mint bármely jogi disciplinának, úgy az egyházi jognak a tárgyalásánál is helyesebb minél egyszerűbb anyagbeosztást követünk. A Codex iuris canonici előtti jogra nézve éppen azért volt igen kedvelt s leginkább elterjedt az a rendszer, a mely szerint a joganyag négy könyvre osztva tárgyaltatott, u. m. 1. jog-

[31] *Pöschl*, Kurzgefasstes Lehrb. (2. kiad.) 52. l.

források, 2. külső egyházi jog (állam és egyház közti s interconfessionalis viszony); 3. egyházalkotmány; 4. egyházigazgatás. Lényegileg e felosztás szerint történhetik a mai jog tudományos tárgyalása is, azzal a módosítással, hogy — tekintettel a CIC beosztására — az egyházi peres eljárás és büntető jog szabályait a szorosan vett közigazgatási joganyagtól elkülönítve ismertetjük.

Ehez képest a jelen munka hat könyvre oszlik u. m. 1. *az egyházi jog forrásai;* 2. *külső egyházi jog [állam és egyház közti s felekezetközi (interconfessionalis) viszony];* 3. *egyházalkotmány;* 4. *egyházigazgatási jog;* 5. *egyházi peres eljárás és* 6. *büntetőjog.*

Az egyházi jog irodalma. E jogi disciplinának irodalma oly kiterjedésű, hogy e tekintetben talán a jogtudomány megannyi ágát túlszárnyalja. Éppen azért e helyütt — különösen a régibb irodalom köréből — csakis a legfontosabb s még ma is leginkább használt művek felsorolására szorítkozhatunk.

1. Bevezető művek: Doviatius (Doujat) Praenotionum canonicarum libri V. 1687., utolsó kiad. 1776—1779. *J. A. Riegger,* Prolegemena ad ius eccles. 1764—1787. *Puchta,* Einleitung in das Recht d. Kirche. 1840. *M. D. Bouix,* Tractatus de principiis iur. can. 1852. *Roszhirt,* Äussere Encykl. des KRs oder der Haupt- u. Hilfwiss. d. KRs. 1865. s köv. é. *P. Romero,* Prodromus ad ius can. univ. 1906.

2. Az egyházi jog forrásainak és irodalmának története. Maassen F. Geschichte der Quellen u. Literatur d. can. Rechts im Abendlande bis z. Ausg. d. Mittelalters I. 1870. *Schulte J. F.* Geschichte der Quellen u. Liter. d. kan. Rechts v. Gratian bis zur Gegenwart, 1—3. köt. 1875—1880. *Tardif* A. Histoire des sources du droit canonique, 1887. *Schneider* Ph. Die Lehre v. den Kirchenrechtsquellen. (2. kiad.) 1892. *Hurter H.* Nomenclator litterarius recentioris theologiae cathol. (3. kiad.) 1903. s köv. é.

3. *Kézi használatra szolgáló egyházjogi forrásgyüjtemények. Walter* F. Fontes iur. eccl. antiqui et hodierni, 1862. *Schneider,* Fontes iur. eccl. noviss. 1895. *U. a.* Die partikularen Kirchenrechtsquellen in Deutschland u. Österreich, 1894. *Hübler* B. Kirchenrechtsquellen. Urkundenbuch zu Vorles. über Kirchenrecht (4. kiad.) 1902. *Galante* A. Fontes iuris canonici selecti. 1906. *Mirbt C.* Quellen zur Geschichte d. Papsttums u. d. röm. Katholizismus (3. kiad.) 1911. *Eichmann* E. Quellensammlung zur kirchl. Rechtsgesch. u. zum Kirchenr. 1912. s köv. é.

4. *Az egyházi jog története. Thomassin* L. Ancienne et nouvelle discipline de l'Eglise touchant les bénéfices, 1687. s köv. é. *U. a.* Vetus ac nova Ecclesiae disciplina, 1688. *Bickell J. W.* Gesch. des Kirchenr. I. köt. 1, 2, füz, 1843, *Löning E,* Gesch, des deutsch, Kirchenr. 1878. s köv. é. *Sohm* R. Kirchenrecht. I. Die geschichtlichen Grundlagen 1892. *Stutz* U. Kirchenrecht (a *Holzendorff-Kohler*-féle Encyclopedie der Rechtswiss. 7. kiad. V. köt. 275. s köv. l.). *Freisen J.* Verfassungsgesch. d. kath. Kirche Deutschlands in der Neuzeit, 1916. *Koeniger* A. M. Grundriss einer Geschichte des kath. Kirchenrechts. 1919.

Egyházi kézi- és tankönyvek:

a) *katholikus szerzőktől: Bouix* M. D. Institutiones iuris can. 1852. s köv. é. *Schulte* J. F. Das kath. Kirchenr. 1856. s köv. é. 1—2. köt. Az első kötet külön címe: Die Lehre von den Quellen d. kath. Kirchenr., a másodiké: System des allgem. kath. Kirchenr. *U. a.* Lehrb. d. kath. und ev. Kirchenr. 4. kiad. 1886 (az ev. egyházjogé ugyanakkor 1. kiad.). *Walter* F. Lehrbuch des Kirchenrechts aller christl. Confessionen, (14. kiad. *Gerlachtól* átdolg.) 1871. *Santi* F. Praelectiones iur. can. iuxta ord. decret. Greg. IX. 1884. 4. kiad. *(Leitner* átdolgozásában) 1903. s köv. é. *Scherer* R. Handbuch des Kirchenrechts. I. köt. 1885. II. köt. 1898. *Aichner,* Conpendium iur. eccles. 12. kiad. *(Friedle* átdolgozásában) 1915. *Vering* F. H. Lehrbuch d. kath., orient. u. prot. Kirchenr. 3. kiad. 1893. *Silbernagl* I. Lehrb. d. kath. Kirchenrechts, 4. kiad. 1904. *Laemmer* H. Institutionem des kath. K.-R. 2. kiad. 1892. *Wernz F. X.* Ius decretalium I., II. köt. 3. kiad. (1913—1915) III—IV. köt. (1908, 1911, 1912), V., VI. köt. (1913). *Grosz* K. Lehrb. d. kath. Kirchenr. 8. kiad. (a CIC nyomán *Schullertől* való átdolg.-ban) 1922. *Heiner* F. Kath. Kirchenrecht, 6. kiad.

1912. *Laurentius* J. Institutiones iuris eccles. 3. kiad. 1914. *Sägmüller* J. B. Lehrb. d. kath. Kirchenrechts. 3. kiad. 1914. Negyedik, a Codex iur. can. alapján munkába vett átdolgozásának még csak egy füzete jelent meg (Einleitung. Kirche u. Kirchenpolitik. 1925). *Haring* J. B. Grundzüge des kath. Kirchenrechts. 2. kiad. 1916. A Codex iuris canonici alapján átdolgozott 3. kiad. I. köt. 1924., II. köt. 1925.

b) *protestans szerzőktől: Hinschius* P. Das Kirchenrecht der Katholiken u. Protestanten in Deutschland. I—VI. k. 1869. s köv. é. (a hatodik köt.-nek csak első füzete jelent meg). *Richter Ae. L.* Lehrb. d. kath. u. evang. Kirchenr., 1842.; nyolcadik, *Dove* és *Kahl* által átdolgozott kiadása megjelent 1886-ban. *Zorn Ph.* Lehrbuch d. Kirchenrechts, 1888. *Kahl*, Lehrsystem d. Kirchenrechts u. d. Kirchenpolitik, 1894. (befejezetlen, csak első kötete jelent meg). *Friedberg*, Lehrbuch d. kath. u. evang. Kirchenrechts (6. kiad. 1909.) *Frantz*, Lehrb. d. Kirchenrechts. 1887. *Kirchenheim*, Kirchenrecht für deutsche Theologen u. Juristen. 1900. *Sehling*, Kirchenrecht (Sammlung Göschen) 1908. *Schoen*, Das evang. Kirchenrecht in Preuszen 1—2. köt. 1903. *Bredt J. V.* Neues evang. Kirchenrecht für Preuszen, 1921. 1—2. köt.

6. *Az egyházi jogot a Codex iuris canonici alapján feldolgozó rendszeres művek: Ferreres I. B.* Institutiones canonicae iuxta novissimum codicem Pii X. I—II. 1917—1918. *Maroto Ph.* Institutiones Iuris canonici ad normam novi codicis, Tom. I. (3. kiad.) 1921. Tom. II. Fasciculus I. 1919. *Blat A.* Commentarium textus codicis iuris canonici. Liber I. Normae generales, 1921. Liber II. De personis (2. kiad.), 1921. Liber III. De rebus. Pars. 1. 1920. Pars 2. 1923. *Noval*, Commentarium in Codicem iuris can. IV., V. 1920. *Pöschl A.* Kurzgefasstes Lehrbuch des kath. Kirchenrechts auf Grund des neuen kirchlichen Gesetzbuches. 2. kiad. 1921. *Prümmer D. M.* Manuale iuris canonici (a Codex iur. can. alapján átdolgozott harmadik kiad.) 1922. *Leitner M.* Handbuch des kath. Kirchenrechts, 1—4 Lieferung (még befejezetlen mű) 1919—1921., második kiad. 1921—1924. *Kurtscheid B.* Das neue Kirchenrecht. Paderborn. 1921. *Cocchi G.* Commentarium in codicem iuris canonici 1920. s k. é. *Badii C.* Institutiones Iuris canonici, második, a codex nyomán átdolg. kiadás: 1—2. k., 1921, 1922. *J. Pie-Mothon*, Institut. can. en conformité avec le Code de droit. can. 1923. s köv. é. *J. Solieri*, Institutiones iur. eccles. 1921. *Reichel O. J.* The canon law of

Church institutions, 1922. *Chelodi I.* Ius de personis iuxta codicem iur. can. 1922. *Wernz F. X.* Ius canonicum ad Codicis normam exactum opera *Petrii Vidal.* Tomus II. Codicis Liber II. De personis. 1923. Tomus V. Ius matrimoniale. 1925. *Vermeersch A.-Creusen J.* Epitome iuris canonici. I. (2 kiad.) 1924. II. (2 kiad.) 1924. III. 1925. *Eichmann E.* Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex iuris canonici 1923. *Cappello F. M.* Summa iuris publici ecclesiastici ad normam codicis iuris canonici et recentiorum S. Sedis documentorum concinnata. 1923. *Perathoner A.* Das kirchliche Gesetzbuch (Codex iuris canonici) 3. kiad. 1923. *Galante A.* Manuale di diritto ecclesiastico. Seconda edizione a cura di Art. C. Jemolo. 1923. *Hilling,* Das Personenrecht des Cod. iur. can. 1924. *Haring J. B.* Grundzüge des kath. Kirchenrechts. Dritte, nach dem Codex J. C. umgearbeitete Auflage. I. Teil. 1924. II. Teil. 1925. *Sägmüller J. B.* Lehrbuch des kath. Kirchenr. (A Cod. iur. can. alapján megkezdett 4-ik kiad.) Erster Band. Erster Teil. 1925. *Sipos I.* Enchiridion iuris canonici. Pécs 1926.

Továbbá számosan írtak a Codex iuris canonici létrejöttének történetét s fontosabb rendelkezéseit ismertető dolgozatokat, amelyek közül kiemelendőknek tartjuk a következőket: A Cod. iur. can. előbeszédét *(Praefatio) Gasparritól. Stutz U.* Der Geist d. Codex iuris canonici, 1918. *Hörmann zu Hörbach,* Zur Würdigung des vatikanischen Kirchenrechts, 1917. *Heinrici H.* Das Gesetzbuch der katholischen Kirche, 1918. *Knecht A.* Das neue kirchliche Gesetzbuch. Seine Geschichte und Eigenart, *1918. Scharnagl,* Das neue kirchliche Gesetzbuch, 1918. *Kurtscheid B.* Das neue Kirchenrecht (Zugleich als Ergänzung zu Heiners Katholisches Kirchenrecht. (1921. 2. kiad.)

7 *A magyar egyházjogi irodalom.* A Codex iur. canonici-ban foglalt joganyagot hazai egyházjogászaink közül eddig csakis *Sipos István* dolgozta fel id. latin nyelvű kézikönyvében. (Enchiridion curis canonici, 1926.) A korábbi jogot tárgyazó művek közül felemlíthetők: a) *katholikus* szerzőktől: *Lakics,* Praecognita iuris eccles. univ. Wien. 1775. *U. az,* Instit. iuris eccles. 1778—1781. *Urbanetz,* Ius canonicum universale, 1814. *Brezanóczi,* Instit. iuris eccles. 1817. *Cherrier,* Enchiridion iuris eccles. 1836. 3. kiadás, 1855. *U. az,* Egyházjog, 1843. 1—2. köt. *Krajtsik,* Ius eccles. practic. 1854. *Porubszky,* Ius eccles. catholicorum. 1. kiad. 1853., 3. kiad.

1867. *Bozóky A.* Az egyházi jog tankönyve, 1871. *Hollmann P.* Egyházjog alapvonalai, 1866. *Kovács és Fekete,* Egyházjog sommás átnézete. 1864. *Konek S.* Egyházjogtan kézikönyve. 1. kiad. 1863., kilencedik, *Antal Gy.* által sajtó alá rendezett kiad. 1903. *Demko G.* Ius eccles. spec. resp. habito ad Hung. 1888 (főleg Aichner és Porubszky nyomán). *Kazaly I.* Kath. egyházjogtan 3. kiad. 1882. *Szeredy,* Egyházjog különös tekintettel a magy. szent korona területének egyházi viszonyaira. 1—2. köt. Első kiad. 1874. Harmadik, utolsó kiad. 1883. *Tauber S.* Manuale iuris canonici. 3-ik kiad. 1907. *Kosutány I.* Egyházjog. A magyarországi egyházak alkotmánya és közigazgatása, 1. kiad. 1902. 3. kiad. (évszám?); b) *protestáns* szerzőktől: *Kovács Alb.* Egyházjogtan különös tekintettel a magy. prot. egyház jogi viszonyaira. 1878. *Kovács Fer.* Egyetemes és részszerű egyházjog alaptanai. 1870. *Kérészy,* Az egyházjog tankönyve. I. rész. 1903.

8. *Repertoriumok és szótári művek: Wetzer und Welte,* Kirchenlexikon (2. kiad.) 1882 s köv. é. *Ferraris,* Prompta bibliotheca canonica, iuridica, moralis, theologica, 1746. Uj kiad. 1884. *Herzog-Hauck,* Realencyclopedie für prot. Theologie u. Kirchenrecht, 3. kiad. 1896 s köv. é.

9. *Folyóiratok: Archiv für kathol. Kirchenrecht,* megindította 1857-ben *Moy de Sons* Ernő s a folyóiratnak 1862-ig (Innsbruckban) megjelent 6 kötetét ő szerkesztette; a szerkesztést a 7-ik kötettől kezdve *Vering* (1867-ig Moy de Sons-nal együtt) folytatta, akinek 1896-ban bekövetkezett halála óta, nevezetesen a 76-ik kötettől kezdve a folyóiratot Mainzban *Heiner* adta ki s a 93-ik kötettől kezve *Hilling* szerkeszti. *Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht.* Alapította s szerkesztette — és pedig a három első kötetet egyedül — *R. Dove,* a negyedik kötettől kezdve ugyanő *Friedberggel* együtt ily cím alatt: *Zeitschrift für Kirchenrecht;* a 22-ik kötet befejeztével a folyóiratot tovább szerkeszték, illetve annak új folyamát indíták meg *Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht* cím alatt *Friedberg* és *Sehling,* 1911 óta pedig egyedül *Sehling* szerkeszti. — *Le Canoniste contemporain* 1878 s köv. é. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte.* Kanonistische Abteilung (1911 óta). *Acta S. Sedis,* 1865 s köv. é., 1904 máj 23. óta az apostoli szék hivatalos közlönye s 1909 óta *Acta Apostolicae Sedis* címmel jelenik meg. — Igen nagybecsű dolgozatok (főleg az egyházi jog története körébe vágók) láttak továbbá napvilágot a *Stutz*-féle Kirchenrecht-

liche Abhandlungen-ben (1902 óta). E mellett számos jog- és államtudományi, nemkülönben theológiai folyóirat is tartalmaz egyházjogi vagy az egyházjogot is érdeklő közleményeket, így pl. *Arch. f. Rechts- u. Wirtschaftsphilosophie* (alapították 1907-ben *Kohler* és *Berolzheimer*, majd továbbszerkesztik *Zitelmann, Wieser, Wenger* és *Klein*). *Österr. Zeitschr. f. öffentl. Recht* (alapíttatott 1914-ben), 1919—20 óta *Zeitschr. f. öffentl. Recht* címmel jelenik meg.

ELSŐ KÖNYV.

AZ EGYHÁZI JOG FORRÁSAI.

A) AZ EGYHÁZI JOG FORRÁSTANA.

6. §. A jogforrásokról általában.

Maassen, Gesch. der Quellen u. der Literatur des kanonischen Rechts im Abendlande bis z. Ausg. des Mittelalters, 1870. *J. F. Schulte*, Das kathol. Kirchenrecht, I. Teil. Die Lehre von den Kirchenrechtsquellen, 1860. *U. az.* Geschichte der Quellen u. Literatur des kanonischen Rechts von Gratian bis zur Gegenwart, 1875—1880. *Tardif*, Histoire des sources du droit canonique, 1887. *Schneider*, Die Lehre von den Kirchenrechtsquellen, 1892. *Vering*, Lehrb. des kath., prot. u. orientalischen Kirchenrechts, 1893. 31. s köv. l. *Sägmüller*, Lehrb. d. kath. Kirchenr. (3. kiad.) 19. §, *Prümmer*, Manuale iuris canonici (3. kiad.) 9. s köv. l. *Vermeersch-Creusen*, Epitome iuris canonici, I. 6. s köv. l.

Az egyházi jog forrásai lehetnek: 1. *keletkezési vagy anyagi források (fontes originis, existendi seu materiales)*, amelyek alatt a tárgyi jog keletkezésének okait, a jogalkotó tényezőket értjük. Ilyen, konstitutiv értelemben vett jogforrások: az egyház alapítójának akarata, a törvényhozás és a szokás. Az egyház alapítójának akaratkijelentése, az isteni kinyilatkoztatás útján keletkezik a *ius divinum*, a törvényhozás útján származó jogot pedig *törvényi* vagy *irott jognak (ius scriptum, Gesetzesrecht)* és a szokás útján keletkezett jogot *nem irott* vagy *szokás-*

jognak (ius non scriptum) nevezzük; 2. *ismereti vagy alaki források (fontes cognoscendi seu formales)* t. i. azok a közegek, amelyekből a jogalkotó tényezők tevékenysége útján keletkezett jogszabályokat megismerhetjük. Ilyen, deklarativ értelemben vett jogforrások a törvénykönyvek, joggyűjtemények, jogi feljegyzések, jogi okiratok, szóval mindazok az írott jogemlékek, amelyekből a létező és létezett jog ismeretét meríthetjük. Szorosabb értelemben vett ismereti források alatt azokat a *gyűjteményeket (collectiones)* értjük, amelyek a jogszabályokat avégből foglalják össze, hogy azok megismerhetők, illetve könnyen feltalálhatók legyenek.[1] A joggyűjtemények lehetnek: a) *hiteles (collectiones authenticae)* és *magángyűjtemények (collectiones privatae)*, aszerint, amint törvényhozói tekintéllyel jöttek létre, vagy magántevékenység útján keletkeztek; b) *kronológikus (coll. chronologicae)* és *rendszeres gyűjtemények (coll. systematicae)*. Amazok a jogszabályokat keletkezésük sorrendjében foglalják egybe, emezek pedig tartalom szerint rendezik.[2]

A jelenleg (illetve 1918 május 19 óta) érvényes jognak egyetlen hiteles gyűjteménye van, t. i. *a Codex Iuris Canonici* („authenticus et unicus iuris canonici fons").[3] Az összes előző joggyűjtemények ma már csakis történeti jelentőségű források, amelyeknek a tanulmányozása azonban a mai jog szabályai-

[1] *Wernz*, Ius decret. I. n. 196. „..., magis proprie autem canonistae fontes vocare assolent collectiones quae apposite conflatae sunt ut certae leges conservarentur et cognoscerentur", mondja *Chelodi* (Ius de personis iuxta Codicem Iuris Canonici, 65. l.)

[2] *Maroto*, Inst. iuris canonici I. n. 36.

[3] S. C. de Semin. et stud. Univ. 1907 aug. 7-iki decretuma (A. A. IX. (1917) 439. l.).

nak helyes ismerete és tudományos magyarázata, különösen azok eredetének és történeti fejlődésének megismerése érdekéből múlhatatlanul szükséges, annyival is inkább, mert a Codex Iur. Can. anyagának tetemes részét az előző gyűjteményekből merítette.

7. §. A ius divinum.

Droste-Hülshhoff, Über das Naturrecht als Quelle des Kirchenrechts, 1822. *v. Moy*, Naturrecht u. Gewohnheitsrecht als Quellen d. KRs. (Arch. f. k. K.-R. I. (1857) 655 s köv. l. *Soglia*, Instit. iuris univ. priv. et publ. (3. kiad.) 1859, I, 40, §, *Jacobson*, Über den gesetzl. Charakter d. röm. Katholizismus u. die Authorität des alten Test. i. d. röm. kath. Kirche (Zeitschrift f. KR. VII. (1867) 193—251. l.), *Kahl*, Lehrsystem d. Kirchenr. und d. Kpolit. 118. s. köv. l. *Scherer*, Handb. I. 178. s köv. l. *Wernz*, Ius decr. I. n. 79—86. *J. Erich*, Das problem des natürl. Rechts, 1912. *Notter*, Természetjog, 1906. *Leitner*, Handb. d. KRs. (2. kiad.) Lifer. I. 7. s köv. l. *Singer*, Das Naturrecht im CIC (Arch. f. Rechts- u. Wirtschaftsphilosophie XVI. (1922/23) 206. s köv. l.) *Maroto*, Instit. iuris can. I. n. 168., *Sägmüller*, Lehrb. (3. kiad.) 19. §.

Az istentől eredő jog vagy *természetjog (ius divinum naturale)* vagy *positiv isteni kinyilatkoztatáson nyugvó jog (ius divinum positivum)* lehet.[4]

a) *Természetjog* alatt az isteni jog azon szabályainak összesége értetik, amelyek az emberi természetben gyökereznek, illetve az egyéni s társadalmi létnek isteni végzéssel megállapított feltételeiből vezethetők le.

A természetjog kötelező ereje már létezésével adva van, amelyet tehát nem egyházi tekintély, illetve nem kánonjogi rendelkezés biztosít s amely az összes emberekre, úgy a megkereszteltekre, mint a nem megkereszteltekre egyaránt kiterjed. Ezért mondja

[4] Mindkettőnek jogforrási minőségét kifejezetten hangsúlyozza a CIC. c. 6. n. 6.

Gratian: „Ius naturale est commune omnium nationum, eo quod ubique instinctu naturae, non constitutione aliqua habetur."[5]

E szabályokat a kánonjog nem mellőzheti, sőt az egyházi törvényhozás avagy szokás útján keletkezett jognak hozzájuk kell alkalmazkodnia. Ezért az egyházi törvénykönyv nemcsak elismeri a természetjog létezését (c. 6. n. 6., can. 27. §. 1., 1509 n. 1.), hanem kánonjai közé számos olyan szabályt is vett fel, amelyeket kifejezetten természetjogi minőségűeknek nyilvánít (c. 1068. §. 1., 1139 §. 1, 2., 1405. §. 1., 1513. §. 1., 1935. §. 2.)

b) *A positiv isteni* jogot azok a szabályok alkotják, amelyek Isten kijelentett akaratán nyugosznak. A katholikus egyház tanítása szerint Krisztus valóságos jogalkotó tevékenységet fejtett ki, tőle ered az egyház hatalma és alkotmánya. Az általa hirdetett szabályok tehát isteni kinyilatkoztatások és részint a *szentirásban*, részint a *hagyományban* foglaltatnak.

α) *A szentirás (scriptura sacra,* βιβλία) nemcsak a keresztény hitnek és erkölcsnek, de az egyházi jognak is kútfeje, fundamentuma. Feloszlik *Ó- (Sacra Scriptura Veteris Testamenti)* és *Újszövetségre (S. Scriptura Novi Testamenti).*

Az Ószövetség erkölcsi, jogi és szertartási elveket tartalmaz. Az erkölcsi elvek (praecepta moralia), melyek a Dekalog-ban foglaltatnak, mint a ius naturale-hoz tartozók, általános és örök érvényűek.[6] Ellenben a jogi és szertartási szabályok (praecepta iudicialia et ceremonialia) a krisztusi tanok folytán érvényüket veszték.[7]

---

[5] Decr. Gratiani c. 7. D. 1.
[6] Sz. Tamás, Summa theol. 1, 2. Quest. 100. art. 1.
[7] U. ott Quest. 104. art. 13

Az Újszövetség nemcsak a hittanra és az erkölcsre vonatkozó, de az egyház szervezetének alapelemeit meghatározó szabályokat, a szó szoros értelmében vett jogi tételeket is tartalmaz. Ezek tehát Krisztusnak oly nyilatkozatai, amelyek közvetlenül törvényhozói[8] akarattal kijelentettek vagy legalább az egyház szervezetére, berendezésére nézve isteni tanácsadások, útmutatások (consilia evangelica) gyanánt tekintendők. Így a primatusra, az apostolok és püspökök iurisdictiójára, a házasság felbonthatatlanságára vonatkozó, avagy a sacramentumok lényegét meghatározó szabályok.

Mivel az Újszövetség a Krisztus által alapított keresztény vallási társulat jogának illetve az egyház alkotmányának és kormányzatának alaptételeit (ius fundamenta) tartalmazza, ezért az egyházi jognak első és legfőbb kútfeje, amelyet a CIC is több helyen világosan positiv jogforrásnak minősít.[9]

β) *A hagyomány (traditio)* a positiv isteni jognak az a része, amely nem a szentírás közvetítésével, hanem élőszóbeli közlés útján maradt fenn az utókorra. Tartalmát képezheti akár a hitre, akár a fegyelemre vonatkozó vagyis jogi szabály s amennyiben ez utóbbit tartalmazza, annyiban a positiv isteni jognak a forrása.

A hagyomány tehát a szentírást kiegészítő jogforrás, sőt valódi katholikus felfogás szerint a szentírás maga is tulajdonkép a hagyomány alkateleme.

A hagyomány eredetére nézve lehet 1. *isteni*

---

[8] Hogy Krisztus valóságos törvényhozó tevékenységet fejtett ki, ezt a tridenti zsinat dogmaként kimondotta. Sess. VI. de iustif. can. 21.

[9] Így: c. 6. n. 6., 27. §. 1., 100. §. 1., 107., 108. §. 3., 109., 219., 727. §., 731. §. 1., 1016., 1038., 1322. §. 2., 1509. n. 1. és egyebütt is.

(traditio divina) t. i. az egyház alapítójának élőszóbeli nyilatkozata, amely vagy közvetlenül tőle ered (ex ipsius Christi ore) vagy az ő nevében az apostolok által lett kinyilatkoztatva (traditio divino-apostolica); 2. *apostoli (trad. apostolica)*, amely az apostolok által nem Krisztusnak kinyilatkoztatásaképen, de saját nevükben hirdetett vagy az egyháznak legtekintélyesebb tudósaitól (patres, doctores ecclesiae) eredő szabályokat tartalmaz.[10]

A hagyomány a nem irott jognak egyik eleme. De nem azért tartozik annak körébe, mintha egyáltalán nem lenne feljegyezve, hanem mert első szerzője nem foglalta írásba.[11] A hagyomány felismerhető az egyházi atyák és tudósok nyilatkozataiból valamint a közzsinatok és pápák kijelentéseiből.[12] Ugyanis a pápa csalatkozhatlan tanítói tiszténél fogva teljhatalommal állapíthatja meg, hogy valamely jogszabály a positiv isteni joghoz tartozik-e avagy nem.

Egyáltalán, ha kétség támad valamely régi egyházjogi intézmény avagy szabály forrására vonatkozólag, avagy ha kérdésessé válik, hogy az illető intézmény vagy jogszabály a ius divinum-hoz tartozik-e: úgy csakis az egyház (illetve a pápa avagy a közzsinat) van hivatva a kérdést eldönteni.[13]

Az isteni jog megváltoztathatatlan, a benne foglalt szabályok érvényét sem törvény,[14] sem szokás,[15]

---

[10] *Wernz*, Ius decr. I. 185. s köv., 198.

[11] *Prümmer*, Manuale iuris canonici, 12. l.

[12] A szent atyák és tudósok (Patres et Scriptores ecclesiae) a hagyománynak nem létesítői, hanem arról csak hitelt érdemlően tanuskodnak. *Soglia*, Inst. iur. eccles. 1. 42 §. *Wernz*, Ius decret. I. n. 187. s köv.

[13] Ezt a CIC is kimondja, így can. 1322. §. 1., 1038. §. 1.

[14] c. 6. n. 6.

[15] c. 27. §. 1. Iuri divino sive naturali sive positivo nulla consuetudo potest aliquatenus derogari . . .)

sem elévülés[16] meg nem szüntetheti s nem módosíthatja. E szabályok alul dispensálni nem lehet s hiteles magyarázatukra csakis az egyház jogosult.

A merőben apostoli és egyházi hagyomány (traditio mere apostolica et ecclesiastica) azonban nem a ius divinum-hoz, de a ius humanum-hoz tartozik.[17]

8. §. Az egyházi törvények.

Suarez, De legibus l. 4—6. *D'Annibale*, Summula Theol. Mor. I. 160—216. *Hinschius*, D. Kirchenr. d. Katholiken u. Protesanen in Deutschl. III. 764. s köv. l. *Wernz*, Ius decret. I. n. 89—147. *Maroto*, Instiutiones, I. n. 177—247. *Vermeersch-Creusen*, Epit. iur. can. n. 59—107. *Leitner*, Handb. d. Krechts. Lieferung. 1., 7. s köv. l. *Eichmann*, Lehrb. 28. s köv. l.

I. **A törvény fogalma s lényeges kellékei.** Az egyházi törvényhozástól eredő szabályok (leges mere ecclesiasticae)[18] összesége alkotja a törvényi jogot (szoros értelemben vett ius ecclesiasticum).

Aquinói Szent Tamásnak ma is általában elfogadott meghatározása szerint a törvény: *Ordinatio rationis ad bonum commune, ab eo qui curam communitatis habet promulgata.*[19]

A törvény ismérvei s lényeges kellékei a következők:[20] *a)* hogy mindig kötelező *szabály (iussum, praeceptum, mandatum)* legyen, amellyel a törvényhozó hatalom birtokosa kötelezettséget avagy erkölcsi kényszert állapít meg valamely cselekvény végbevitelére avagy valaminek a nem tevésére.

---

[16] c. 1509. n. 1.

[17] *Wernz*, Ius decret. I. n. 185. ect. n. 198.

[18] c. 16., 2205. §. 2.

[19] Summa theol. 1, 2. q. 90. art. 4.

[20] *Maroto*, Instit. iur. can. I. n. 180—182. A törvény kellékeit részletesen tárgyalják az erkölcsphilosophusok (*Cathrein, Lacroix, Noldin, Suarez* stb.) is.

Ezáltal különbözik a tanácstól (consilium), amely kötelezettséget nem eredményez, hanem csakis javasolja valaminek a tevését vagy nem tevését; 2. hogy a törvény *a közjóra* (ad bonum commune) *irányuljon* s ezért az emberi társaság érdekében szükséges vagy hasznos (necessaria vel saltem utilis), továbbá physicailag végrehajtható s erkölcsileg megengedett (possibilis), észszerű és igazságos (honesta seu rationabilis et iusta) legyen; 3. hogy mindig valamely communitas, azaz jogilag szervezett közönség számára kell alkottatnia. Jogelméletileg különbséget szokás tenni communitas perfecta és imperfecta között. Az előbbi önállósággal felruházott s az egyházi felsőség által való irányításra alkalmas, zárt testület pl. az összegyház, egyháztartomány, egyházmegye, szerzetesrend. Az utóbbi pedig nem önálló, hanem valamely communitas perfecta része gyanánt jelentkező, de szintén jogilag szervezett társaság, mint a parochia, káptalan, szerzetesház, család.[21]

A törvény bár közvetlenül, mint fennebb említettük, a közjó érdekében (ad bonum commune) alkottatik, közvetve a magánosok javát s érdekeit is szolgálja. — Gyakran a törvény záradékkal van elltáva, amely hatálya s jelentősége szempontjából fontos rendelkezéseket tartalmazhat. Így pl. van büntető, derogatorius, salvatorius, irritorius, vacationalis stb. záradék.

Elsősorban s közvetlenül a törvény arra a területre hatályos, amelynek számára alkottatik. A vélelem mindig a mellett szól, hogy *a törvény területi s nem személyi hatályú* („lex non praesumitur personalis, sed territorialis", can. 8. §. 2.). Ezért kétség

[21] *Suarez*, De legibus, lib. I. c. 6. *Eichmann*, Lehrb. 29. l.

esetén szabály, hogy az illető területen lakó összes híveket kötelezi, de csak a területen és nem azon kívül. „Extra territorium ius dicendi non paretur.[22] A személyes törvény ellenben azokat, akikre vonatkozóan alkottatott, mindenütt, a territoriumon kívül is kötelezi. A törvény szövegéből vagy tartalmából állapítható meg, hogy az csak bizonyos személyeket illetve a hívők bizonyos csoportját (pl. a klerikusokat) akarja kötelezni, tehát hogy a törvény személyes és nem területi hatályú.[23]

II. **A törvény kihirdetése (promulgatio legis).** A kihirdetés nem kelléke ugyan a törvény létezésének, de kötelező erejének feltétele. Ezért közönségesen azt szokás mondani, hogy a törvény a kihirdetéssel jő létre. Az egyházi törvénykönyv szerint is „leges instituuntur, cum promulgantur".[24] A törvény kötelező ereje szempontjából a kihirdetés azért kívántatik meg, mert rendelkezéseinek a törvényhozó iurisdictiója alatt állók csak úgy tehetnek eleget s így a törvény iránt engedelmességgel viseltetni csak akkor kötelesek, ha a törvényhozónak az akarata világosan és nyilvánosan tudomásukra lett hozva, ami a törvényhozó nevében és tekintélyével való kihirdetés útján biztosítható. Tehát nincsen kötelező ereje a ki nem hirdetett, valamint az olyan törvénynek, amelynek kihirdetése nem szabályszerűleg történt. Elegendő az általánosan való (generaliter) kihirdetés,[25] amely az összesség számára történik és sem a törvény hatálya alá vetett egyének részéről való elfogadás, sem állami elismerés (placet) nem szükséges.

---

[22] c. 2. in. VI.-to 1, 2.

[23] L. erre nézve részletesen *Maroto*, Inst. I. n. 183., 184.

[24] c. 8. §. 1. Hasonlóképp már Gratian decr. c. 3. D. 4.

[25] L. pl. c. 335. §. 2., 362. *Eichmann*, Lehrb. 32. l.

A mai jog szerint a kihirdetés — hacsak valamely törvényre nézve különleges rendelkezés nem történik — az Acta Apostolicae Sedis-ben (commentarium officiale) való közzététellel történik. És az ilyen rendes, közönséges módon kihirdetett törvénynek hatálya vagyis kötelező ereje azon naptól számított három hónap mulva kezdődik, amely az Acta Apostolicae Sedis-nek az illető törvényt publikáló füzetén kelet gyanánt megjelöltetik.[26]

Ezután is előfordulhat azonban, hogy egyes törvényeknél a rendestől eltérő, tehát rendkívüli kihirdetés foglal helyet. Így a törvényhozó meghagyhatja, hogy a törvény az egyes egyháztartományokban, megyékben vagy parochiákban való közzététellel publikáltassék.[27]

A törvény a kihirdetés időpontjától kezdve érvényes ugyan, de csak ettől fogva három hó mulva lép hatályba s válik a hívekre kötelezővé, feltéve, hogy a törvényhozó a kihirdetésre rövidebb vagy hosszabb időt nem állapít meg. A törvény kihirdetésétől hatályba léptéig eltelő időköz *a törvény szünetelésének (vacatio legis)* neveztetik. A hittételeket megállapító avagy a ius divinum körébe tartozó szabályokat kinyilatkoztató törvények azonban mindig a kihirdetés időpontjától kötelezők.[28]

---

[26] c. 9. Ezt a kihirdetési módot már X. Pius 1908. évi szeptember 29-én kelt *Promulgari* kezdetű konstituciója előírta és pedig 1909 január 1-től kezdődő hatállyal.

[27] Pl. a tridenti zsinat *Tametsi* dekrétumának kötelező ereje az egyes paróchiákban való kihirdetéstől tétetett függővé s a kihirdetéstől számított harminc nap mulva kezdődött. A *Ne temere* decretum és a CIC hatályba léptére egy megjelölt időpont lett előírva, és pedig az előbbire 1908 húsvétja s az utóbbira 1918 év pünkösd napja.

[28] *Chelodi*, Ius de personis, 100. l.

A tartományi zsinatok határozatai kihirdetésének módját és azok kötelező erejének kezdetét, illetve hatályba léptének időpontját a tartományi zsinat állapítja meg (c. 291. §. 1.). A püspöki törvények (leges episcopales) kihirdetésének módját pedig a püspök határozza meg s azok kötelező ereje tüstént a kihirdetéssel kezdődik, ha csak maga a püspök másként rendelkezni nem tartotta szükségesnek (c. 335. §. 2.).

III. **A törvény tárgya (obiectum legis).** A törvény tárgya mindaz lehet, ami az egyház céljaira közvetlenül vagy közvetve szükséges; tehát nem csupán lelki dolog (res spiritualis), de világi ügy (res temporalis) is. Azonban a törvények mindig csak a jövőre s nem a multra vonatkozhatnak. *Lex non respicit retro, leges respiciunt futura, non praeterita* (c. 10.), legalább is azok, amelyek új jogszabályt létesítenek (leges constitutivae) s nem pusztán declarativ jelentőségűek; mert az utóbbiak nem új jogot létesítenek, hanem csak egy korábbi törvényt újítanak meg, illetve magyaráznak (c. 17. §. 2.). Ezért a törvény már megszerzett jogokat nem érinthet és a régi törvény hatálya alatt létrejött jogügyletekre a régi törvény rendelkezései határozók.[29]

Így pl. a negyedizű oldalrokonok közt a CIC hatályba lépte (1918 máj. 19.) előtt kötött, tehát érvénytelen házasság a kódex hatályba lépte után sem lesz érvényessé, jóllehet a c. 1076. §. 2. az oldalági vérrokonságot csak a harmadik izig (bezárólag) nyilvánítja bontó akadálynak.

Azonban kivételesen a törvények hatálya a multra is vonatkozhatik, de csak úgy, ha a törvényhozó kifejezetten visszaható erejűeknek nyilvánítja (nisi nominatim in eis de praeteritis caveatur, c. 10.).

---

[29] c. 4, 46, 1313, 1320. *Vermeersch-Creusen,* Epitome iur. can. I. n. 75.

Visszaható erővel különösen az oly büntető törvények szoktak felruháztatni, amelyek a bűnösre nézve a korábbinál kedvezőbb rendelkezést tartalmaznak.

Jogképességet megsemmisítő vagy jogi cselekvényeket érvénytelenítő törvények *(leges inhabilitantes aut irritantes)* csak azok, amelyekben kifejezetten vagy aequivalenter az rendeltetik, hogy bizonyos személyek cselekvőképtelenek vagy bizonyos jogi aktusok érvénytelenek legyenek (c. 11.). De ily rendelkezés illetve irritatio a ius divinummal szemben nem foglalhat helyet.

Hogy milyen ügyekre terjedhet ki az egyházi törvényhozás, erre nézve az egyház célja a határozó. Különben az egyház szuverén módon dönti el, hogy mi tartozik, mint egyházi ügy, az ő törvényhozási jogkörébe.

IV. **A törvényhozó hatalommal felruházott közegek. Az egyházi törvények különböző elnevezései és megjelenésük formái.** Az egyház törvényhozó hatalma Krisztustól, mint az egyház alapítójától ered, az egyházi hatalomnak és pedig a potestas iurisdictionis-nak alkateleme. Tehát törvényt csak az létesíthet, akinek egyházi iurisdictiója van. Ezek az egyházhatalmi szervek pedig: *a pápa*, mint Péter apostol személyszerű jogutódja (c. 218.), *az egyetemes zsinat* (c. 222.), *a püspökök* (c. 335.), *a plenáris* és *tartományi zsinatok* (c. 281. s köv.) és az *autonom egyházi testületek* u. m. a vallási társulatok (szerzetesrendek s congregatiók) és a székes- és társaskáptalanok. A pápának és a közzsinatnak egyetemes törvényhozó hatalmuk van; ezért az általuk alkotott törvények — hacsak kifejezetten particularis érvényűeknek nem nyilváníttattak — az egész egyházra kötelező erejűek (leges universales); míg a többi törvényhozó szervek csakis a joghatóságuk alá tartozók illetve meghatá-

rozott terület (ország, tartomány, megye) számára (c. 201.) alkothatnak törvényeket (leges particulares). Továbbá míg az egyetemes törvényhozó szervek, t. i. a pápa s közzsinat jogalkotó hatalma tárgyilag csakis a ius divinum által van korlátolva, addig a többieké úgy az ius divinum, mint a ius commune által korlátozva van.

Az egyházi törvényhozó szervektől eredő szabályok megváltoztathatók, alóluk felmentés adható s kötelező erejük csak a megkeresztelt egyénekre terjed ki. Tartalmukra nézve lehetnek parancsolók, tiltók, megengedők s büntető törvények.

A) Az egész egyházra kiterjedő, *egyetemes* törvényhozási jog illeti meg a *pápát*, a *közzsinatot* és — korlátozottabb terjedelemben — a *római congregatiókat.*

a) a *pápa* az egyház alapítójától nyert teljhatalmánál fogva (ex plenitudine potestatis) úgy egyetemes, mint particuláris, közönséges úgy, mint különös jogot egyaránt alkothat. A törvényhozó hatalmat a római püspökök már a kereszténység első századaiban gyakorolták. A pápai törvények régebben *litterae, epistolae, epistolae decretales* elnevezésekkel jelöltettek meg, újabban általában *apostoli rendeleteknek (constitutiones apostolicae)* neveztetnek. De elnevezéseik a rendeletek egyes nemei szerint is különbözők. Az általános érvényű pápai törvényeket *constitutiones generales* és *edicta generalia* elnevezésekkel szokás megjelölni; a pápa által saját kezdeményezéséből (habár a kardinálisok tanácsával) kiadott törvények *decretumoknak* s különösen *Motuproprióknak* mondatnak, míg a kérelemre (ad instantiam, ad praeces partium) avagy az alsóbb hatóság előterjesztésére kiadott rendeletek *epistolae decretales*-nek s főleg *rescriptum*-oknak neveztetnek;

az előbbi elnevezés mégis inkább a ius commune szabályait magyarázó, az utóbbi pedig a magánosok ügyeiben kelt válaszokat (responsiones) tartalmazó s mindig partikuláris érvényű rendeletekre szokott alkalmaztatni.

Az összes vagy egyes püspökökhöz intézett s a hívek bizonyos nagyobb sokasága (az egész egyház avagy egy tartomány, megye) számára szóló, fontos és közérdekű ügyben kelt s ilyenekben a római kuria álláspontját körvonalazó rendeletek *encyclicáknak* mondatnak. Ezek közül ismét az ünnepélyesebbek s egyetemesebb érdekűek *litterae* s a kevésbbé ünnepélyesek *epistolae*-nak hivatnak. Az egyház békéje s java érdekében a hívekhez intézett kérelmet s buzdítást tartalmazók pedig *litterae hortatoriae* elnevezéssel szoktak megjelöltetni.

Tartalmukat tekintve a pápai törvényeket különösen a szerint szokás megkülönböztetni, amint a *hittanra (dogma)* vagy pedig a *fegyelemre vonatkozó (jogi)* rendelkezéseket tartalmaznak. A dogmai rendeletek a hittani elveket határozzák meg s azokat hitelesen magyarázzák. A fegyelemre vonatkozók, amelyeket mandatumoknak is hívnak, az egyház jogi szervezetére s igazgatására vonatkozó rendelkezéseket foglalnak magukban.

Külalakra nézve a pápai törvények lehetnek: *bullák, brévék (litterae in forma brevi), chirographumok, allocutiók és oracula vivae vocis.*

A *bullák* — rendszerint fontosabb ügyekben erős (u. n. olasz) pergamenten (a XI-ik századig papyruson) latin nyelven, ó-góth írással, rövidítésekkel s interpunctio nélkül (Bullaticum teutonicum) — de XIII. Leónak 1878. dec. 29-én kelt Motu-propriója folytán latin betűkkel — írott rende-

letek, vörös-sárga selyem- vagy kender-zsinóron (a szerint, amint igazságügyi vagy kegyelemügyi tartalmúak) függő ólom-, vagy ritkábban arany-pecséttel ellátva, melynek előrészén (Antica) Péter és Pál apostoloknak egymástól kereszt által elválasztott feje S. P. E. és S. P. A. jelekkel, hátsó részén (Postica) pedig kis kereszt alatt a pápa neve, gyakran képe s olykor címere látható. A hátsó lap, ha a rendelet kiadásakor a pápa még nincs megkoronázva, üres szokott lenni s az ilyen bullák elnevezése: *„bullae dimidiae"*.

A bullán, mely mindig nyilt s nem levélszerűleg zárt szokott lenni *(litterae patentes)*, címzés nincs; a szöveg előtt bevezetésképp a pápa neve áll annak kitétele nélkül, hogy hányadik a hasonnevűek között s nem ritkán e hozzátétellel: ad futuram vagy perpetuam rei memoriam. A bullát rendszerint nem a pápa, hanem a curiának egy vagy több tisztviselője (abbreviatores) írja alá, a pápa pedig többnyire csak a fogalmazványt (minutum) szokta aláírni. Csak az olyan bullákat, melyek a consistoriumban adatnak ki, írja alá az összes cardinalisokkal egyetemben a pápa *(bullae consistoriales)* s az ilyen bulláknak eredetije nem, hanem csak hiteles másolatuk (transsumptum) expediáltatik. A dátum ó-római módon (Idus, Calendae, Nonae) jeleztetik. Azonban X. Pius pápa a római curia új szervezetét megállapító s 1908 június 29-én kelt *Sapienti consilio* constitutiójával elrendelte, hogy ezután minden apostoli levélen a ma szokásos időszámítás értelmében (t. i. január 1-én kezdődő év szerint) történjék a datumadás. Ennek dacára a keltezésre nézve a régi szokás mai nap is többé-kevésbbé megmaradt.

XIII. Leónak fent idézett Motuproprio-ja, mely a góth írás helyett latin betűk használatát rendeli

el, egyúttal a korábban használt ólom-pecsét helyett vörös-pecsét alkalmazását hagyja meg, csak egyes különösen fontos és ünnepélyes actusokra vonatkozó bulláknál hagyatván meg a régi pecsételés.[30]

A consistoriális bullákon és a bullae dimidiae-n kívül a bullákra nézve hajdan még egyéb megkülönböztetések is szokásosak voltak u. m. Bullae communes seu per Cancellariam, Bullae per viam secretam, Bullae per Cameram és Bullae per Curiam.[31] A különösen fontos tárgyú s ünnepélyes bullákat a pápán kívül több bíbornok is alá szokta írni.

X. Pius pápa 1910 december 8-ról kelt Motu-propriójával a bullákra nézve új alakszerűségeket állapított meg s az idevonatkozó rendelkezések 1911 jan. 1-től léptek hatályba. Ugyanő 1910 április 10-én meghagyta,[32] hogy a pápai rendeleteket jövőben együttesen írják alá a római egyház cancellárja és az a kardinális, akinek hatáskörébe tartozik a rendeletben tárgyalt kérdés és hogy az ily rendeletek két példányban állíttassanak ki. Az egyiket a pápa, a másikat a mondott két kardinális írja alá és mindegyik példány az apostoli kancelláriában őriztessék.

A *brévék (breves litterae)* vékony pergamenten vagy papíron modern latin folyó írással, latin vagy olasz nyelven, tehát egyszerűbb, kevésbbé ünnepé-

---

[30] Az arany pecsét a ritkaságok közé tartozik s az ólom-pecsét alkalmazása is csak különösen ünnepélyes aktusoknál (püspökségek alapítása, megváltoztatása és adományozása) fordul elő. *Scherer*, Handb. I. 26. §. 7., 8. jegyz.

[31] X. Pius pápa a *Sapienti consilio* constitutióval elrendelte, hogy jövőben a bullák csak per viam Cancellariae expediáltassanak s a többi kiadási módok (per viam secretam, de Camera és de Curia) mellőztessenek.

[32] Acta Ap. Sed. II. 287.

lyes formában (in forma brevi) kiadott pápai rendeletek. Az okmányra a szöveg záradékától balra a *halászgyűrűvel (annulus piscatorius)*[33] felnyomott vörös, olykor zöld viaszpecsét üttetik. A brévének felirata a pápa neve, annak kitételével, hogy hányadik a hasonnevűek közt. A bíbornokállamtitkár vagy helyettese állítja ki, levélszerűleg zárt alakban s kívül címzéssel ellátva. X. Pius 1908 jún. 29-iki *Sapienti consilio* constitutiójával elrendelte, hogy jövőben minden brévén s apostoli levélen, akár a Cancellaria-ból, akár a Datária-ból bocsáttassék ki, a dátum ne Gyümölcsoltó Boldogasszony napjától, azaz március 25-től, de január 1-től történő időszámítás szerint jelöltessék.

Chirographumoknak szoktak hivatni a pápa által sajátkezűleg aláírt apostoli levelek.

Allocutióknak neveztetnek a pápa által a consistoriumban kiadott oly rendeletek, amelyek egyes nagy jelentőségű politikai, társadalmi s kulturális kérdésekben a római curia álláspontját juttatják kifejezésre.

Oracula vivae vocis a pápa szóbeli rendeletei, amelyek többnyire magánkihallgatáson adatnak ki s hogy jogilag megállapíthatók és figyelembe vehetők legyenek, a competens egyházi tekintélyek, mint pl. a bíbornokok, avagy azon congregatio titkára által kell bizonyíttatniok, amelyiknek a hatáskörébe tartozó ügyben a rendelet kiadatott.

A pápai törvények kötelező erejéhez megkíván-

---

[33] Ezen pecsét, melyet legelsőbben IV. Kelemen pápa használt, Pétert ábrázolja bárkában halászva, felső részén pedig a pápa neve van annak kitételével, hogy hányadik a hasonnevűek között. *Cancellieri.* Notizie sopra l'anello pescatorio, Roma, 1823.

tatik a törvényes módon való kihirdetés (promulgatio). Régen a vatikáni és lateráni templomok ajtaján s a virágpiacon való kihirdetés volt szokásos (promulgatio in acie Campi Florae). Napjainkban az egész keresztény világ számára szóló rendeleteket (constitutiones generales) a pápák az egyes püspököknek meg szokták küldeni. De a kihirdetés jelenleg az egyházi törvénykönyvben (c. 9.) meghatározott módon történik, amelyről már szóllottunk (II. alatt). Az egyes országokban s egyházmegyékben való kihirdetés nem szükséges. A kihirdetett pápai rendeletek kötelező ereje az összes keresztényekre, még a schismatikusokra és eretnekekre is kiterjed.

b) A *közzsinat (concilium oecumenicum, universale, generale)* vagyis az egész egyház püspökeinek a pápa által szabályszerűleg összehívott s az ő elnöklete alatt egyházi ügyekben való tanácskozás és határozathozatal céljából tartott gyűlései úgy egyetemes, mint partikularis érvényű törvényeket hozhatnak.

A törvényhozó hatalom kezdetben az egész egyházra vonatkozólag egyedül és kizárólag a közzsinatnál volt.[34] Csakis ez volt a 4-ik s 5-ik századig jogosult egyetemes érvényű, általánosan kötelező szabályok *(canones)* alkotására;[35] miért is az írott jog forrásait eleinte — sőt egész a XII. századig — túlnyomó részben a közzsinati határozatok képezték.

Régi terminologia szerint e határozatok részint *canonoknak* (κανόνες, θεσμοί), részint *decretumoknak* (διατυπώσεις, *dogmata, anathematismi)* neveztettek ahoz

[34] A közzsinatok történeti fejlődését szépen tárgyalja *Sohm*, Kirchenr. 27. §.

[35] *Hübler*, Kirchenrechtsquellen, 2. l.

képest, amint az egyházi jogéletre (fegyelemre) — *disciplina ecclesiae* — vonatkoztak, vagy a hittant — *dogma, fides* — érinték. Ezen terminologia már a XV. és XVI. századbeli reform-zsinatokon sem tartatott meg, amennyiben ezek a decretum elnevezést úgy hitágazati határozmányokra, mint jogszabályt tartalmazókra egyaránt alkalmazzák. A tridenti zsinat pedig a dogmára vonatkozó határozmányait *decreta de fide seu doctrina*, míg a jogszabályokat, illetve fegyelmi határozmányait *decreta de reformatione* elnevezéssel jelöli meg. A dogmára vonatkozó *decreta de fide* feloszlanak részint *in capita*, részint *in canones*. A caputok a helyes hitágazati tételt határozzák meg, a canonok pedig a hittani határozmányokat röviden körvonalozzák, a téves tanokat kiközösítéssel fenyegető kijelentés formájában (anathematismus) ünnepélyesen elvetvén. A *decreta de reformatione* (t. i. disciplinae ecclesiae) a tridenti zsinat által újonnan alkotott jogszabályokat jelentenek, amelyek caputokra oszlanak.

A vatikáni zsinat ismét egy speciális terminológiát alkalmaz; nevezetesen ennek határozmányai pápai constitutiók *(constitutiones dogmaticae)* gyanánt s a zsinaton személyesen jelen volt pápa jóváhagyásának világos kitételével — *sacro approbante concilio* — publicáltattak s a jogszabályok egyúttal hitágazati tételek gyanánt is vannak formulázva. A constitutiók feloszlanak részint *caputokra*, melyek az egyes jog (hitágazati)-tételeket tartalmazzák, részint anathematismusokat tartalmzó *canonokra*.

A közzsinati határozmányok kötelező erejéhez *pápai megerősítés (confirmatio)* és *kihirdetés (publicatio)* kívántatik meg. Ez utóbbi, mely a szentesítést eszközlő organum feladata, magán a zsinaton — in

publica sessione — történik, még pedig, ha a pápa a zsinaton személyesen nincs jelen, zsinati végzés, és ha személyesen jelen van, pápai constitutió formájában, utóbbi esetben a pápai jóváhagyás világos kitételével.[36] A közzsinati határozatok CIC szerint is pápai jóváhagyást igényelnek (c. 222. §. 1.).

Csak magának a zsinati határozmánynak szövege bír törvényerővel, míg a tárgyalási iratok, indokolások — acta, protocolla, relationes, actiones concilii — kötelező erővel egyáltalán nem bírnak, bár a határozat szövegének magyarázatául szolgálhatnak.[37]

Régebben, a IX. illetve XII. századig, a közzsinati határozatokat megváltoztatni csakis közzsinati határozattal lehetett; de azóta, a pápális rendszer kifejlődésével, nemcsak a közzsinat, hanem a pápa maga is jogosítva van a közzsinati határozatok megszüntetésére (derogatio) vagy megváltoztatására, de csak annyiban, amennyiben nem isteni jogot tartalmaznak.[38] Továbbá hosszú ideig csakis a közzsinat volt jogosítva dogmák létesítésére, hittani elvek meghatározására; de a Vaticanum óta a közzsinatnak ezen monopóliuma is megszünt, mert a pápa személyes infallibilitása folytán szintén jogosult — a közzsinat hozzájárulása nélkül is — hitágazati tételek *(dogmata de fide et moribus)* megállapítására és kihirdetésére. S a pápa ebbeli joga világosan kitűnik az új egyházi törvénykönyvből is, amelynek 218. canonja szerint: Romanus Pontifex ... habet ... supremam et plenam potestatem iurisdictionis in

[36] A pápai jóváhagyás a közzsinati határozat jogerejéhez minden esetre megkívántatik; tehát akkor is, ha a pápa legátusa elnököl a közzsinaton, szükséges a pápának kifejezett vagy hallgatag jóváhagyása.

[37] *Schehrer*, Handb. I. 136. l.

[38] *Scherer*, Handb. I. 138. l.

universam Ecclesiam tum in rebus quae ad fidem et mores, tum in iis quae ad disciplinam et regimen Ecclesiae per totum orbem diffusae pertinent.

Az egyház keleti részében — az apostolok által tartott jeruzsálemi zsinaton kívül — összesen nyolc egyetemes zsinat tartatott, u. m. az I. nicaeai (323), az I. konstantinápolyi (381), ephesusi (431), chalcedoni (451), II. konstantinápolyi (553), III. konstantinápolyi (trullai, 680—681), II. nicaeai (787) s IV. konstantinápolyi (869). A nyugaton tartott zsinatok száma pedig tizenkettő u. m. az I. lateráni (1123), II. lateráni (1139), III. lateráni (1179), IV. lateráni (1215), I. lyoni (1245), II. lyoni (1274), viennei (1311—1312), konstanci (1414—1418), baseli s ennek folytatásaképp tartott ferrara-flórenci (1431. 1437—1439), V. lateráni (1512—1517), tridenti (1545—1563) és vatikáni (1869—1870).[39]

c) *A római congregátiók* szintén részesei úgy az egyetemes, mint a partikuláris törvényhozó hatalomnak. A pápák ugyanis nem szoktak és nem is képesek minden jogi ügyet maguk elintézni, már csak ezek nagy sokaságánál fogva sem, hanem azok jelentékeny részét a római congregatiókra bízzák. E congregatiók szervezetéről, hatásköréről s eljárásuk szabályairól később, a római curia szervezetének tárgyalásánál fogunk szólni. E helyütt csak annak előadására szorítkozunk, hogy a congregatiók rendeletei, ítéletei s határozatai (decreta) minő forrásai az egyházi jognak. Erészben pedig a következőket kell megjegyeznünk: a) Ha a decretumok csak egyes különös esetekben kiadott rendeletek avagy ítéletek, akkor csakis a feleket kötelezik, akik részére kiadattak; de nem létesítenek jogot, mely azonos

[39] A közzsinatok határozatainak legteljesebb gyüjteménye a *Mansi*-féle Collectio Sacrorum Conciliorum (Flórenc és Velence 1759—1769) 31. köt. Újabb kiadása megjelent napjainkban Párizsban. Vannak ezenkívül más gyüjtemények is, amelyek közül legnevezetesebb a Collectio Lacensis, „Acta et decreta Sacrorum Conciliorum recentiorum" Friburgi, 1870—1890.

esetekben ipse iure alkalmazást nyerne. Mert az ilyen decretumokra az az elv irányadó, hogy „res inter alios facta nobis nec prodesse nec obesse debet."[40] β) Ha a congr. S. Officii valamely könyvet vagy iratot eltilt, az ide vonatkozó decretum az egész földkerekségen érvényes.) A congregatio Rituum általános decretumai az egész földkerekségen úgy kötelezők, mintha maga a pápa adta volna ki.) Az összes többi congregatiók decretumai azonban egyetemes érvénnyel csak az esetben bírnak, ha a pápa kifejezett jóváhagyásával adattak ki. Azonban különbséget szokás tenni decreta comprehensiva és decreta extensiva közt. Az előbbiek mindenkor egyetemes érvényűek, az utóbbiak ellenben csak az esetben, ha a pápa kifejezetten jóváhagyta. Mai nap e megkülönböztetés nem nagy gyakorlati jelentőségű, mert sokszor nem lehet pontosan megállapítani, hogy melyik a decr. extensivum s melyik comprehensivum. E mellett amikor csak csekély kétely is forog fenn a congregatio illetékességi körére nézve, előbb — mielőtt döntés történnék, — a pápa felhatalmazását ezen (vagy hasonló) kifejezéssel szokás kikérni: „verbo facto cum Sanctissimo".[41] Ebből következik, hogy az összes congregatiók általános decretumai nemcsak hogy nagy tekintélyben s tiszteletben részesülnek, hanem hogy azok egyetemes kötelező erejűek szoktak lenni. XV. Benedek pápa ugyan 1917. szept. 15-én kelt *Cum iuris* kezdetű Motu proprio-jával meghagyja, hogy a római congregatiok a jövőben ne hozzanak sok általános decretumot; azonban elismeri ilyenek alkotására való jogukat.[42]

---

[40] L. Congr. consist. 1911 febr. 11. Acta A. S. III. 80.
[41] *Wernz*, Ius decr. I. 145. *Maroto*, Inst. iur. I. n. 339—344.
[42] *Prümmer*, Manuale iur. can. 23. l.

B) A *partikuláris* törvényalkotás szervei:

a) *A partikuláris zsinatok*, u. m. a *concilia plenaria*, azaz több tartomány püspökeinek a pápai legatus elnöklete alatt tartott gyűlései (c. 281.) és a *tartományi zsinatok (concilia provincialia)*, vagyis valamely egyháztartomány püspökeinek az érsek elnöklete alatt tartott gyülekezetei (c. 283.). Plenáris zsinat tartásához az apostoli szék előzetes engedélye és az kívántatik meg, hogy a gyűlés mint plenaris zsinat hivassék össze s mint ilyen approbáltassék. Illetékessége az engedélyező pápai rendelet tartalmától függ. Határozatai csak a S. Congregatio Concilii által történt helybenhagyás után hirdethetők ki (c. 291. §. 1.). A tartományi zsinatnak a tartomány területére oly illetékessége van, mint a püspököknek rendes joghatóságuknál fogva saját megyéjükre vonatkozólag.[43] Ezért a szerzetesek kiváltságait sértő határozatokat a tartományi zsinat sem hozhat; de a szerzetesrendekre vonatkozóan is intézkedhetik mindazon esetekben, amelyekben azok a püspöki iurisdictionak vannak alávetve. A tartományi zsinat határozatai felülvizsgálat céljából a Congregatio Concilii-hoz terjesztendők fel, s ez azokat alaposan felülvizsgálja és így általában jóváhagyja, ami azonban nem jelent különleges megerősítést *(approbatio in forma communi, non autem in forma speciali)*. Ha a tartományi zsinati határozatok jóváhagyást nyertek és kihirdettettek, az illető tartomány püspökei azokat nem törülhetik el, nem módosíthatják, sem pedig alóluk dispensatiókat nem adhatnak, hacsak ez kifejezetten vagy hallgatag nem engedé-

[43] *XIV. Benedek*, De syn. dioec. l. 9., c. 15. n. 1. etc. U. o. l. 13. c. 5. n. 8.

lyeztetett (c. 291. §. 2.). De különleges esetben és igazságos okból a püspök felmentést adhat.

Az egyház első századaiban tartományi zsinatok évente kétszer tartattak. A IV. laterani zsinat (1215) jóváhagyta azt a szokást, hogy a tartományi zsinatok évente egyszer tartassanak. A tridenti zsinat szerint minden harmadik évben voltak tartandók, mígnem a mai jog legalább *húsz évenként* való tartásukat rendeli (c. 283.). Az apostoli vicariatusokban s általában a Congregatio de Propaganda Fide hatósága alatt álló helyeken a tartományi zsinatnak milyen időközökben való tartására nézve semmi szabály nincs előírva (c. 304. §. 2.).

Az egyházmegyei zsinatot (synodus diocoesana) törvényhozó hatalom nem illeti. A püspök egyházmegyéjében egyedüli törvényhozó és bíró, tehát a megyei zsinat tagjainak csakis tanácsadó szavazatuk van, miért is a megyei zsinatokon hozott statutumok is a püspök törvényhozó hatalmának a nyilatkozatai. A tridenti zsinat szerint egyházmegyei zsinat minden évben volt tartandó, de a mai jog csak legalább *minden tizedik évben leendő tartásukat* rendeli (c. 356. §. 1.). Ha azonban a püspök kormányzata alatt több egyházmegye áll, úgy valamennyi számára egy zsinat tartható.

b) *A püspök,* akit a törvényhozó hatalom egyházmegyéjére vonatkozóan bírt rendes joghatóságánál (iurisdictio ordinaria) fogva iure divino illet meg. Azonban a püspököknek csakis egyházmegyéjükre szorítkozólag s csupán oly ügyek jogi szabályozására vonatkozóan van törvényhozási joguk, amelyek lokális természetűek, illetve az illető egyházmegyében különleges, sajátos szabályozást igényelnek. Sőt még ily értelemben vett törvényhozó hatalmuk is korlátozható, amennyiben az egyetemes törvényhozás birtokosai, t. i. a pápa s a közzsinat bizonyos egyházmegyei ügyek rendezését maguknak tarthatják fenn. De viszont az egyetemes törvényhozó szervek dele-

gatio útján a püspök törvényhozási jogkörét bizonyos általános érdekű, tehát különben az egyetemes jogalkotó szervek hatalma alá eső ügyekre is kiterjeszthetik.

A püspök által hozott törvények *statutumoknak* hivatnak, de e mellett reájuk régebben a *constitutiones, ordinationes, decreta, mandata, praecepta* elnevezések is alkalmaztattak. A püspök az őt megillető ius statuendi-t akár a káptalan s megyei zsinat meghallgatásával, akár anélkül gyakorolhatja. De a megyei zsinaton alkotott püspöki statutumok is a püspök törvényhozó hatalmának nyilatkozatai, mert hiszen a megyei zsinatnak csupán tanácsadási joga van. Hogy a püspöki statutum megyei zsinaton vagy azon kívül alkottatott-e, az kötelező ereje és jogi jelentősége szempontjából irreleváns.

A püspökéhez hasonló ius statuendi illeti meg a *praelatus nulliust (cum territorio separato)* saját területére vonatkozóan, valamint az *apostoli vicariusokat* és *praefectusokat*, úgyszintén az állandóan kirendelt *apostoli administrátorokat* is.

c) Végül partikuláris törvényhozó hatalmuk, illetve statutumalkotási joguk *(ius condendi statuta)* van *az autonomiával biró egyházi testületeknek*. Így a kivett férfi szerzetesrendek *(religiones exemptae)* a hatóságok alá tartozókra vonatkozóan és saját belső ügyeik rendezése céljából gyakorolhatják a törvényalkotás jogát. Úgyszintén a székes- és társas káptalanok saját belügyeiket (isteni tisztelet, choruson való szolgálat, napi osztalékok, káptalani gyűlések tartásának kérdései) statutumokkal szabályozhatják. Az eddigi jog szerint a káptalani statutumok jogerejéhez püspöki hozzájárulás és jóváhagyás nem volt szükséges, de a CIC szerint (c. 410.) a káptalani statutumok alkotásához ezentúl püspöki jóváhagyás kívántatik meg.

V. **Az egyházi törvény alanya.** A törvény alanyának azt nevezzük, aki annak hatálya alá tartozik. A tisztán egyházi törvényeknek *(leges mere ecclesiasticae)* az összes megkeresztelteknek alá vannak vetve (c. 87.), de egyáltalán nem kötelezik 1. a meg nem kereszteltelteket; 2. azokat a kereszténeket, akik nincsenek eszük használatában; 3. azokat a megkereszteltelteket, akik életüknek hetedik évét még nem töltötték be, kivéve, ha a jog kifejezetten mást rendjed ki (c. 1.).

Az általános törvények *(leges generales)* az összes megkereszteltelteket mindenütt kötelezik, azonban csak azokat, akiknek számára kibocsáttattak (c. 13. §. 1.). A hitelvi (dogmai) rendelkezéseket tartalmazók a keleti egyházat is kötelezik, amelyre pedig a fegyelmi (jogi) törvények kötelező ereje nem terjed ki (c. 1.).

A partikuláris törvények csak egy meghatározott területre (ország, tartomány, megye) és pedig ottan vagy minden megkereszteltre, vagy a kereszténeknek csak egy meghatározott osztályára, akik számára t. i. a törvény alkottatott (pl. csakis a klerusra), kötelezők, feltéve, hogy e területen lakhelyük (domicilium) vagy vélelmezett lakhelyük (quasidomicilium) van és egyúttal ott is laknak (c. 13. §. 2.), vagy az illető területen mint lakhelynélküliek (vagi) ez idő szerint tartózkodnak. Tehát a partikuláris törvények hatálya vagy területileg (ratione territorii) vagy személyek tekintetében (ratione personarum) van korlátolva.

Az *idegenekre* (peregrini) vonatkozólag a mai jog a törvény kötelező erejét a következőleg szabályozza: 1. az általános törvény az idegenekre is kötelező, ha lakási vagy tartózkodási helyükön a törvény érvényben van (c. 13. §. 1.), hasonlókép kö-

telező reájuk akkor is, ha tartózkodási helyükön a törvény érvényben van, bárha lakhelyükön nem kötelező (c. 146. §. 1. n. 3.); 2. ha saját területük (lakhelyük) partikuláris törvényéről van szó, ez az idegenekre lakhelyükön kívül nem kötelező, kivéve, ha a törvény áthágása lakhelyük területén kárt okozna vagy ha a törvény személyes jellegű (c. 14. §. 1. n. 2); 3. a terület törvénye (lex territorii) az ott tartózkodó idegeneket nem kötelezi (mert nem állnak a terület ordinariusának joghatása alatt), azonben ez a törvény is kötelezi őket, ha a közrendet biztosítja vagy jogi cselekvények alakszerűségeit (sollemnitates actuum) állapítja meg (c. 14. §. 1. n. 2.); 4. a személyes kiváltságokat az idegen mindenütt élvezi (c. 94. §. 2.).

VI. **A törvény hatása.** A törvénynek lényeges és közvetlen hatása abban áll, hogy a törvényhozónak a iurisdictiója alatt állókra úgy pro foro interno, mint externo kötelező erejű, de csak amennyiben a törvényhozó akaratát világosan kifejezi, mert csakis az ilyen akarat kötheti meg észszerűen az emberi szabadságot.

Ha ellenben akár a törvény létezése, akár annak igazi értelme s érvényének terjedelme kétséges: úgy *jogi kétely (dubium iuris)* forog fenn és a törvényből kötelezettség nem származik és pedig még az esetben sem, ha jogi cselekvényt hatálytalanító (lex irritans) avagy jogképességet megszüntető törvényről (lex inhabilitans) van is szó. (Lex dubia non obligat. Leges quaelibet in dubio iuris non urgent.). És ha a kétely a törvény kötelező erejének kisebb vagy nagyobb mérve körül forog fenn, úgy a törvénynek kisebb mérvben való érvénye lesz a szabály. Ha pedig a törvény létezése kétségtelen s értelme is világos, de arra nézve támad kétely, hogy

valamely tényálladék fennforog-e *(dubium facti)*: úgy kánoni méltányosságból az ordinarius a törvény alól dispensálhat, feltéve, hogy oly törvényről van szó, amely alul a pápa felmentést szokott adni (c. 15.).

Jogi hatás tekintetéből a törvényeknek külön kategóriáját alkotják a *leges irritantes* és *inhabilitantes*. A leges irritantes érvénytelenítenek oly cselekvényeket, amelyek ex iure naturae vagy a positiv jog (akár ius divinum, akár ius humanum) közönséges szabályai értelmében érvényesek volnának. Az ilyen törvény nem a cselekvény végbevitelét tiltja el, de az illető cselekvényt érvénytelennek nyilvánítja s ezáltal különbözik az olyan törvényektől, amelyek valamely jogi cselekvényt meg nem engedettnek nyilvánítanak a nélkül, hogy az a cselekvény, ha végbevitetnék, érvénytelen lenne. Ugyanis: „multa fieri prohibentur, quae, si facta fuerint, obtinent roboris firmitatem."[44] Leges inhabilitentes pedig az oly törvények, melyek valamely, naturaliter jogképes személyt képtelennek (incapax) nyilvánítanak bizonyos jogi cselekvénynek jogérvényesen való végzésére. Míg tehát lex irritans esetén maga a törvény ellenére végzett cselekvény érvénytelen, addig a lex inhabilitans közvetlenül a személy ellen irányul, tőle a jogképességet bizonyos cselekvény tekintetében elvonja. Egyébiránt irányelvül szolgál, hogy lex irritans- és inhabilitansnak csak olyan törvény tekinthető, amely kifejezetten vagy aequivalenter (vagyis azonos jelentőségű szavakkal) nyilvánít érvénytelennek valamely jogi cselekvényt illetve vonja el bizonyos személytől a jogképességet (c. 11., pl. aequivalenter való irritatio

[44] C. 16. X. 3. 31.

forog fenn, ha a törvény világosan meghatározza azt az alakszerűséget, amelyben a jogi cselekvénynek, hogy ez érvényes legyen, történnie kell. Ekkor természetesen a nem ilyen alakszerűség szerint végzett aktus érvénytelen lesz).

VII. **Ignorantia iuris et facti.** A törvény létezésének nem tudása *(ignorantia iuris)* annak áthágása esetén mentségül nem szolgálhat. Ugyanis ha a nem tudás mentségül elfogadtatnék, úgy a törvény hatálytalanná válnék és az irányában való engedelmesség a törvény alá vetettek meggyőződésétől tétetnék függővé. Mindazáltal a törvénynek önhibán kívüli, vétlen nem tudása (ignorantia inculpabilis), az annak áthágásából eredő felelősség alul általában mentesít (c. 2202. §. 1.); míg az önhibából származó (ignorantia culpabilis) e részben mentségül nem szolgálhat (c. 2199., 2229. §. 3.). *Ignorantia facti* (nem tudása annak, hogy valamely tényálladék a törvény alá tartozik) mentségül elfogadható (ignorantia facti, non iuris excusat).[45]

Leges inhabilitantes és irritantes alul sem ignorantia iuris, sem ignorantia facti nem mentesít (nulla ignorantia), hacsak kifejezetten más nem rendeltetik (c. 16. §. 1.). Büntető törvényeknél az önhibán kívüli, vétlen nem tudás mindig, az egyszerű hibából eredő legtöbbször, a durva, vastag tudatlanság némelykor, a színlelt tudatlanság ellenben sohasem szolgálhat mentségül (c. 2202. §. 1. és 3., 2218. §. 2., 2229.).

Valamely törvény vagy büntetés nem tudása vagy ezek tekintetében való tévedés soha nem vélelmeztetik, tehát aki a nem tudásra vagy tévedésre

[45] Regula est iuris ignorantiam cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere. Reg. iur. 13. in VI. (5, 12.), L. 9. D. 22, 6.

mentségül hivatkozik, azt bebizonyítani köteles. Ugyanez a szabály, ha valaki saját cselekvényének vagy más egyén köztudomású tényének nem tudását állítja, míg másnak nem köztudomású ténye tekintetében a nem tudás vagy tévedés mindaddig elfogadtatik illetve vélelmeztetik, míg az ellenkező bebizonyítást nem nyer (c. 16. §. 2.).

VIII. **Törvénymagyarázat (interpretatio legis) és törvénypótlás (analogia).** A törvénymagyarázat (interpretatio legis) jelenti a törvény értelmének (ratio legis) a kifejtését. Lehet: 1. *hiteles magyarázat (interpretatio authentica)* és 2. *tudományos magyarázat (interpretatio doctrinalis).* Az előbbi a törvényhozótól vagy az ő jogutódjától avagy attól ered, akit a törvényhozó a magyarázatra felhatalmaz (c. 17. §. 1.). Az utóbbi pedig bárki által történhetik, de csak annyi súlya van, amennyi neki tisztán jogtudományi szempontból tulajdonítható (tantum valet, quantum probat).

A *hiteles* magyarázat ismét lehet *a)* merőben *kinyilatkoztató (int. comprehensiva seu mere declarativa),* amidőn a magyarázat semmi olyat nem tartalmaz, ami a törvényben nem foglaltatnék s ezért az ily magyarázat kihirdetésre nem szorul s visszaható erejű, illetve magának a törvénynek hatályba lépése időpontjától kötelező (c. 9.); *b)* a törvény értelmét *kiterjesztő* vagy *megszorító magyarázat* (interpretatio extensiva, int. restrictiva), melynél a törvényhozó újabb akaratkinyilatkoztatásáról van szó s azért az íly magyarázat szabályszerűen kihirdetendő és a multra nem érvényes, hacsak ez kifejezetten nem mondatik (c. 12. §.); *c) interpretatio generalis,* amidőn t. i. a törvényhozótól, az ő utódjától vagy attól, akit a törvényhozó a magyarázás feladatával megbízott, törvény alakjában, tehát

akkép ered, hogy általános illetve törvényéhez hasonló kötelező ereje legyen; *d) interpretatio particularis seu forensis*, amikor a magyarázat egyes esetre vonatkozó bírói ítélet vagy rescriptum formájában történik. Az ilyen magyarázat csak azokat a személyeket kötelezi s azokat az ügyeket rendezi, akik számára illetve amely ügyekre vonatkozóan az ítélet meghozatott vagy a rescriptum kiadatott (ius facit inter partes, c. 17.).

XV. Benedek pápa 1917 szept. 15-én kelt *Cum iuris canonici* kezdetű Motuproprio-jával[46] egy bizottságot létesített, mely az egyházi törvénykönyv kánonainak hiteles (generalis) magyarázatára kizárólagosan jogosult. A bizottság néhány bíbornokból, több consultorból és egy titkárból áll. Az elnöklést a bizottság bíbornokainak egyike viszi. Fontos esetekben a bizottság az illető római kongregatio véleményét is kikérni tartozik.

A *tudományos* magyarázatra nézve a Codex Iur. Can. a következő szabályokat írja elő: A törvény értelme elsősorban a szavak jelentéséből állapítandó meg *(interpretatio grammaticalis)*. A szavakat pedig abban az értelemben kell venni, amelyben azok akár a közönséges, akár a jogi szokás szerint használtatnak. Azonban a törvényszöveg szavainak értelme nem külön-külön, hanem az egész szöveg szavainak összefüggése alapján határozandó meg (c. 18.). Ha azonban a törvény szószerinti értelme kétséges vagy homályos: úgy a törvény tárgyának s céljának, valamint alkalmi indokainak és a parallel rendelkezéseknek a figyelembe vételével s a törvényhozó szándékának (ratio legis) kutatásával kell a törvény értelmét meghatározni *(interpret. logica)*.

[46] Acta Ap. Sed. IX. (1917) 483.

Irányadó elvül szolgáljon továbbá, hogy szorosan magyarázandók azok a törvények, amelyek büntetést állapítanak meg („in poenis benignior est interpretatio facienda"),[47] a jogok szabad gyakorlatát korlátozzák, vagy a ius commune szabályai alól kivételeket statuálnak, vagy egyáltalán azoktól eltérő rendelkezéseket tartalmaznak (c. 19.). Általában pedig óvakodni kell a kiterjesztő vagy megszorító magyarázattal való visszaéléstől, mert ezzel a törvényhozónak a jogát usurpálnánk.

Ha egy, akár általános, akár részleges törvény valamely tárgyra nézve nem világosan rendelkezik, úgy — hacsak nem büntetésnek a kiszabásáról van szó — az analog esetben létesített törvényes határozmány,[48] továbbá, a kánonjogi méltányosság (aequitas canonica) szem előtt tartásával, a jog általános eszméi, valamint a római curia stylusa és gyakorlata, végül a jogtudósok közös és általános véleménye lesznek irányadók (c. 20.). Az egyházat fenyegető veszélyek elhárítását célzó törvények (pl. a könyvcenzúrára vonatkozók) akkor is kötelezők, ha konkrét esetben a veszély nem forogna is fenn (c. 2.).

Mivel a törvényt általános szabályozás alakjában kell megalkotni, ezért a törvényhozó nem provideálhat az összes előfordulható esetekről. Ha tehát valamely esetre, mely konkréte elfőfordúl, a törvényben rendelkezés nem található, úgy a törvény hézagának bizonyos meghatározott szabályok szerint való pótlásáról kell gondoskodnunk. De a törvény hézagának pótlása nem foglalhat helyet büntetést megállapító, jogképességet elvonó, jogi cse-

[47] Reg. iur. 49. in V.-to, c. 2219. §. 1.

[48] De similibus idem est iudicium; glossa ad c. 4. X. 1, 3; ubi eadem est ratio, ibi debet esse idem ius; glossa ad c. 3. X. 1, 2.

lekvényt érvénytelenítő s a közönséges jog alól kivételt statuáló törvényekre vonatkozóan. Egyéb törvényeknél azonban a kódex megengedi a törvény hézagainak hason tényálladékú esetek alapján vagy a segédkútfők útján való pótlását, ami *analógiának* neveztetik.

A *hasonszerűség vagy analogia*, mely nem egészen helyesen kiterjesztő magyarázatnak is szokott mondatni, lehet: *a) analogia legis*, ha t. i. hasonló esetekre alkotott törvények alapján konstruálunk szabályt oly esetre, melyről a törvényhozás nem provideált; *b) analogia iuris*, ha a jogrendszer szelleméből, az általánosaknak elismert jogi igazságokból állapítjuk meg a szabályt az illető jogesetre, amelynek szabályozásáról a törvényhozás nem gondoskodott.

Természetes, hogy az analogia legis csakis hasonló tényálladékú kánonjogi törvényre támaszkodhatik (s nem pl. valamely civilis jognak a szabályára); az analogia iuris-nak pedig főképen a kánonjog szelleméből kell kiindulnia és kizárólag ezt lehet irányadónak tekintenie akkor, ha oly esetről van szó, amely természeténél fogva kizár idegen jogelvek alapján való szabályozást. A jogi analogia azonban még ekkor sem zárkózhatik el azoktól az általános jogi igazságoktól, amelyeket a rómaiak törvényeik alkotásánál kifejezésre juttattak s amelyek az összes nemzetek jogának közös elvei gyanánt ismervék el.

IX. **A törvény megszűnése (cessatio legis).** Az egyházi törvény megszűnése bekövetkezhetik: *a) ha ellenkező törvény egyenesen (abrogatio) vagy részben (derogatio) eltörli.* Irányadó szabály e tekintetben, hogy „lex posterior derogat priori". És pedig a későbbi törvény a korábbit vagy kifejezetten vagy hallgatag törli el. Utóbbi esetben az új törvény a

korábbinak az eltörlését nem mondja ki, de vagy a korábbival teljesen s kétségtelenül ellenkező rendelkezést tartalmaz (abrogatio), vagy a törvényhozó a korábbi törvény anyagát egészen újra szabályozza („si totam de integro ordinet legis prioris materiam") s ezzel világosan kifejezésre juttatja, hogy a régebbi törvényt tovább fenntartani nem kívánja (c. 22.). Nem tévesztendő szem elől az az elv, hogy a jog megváltoztatása mindig odiózus dolog s ezért ha occurrentia legum forog fenn, azon kérdésben, hogy az újabb törvény a régebbit eltörölte-e, az eltörlés mellett vélelem soha nem állhat fenn (c. 23.), hanem az egymástól eltérő törvényeket össze kell egyeztetni, illetve az új törvényben foglaltakat nemcsak szóbeli, de logikai magyarázat segélyével a régi törvény rendelkezéseivel összhangba kell hozni. Az az elv, hogy lex posterior derogat priori, lesz érvényes, ha általános törvény általánossal s különös törvény különössel áll szemben. Míg az általános törvény a különös törvénynek (statutum, privilegium) — ez akár valamely területre, akár valamely physikai vagy erkölcsi személy részére szóljon — nem derogálhat, hacsak a törvényhozó másként nem rendelkezett, azaz a különös jogot kifejezetten el nem törölte vagy nem módosította, mint pl. ez a c. 6 n. 1. rendelkezésével történt, amely a Codex iuris canonici-val ellentétes minden partikuláris törvényt megszüntet; *b) ha a törvény alkotásának indoka s célja elenyészik.* Azonban az a szabály, hogy cessante ratione legis, cessat lex ipsa, csak abban az esetben nyerhet alkalmazást, ha a törvény célja általában, teljesen (adaequate) megszűnik, mert ha az illető törvénynek a célja csak részlegesen, egyes esetekre vonatkozóan enyészett el, úgy a törvény érvényben marad, illetve érvénye

csakis a törvény egyes részeire, egyes esetekre nézve szűnik meg. Továbbá mivel a törvény az összes hívek részére, a keresztény társaság számára alkottatik, ezért ha az az egyesekre nézve felesleges, hiába való rendelkezést tartalmazna is, kötelező ereje a hívekre vonatkozóan nem szűnik meg, illetve ezek alóla nem vétetnek ki és pedig még az esetben sem, ha valamely általános veszély megelőzésének feltételezésével (in praesumtione periculi generalis) alkottatott is és ha ez a veszély adott esetben nem forog is fenn (c. 21.); *c)* ha *dispensatio vagy indultum által a törvény egyes esetekre felfüggesztetik* illetve helyébe *különös törvény* nyer alkalmazást (c. 80. s köv.); *d)* ha a *törvényt valamely magasabb törvényhozó szerv érvényen kivül helyezi (irritatio)*, pl. ha a tartomány vagy egyházmegye részére szóló törvényt a pápa vagy a közzsinat eltörli.

X. **A meghagyás (praeceptum).** A törvénytől a mai egyházi jog szerint különbözik a *meghagyás (praeceptum) valaminek a véghezvitelére avagy nem tevésére* (c. 24.). A törvény rendszerint territoriális szabály, meghatározott területre s az ehez csatolt személyekre szól, míg a meghagyás *személyekhez* intéztetik s nem terület részére szól és azokat a személyeket, akiknek számára kiadatott, mindenütt kötelezi. Törvényt csak az bocsáthat ki, aki iurisdictio ecclesiastica birtokában van, míg parancsot, meghagyást úgy az egyházi joghatósággal bíró, mint a csupán postestas dominativa-val rendelkező egyén (rendfőnök, szemináriumi előljáró) is kiadhat. A törvény nem szűnik meg, ha a törvényhozónak a iurisdictiója elenyészett is, míg a meghagyás érvényét veszti, ha az azt kibocsátónak erre való joga elenyészik, kivéve ha az jogerős okirattal vagy két tanu előtt adatott ki (c. 24.).

A meghagyás kötelező erejéhez szükséges kellékek: 1. hogy azt az illető előljáró saját hatáskörén belül adja ki; 2. hogy teljesítése lehető s erkölcsileg megengedett legyen és 3. hogy azok, akiknek számára kiadatott, róla tudomással bírjanak.

Az egyes személy részére kiadott parancs az illetőt mindenütt kötelezi, azonban az egyszerű meghagyás törvényszéki úton nem érvényesíthető illetve annak foganatosítása bírói úton ki nem kényszeríthető. Míg a qualifikált vagyis olyan meghagyás, amely a benne foglalt rendelkezés megszegőjére büntetést szab ki (c. 2310.), törvényszéki úton is érvényesíthető, miután az ily meghagyás áthágása deliktum számba jő (c. 2195. §. 2.).

Amennyiben a meghagyás büntető szankciója gyanánt poenitentia (c. 2312.), remedium poenale (c. 2307—11.) vagy censura állapíttatik meg, úgy a büntetés perenkívüli úton is kiszabható, ha a meghagyás áthágásának ténye konstatálva van (c. 1933. §. 4.); ha ellenben a meghagyás foganatosítása végett más büntetési szankció van kimondva: úgy a büntetésnek bírói úton való kimondása elengedhetetlen kellék. Ha az említett büntetések úgy állapítvák meg, hogy a meghagyás áthágása esetén ipso iure bekövetkeznek, akkor a büntetések ipso iure történt bekövetkezte deklaratórius ítélettel lesz kimondva.

A meghagyás alakszerűség nélkül vagy meghatározott formában pl. írásbelileg vagy két tanu előtt bocsátható ki. Oly meghagyás, amely valamely meghatározott személy részére határozatlan időre s alakszerűtlenül adatott ki, érvényét veszti, mihelyt a parancsot kibocsátónak a joga elenyészett (c. 183. §. 1.). A meghagyás resoluto iure praecipientis nem enyészik el, ha írásbelileg vagy két tanu előtt lett kibocsátva.

Több személy (pl. klerikusok) részére szóló meghagyás mindaddig érvényben marad, amíg fennállanak azok a viszonyok, melyek kibocsátására indokul szolgáltak.

9. §. A szokás.

Suarez, De legibus l. 7. *Mejer*, Die Rechtsbildung im Staat u. Kirche, 1861. *Scheurl*, Kirchliches Gewohnheitsrecht (Zeitschr. f. K. R. II. 184—198. III. 30—67.) *Kreutzwald*, De can. iur. consuet. prescript. 1873. *Bauduin*, De consuetudine in iure canonico, 1888. *Scherer*, Handb. I. 23. §. *Wernz*, Ius decret. I. n. 187—94. *Maroto*, id. m. I. n. 248—254. *Vermeersch-Creusen*, id. m. 80—84. l.

Szokás alatt egyrészt *azonos, egybehangzó cselekvényeknek huzamos időn át történő ismétlődését* értjük *consuetudo facti)*, másrészt pedig az állandóan ismétlődő konkludens tények, a *huzamos gyakorlat útján keletkezett jogot (consuetudo iuris)*, amely éppen azért szokásjognak neveztetik. Tehát a szokásjogi szabály nem a törvényhozó szervek jogalkotó szándékán, hanem a nép erkölcsi s jogi nézetén gyökerezik, amely külső azonos cselekvényekben (actus frequentes et uniformes) jut kifejezésre (mores populi diuturne servatae).[49]

Miután azonban Krisztus az egyházi hatalmat az apostolokra s ezek utódjaira, a püspökökre ruházta: a hívek egyforma tényeiben kifejezésre jutó jogi nézet csakis az esetben válhatik szokásjogi szabállyá, ha az illetékes egyházi törvényhozó szerv azt jóváhagyja. Tehát az egyházi szokásjog keletkezésének mulhatatlan kelléke az illetékes egyházi törvényhozó szerv által való *jóváhagyás (consensus legislatoris)*.

[49] Consuetudo autem est ius quoddam moribus (diuturne servatis) institutum quod pro lege suspiciatur, cum deficit lex. Gratian decr. c. 5. D. 1.

A CIC is világosan kimondja, hogy a szokás törvényerőt csakis az illetékes egyházi felsőbbség hozzájárulásával nyerhet (c. 25.).[50]

Az egyházi szokásjognak további kellékei a mai jog szerint:

a) hogy a concludens cselekvények ne egyes személyektől, se ne valamely egyházjogilag nem szervezett sokaságtól, hanem valamely *communitas*-tól, azaz az egyháznak valamely olyan szerves részétől eredjenek, amely saját jogalkotás által való irányításra alkalmas (c, 26.); tehát pl. egy egyháztartomány, egyházmegye, szerzetesrend szokásjog létesítésére képességgel bír, míg egyesek, egyes családok, mivel törvényalkotásra nem képesek, legfeljebb parancsokat (praecepta) bocsáthatnak ki, de szokásjogot nem létesíthetnek;

b) hogy a szokás *rationabilis* legyen, t. i. annak tartalma a) sem a természetjoggal, sem a positiv isteni joggal ne ellenkezzék (iuri divino sive naturali sive positivo nulla consuetudo potest aliquatenus derogare, c. 27. §. 1.), továbbá ne bontsa meg az egyház fegyelmét, ne adjon alkalmat vagy szabadságot

---

[50] Ezt már a decretális jog is kimondotta, így: c. 1. in VI-to 1., 2., glossa ad c. 11. X. 1., 4. A törvényhozó részéről való jóváhagyás lehet kifejezett *(consensus expressus)* vagy hallgatag *(consensus tacitus)*. Az előbbi ismét lehet vagy egyes esetre kifejezett, vagy aképen kinyilvánított, hogy a törvényhozó bizonyos általános kellékeket állapít meg *(consensus legalis)*, amelyeknek fennforgása esetében bizonyos joggyakorlat jogalkotó erővel bírónak, szokásjogot létrehozónak tekintetik. A hallgatólagos beleegyezés *(consensus tacitus)* fennforgónak az esetben ismertetik el, ha az egyház valamely jogszokást nem tiltott el, bárha ezt tenni módjában lett volna. Némely canonisták azonban ily esetben is csak az olyan jogszokást tekintik hallgatag jóváhagyottnak s így érvényesnek, mely az egyházra nézve kedvező jogszabályt eredményez.

bűncselekvény elkövetésére s ne ártson a közjónak. A CIC az általa elvetett minden szokást észszerűtlennek minősít. Consuetudo quae in iure expresse reprobatur, non est rationabilis (c. 27. §. 2.).

c) a concludens tények *tartósak* legyenek, azaz egy bizonyos időn át és pedig megszakítás nélkül (per continuos annos) végeztessenek, vagyis a szokás *törvényesen elévült (legitime seu canonice praescripta) legyen.* És pedig a mai jog szerint akár törvénypótló, akár törvény elleni szokás elévüléséhez negyven évi szakadatlan gyakorlat kívántatik meg (c. 27., 28.);[51] sőt a *törvény elleni szokásnak száz évesnek, vagy emberemlékezetet meghaladó időn át tartónak kell lennie,* ha *a törvény,* amely ellen a szokás, a gyakorlat irányul, *ellenkező szokásjogot eltiltó klauzulával* van ellátva (c. 27. §. 1.).

A szokásjog lehet:

1. hatását, illetve célját tekintve a) *törvény szerinti szokás (consuetudo secundum legem),* amely a létező törvényt megerősíti, illetve magyarázza. Az ily szokás, ha a törvény értelme világos, tulajdonképen nem létesít jogot, mert csakis a törvény követésére irányuló gyakorlatot (observantia legis) jelenti, a törvényből semmit el nem vesz, sem hozzá nem ad. De ha a törvény kétes vagy bizonytalan (dubia vel incerta est), úgy a közönség által miként történő kö-

[51] A CIC előtti jogban csak a törvény elleni szokás elévülési ideje volt pontosan, t. i. negyven évi időtartamban meghatározva, ellenben nem volt határozottan megszabva a törvénypótló szokás (consuetudo praeter legem) elévülési ideje, hanem az elévüléshez a kánonjogászok általában hosszú időt (longum tempus), t. i. azt kívánták meg, hogy a konkludens tények 10—20 éven át ismétlődjenek. Egyébként pedig a törvénypótló szokásjog érvénye konkrét esetben való bírói döntés útján volt megállapítandó.

vetése szokásjogi jelentőségű, tehát a törvény értelmére irányadó lesz. Ezért mondja az egyházjogi codex: *„Consuetudo est optima legum interpres"* (c. 29.); b) *törvénypótló vagy jogalkotó szokás (consuetudo praeter legem seu iuris constitutiva)*, mely olyan viszonyokra létesít hosszas gyakorlat útján jogszabályt, amelyeket a törvényhozó nem szabályozott; c) *törvényrontó jogszokás (consuetudo contra legem)*, amely valamely törvényt — nem gyakorlás útján — hatálytalanít vagy a már egyideig alkalmazásban volt törvényt ellenkező szokás által érvénytelenné teszi. A szokásnak az az ereje, hogy a törvényt megszüntetheti, egészen a IX. Gergely-féle ügylevélgyüjtemény hatályba léptéig kétséges volt, de ez a pápa határozottan eldöntötte a szokás törvényrontó erejének kérdését (c. 11. X. 1, 4.) s ugyanő a törvényrontó szokásra *negyven évi* elévülési időt állapított meg;

2. területi hatályára nézve vagyis ahhoz képest, hogy a szokás milyen közönség számára alkot jogszabályt: *a) legáltalánosabb szokás (consuetudo generalissima)*, amely az egész egyetemes egyház által elfogadtatott; *b) általános szokás (consuetudo generalis)*, amely valamely tartományban és pedig annak egész területére érvényes; *c) részleges szokás (consuetudo particularis)*, mely valamely megyében vagy városban van elfogadva;

3. idő szempontjából lehet: *a) rendes (consuetudo ordinaria seu longa)*, amelyhez negyven évi elévülés kívántatik meg; *b) száz éves (consuetudo centenaria seu longissima)*, amely száz év óta szakadatlanul tartó azonos cselekvényekben jut kifejezésre; *c) emberemlékezetet meghaladó (consuetudo immemoriabilis)*, amelynek keletkezése — régiségénél fogva — emberemlékezeten kívül van.

A szokásjog megszünhetik: *ellenkező szokás* vagy *törvény folytán* (c. 5, 27, 28, 30). Az egyetemes szokásjogot valamely ellenkező törvény még akkor is megszünteti, ha a törvény a szokásról említést sem tesz. Míg a partikuláris szokásjog ellenkező törvény folytán csak az esetben szünik meg, ha a törvényhozó a megszünést kifejezetten rendeli. És pedig ehhez elegendő az ellenkező szokást általában elutasító klauzula is (pl. „. . . non obstante quacunque consuetudine contraria"). Ellenkező törvény a százéves vagy emberemlékezetet meghaladó szokást csak az esetben szünteti meg, ha ez benne kifejezetten mondatik pl. „. . . non obstante quacunque consuetudine in contrarium etiam immemorabili vel centenaria" (c. 30.).

A Codex iuris canonici hatályba lépte előtt érvényben volt mindazon, akár generális, akár partikuláris szokás, amelyet a kódex kánonai kifejezetten reprobálnak, eltöröltetnek, azonban a százéves vagy emberemlékezetet meghaladó szokások, hacsak ezeket, mint ilyeneket a kódex kifejezetten el nem veti, illetve jogi tévedéseknek (corruptelae iuris) nem nyilvánítja, az ordinárius által továbbra is tűrhetők (c. 5. és 30.).

10. §. A rescriptumok.

Wernz, Ius decret. I. 148—156. *Maroto*, id. m. I. 278—289. *Vermeersch-Creusen*, id. m. I. 122—148. *Chelodi*, Ius de personis, 123—134. l.

A rescriptum a pápa vagy más ordinárius által irásban adott felelet valamely kérdésre, kérelemre vagy előterjesztésre. Tulajdonképeni rescriptumoknak csakis a pápa által adott ily irásbeli feleletek mondhatók (a Codex Jur. Can. hatálybalépte előtti

jog szerint is csak ezek voltak rescriptumok); azonban a Cod. Jur. Can. nemcsak az apostoli széknek, de más ordináriusoknak írásbeli feleleteit is rescriptumoknak minősíti (c. 36).

A rescriptumok lehetnek:

1. tartalmukra nézve *a) rescripta gratiae*, ha a jog ellenére vagy jog nem létében (praeter legem) valamely kegyet, kedvezményt biztosítanak és *b) rescr. iustitiae*, ha valamely jogügyet eldöntenek vagy eldöntése tekintetében közrehatnak (pl. bírói delegatio útján);

2. alakjukra nézve: *a) rescr. in forma gratiosa*, ha a kért kegyelmet, illetőleg kedvezményt maga a törvényhozó közeg, akitől a rescriptum ered, engedélyezi és *b) rescr. in forma commissoria*, amelyek valaki számára felhatalmazást adnak a kedvezmény, kiváltság engedélyezésére;

3. a rescriptumot kibocsátó hatóság szerint: *a) a pápától (rescripta Sanctae Sedis)* és *b) más ordinariusoktól* származó rescriptumok.

Rescriptum kibocsátására jogosultak: az apostoli szék, illetve a római congregatiók [pl. a Congr. S. Officii és a C. de disciplina Sacramentorum házassági ügyekben], a Dataria (c. 261) és pro foro interno a Poenitentiaria, továbbá más ordináriusok és pedig akár rendes, akár delegált joghatóságuk körében (c. 36. §. 1.).

Rescriptumot bárki nyerhet, aki annak elnyerhetésétől kifejezetten nincs eltiltva (c. 36. §. 1.). Kegyelmi rescriptumot az apostoli széktől nem nyerhetnek azok, *a)* akiket condemnatorius vagy declaratorius ítélet kiközösítéssel, felfüggesztéssel vagy személyes interdictummal sujtott. Az ezek részére szóló rescriptum csak úgy érvényes, ha abban az illető

censura kifejezetten megemlíttetik (v. ö. c. 2265. §. 2., 2275. n. 3., 2283.); *b)* akik valamely kegy elnyerésére képteleneknek nyilváníttattak (c. 2291. n. 9., 2298. n. 5.).

A rescriptum érvényéhez a címzett által való elfogadás nem kívántatik. Rescriptum harmadik személy részére ennek akarata ellenére is kieszközölhető. Ha azonban a rescriptum oly clausulát tartalmaz, hogy az csak az azt elnyert egyénnel való közlés esetén legyen érvényes, úgy a kegyelmi rescriptum érvénye a rescriptumot elnyert harmadik személy által való elfogadástól van feltételezve illetve az ő tetszésétől függ, hogy él-e vele avagy nem (c. 37.). Általában ugyanez az elv irányadó az igazságügyi rescriptumra is, de ennél mégis ügyelni kell, hogy a leirat alkalmazásba vétele vagy mellőzése csak az illető egyént érinti-e avagy a közt, az egyházat is.[52]

Mint az eddigi, úgy a mai jog szerint is minden rescriptumban — még ha annak szövege kifejezetten nem tartalmazná is, — benne foglaltnak tekintendő ez a záradék: „Si preces veritate nitantur" (c. 40.). Ezért a kérelemnek (preces) vagy előterjesztésnek (relatio) az igazságot kell tartalmaznia és nem szabad megtévesztenie a törvényhozót, aki a rescriptumot kibocsátja. Ha az előadásból vagy a kérelemből, illetve a tényállásból valami elhallgattatik, úgy *subreptio*, ha pedig a tényállás meghamisíttatik vagy hamis tény koholtatik, úgy *obreptio* forog fenn. S mindkettő objektive ítélendő meg, t. i. az, hogy a subreptio, illetőleg obreptio jó- vagy rosszhiszeműségből vagy tudatlanságból származik-e, nem

[52] *Reiffenstuel*, Ius can. univ. I. tit. 3. n. 264 etc.

jöhet figyelembe. Míg az eddigi jog szerint a subreptióval vagy obreptióval kieszközölt kegyelemügyi rescriptum ipso facto érvénytelen, az igazságügyi rescriptum pedig megtámadható volt: addig a mai jog szerint *a)* a subreptio nem árt a rescriptum érvényének, ha egyébként mindaz a lényeges kellék meg van benne, ami a stylus curialis szerint az érvényességhez szükséges; *b)* az obreptio nem árt az érvényességnek, ha legalább egyetlen döntő indok — causa motiva — az igazságnak megfelel (c. 42. §. 1. és 2.). Ha tehát a subreptio vagy obreptio mellékes körülményekre avagy csakis a rescriptum egy részére vonatkozik, úgy az egész rescriptumot elnyert egyén nevében való tévedés (error in nomine) avagy tévedés a helyben, ahol az illető tartózkodik, vagy a dologban, amelyről szó van, — hacsak a személy, hely vagy ügy tekintetében a bírónál kétséget nem támaszt — a rescriptumot nem teszi érvénytelenné. Ha azonban a a tévedés a személyre vagy ügyre nézve kételyt okoz, úgy az ordinárius elé terjesztendő, aki aztán a továbbiakra nézve intézkedik (c. 47.).

Ha a kérelemre kibocsátott rescriptumban a Motuproprio záradék foglaltatik, úgy a rescriptum érvényes még akkor is, ha a tényállásnak valamely része el lett hallgatva (subreptio), de legalább az egyetlen causa motiva-nak ekkor is igaznak kell lennie (c. 45.). Ha a rescriptum valamely alsóbb fokú házassági akadály (impedimentum minoris gradus) alul adott dispensátiót tartalmaz, úgy az még akkor is érvényes, ha az egyetlen causa motiva is hamis volna (c. 1045.). Tehát ilyen rescriptum érvényét sem obreptio, sem subreptio nem befolyásolja.

Az eddigi jog szerint az egyik hatóság által megtagadott kegyelmet egy másik hatóságtól —

ennek tudta nélkül is — el lehetett nyerni. A mai jog e részben a következő szigorúbb szabályokat állapítja meg: 1. akit valamely kegyelem elnyerése iránti kérelmével a római curia valamely congregatiója vagy hivatala utasított el, a kért kegyelmet egy másik congregatióktól vagy hivataltól, nemkülönben az ordinariustól csak annak a congregatiónak vagy hivatalnak a beleegyezésével kaphatja meg, amelynél az ügy először fordult meg. Kivétel van a Congr. Poenitentiaria-tól a belső fórumra ható érvénnyel kieszközölt kegyelmi leiratoknál, amelyek akkor is érvényesek, ha valamely más congregatio vagy hivatal a kegyelmet már előzőleg megtagadta volna (c. 43.); 2. akitől saját ordináriusa tagadott meg valamely kegyelmet, másik püspöktől az elutasítás megemlítése nélkül azt a kegyelmet nem kérheti és azt csak úgy nyerheti meg, ha az ordinárius, akihez újabban fordul, a másik ordinárius által történt elutasítás indokai felől kellően tájékozva van (c. 44. §. 1.); 3. a generalis vicarius által megtagadott és a püspök által — az idevonatkozó rescriptumban a generalis vicarius által történt elutasítás felemlítése nélkül — megadott kegyelem érvénytelen. Ha pedig a kegyelmet a püspök tagadta meg, az ő beleegyezése nélkül azt a generalis vicarius még akkor sem adhatja meg, ha ennek rescriptumában a püspök által történt elutasítás felemlíttetett is (c. 44. §. 2.). Szóval az a kegyelmi leirat, amelyet valaki a püspök által történt elutasítás esetén ennek beleegyezése nélkül eszközöl ki a generalis vicariustól, minden esetre érvénytelen.

Érvénytelenek a rescriptumok (Motupropriók is), *a)* ha olyan egyén részére eszközöltettek ki, aki az

illető kegyelem megszerzésére a ius commune szerint képtelen; *b)* ha valamely helynek törvényszerű szokását (c. 27.) vagy különös jogát (statutum) és *c)* ha harmadik személynek jól megszerzett jogát sértik. Ez esetekben a rescriptum csak akkor érvényes, ha az az érvényességet gátló akadályt kifejezetten megszüntető záradékot (clausula derogatoria, pl. „non obstante" c. 453. §. 1., „non obstante quacunque consuetudine vel statuto vel iure alteri quaesito") tartalmaz (c. 46.).

A rescriptumok mindig *szigorúan, szó szerint értelmezendők* és a világosan megjelölteken kívül egyéb esetekre ki nem terjeszthetők (c. 49.). Kétség esetében a rescriptumok kiterjesztőleg értelmezendők, kivéve azokat a rescriptumokat, amelyek *a)* másoknak jól megszerzett jogait sértik; *b)* peres tárgyra vonatkoznak; *c)* valamely törvényt magánosok érdekében érintenek; *d)* egyházi javadalom elnyerésére vonatkozó kérelem alapján bocsáttatnak ki (c. 50.); az ily tartalmú rescriptumok kétség esetén szigorúan értelmezendők.

Ha ugyanazon ügyben két nem egyező rescriptum adatott ki, úgy *a)* a különös rescriptum lesz érvényes az általánossal szemben; *b)* ha mindegyik különös vagy általános jellegű, úgy az lesz érvényes, amelyik előbb adatott ki s *c)* ha ugyanazon a napon adattak ki, mindkettő érvénytelen (c. 48.).

A rescriptumhoz fűzött lényeges feltételek csak akkor tekintetnek érvényeseknek, ha azokat *si, dummodo* vagy hasonló kötszavak fejezik ki (c. 39.).

A pápai rescriptumok kiadhatók *in forma gratiosa* avagy *in forma commissoria.* Az előbbiek a kérelmezőnek közvetlenül engedélyeznek valamely kegyelmet, az utóbbiak pedig annak engedélyezésére

valakit felhatalmaznak. Az apostoli széktől *in forma gratiosa* kiadott rescriptum *végrehajtást nem igényel*, tehát a kibocsátás időpontjával tüstént hatályba lép és az ez elnyerő ordináriusának csak az esetben mutatandó be, ha a rescriptum ezt előírja, vagy ha közdolgokra vonatkozik, vagy ha bizonyos feltételek megvizsgálására vagy helyben hagyására vonatkozó rendelkezést tartalmaz (c. 51.). Ellenben az *in forma commissiora* kiadott pápai rescriptumnál *végrehajtóra* van szükség, akinek a rescriptum bemutatandó és az ilyen rescriptum a végrehajtás megkezdésével, illetve a végrehajtónak e végből történt bemutatás időpontjától (a die praesentata) lép hatályba.

A rescriptum végrehajtása állhat vagy a benne foglaltak puszta foganatosításában (merum executionis ministerium) vagy valamely kegynek, kedvezménynek maga a végrehajtó által való adományozásában (concessio gratiae). Ha a végrehajtás pusztán a rescriptum foganatosításában áll, úgy az meg nem tagadható, kivéve, ha a rescriptum obreptio vagy subreptio miatt érvénytelen vagy ha a végrehajtó constatálja, hogy a rescriptumban előírt feltételek nem lettek teljesítve vagy ha a végrehajtó ítélete szerint a rescriptum elnyerője a kegyelemre annyira méltatlan, hogy annak megadása mások megbotránkoztatására szolgálna. Az utóbbi esetben a végrehajtó a nélkül, hogy a végrehajtást teljesítené, a rescriptum kibocsátóját értesíti. (c. 54. §. 1.). Ha pedig a kegyelem megadása magára a végrehajtóra bizatott, úgy ő bölcs mérlegelése s lelkiismerete szerint jogosult eldönteni, hogy az illető kegyelmet megadja- vagy megtagadja-e (c. 54. §. 2.).

A rescriptum végrehajtásának érvényességéhez és törvényességéhez szükséges, hogy a rescriptum a

végrehajtónak kezénél legyen s annak hiteles voltát és integritását elismerje. Nem elegendő, hogy magánértesülése legyen arról, hogy a leirat a curiából kibocsáttatott; de némelykor, nevezetesen sürgős szükség fennforgása esetén ezt az értesítést a curiától sürgönyileg megszerezheti s ennek megtörténtével a végrehajtást akadálytalanul eszközölheti (c. 53.). E mellett pontosan megtartandók a végrehajtási megbízásban foglaltak, mert ha az abban tartalmazott lényeges feltételeket avagy az eljárás lényeges formáját a végrehajtó figyelmen kívül hagyja, úgy a végrehajtásnál érvénytelenül, ha pedig a magyarázó rendelkezéseket mellőzi, úgy törvénytelen módon jár el (c. 55.). Ha az ügy a külső fórumot érinti, a végrehajtásnak írásbelileg kell történnie (c. 56.). Oly rescriptumok, amelyeknek bemutatására meghatározott idő nincs előszabva, a végrehajtónak bármikor bemutathatók, de minden dolus és fondorlat kizárásával (c. 52.).

A végrehajtásnál az executor a rescriptumban foglalt meghagyások értelmében (ad normam mandati) köteles eljárni, mert ha a rescriptum által előszabott lényeges feltételeket nem teljesíti vagy eljárásában lényeges alakszerűséget hagy figyelmen kívül, úgy a végrehajtás érvénytelen (c. 55). A végrehajtásnak, ha a rescriptumban foglalt ügy a *külső fórumot* érinti, *írásbelileg* kell történnie (c. 56.).

A végrehajtó a rescriptum foganatosítását tetszése szerint kiválasztott helyettes által is eszközölheti, kivéve, ha a helyettesítés kifejezetten megtiltatott vagy ha a helyettest a rescriptum kibocsátója eleve kijelölte (c. 57. §. 1.). Úgyszintén ki van zárva a helyettesítés az esetben is, ha a foganatosítással a végrehajtó, *személyére való különös tekintettel*

(electa industria personae), lett megbízva, amikor is a rescriptumot még a végrehajtó hivatali utódja sem foganatosíthatja (c. 57.), aki pedig egyébként szintén megbízható a végrehajtással (c. 58.). A végrehajtás előkészítésére mindig lehet valakit subdelegálni (c. 57. §. 2.).

Az executor, ha a rescriptum végrehajtásánál bármiképen hiba történt, a végrehajtást ismét foganatosíthatja (c. 59. §. 1.). A végrehajtó a rescriptum végrehajtásáért csak olyan díjazást szedhet, amely vagy magában a rescriptumban meg van határozva, vagy a tartományi zsinaton avagy a püspöki értekezleten — az apostoli szék jóváhagyásával — állapíttatott meg (c. 59. §. 1. és c. 1507 §. 1.).

A rescriptumok érvénye megszűnik: 1. ellenkező törvénnyel való *általános visszavonással*, aminek a kibocsátó közeg előljárójától kell származnia; 2. *különleges visszavonással*, ami a rescriptum kibocsátója, avagy az ő jogutódja vagy előljárója által történhetik. Ez utóbbi esetben a megszüntető hatás nem következik be, amíg a visszavonás a féllel nem közöltetik (c. 60. §. 1.); 3. a rescriptumot *kibocsátó jogának elenyésztével*, ha a rescriptum usque ad beneplacitum nostrum vagy hasonló clausulával van ellátva vagy ha a rescriptumban felhatalmazás foglaltatik valamely kedvezménynek a megjelölt személyek részére való adományozására (azaz a rescriptum in forma commissoria adatott ki) és az illető ügyben még intézkedés nem történt (res adhuc integra sit), azaz igazságügyi leirat esetén még idézés sem történt, kegyelmi leiratnál pedig semmi előkészítő intézkedés nem tétetett. Egyéb esetekben azonban az apostoli szék vagy a püspökség megüresedése a rescriptum jogérvényét nem érinti (c. 61.); 4. *ex natura rei*, t. i. a felbontó feltétel bekövetkezté-

vel, a rescriptumot elnyerő halálával, ha a benne engedélyezett kedvezmény személyes természetű, avagy az ő lemondásával, ha a rescriptumnak merőben magánérdekű tartalma van.

11. §. A kiváltság.

Wernz, Ius decret. I. n. 157—163. *Maroto*, id. m. I. n. 278—289. *Vermeersch-Creusen*, id. m. I. n. 149—156.

A kiváltság a közönséges jogtól eltérő vagy éppen annak ellenében adott különös jog, melyet az illetékes hatóság valamely személy vagy dolog javára állandóan biztosit. Tehát objektív értelemben mindig kedvezményt tartalmazó különös törvény (lex privata, favorabilis) gyanánt jelentkezik, amelynek a kedvezményezettet illető alanyi jogosítvány felel meg. A tulajdonképeni kiváltságok lényegéhez tartozik az állandóság (perpetuitas), amely által különböznek a törvényhozó részéről engedélyezni szokott felhatalmazásoktól (facultates, can. 70., 66. §. 1.).

A kiváltságok lehetnek: *a) személyesek (pr. personalia)* és *dologbeliek (pr. realia)* a szerint, amint meghatározott physikai vagy jogi személyek avagy valamely dolog, hely, hivatal javára adatnak; *b) pr. affirmativa* és *pr. negativa*, amazok a jogosítottat valaminek tevésére felhatalmazzák, emezek pedig valamely kötelezettség teljesítése alul mentesítik; *c) ingyenesek (pr. gratiosa)* és *terhesek (pr. onerosa seu remuneratoria)* a szerint, amint pusztán kegyelemből (ex sola liberalitate) avagy viszontszolgálat ellenében adományoztatnak; *d)* a *törvénykönyv rendelkezésén (pr. Codici inserata)* vagy *különleges engedélyen nyugvók*; *e) motu proprio* avagy *kérelemre (ad instantiam)* engedélyezettek; *f)* a közönséges joggal ellentétesek *(priv. contra ius)*

MAGYAR AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

avagy azzal nem ellenkezők *(privil. praeter ius)*, csakhogy nem a közönséges jog rendelkezésén gyökerezők.

A praeter ius engedélyezett kiváltságok közé tartoznak az állandó *felhatalmazások (facultates habituales)* is, amelyek akár örökre, akár meghatározott időre (facultates triennales, quinquennales), akár bizonyos meghatározott számú esetre (fac. particulares) szólhatnak (c. 66. §. 1.). A felhatalmazások mindig a felsőbb hatóságtól nyert engedélyek valamely olyan cselekvényre, amelynek végzése az illető felsőbb hatóság jogkörébe tartozik illetve amelynek végbevitelére a felhatalmazott közeg saját joghatóságánál fogva nincs jogosítva. E felhatalmazások annak az ordináriusnak halálával avagy iurisdictiója megszüntével, akinek adományoztattak, nem enyésznek el, hanem az ő utódjára is átmennek. A püspöknek adományozott meghatalmazásokkal a generalis vicarius is élhet (c. 66. §. 12). Ha valamely meghatalmazás egy másik nélkül nem vehető igénybe, úgy ez utóbbi is az adományozottal elnyertnek vétetik; ezért a felmentésekkel adott facultas-ok egyúttal magukban foglalják a felhatalmazást a netán fennforgó egyházi büntetések alul „ad effectum" t. i. a dispensatió elnyerése céljából való feloldozásra (c. 66. §. 3.).

Kiváltságot engedélyezhet bármely egyházi törvényhozó a saját hatalmának körén belül; de a ius commune ellenében avagy praeter ius commune csakis a legfőbb törvényhozó, tehát az apostoli szék. Ezért a pápai privilégiumoknak van a legnagyobb gyakorlati jelentőségük.

A kiváltságok megszerezhetők: *a)* az illetékes egyházi hatóság által történő ***közvetlen engedélye-***

zés útján. Ennek pedig írásban kell történnie, mert a csak élőszóval engedélyezett kiváltság egyedül a belső fórumra érvényes; *b) per communicationem*, azaz másoknak valamely már engedélyezett kiváltságban való részesítésével, ami ismét kétféle formában történhetik, t. i. lehet *communicatio in forma aeque principali* és *comm. in forma accessoria*. Mindkét esetben valamely már engedélyezett kiváltság másra terjesztetik ki; de míg előbbi esetben mindkét kiváltság önállóan, egymástól függetlenül marad fenn vagy szűnik meg, addig utóbbi esetben azon elv szerint, hogy accessorium sequitur principale, az újabb kiváltság azon régibbnek, amelynek kiterjesztésével létrejött, a jogi sorsát osztja s azzal együtt áll fenn, szűnik meg, avagy módosul (c. 65.). Per communicationem csak azokat a kiváltságokat lehet megszerezni, amelyek az első kiváltságoltnak (primo privilegiario) direkte, örökösen és bizonyos helyre, tárgyra vagy személyre való különös tekintet nélkül adattak. Ezenkívül figyelembe veendő annak az alanynak a képessége is, akinek javára a kiterjesztés történik (c. 64.). A jövőben kiváltságnak bármely communicatiója ki van zárva szerzetesrendek közt (c. 613. §. 1.); *c) szokás vagy elévülés által (per consuetudinem aut praescriptionem)*. Ugyanolyan módon, mint ahogy a szokás illetve elévülés a törvény ellenére jogot létesíthet, hozhat létre kiváltságot is. Tehát hogy a szokásnak ily hatása legyen, ugyanazok a kellékek szükségesek, amelyeket a consuetudo praeter és contra legem tekintetében előadtunk. Valamely kiváltságnak száz éven át vagy emlékezeten felüli idő óta való birtoklása az adományozás vélelmét állapítja meg; ily esetben tehát a hosszas birtoklás a kiváltságnak okmánnyal való igazolását helyettesíti (c. 63.).

A kiváltság szigorúan, tartalma szerint értelmezendő és sem kiterjeszteni, sem megszorítani nem lehet (c. 67.). Ezért ha a szöveg szavai világosak, úgy csakis kijelentő magyarázatnak (interpretatio declarativa) lehet helye. Kétség esetében azonban a kiváltság mindig úgy értelmezendő, hogy az azzal megadományozottra ne legyen hiábavalóvá vagy terhessé, hanem részére belőle kedvezmény származzék (c. 68., c. 50.). Azonban jogvitákra vonatkozó, harmadik személy jól megszerzett jogait sértő, magánosok érdekében alkotott törvény elleni intézkedést tartalmazó és beneficium elnyerésére vonatkozó kiváltságok mindig szigorúan értelmezendők (c. 50.).

Senki sem köteles a részére engedélyezett kiváltsággal élni, kivéve, *a)* ha a kiváltság másoknak a javára is adatott; *b)* ha a kiváltság igénybevételére valamely más jogi alapon is kötelezettség állott elő (c. 69.). A klérus rendi kiváltságairól lemondani, illetve azok igénybevételét mellőzni nem lehet (c. 123.).

Minden privilégium *örökösnek* tekintendő (privilegium censetur perpetuum), hacsak az ellenkező nem bizonyos (c. 70.).

A kiváltság megszűnhetik: 1. *visszavonás* által, amely azonban csak úgy érvényes, ha a kiváltságolt alannyal közöltetik (c. 60. §. 1.); 2. az *illetékes egyházi felsőség által elfogadott lemondással* (c. 72. §. 1.). Oly kiváltságokról, melyek merőben magánszemély javára (in merum favorem privatae personae) szólnak, bármikor le lehet mondani; ellenben nem lehet helye lemondásnak valamely testület, méltóság vagy hely (bazilika, templom) részére adományozott kiváltságról, mivel ezek fenntartását a közérdek kívánja; úgyszintén nincs megengedve, hogy valamely communitas avagy egyesület a részére engedélyezett olyan kiváltságról lemondjon, amely törvény

formájában adatott avagy amelyről való lemondás az egyháznak vagy másnak hátrányára szolgálna (c. 72. §. 3., 4.); a kiváltságolt személy *halálával*, ha a privilégium személyes természetű (c. 74.), ugyancsak a jogi személy megszüntével az annak részére adott kiváltság is elenyészik. Azonban megjegyzendő, hogy a jogi személy — természeténél fogva — örökösnek tekintetik és csakis úgy enyészik el, *a)* ha a törvényes felsőbb hatóság megszüntét kimondja; *b)* ha száz év óta nem működik (c. 102. §. 1.). Az apostoli széktől adott felhatalmazások (facultates), hacsak engedélyezésük nem industria personae történt, a kiváltságoltnak utódjára is átmennek (v. 66. §. 2.); 4. reális kiváltságok az azt nyert *dolognak* vagy *helynek abszolut elenyésztével;* 5. a *kiváltságot adományozónak joga megszüntével,* ha az adományozás ad beneplacitum nostrum vagy hasonló záradékkal történt (c. 73.); 6. a kiváltság engedélyezésének *indokául szolgált körülmények lényeges megváltozásával,* ha t. i. idővel a körülmények a felsőbbség ítélete szerint annyira változtak, hogy a kiváltság használata káros vagy tiltottá lett (c. 77.); 7. az *időnek a lefolytával* vagy az *esetek kimerítésével,* ha nem örökös kiváltságról van szó; 8. *per non usum* vagy *per usum contrariam* elenyésznek az oly kiváltságok, melyek másokra nézve terhesek (privil. onerosa), ha a nem gyakorláshoz törvényes elévülés vagy hallgatag lemondás járul (ami fennforoghat, ha a privilegizált adott alkalommal a kiváltsággal saját elhatározásából nem él vagy szabad elhatározással valamely a kiváltsággal ellentétes cselekvényt visz végbe).

Hogyha valamely kiváltságolt alany a részére engedélyezett hatalommal visszaél, úgy az általa végzett aktus meg nem engedett, sőt érvénytelen lesz, de azért az illető a kiváltságot nem veszti el. Az

illetékes egyházi hatóság azonban a kiváltságoltat a privilégiumtól büntetésből megfoszthatja, ha azzal durván visszaélt s így arra magát érdemetlenné tette. Ezért az ordinárius, ha a kiváltságolt alany súlyos visszaélést követ el, erről az apostoli széket értesíteni köteles (c. 78.).

12. §. A dispensatiók.

Vering, De principiis dispensationum (Arch. f. k. Kirchenr. I. (1857) 577. s köv. l. *Scheurl*, Der Dispensationsbegr. des kan. Rechts. (Zeitschr. f. Kirchenr. XVII. (1882) 20. s köv. l. *Stiegler*, Dispensation u. Dispensationswesen in ihr. gesch. Entwickl. (Arch. f. kath. Kirchenr. LXXVII. (1897) 3. s köv. l. *Wernz*, Ius decr. I. 120—126. *D'Annibale*, Summula theol. moral. I. 230—235. *Maroto*, id. m. I. 302—309. *Vermeersch-Creusen*, id. m. n. 157—176. *Sägmüller*, Lehrb. 32. §. *Chelodi*, id. m. 141—146. l.

Dispensatio alatt értjük *a törvény kötelező erejének egy különös esetben való felfüggesztését, bárha maga a törvény továbbra is érvényben marad* (c. 80.). Tehát a dispensatio csakis alanyi jogot eredményez, valamely törvény hatályának adott esetben való felfüggesztését, alkalmazásának mellőzését jelenti, míg a kiváltság a közönséges jog szabálya helyett adott esetre új szabályt, vagyis objektiv jogot (ius speciale) létesít.[53]

A felmentés adására a rendes törvényhozó, az ő felettes hatósága, avagy jogutódja, valamint mind-

[53] A dispensatio különbözik továbbá a *licentia*-tól, amely akkor adatik, ha a törvény nem abszolute, hanem feltételesen tilalmaz valamit (illetve ha alternative rendelkezik, hogy vagy a törvény megtartandó, vagy attól eltérő magatartásra engedély kérendő) és a *dissimulatio*-tól, amidőn a törvény kötelező erejét a törvényhozó egyáltalán nem függeszti fel, csak nagyobb baj kikerülése érdekéből (ad graviora mala vitanda) megengedi, hogy annak áthágása ne sujtassék büntetéssel (*Chelodi*, id. m. 141. l.)

ezek meghatalmazottja jogosult (c. 80.). A pápa az összes egyházi törvények alól — legyenek azok egyetemesek avagy partikulárisak — felmentést adhat és az általa adott dispensatiók mindig érvényesek. Azonban szabály, hogy a pápa se dipensáljon jogos és észszerű indok nélkül (c. 80, 81, 84). E mellett a pápa még az isteni jog körébe tartozó olyan szabály alul is felmentést adhat, amelynek kötelező ereje emberi akarattól függ, mint pl. matrimonium ratum et non consummatum (c. 1119.) s fogadalom (c. 1308. §. 3., 1309, 1313.) alul. — A püspökök és egyéb ordinariusok felmentést adhatnak: *a)* egyházmegyei törvények alul (c. 82.); *b)* generális jogszabály alul, valamint a pápa által valamely ország, tartomány vagy megye számára kibocsátott törvény alól, ha erre a iure vagy ab homine (t. i. a pápától) s akár kifejezetten, akár hallgatag (implicita potestate) felhatalmazást nyertek. A kodex szerint azonban a felhatalmazás csak fontosabb esetekben és csak a következő feltételek alatt szokott megadatni: α) ha az illető esetben a szentszék maga is szokott dispensálni; β) ha az apostoli székhez való felfolyamodás nehézségbe ütközik és a felmentés elhalasztása esetén súlyos kártól lehet tartani (dispensatio in causa urgentiori; c. 81.). A plebanusok sem generális, sem különös törvény alul nem dispensálhatnak, hacsak kifejezetten nem nyertek erre vonatkozóan felhatalmazást (c. 83.), pl. ily felhatalmazásuk szokott lenni, ha az ordinárius nem érhető el (c. 1044) avagy ha ünnepek, bőjtök megtartásának s önmegtartóztatás kötelessége alul való felmentésről van szó. (c. 1245. §. 1.). Különben sürgős esetekben, illetve ha halál veszélye forog fenn, a gyóntató vagy bármely presbyter is adhat dispensatiót (c. 990. §. 2., 1044., 1045. §. 3., 1245. §. 1., 2290.).

A dispensatio scha nem adható jogos és észszerű ok fennforgása nélkül, amelynek a törvény fontosságához mértnek kell lennie (c. 84. §. 1.). Ha ily ok fenn nem forog, úgy a törvényhozó által a saját törvénye alul adott felmentés, bár érvényes, de meg nem engedett; ellenben a magasabb hatóságtól eredő törvény aluli dispensatio sem megengedett, sem érvényes nem lesz (c. 84. §. 1.). Ha kétséges, hogy elegendő ok van-e a dispensatióra, úgy a dispensatio megengedetten kérhető s megengedetten és érvényesen engedélyezhető is (c. 84. §. 2.) és ha később az ok elégtelennek bizonyul, azért a dispensatio mégis érvényben marad. De a kérelemben előadottak itt is kell, hogy az igazságnak megfeleljenek s az obreptio és subreptio tekintetében a rescriptumoknál előírt szabályok az irányadók. Tehát ha csekélyebb fokú házassági akadály alul adatott dispensatio érvényes lesz még akkor is, ha egyetlen causa motiva sem felel meg az igazságnak (c. 1054.).

A felmentés engedélyezésére adott felhatalmazás mindig kedvezményt jelentvén, tágabb értelemben magyarázható, bár a szöveg szavain ne terjedjen túl (c. 50., 66. §. 1., 68.). Maga a dispensatio azonban, amely mindig a törvényen ejt sérelmet (dispensatio est vulnus legis), *szorosan értelmezendő*, úgyszintén a felmentésre egyes esetben adott felhatalmazás is (c. 50. és 85.). Mindazonáltal egyik sem értelmezhető oly szigorúan vagyis oly korlátozással, hogy a felmentés, illetve arra adott facultas hiábavaló legyen, avagy terhessé váljék.

A felmentés megszünhetik: *a)* a dispensatio engedélyezése indító okának biztos és teljes megszüntével (c. 86), kivéve az impedimenta minoris gradus alul adottakat (c. 1054.); *b)* ugyanazon módokon, mint a kiváltság, azonban a visszavonásnál ügyelni

kell, hogy kitől ered a dispensatio. Ugyanis a törvényhozó, illetve aki potestate propria despensál, az általa hozott törvény alul adott dispensatiót sine iusta causa is visszavonhatja (c. 84. §. 1.), míg az alsóbb hatóság ezt csak jogos okból teheti; a meghatározott esetben való felmentésre delegált közeg pedig még jogos ok fennforgása mellett sem vonhatja vissza a felmentést, mert amint a felmentést megadta, felhatalmazását elvesztette; *c)* a dispensatio engedélyezője által elfogadott lemondással.[54]

13. §. A konkordátumok.

Sarwey, Ueber die rechtl. Natur der Konk. (Zeitschr. f. K.-R. III. 267. s k. l.); *Hübler*, Zur Revision der Lehre v. der rechtl. Natur der Konk. (Zeitschr. f. K.-R. III. 204. s k. l. és IV. 105. s k. l.); *Balve*, Das Concordat, 1863. s ily címen is: Kirche und Staat in ihren Vereinbarungen, 1881.; *Fink*, De concordatis, 1879.; *Bornagius*, Über die rechtl. Natur der Konkordate, 1870.; *Hermann*, „Concordate" című közleménye a Bluntschli-féle Staatswörterb. V. köt. 737. l.; *Schulte*, Lehre von den Quellen, 435. s k. l.; *Scherer*, Handb. I. 33. §.; *Hübler*, Kirchenrechtsquellen, 4. §. *Radini Tedeschi*, Chiesa e Stato in ordine ai concordati. 1887. *A. Giobbio*, I concordati, 1899. *J. Rezzera*, Il concordato nella storia, nella dottrina, nella giurisdizione, 1901. *F. Küster*, Über die rechtliche Natur der Konkord. u. Zircumscriptionsbullen, 1907. *B. Beyer*, Die rechtl. Natur der Konkord., 1907. *F. E. Schneider*, Die rechtl. Natur der Vereinbarungen zwischen Staat u. Kirche, 1908. *F. A. Dulfo*, Les concordats en droit international, 1910. A konkordatumról szóló közlemények a *Wetzer-Welte*-féle Kirchenlexikonban (2. kiad., Hergenröther és Kaulen-től átdolg.) és *Bachem* Staatslexikonában (4. kiad.) valamint l. még *Stengel-Fleischmann*, Wörterbuch des deutschen Verwaltungsrechtes (2. kiad.). *Vermeersch-Creusen*, id. m. I. n. 52., 53. A concordatumok gyüjteményei: *Münch*, Vollständige Sammlung aller älteren und neueren Concordate, Leipzig, 1830. 1—3. köt. *Nussi*, Conventiones de rebus ecclesiasticis inter S. Sedem et civil. potest. variis

[54] *Hinschius* (Das Kirchenr. III. 799. l. 1. jegyz.) ezt hallgatólagos visszavonásnak minősíti.

formis initae ex coll. Romana, 1870. *G. de Luise*, De iure publ. seu diplom. eccl. cath. tractationes, 1877. *A. Mercati*, Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche fra la Sancta Sede e la autorità civili (1098—1914) 1919.

A *konkordátumok* valamely állam (annak uralkodója vagy kormánya) s az egyház, illetve az ennek élén álló pápa között kötött oly egyezmények, *melyek az államot és egyházat egyaránt érdeklő ügyeket szabályoznak.*

A konkordátum jogi ismérvéhez tartozik, hogy az előzetes tárgyalás (tractatus) és tervezet (punctatio) útján létrejött megállapodást, akaratmegegyezést képez a pápa s valamely állam uralkodója vagy kormánya között. Nem a pápával, hanem valamely püspökkel létesült ily megállapodás (ilyenek voltak pl. a porosz kormány az egyes poroszországi püspökök közt a jövedelmező patronátusi jogokra nézve kötött egyezmények) konkordátumnak nem tekinthető.[55] Az állam részéről a konkordátum kötésére annak van legitimatiója, aki az illető állam alkotmánya szerint nemzetközi szerződések kötésére jogosult. Konkordátumokat a pápa nemcsak katholikus, de akatholikus (protestáns) fejedelmek uralma alatt álló államokkal (regiones quibus dominantur principes acatholici) is köthet és szokott is kötni, mint pl. ilyenek az 1827. évi németalföldi, 1857. évi württembergi s az 1859. évi badeni konkordátumok.[56]

A konkordátumoknak tárgya lehet bármely olyan ügy, mely az egyházat s az illető államot, mellyel a

[55] Ellenkezőleg *Scherer* (Handb. I. 153. l.), ki azt tartja, hogy a iurisdictiója körébe eső tárgyakra vonatkozólag a megyés püspök is illetékes konkordátum létesítésére.

[56] *Scherer*, Handb. I. 150. l. *Hübler*, Kirchenrechtsquellen, 3. §.

megállapodás létesül, egyaránt érdekli.[57] A régibb konkordátumok csak egyes ilyen ügyek, vitás jogi kérdések rendezésével foglalkoznak, azokra nézve létezett vitákat intéznek el; így az 1122. évi wormsi konkordátum a püspökségeknek betöltése körül a pápa és a német császár közt felmerült vitát szüntette meg. Az újabb, nevezetesen a francia forradalom óta kötött konkordátumok az állam és egyház közti viszonyt általában, vagy az ezzel kapcsolatos vitás ügyek, jogi kérdések nagyobb körét igyekeznek szabályozni, így az 1801. évi francia, 1855. évi osztrák, 1857. évi württenbergi, 1859. évi bádeni, valamint a legújabban (XIII. Leo, X. Pius, XV. Benedek, XI. Pius által) kötött konkordátumok.[58]

A *konkordátum (capitula concordata)* elnevezés a XIV. század óta kezd alkalmaztatni és pedig mindenféle közjogi tartalmú szerződésekre; a XVI. század eleje óta pedig egyházi organumok közt kötött egyezményekre,[59] mint a minők pl. az V. Márton pápa és a constanci zsinat u. n. *nemzeti fractiói* közti *capitula concordata* voltak; de a XV. s XVI. század óta

---

[57] Téves tehát a hazai tankönyveinkben foglalt azon állítás, hogy a concordatumok csak egyházi viszonyok rendezését célozzák l. pl. *Konek*, Egyházjogtan 6. §.), mert mint *Scherer* (Handb. I. 152. l.) is helyesen mondja: „Der Inhalt des Concordates ist keineswegs auf gemischte und kirchliche Verhältnisse des einzelnen Landes zu beschränken, es hängt lediglich von den Paciscenten ab, auch über allgemein kirchliche Verhältnisse, über rein staatliche Belange, über interconfessionelle Fragen sich zu vertragen."

[58] Sőt némelyek tulajdonképeni konkordátumoknak csak az ilyeneket tekintik; így *Hermann*, „Konkordate" c. közleményében (Deutsches Staatswörterb. V. 701. s k. l.)

[59] Legelsőbben ily értelemben az 1514. évi constanci zsinaton használtatott a konkordátum elnevezés. *Hübler*, Die Constanzer Reformation und die Concordate von 1418. Leipzig, 1867. 164. l.

a konkordátum elnevezés mind határozottabban csakis az állam és az egyház közti egyezményekre alkalmaztatik s az ilyen megállapodásokra legáltalánosabban ez az elnevezés van mind a mai napig használatban. A régibb konkordátumokra (pl. a wormsira) a *pactum* s a pápák részéről a *privilegium* megjelölések voltak szokásosak, míg az újabb időben a *tractatus* s főleg a XIX. században a *conventio* elnevezések lesznek gyakoriakká,[60] sőt az egyház minden konkordátumra az utóbbit használja hivatalos elnevezés gyanánt. Bár a pápák a konkordátumot újabban gyakran a synallagmatikus szerződésnek is nevezik.[61]

A megkötött konkordátum közzététele történhetik:

1. vagy aképpen, hogy a megállapodást mindenik fél, külsőleg minden vonatkozás nélkül a másik féllel történt megállapodásra, illetve a másik féltől látszólag teljesen függetlenül s önállóan, *külön-külön okiratba* foglalja, t. i. a pápa egyházi törvénybe, illetőleg általa kiadott rendeletbe, mely az egyház engedményét (concessio) tartalmazza s a szerződő világi uralkodó állami törvénybe, mely az állami rendelkezéseket foglalja magában. Így publikáltatott az 1122-ik évi wormsi concordatum (egyfelől mint *Privilegium Calixti Papae*, másfelől mint *Praeceptum Heinrici quinti Imperatoris)* és az 1727. évi sardiniai konkordátum;

---

[60] A CIC is használja a conventio (c. 3.) és a pacta conventa (c. 255.) megjelöléseket.

[61] Így IX. Pius Syll. error. No. 43. XIII. Leo „*Imortale Dei*" encykl. 1885. nov. 1. *(Denzinger-Bannwart*, Enchiridion No. 1866.) X. Piusnak 1904. nov. 14. és 1906. febr. 21-iki Allocutiói és 1906. febr. 11-iki „*Vehementer Nos*" kezdetű encyklikája (Acta Ap. Sed. XXXVII. (1904/5.) 302. s köv. l., XXXIX. (1906) 6., 12—31 l. *Sägmüller*, Lehrb. 4. kiad. I. Bd. I. Teil. 60. l.

2. vagy aképpen, hogy a megállapodás *egyoldalúlag, csupán a pápa részéről* tétetik közzé, utalás történvén a felek közti tárgyalásokra s az ezek eredménye gyanánt létrejött egyezményes megállapodásokra; így publikáltattak három bullával s egy brévével IV. Jenő pápa részéről az általa több német fejedelemmel kötött 1447. évi konkordátumok *(fejedelmi konkordátumok, Fürstenconcordate)*;

3. vagy aképpen, hogy a megállapodás *mindkét fél által együttesen szövegezett okiratba* foglaltatik, miáltal a konkordátum szerződési jellege a külalakban is kifejezésre jut; ilyen módon tétettek közzé az 1448. évi bécsi (aschaffenburgi), 1801. évi francia, 1817. évi bajor, 1855. évi ausztriai s általában az újabb, nevezetesen a XIX. és XX. században létrejött konkordátumok.

Bármelyik mód szerint történjék is azonban a konkordátum közzététele, annyi kétségtelen, hogy azon államnak, amellyel a konkordátumos megállapodások létesültek, az alattvalóit ezek csak úgy kötelezhetik, ha tartalmuk az illető állam közjoga által meghatározott alakszerűségek szerint államilag kötelező jog gyanánt publikáltatott. S éppen ezen követelmény hiánya miatt, t. i. mert a magyar közjog által megszabott formában való kihirdetés elmaradt, nem bírt hazánkban soha jogerővel az 1855. évi ausztriai konkordátum.

A konkordátumok jogi természete felett régóta folyik a vita az egyház- s nemzetközi jogi irodalomban, s e kérdést illetőleg a legkülönbözőbb *elméletekkel* találkozunk ,amelyek mégis *három fő kategóriába* csoportosíthatók.

a) A privilegium-elmélet. Ezen elmélet szerint, melyet a középkori jogászok hirdettek s amelyhez manapság csakis a kurialista írók ragaszkodnak, a

konkordátum merőben *pápai engedménynek (privilegium)* tekintetik.[62] A privilegium-elmélet híveinek az a kiindulási pontja, hogy az egyházi hatalom egyáltalán, vagy legalább is azon ügyek tekintetében, amelyek a konkordátum tárgyát képezik, felette áll a világi hatalomnak, miért is a pápa az egyházi hatalomnak alárendelt világi hatalommal nem szerződhetik. Ez elmélet érdekében annak hívei azzal is érvelnek, hogy az egyház lelki dolgokban szerződést nem létesíthet, mert ha ezt tenné, simoniát követne el, s hogy a szerződés tárgyai csakis elidegeníthető dolgok lehetnek, már pedig a primatusi jogosítványok elidegeníthetetlenek, azokra vonatkozóan tehát az apostoli szék terhes szerződést nem köthet.[63]

Azonban ezek az érvek nem helytállók. A pápa, amikor valamely állam uralkodójával konkordátumot létesít, vele nem mint az egyház alattvalójával, de mint világi fejedelemmel, az illető állam fejével szerződik. S a konkordátum tárgyai nemcsak oly ügyek, amelyek tekintetében az állam az egyháznak alá van rendelve, hanem főképpen vegyes természetű kérdések (res mixtae). Továbbá a konkordátummal az egyház nem idegenít el lelki jogokat s nem kisebbíti a

---

[62] *Rota Romana:* Dec. in caus. Leodin. Canon. 15. Mart. 1610 (döntés egy lüttichi kanonokság ügyében, Rotae Dec. 266. part. 3): „Concordata expediuntur per vim gratiae, ergo ... *remanet merum privilegium.*" Lényegileg ugyanezen elvet, bár enyhébben formulázva, találjuk a *Syllabus error.*-ban (no 43: Laica potestas auctoritatem habet rescindendi, declarandi ac faciendi irritas solemnes conventiones (vulgo concordata) cum Sede Apost. initas sine huius consensu). XI. Pius 1921. nov. 21-én kelt Allocutiójában [Acta Ap. Sed. XII. (1921) 521. l.] pacta et conventa-ról szól, de egyúttal ugyanott a *„privilegia* per pactiones sollemnes conventionesque" kifejezést is használja.

[63] A privilegiális elmélet hívei *Schmalzgrueber, Avezedo, Bonald, Tarquini, Audisio, Palmieri* stb., tehát jobbára csak régi kanonisták.

primatus hatalmi körét, hanem meghatározott feltételek alatt átenged bizonyos lelki dolgokat az állam számára, nem pénzért (ez kétségtelenül simonia volna), hanem a béke s egyetértés érdekében, ami annál kevésbbé csorbíthatja az egyház teljhatalmát (plenitudo potestatis), mert a pápa a konkordátumos megállapodásoktól visszaléphet, sőt köteles is visszalépni, ha az inkább károsnak, mint hasznosnak bizonyulna és a másik fél (az állam) őt a konkordátumban foglalt kötelezettségből nem akarná kiengedni.[64]

b) A legális elmélet. Ez az elmélet az állam szuverénitásából, illetve az egyház feletti szuperioritásából indul ki, melynek alapján az állam kizárólagos jogosultságát vitatja az őt érdeklő összes életviszonyoknak az alattvalókat általánosan kötelező módon való szabályozására, tehát azoknak a viszonyoknak, kérdéseknek a rendezésére is, melyek — mint a konkordátumok tárgyát képezők is — az államot és egyházat egyaránt érdeklik. Az egyház, mondják ezen elmélet hívei, nem az állam felett álló, még csak nem is ezzel koordinált közjogi alakulat, hanem benne van az államban s az állam hatalmának épp úgy alá van vetve, mint ahogy az annak körén belül létező egyéb korporációk, s mint az állami alattvalók. Az a körülmény, hogy az egyház feje külföldi egyén, e részben mit sem változtat, hiszen ennek folytán nem válik az egyház az állammal egyenjogú s egyenrangú jogalannyá. Tehát az állam magát az egyházzal szemben nem kötelezheti; ez az állami szuverénitás csorbítását, az abban foglalt jogok egy részének elidegenítését jelentené, t. i. az állam lemondana olyan viszonyoknak saját elhatározása szerint való

---

[64] *Sägmüller*, Lehrb. (4. kiad.) I. 61. l. *Siposs* I., Enchiridion, 45. l.

rendezéséről, amelyeknek szabályozására szuverénitásánál fogva jogosult.[65]

Azonban ennek az elméletnek helytelen volta nyilvánvaló. Hisze a konkordátumok létesítésekor a pápa nem mint valamely nemzeti egyháznak, nem mint az illető államban elzártan létező vallási korporációnak, de mint az egész világra kiterjedő, egyetemes egyháznak feje és képviselője szerződik az államma, illetve ennek uralkodójával. Különben már maga az a körülmény, hogy az állam tárgyal, egyezkedik az egyházzal — már pedig azt, hogy a konkordátumos megállapodások előzetes tárgyalások, egyezkedések útján jönnek létre, a legális elmélet hívei sem tagadhatják — kétségtelenül bizonyítja, hogy az egyetemes egyház feje, t. i. a pápa, aki az államtól függetlenül bírja a maga hatalmát, a konkordátum kötése alkalmával mint önálló szerződő fél áll szemben az illető állam uralkodójával.

c) A szerződési elmélet. Ennek hívei azon tételből indulnak ki, hogy az egyház és állam a konkordátum kötésénél mint két önálló hatalom állanak szemben s mint szerződő felek lépnek fel. A pápa, — ki az egész egyetemes egyház feje s az egyházi főhatalom birtokosa, ki mint ilyen, állami elismertetéstől függetlenül, merőben az egyház-alkotmány s jog alapján bírja hatalmát, s ki a diplomáciai praxis

---

[65] Ezen elmélet követői: *Sarwey*, Über die rechtliche Natur der Concordate (Zeitschr. f. K.-R. II. 437. s k. l., III. 267. s k. l.), *Hinschius*, Verh. von Staat und Kirche (*Marquardsen*, Handb. d. öff. R. I. 1., 271. l.), és Die Stellung der deutschen Staatsregierungen gegenüb. d. Beschlüssen d. vatic. Concils. 1871. 26. l., *Sohm*, Verh. v. Kirche u. Staat, 1873. 53. l., *Thudichum*, Deutsches Kirchenr. I. köt. 6. s k. l. *Zorn*, Kirchenr. 432. l., *Hagens*, Staat, Kirche und Völkerrecht, 1890. és *Hübler*, Zur Revision der Lehre von der rechtlichen Natur der Konkordate. Zeitschr. für Kirchenr. III. (1863) 404. s köv. l.

és a nemzetközi jogszabályok által elismert nemzetközi jogalany, — szerződik az egyetemes egyház nevében az illető államfővel, aki az uralma alatti államot reprezentálja s annak nevében létesíti az egyházzal, illetve az ezt képviselő pápával a konkordátumos megállapodást. Tehát a konkordátum kétoldalú jogügylet, azaz *szerződés, mely jogilag mindkét felet kötelezi.*[66]

A szerződési elmélet hívei sem értenek azonban egyet arra nézve, hogy milyen szerződésnek tekintessék a konkordátum? Nevezetesen:

a) némelyek *nemzetközi szerződésnek* tartják azon okból, mert a pápa nemzetközi jogalanysága az európai tételes nemzetközi jog szerint minden kétségen kívül áll;[67]

b) mások az állam- és nemzetközi jogi szerződésekkel ugyan analog, de mégis azokkal nem teljesen azonos jogi természetű, hanem *a nyilvánjogi jellegű szerződések egy sajátos külön faját képező szerződésnek* minősítik azon okból, mert a pápa a többi (világi) uralkodóktól különböző jogállással bír annyiban, hogy míg ezek állami hatalomnak birtokosai, addig a pápa, bár az állammal analog, de mégis annak több lényeges kritériumát nélkülöző nyilvánjogi korporációnak hatalmát bírja.[68]

[66] Ez elmélet hívei közé tartoznak: de *Angelis, Cavagnis, Schulte, Vering, Scherer, Prümmer, Sägmüller, Friedberg, Kahl* és mások a kanonisták közül és a legtöbb nemzetközi jogi író, mint *Bluntschli, Heffter, Geffken, Martens* stb.

[67] Így *Schulte, Heffter, Vering, Friedberg,* úgyszintén *Latour:* La papauté en droit international, Paris, 1893.

[68] *Bluntschli,* Modernes Völkerrecht, III. kiad. 1878. 433. §., *Hermann,* Deutsch. Staatswörterb. V. 741. s k. l., *Neumann,* Grundriss des heutigen Völkerrechts, III. kiad., 1885. 24. §., *Geffken* közlem. a Holtzendorff-féle Handb. d. Völkerrechts II. köt.-ben (216. l.), *Martens,* Völkerrecht, 1866. II. kiad. 116. l., *Scherer,* Handb. I. 33. §., *Kahl,* Lehrsyst. I. 242. l.

A privilegiális és szerződési elméletet összeegyeztető, u. n. *vegyes elmélet* szerint, amelynek Wernz a főképviselője,[69] a konkordátumok egyes rendelkezései privilégiumokat, egyoldalú engedményeket, más rendelkezései pedig kétoldalú megállapodásokat tartalmaznak, tehát a konkordátum oly sajátos jogügylet, amely szerződésből és privilégiumból vegyesen van összealkotva *(negotium ex pacto et privilegio mixtum).*

A konkordátum kétségtelenül szerződés, 1. mert a pápa nemzetközi jogalanyisága az európai nemzetközi jogban régóta el van ismerve; erre nézve döntő bizonyíték követküldési és elfogadási joga, az összes szuverének közt nemzetközjogilag elismert tiszteleti elsősége, követeinek ugyanily minősége egyéb (világi) követekkel szemben, illetve mindezek tekintetében a nemzetközi érintkezésben századok óta fennálló gyakorlat; 2. mert a konkordátumban az azt létesítő felek mindig ünnepélyesen igérik, hogy annak rendelkezéseit mind maguk, mind az állami, illetve egyházi hatalomban utódjaik híven meg fogják tartani; 3. mert ugyancsak benne hangsúlyozni szokás a netán felmerülő vitáknak kölcsönös egyetértéssel, illetve egyezségileg leendő kiegyenlítését; 4. mert a konkordatumok a pápa és az illető állam feje, uralkodója vagy kormánya közt diplomáciai úton történő tárgyalások segélyével köttetnek; végül mert 5. a pápák is többször kinyilatkoztatták, hogy a konkordátum ünnepélyes és kétoldalú szerződés.[70]

Azon ellenvetéssel szemben pedig, hogy a konkordátumnak szerződés gyanánt való megkötése az

---

[69] Ius decret. I. n. 173.

[70] Így XIII. Leó pápa a francia püspökökhöz intézett s 1892 február 16-án kelt epistolájában („un pacte solennel et bilatéral toujours fidèlement observé de la part du Saint Siège.")

államnak egyházi felségjogát korlátozza, s hogy az állam ekkép lemond olyan viszonyoknak önálló szabályozásáról, amelyeknek saját hatalmánál fogva való rendezésére jogosult, — azt válaszolhatjuk, hogy tulajdonképpen minden nemzetközi szerződésnél a szuverénitásnak, az önálló rendelkezési jognak saját akaratból, de egyezségileg történő, hason korlátozása forog fenn.

A konkordátumokat tehát nemzetközi *szerződésekhez hasonló*, részben nemzetközi, részben állam- s egyházjogi jellegű sajátos szerződéseknek (pacta quasiinternationalia) minősíthetjük, amelyek a nyilvánjogi szerződéseknek (conventiones publicae) külön kategóriáját alkotják s amelyekre *a nemzetközi szerződések tekintetében érvényes jogelvek csak annyiban alkalmazandók, amennyiben az egyháznak* az államétól eltérő jogállása s tulajdonai azt ki nem zárják. A konkordátumoknak ezen sajátszerűsége, illetőleg a nemzetközjogi szerződésektől eltérő jelleme elsősorban abban nyilvánul, hogy éppen az állam szuverénitása érdekéből *a konkordátumoknak az alattvalókat is kötelező jogerejére nézve*, főleg amennyiben az államhatalom és az alattvalók közti viszonyt érintik, az illető államnak *közjogi szabályai* lesznek a döntők; azok határozzák meg, hogy minő feltételek alatt kötelezik a konkordátumos rendelkezések az állam lakosságát és hatóságait.

Különben egyáltalán meg kell különböztetnünk a konkordátumot, mint szerződést, az annak alapján létrejövő törvénytől. Ugyanis a megkötött konkordátum egyházi törvénnyé a pápa s világi törvénnyé az illető állam uralkodója (törvényhozása) által történő kihirdetés folytán válik. S mint nemzetközi szerződés és mint egyházi s állami törvény a szerződő felek jogutódjait is kötelezi.

Éppen mert a konkordátum szerződés, annak egyoldalú magyarázata, megváltoztatása vagy elörlése nincs megengedve, hanem mindez — mint némely konkordátum expressis verbis ki is mondja — kölcsönös megegyezéssel történhetik. Ha tehát az egyik félre nézve a konkordátumos megállapodás foganatosítása fizikailag vagy erkölcsileg lehetetlen volna, úgy a másik féllel való békés megegyezés útján kell a konkordátum végrehajtása tekintetében felmerült ellentétet kiegyenlíteni s ha az utóbbi erre hajlandó nem lenne, úgy a konkordátumot az a fél, akire annak rendelkezései érelmesek, felmondhatja vagy érvényét (az alattalókra vonatkozóan) törvénnyel megszüntetheti; mert minden nemzetközi szerződés azzal a hallgatólagos záradékkal szokott köttetni, hogy: „rebus sic stantibus". Egyébként azonban a konkordátum ellen történő cselekvés (ellenkező törvény hozatala) szerződésszegés, amely a másik felet a szerződéstől való visszalépésre jogosítja fel.[71]

Nevezetesebb régebbi konkordátumok:

1. Az 1122-iki *wormsi konkordátum [pactum*

---

[71] Azonban e részben különbséget szokás tenni a konkordátum *lényeges (articuli principales)* és *másodlagos jelentőségű rendelkezései (articuli secundarii)* közt. Ha a konkordatum kösekor fennállott viszonyok tekintetében bekövetkezett változás z előbbiekre vonatkozik, úgy az egész szerződés megdőltnek ekintendő; míg ha a változás csak az utóbbiakat érinti, úgy a zerződés illetve konkordatum továbbra is érvényben marad. la azonban egy lényeges artikulus végrehajtása válik lehetetnné, úgy e körülmény az illető rendelkezés megváltoztatára, vagy visszavonására fog okul szolgálni, de a szerződés bbi rendelkezései érvényben maradnak. *Chelodi,* Ius de perons, 87. l. A „rebus sic stantibus" záradékra vonatkozó irodalmat l. *Sägmüller,* Lehrb. IV. Aufl. Erster Band. I. Teil. 73. l. . jegyz.

(concordatum) Calixtinum seu Wormacense],[72] mely II. Calixt pápa és V. Henrik német császár között létesült Wormsban az investitura-kérdésre, illetőleg általában a püspöki javadalmak betöltésére vonatkozólag.

2. Az 1418. évi *constanzi korkordátum*, illetve azon megállapodások *(Capitula concordata)*, melyek V. Márton pápa és a német nemzeti zsinat-fractiókhoz (Natio Germanica) tartozó praelatusok közt létesültek. Ezek nem tulajdonképeni konkordátumok, mivel azok létesítésénél az államhatalomnak semmi része nem volt.[73]

3. A *frankfurti* vagy *fejedelmi konkordátumok (Concordata principum, Fürstenconcordate)*,[74] melyek a frankfurti birodalmi gyülésen IV. Jenő pápa és a németbirodalmi rendek közt a baseli reform-határozatok elismerése végett létesültek. Ezen megállapodások a birodalmi gyűlés 1446 október 5-iki határozmányaiba s IV. Jenő pápának három bullájába és egy brévéjébe foglaltattak.

4. A *bécsi (aschaffenburgi?) konkordátum*, mely 1448 febr. 17-én III. Frigyes császár és V. Miklós pápa között köttetett.[75]

5. A X. Leó pápa és I. Ferenc francia király közt 1516-ban létesült konkordátum.

---

[72] *Bernheim*, Zur Geschichte des Wormser Konkordates 1878. s a Zeitschr. f. K.-R. VII. 303., XIX. 171. s k. l. Magát a konkordátumot az egész terjedelemben l. Raccolta di concordati, 18—19. l.

[73] *Hübler*, Constanzer Reform. 1867. 316. l.

[74] Közzétéve l. *Walter*, Fontes iur. eccl. 1862. 109. s k.

[75] Aschaffenburgi concordatum-nak azért neveztetik, mert záradéka az aschaffenburgi birodalmi gyülésnek 1447. július 13-iki határozmányán alapul.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Az újabb konkordátumok közül nevezetesebbek:

1. a Napoleon consul és VII. Pius pápa közt 1801. évi júl. 15-én (a köztársaság IX. évének Messidor 26-án) kötött konkordátum (convention).[76] Ehez szorosan hozzátartoznak az 1802. évi ápr. 8-án (X. év Germinal hó 18.) kelt *Articles organiques*, amelyek az állami jogokat a gallicanismus értelmében biztosítják;

2. *a bajor konkordátum*,[77] mely VII. Pius pápa és I. József Miksa bajor király között 1817. évi jún. 5-én köttetett s amely állami törvény gyanánt 1818. évi máj. 26-án hirdettetett ki (mint a vallási edictum mellléklete), a pápa által pedig 1821. évi szept. 8-án publikáltatott; ennek mintájára létesült

3. az 1855. évi aug. 18-ikán Ferenc József császár és IX. Pius pápa közt kötött *osztrák konkordátum*, mely azonban Magyarországra vonatkozólag jogerővel soha nem bírt s amelynek egyes határozmányai Ausztriában az 1868. évi máj. 25-iki törvényekkel, sőt majd egész terjedelmükben a katholikus egyház külső

---

[76] Közzétéve l. *Nussi*, Conventiones, 138—142. l. *Münch*, Vollst. Samml. aller Conc. II. rész. 11. s k. l. *Walter*, Fontes, 187—190 l. *Kremer-Auenrode*, Aktenstücke, I. köt. 1. s k. l. Raccolta di Concord. 233. s k. l. *Crétineau-Joly*, L'Église Rom. en face de la révolution, 1859. *Chamard*, La révolution, le concordat et la liberté religieuse, Páris, 1891. *Th. Gaze*, Le droit concordataire, 1891. *Theiner*, Histoire des deux concordats de la république française et de la rép. cisalpine conclus en 1801. et 1803., 1—2. köt. 1869. Ezzel szemben *Joly*, Bonaparte, le concordat de 1801. et le cardinal Consalvi, Páris, 1870.

[77] *O. Meier*, Zur Geschichte der römisch-deutschen Frage, II. Teil. 1. Abteil. 1885. *Höfler*, Konkordat u. Konstitutionseid der Katholiken in Bayern, 1847. *Lerchenfeld*, Zur Geschichte des bayer. Konkordates, 1843., *Sicherer*, Staat und Kirche in Bayern, 1874. *K. A. Geiger*, Das bayr. Konkord. v. 5. Juni 1817., 1918.

jogviszonyairól szóló 1874. évi máj. 7-iki törvénnyel lettek jogerőn kívül helyezve.

Az osztrák konkordátum mintájára létesültek az 1857. évi ápr. 8-iki württembergi s 1859. évi jún. 25-iki badeni konkordátumok.

A legújabb konkordátumok közül felemlíthetők: a haitii (1860), hondurasi (1861), san-salvadori nicaraguai, venezuelai, ecuadori (1862), montenegrói (1886), columbiai (1887), szerbiai (1914), bajor (1925 jan. 24.) és lengyel (1925 jún. 2.) konkordátumok.

A konkordátumokhoz több tekintetben hasonlóak, de mégis lényegileg eltérő jogi természetűek az u. n. *circumscriptionalis bullák*. Ezek a pápa által egyoldalúlag kiadott rendeletek, melyek valamely állam egyházmegyéit határozzák meg (circumscribere) s ezzel kapcsolatban a püspökségek, székeskáptalanok, egyházi tan- és jótékony intézetek stb. állami dotációjára vonatkozó rendelkezéseket is tartalmaznak.

Igaz, hogy a circumscriptionalis bullák az illető állam s másrészt az egyház közt folyt megbeszélések alapján létesült megállapodásokat tartalmaznak; de ezek nem kétoldalú szerződés formájában, hanem egyoldalúlag a pápa által publikáltatnak, illetőleg mint pápai rendelkezések tétetnek közzé. Az államal folyó megbeszélések s azok alapján létesült megállapodások csak a pápai rendelkezés előkészítésére szolgálnak, a nélkül, hogy azok a tárgyaló feleket szerződésszerűleg köteleznék.

A két fél közti tárgyalások tehát merőben megbeszélések, amelyeknek célja, hogy a létesítendő egyházi törvényre vonatkozólag az egyház és az állam egymás nézeteiről és szándékairól kölcsönösen tájékozódjanak. De a megbeszélések alapján kell

circumscriptionalis bulla szerződésszerű kötelezettséget a felekre nézve nem eredményez.[78]

Ilyen circumscriptionalis bullák az egyes német államok részére — és pedig legelsőbben Bajorország számára — adattak ki a XIX. század első tizedeiben. Midőn ugyanis a lunevillei béke következtében az egyházi fejedelemségek saecularisáltattak, ezeknek birtokosai fejedelemségükkel egyházmegyéjüket is elvesztették. Számukra tehát új egyházmegyéket kellett létesíteni, illetve a saecularisatio szükségessé tette az egyházmegyei szervezet új meghatározását. Főleg ily célból köttetett, Häffelin püspök közvetítésével, a bajor konkordátum (1817 jún. 5.); míg a többi német államok szintén tárgyaltak ugyan a római curiával, azonban az ekép létesült megállapodások szerződésbe nem foglaltattak, hanem azok alapján a pápa a circumscriptiót rendeletileg eszközölte s viszont az egyes államok e circumscriptionalis rendeleteknek államjogi érvényét elismerték s a bennük foglalt rendelkezések foganatosítása céljából szükséges intézkedéseket megtették.

Németország püspökmegyei beosztására nézve jelenleg is érvényes rendelkezéseket tartalmazó ilyen circumscriptionalis bullák: 1. az 1818 április 1-én kelt *Dei ac Domini nostri* circumscriptionalis bulla, mely az 1817 jún. 5-iki bajor konkordátum végrehajtása tárgyában kelt; 2. az 1821 júl. 16-án kelt *De salute animarum* circumscriptionalis bulla a régi porosz tartományok számára, amely az 1821 aug. 23-án kelt kabineti rendelettel nyert lényeges tartalmára nézve állami megerősítést s amelynek függelékét képezi a püspöki székek betöltése tárgyában 1821 júl. 16-án kelt *Quod de fidelium breve;* továbbá 3. a felső-rajnai tartományok számára (Württemberg, Baden, Hohenzollern, Hessen, Weimar, a kurhesseni fejedelemségnek most már Poroszországhoz tartozó területrészei, Nassau és Frank-

[78] Ellenkezőleg *Laspeyres*, Geschichte und Verfass. d. kath. Kirche in Preussen I. 865. l. és *Meier*, a Herzog-féle Realencykl. VIII. köt. 149 l., kik a szerződési jelleget vitatják.

furt a. M.) 1821 aug. 16-án kelt *Provida sollersque* s 1827 ápr. 11-én kelt *Ad dominici gregis custodiam* circumscriptionalis brévék. Mindkettőt kiegészíti a freiburgi székes-káptalanhoz az érseki szék betöltése tárgyában intézett s 1827 május 28-án kelt *Re sacra* breve; 4. az egykori Hannover királyság részére 1824 márc. 24-én kelt *Impensa Romanorum* circumscriptionalis bulla, mely állami elismerést nyert az 1824 máj. 20-iki törvény által.

14. §. Az időszámítás.

Blat, Commentarium. Lib. I. 117—124. *Maroto*, id. m. I. n. 255—260. *Ferreres*, Comp. theol. moral. n. 213—214. *Vermeersch-Creusen*, id. m. I. n. 113—121.

Az idő nagy jelentőségű egyházjogi szempontból, mert a jogok és kötelességek keletkezését, tartamát s megszüntét sokszor befolyásolja és gyakran a jogügyletek s keresetek lényeges elemét alkotja. Ezért az egyházjogi kodex az időszámítást részletesen szabályozza. A kódexben ide vonatkozóan foglalt szabályok érvényesek minden esetben, kivéve, a) a liturgikus ügyeket, amelyekre különleges rendelkezések irányadók; b) a szerződésekből eredő kötelezettségeket, amelyek tekintetében — hacsak ellenkező megállapodás nem történt — az illető helyen érvényes polgári jognak elévülési szabályai alkalmazandók (c. 33. §. 2.); végül c) mindazon eseteket, amelyekben a kánonjog az időszámítás rendes szabályaitól eltérő rendelkezéseket állapít meg (c. 31.).

Az idő felosztatik évekre, hónapokra, hetekre és napokra. A nap 24 órából áll s éjféltől éjfélig számíttatik; a hét 7 napot foglal magában (c. 32. §. 1.). A hónapok nem egyenlő tartamúak; rendszerint azonban egy hónap alatt harminc napi idő értetik. Az év 365 napból áll, de minden negyedik év a többinél egy nappal hosszabb (c. 32. §. 2.).

Különbség van *természetes (computatio naturalis)* és *polgári időszámítás (computatio civilis)* közt. Az előbbinél az időszámítás perctől percig (de momento ad momentum) történik, az utóbbinál pedig napok szerint (illetve valamelyik naptól egy másik napig), anélkül, hogy a napoknak részekre (órákra) osztása helyet foglalna. Hogy mikor alkalmazandó az egyik s mikor a másik számítás és hogy polgári időszámításnál a kezdő nap az időmulásba beszámítandó-e avagy nem s hogy az utolsó napnak elteltnek vagy csak megkezdettnek kell-e lennie, az a törvény különböző rendelkezéseitől függ. Nevezetesen:

1. az órák számításánál elsősorban az általános helyi szokás irányadó, azonban egyes privát cselekményeknél, u. m. magánmise celebrálásánál, a nap meghatározott óráira (horae canonicae) előírt magánimáknál, az úrvacsora vételénél, a böjtnél és önmegtartóztatásnál (ieiunium et abstinentia) bárki akár a helyi szokás szerinti (igazi vagy középeurópai) időt, akár a törvényesen előírtat alkalmazhatja (c. 33. §. 1.);

2. ha a hónap és az év individualiter és pontosan megjelöltetik, úgy a naptár szerint meghatározott tartamúnak vétetik, pl. február hónap 28, szökőévben 29 napból, az év 365 s szökőév 366 napból állónak vétetik (c. 34. §. 1.). Hogyha az időköz (terminus nincs teljes pontossággal meghatározva, illetve a kezdő időpont (terminus a quo) nem jelöltetik meg (pl. a misézéstől az elitélt egy hónapi időtartamra felfüggesztetik, de nem mondatik ki, hogy az egy hónapi időtartam mikor kezdődik), úgy a természetes időszámítás (de momento ad momentum) alkalmazandó és pedig, ha folytonos illetve összefüggő időközről van szó, a hónapok és évek a naptár szerint, s ha időmegszakításról van szó, úgy a jogi számítás értelmében veendők (c. 34. §. 2.);

3. ha egy vagy több évből, hónapból, hétből, avagy napból álló időről van szó és a kezdő időpont (terminus a quo) explicite vagy implicite meg van jelölve, úgy polgári és naptár szerinti számítás foglal helyet, nevezetesen: a) a hónapok és évek a naptár szerint vétetnek; b) ha a kezdő időpont (terminus a quo) valamely napnak a kezdetével esik össze, úgy az első nap az időszámításba beveendő és az idő az ugyanazon számú nap kezdetével lejár (vagyis ez a nap az időbe már nem számíttatik be pl. 1925 január 20-tól 1926 január 20-ig exclusive); c) ha ellenben a kezdő időpont a nap kezdetével nem esik össze, úgy az első nap nem számíttatik és az időhatár az utolsó nap befejeztével jár le, pl. a káptalani helyettest a püspöki szék megüresedésétől számított nyolc nap alatt kell megválasztani; itt a püspök halálának napja nem számíttatik, s ezért a nyolcadik nap inclusive veendő, t. i. az előszabott idő az utolsó nap elteltével jár le (c. 34. §. 3.); d) ha valamely hónap az előzőben található valamely hasonló számú napot nem tartalmaz (pl. februárban nincs 30-ika), úgy az idő az illető hónapnak az utolsó napjával (akár exclusive akár inclusive) fog végződni, pl. ha a jogszabályban avagy ítéletben ez a meghatározás foglaltatik: január 30-tól egy hónap alatt úgy a hónap február 28-án (szökőévben 29-én) telik le; e) ha időközönkint megújítandó (ismétlendő) ugyanoly nemű cselekvésekről van szó, úgy az idő az illető hónap hasonló számú

napján telik le; de a cselekvés az egész napon át bármikor végezhető, pl. ha a szerzetes az egyszerű fogadalmat 1924. július 15-én tette le, ehhez három évre, azaz 1927. június 15-én egész napon át bármikor teheti le az ünnepélyes fogadalmat (c. 34. §. 3.).

Mint a római jog, úgy a kánonjog is különbséget tesz *tempus utile* és *tempus continuum* közt. Az előbbi valakinek joga gyakorlására vagy keresettel való érvényesítésére oly módon állapíttatik meg, hogy ignorantia vagy más okból való akadályoztatás esetén az idő folyása nem számíttatik, illetve megszakíttatik; az utóbbinál ellenben megszakításnak nincsen helye és pedig még ignorantia s akadály esetében sem. A jogban az idő rendszerint tempus continuum gyanánt vétetik s tempus utile-nek csak akkor van helye, ha a törvény méltányosságból kifejezetten vagy aequivalenter mint ilyet szabja elő.

B) AZ EGYHÁZI JOG FORRÁSAINAK TÖRTÉNETE.

Az előző (A) alatti) szakaszban az egyházi jog forrásainak elméletét tárgyaltuk (7—14. §.). Említettük, hogy a jogforrások, lehetnek *keletkezési* vagy *anyagi (fontes originis, essendi, materiales)* és *megismerési* vagy *alaki kútfők (fontes cognoscendi seu formales).* A jelen szakaszban az utóbbi értelemben vett forrásokat történeti fejlődésükben tesszük vizsgálat tárgyává. Miután pedig megismerési források alatt, mint már kifejtettük (1., 7. §.), *szorosabb, sajátlagos értelemben a joggyüjteményeket (collectiones iuris canonici) szokás érteni:* az alábbiakban lényegileg az egyházi jog különböző fejlődési szakainak (ius antiquissimum, i. antiquum, i. novum, i. novissimum) *joggyűjteményeiről* fogunk szólni.

I. Joggyűjtemények Gratiánig (ius antiquissimum).

15. §. Az álapostoli iratok.

Bardenhewer, Patrologie (3. kiad.) 6., 42., 46., 75., 83. §. 1910. *U. az,* Geschichte der altchristlichen Literatur (2. kiad.) 1913. s köv. é. *Funk,* Doctrina duodecim Apostolorum 1887. *U. az,* Die Apost. Constitutionen, 1891. *U. az,* Didascalia et Constitutiones Apostolorum, 1905. *Hanuy,* Álapostoli gyűjtemények az első három századból, 1922. *Scherer,* Handbuch, I. 42. §. *Maroto,* Institutionen, I. n. 38—43. *Kérészy,* Egyházjog, 39. §.

A kereszténység első századaiban az egyházi életet jobbára a szentírásban s hagyományban foglalt (ius divinum) és a szokás útján keletkezett szabályok rendezték. Irott egyházi törvényekre — a szentírásban foglaltakon kívül — alig volt szükség s ilyenek a kereszténység üldöztetései közepette nem is igen voltak alkothatók. Mindazonáltal kétségtelen, hogy már az első századok pápái is hoztak törvényeket, de ezek csak kevés számmal s töredékesen maradtak reánk, mint pl. I. Kelemennek a korinthusbeliekhez írt, Victor pápának a húsvét ünnepe tárgyában kiadott s Istvánnak az eretnekek megkeresztteléséről szóló levele.[79] A pápák csak a 4. századtól fogva [Damasus (366—384), Siricius (384—389), I. Ince (402—417)] adnak ki az egyházi élet rendezése szempontjából fontosabb rendelkezéseket tartalmazó törvényeket.

Az első századok egyházi jogának (ius humanum) továbbá nevezetes emlékei s forrásai az u. n. *álapostoli iratok (collectiones pseudo-apostolicae)*. Ezek az egyház régi hittanára s fegyelmére vonatkozó olyan szabályzatok, amelyeket az apostoloktól eredőknek, sőt az ő közvetítésükkel Krisztus nyilatkozatain alapulóknak törekedtek feltüntetni. Ámde kétségtelen, hogy nem az apostoloktól erednek s azért e szabályzatok álapostoli gyűjteményeknek neveztetnek. Jóllehet ezek nem az apostoloktól származnak és téves adatokat s helytelen tudósításokat is tartalmaznak, az egyház akkori fegyelmére s jogi berendezésére mégis több tekintetben világot vetnek.

Ilyen álapostoli, iratok: 1. *Doctrina duodecim Apostolorum* (Διδαχή τῶν δώδεκα Ἀποστόλων), amely a Kr. u. 1. század végén (80—90 közt) Syriában vagy Palestinában keletkezett. Ezt az iratot, melyet

[79] *Bardenhewer*, Geschichte der altkirchlichen Liter. 11. §.

a szent atyák „*Judicium Petri*" s „*Duae Viae*" elnevezésekkel is jelölnek meg, Bryennios Philoteus nikomédiai patriarcha 1873-ban Konstantinápolyban fedezte fel s ugyanottan 1883-ban tette közzé.[80] Általános erkölcsi tanításokat, liturgiai s egyházfegyelmi szabályokat tartalmaz. 2. *Didascalia apostolorum* (Διδασκαλία τῶν 'Αποστόλων) egy, a harmadik században Palestinában vagy a szomszédos keleti Syriában keletkezett mű; görög ó-szövegének csak töredékei maradtak meg, ellenben teljes syr fordítása reánk maradt.[81] Az egyházi életre és fegyelemre vonatkozó szabályokat tartalmaz.[82] 3. *Canones ecclesiastici sanctorum Apostolorum* (Κανόνες ἐκκλησιαστικοί τῶν ἁγίων 'Αποστόλων) egy, a harmadik század végén vagy a negyedik elején keletkezett mű, mely a klérusra vonatkozó rendelkezéseket (püspökök választása, presbyteri hivatal tekintetében irányadó szabályok) tartalmaz.[83] 4. *Constitutiones Apostolicae* (Διαταγαί vagy Διατάξεις τῶν ἁγίων 'Αποστόλω Ez 400 körül Syriában keletkezett nagyobb szabású, nevezetesen nyolc könyvből álló compilatio,[84] amely-

---

[80] Ph. Bryennios, Διδαχή τῶν δώδεκα 'Αποστόλων. Konstantinápoly, 1883. E legelső kiadás óta a Didaché szövegét többen kiadták, így *Funk*. Doctrina duodecim apostolorum, 1887. *Schlecht*, Doctrina XII. apostolorum. Die Apostollehre in der Liturgie der kath. Kirche 1901. Német fordításban: *Harnack*, Die Lehre der zwölf Apostel, 1884., 170. s köv. l. *Friedberg*, Zeitschr. f. Kirchenr. XIX. 408. s köv. l. Angolul: *Allen*, The didache, 1903.

[81] *Funk*, Didascalia et Constitutiones Apostolorum, 1905.

[82] *Harnack* szerint (Die Lehre der zwölf Apostel, 242. l.) a Didascalia 260—302 közt keletkezett. L. még *Funk*, Didascalia et Constitutiones Apost. és Die apost. Constitutionen c. műveit.

[83] Kiadta *Bickell*, Geschichte d. Kirchenr. I. l., 133—137. l.

[84] A Didachénak a hat könyvből álló Didascalia-hoz hetedik könyv gyanánt történt hozzácsatolására nézve l. *Harnack*, Die Lehre der zwölf Apost. 170. l. s 141. l.

nek anyaga lényegileg három részből áll. Az első hat könyv a didascalia-t tartalmazza, a hetedik könyv a Διδαχή-nak egy csak görög kéziratokban előforduló átdolgozását foglalja magában s a nyolcadik könyv a liturgiára vonatkozó, főleg *Hippolytus* vértanu által feljegyzett rendeleteket (περί χαρισμάτων) tartalmaz.[85] Az apostoli constitutiók nyugaton egyáltalán nem nyertek elismerést s apostoli eredetük iránt keleten is mindjárt eleinte erős kételyek támadtak és a 692. évi trullai zsinat mint apokryph iratokat kifejezetten elvetette. 5. *Canones Apostolorum* (Κανόνες τῶν Ἀποστόλων), az apostoli constitutiókból, az első négy század zsinatainak határozmányaiból stb. merített szabályokat tartalmazó munkálat, amely az apostoli constitutiók nyolcadik könyvének utolsó fejezetébe vétetett be. Az ötödik század végén vagy a hatodik elején készült (nem tévesztendő össze a 3. alatt említett „Canones ecclesiastici Sanctorum Apostolorum" című álapostoli szabályzattal, amely a harmadik században keletkezett) és eredetileg 50, később 85-re felszaporodott különböző szerzőktől eredő szabályt tartalmaz. Ezt a gyűjteményt a keleti egyház a 692. évi trullai zsinaton elfogadta, míg nyugaton hitelessége, illetőleg az apostoloktól való származása nem ismertetett el. Hormisdas és Gelasius pápák az apokryph iratok közé sorolják s Dionysius Exiguus — ámbár gyűjteményébe az ötven első kánont felvette — azokat így jelöli meg: „canones qui dicuntur apostolorum" s ekképen álapostoli minőségükről két-

[85] Tartalmát főleg (a negyedik fejezettől kezdve) az apostolok által az ordinatióra vonatkozólag kiadott s Hippolytus vértanu által feljegyzett rendeletek (canones Hippolyti) képezik. De ezekkel nem azonos a Hippolytus római patriarchától eredő 38 arab kánon. (Kiadta *Haneberg*, Canones Hippolyti arabicae cum latina, 1870.)

ségtelenül meg volt győződve. Mindazáltal a Dénesféle gyűjteménynek nagy elterjedettsége és tekintélye folytán az első ötven kánon a későbbi gyűjteményekbe, sőt Gratián decretumába is felvétetett s így a gyakorlati jogélet, az egyházi iudicatura terén sűrűn történik reájuk hivatkozás.[86]

16. §. A nevezetesebb régi gyűjtemények a) keleten, b) nyugaton.

Bruns, Canones Apostol. et concil. veterum selecti, 1839. *Maassen*, Gesch. d. Quell. u. Liter. d. kan. Rechts, 1870. *Lauchert*, Die Kanonen der wicht. altkirchl. Konzilien, 1896. *Hefele*, Konziliengeschichte, I. 219. s köv. l. *Schneider*, Kirchenrechtsquellen, 14. s köv. §. *Scherer*, Handb. I. 198. s köv. l. *Vering*, Kirchenr. 13. §. *Sägmüller*, Lehrbuch 35. és 36. §.

I. A negyedik század óta *keleten* számos, úgy egyetemes, mint partikuláris zsinat tartatott, amelyek részint a hittanra, részint a fegyelemre vonatkozó határozatokat alkottak. A zsinati határozmányokat (canones) mihamar gyűjteményekbe kezdik összefoglalni, még pedig eleinte kronológikus rend szerint csoportosított, később pedig a kánonokat tárgyukra, jogi természetükre és eredetükre való tekintettel osztályozó, tehát rendszeres gyűjteményekbe, amelyeknek célja minden bizonnyal az volt, hogy a bennük foglalt kánonok az egész egyházban elterjedjenek s ismeretesekké váljanak. E zsinatok végzéseiből[87] szerkesztett gyűjtemények anyaga fokozatosan akként növekedett, hogy minden következő zsinat határozmányai az előzőkéihez csatoltattak hozzá. Legelsőbben

[86] Így pl. c. 14., D. 28., c. 3., D. 88., c. I. X., 3., 21. Conc. Trid. sess. 25. c. 1. de ref.

[87] A legrégibb görög zsinatok kánonainak rövid egybeállítását adja *Lauchert*, Die Canonen der wichtigsten altkirchlichen Concilien, 1896.

az ancyrai (314) és neocaesareai (314) zsinatok határozmányai gyüjtettek össze, amelyekhez járultak aztán a gangrai (343), nicaeai (325), majd az antiochiai (341) zsinatok kánonai. Az ezen öt zsinat kánonaiból szerkesztett gyűjtemény — Ἀκλουθία τῶν κανόνων, *consequentia canonum* — használtatott a 451. évi chalcedoni zsinaton, ami onnan is következtethető, hogy az antiochiai kánonok ottan ebből a gyüjteményből olvastattak fel. Mindezekhez járultak még a laodicaeai (343—381), konstantinápolyi (381) és ephesusi (431), valamint magának a chalcedoni zsinatnak a kánonjai, végül a későbbi kiadásokban a neocaesareai határozmányok után közbeiktattattak a sardicai (343—344) kánonok is. Az e tíz zsinat (ancyrai, neocaesareai, gangrai, nicaeai, antiochiai, ephesusi, chalcedoni, laodicaeai, konstantinápolyi és sardicai) kánonaiból szerkesztett gyüjtemények rendszerint, és pedig a zsinati határozmányokat megelőzően, az apostoli kánonokat is felvették.

A kronológikus gyüjtemények nyomán, illetve a bennük foglalt anyagnak tartalom szerint eszközölt feldolgozásával a VI. században rendszeres művek is jöttek létre. Ilyenek: *a)* egy ismeretlen szerzőtől 535 körül készített, hatvan címre oszló gyüjtemény, amely nem maradt reánk; azonban megmaradt e mű függeléke, amely Justinián Codexéből vett 25 egyházi constitutiót tartalmaz s ezért *Collectio XXV. Capitulorum* név alatt szokás említeni; *b)* a Joannes Scholasticus antiochiai presbyter, később konstantinápolyi patriarcha által 550 körül készített gyüjtemény (συναγωγὴ κανόνων), amely keleti zsinatok határozatait és Szent Basil kánonleveleiből vett 68 tételt tartalmaz 50 titulusban (Collectio 50 titulorum) s hozzá egy Justinián novelláiból szerkesztett mű Collectio LXXXVII capitulorum címmel járult.

A gyűjtemények sajátos csoportját alkotják a *nomokánonok*. Ezek a kánonokat (κανόνες) az ugyanazon tárgyú világi *törvényekkel* (νόμοι) együttesen foglalják össze. Az első ily gyűjtemény Mauritius császár alatt (582—602) készült és tévesen *Joannes Scholasticusnak* tulajdonították, mert lényegileg az ő munkáját tartalmazza, annak első részébe megfelelő világi törvényeket toldva be (leges concordantes). A másik ilyen mű a VII. századból való s közönségesen *Photius nomokánonjának* mondatik, bár ő e gyűjteményt csak javította, bővítette és 883-ban kiadta. A műbe a régi zsinati kánonokon kívül a trullai zsinat (Synodus trullana)[88] 102 kánonja is felvétetett. E nomokánon igen nagy tekintélyre emelkedett s a keleti egyházjognak ma is hiteles gyűjteménye illetve összes forrásanyagának alapja.

II. Az egyház *nyugati* részében eleinte a nicaeai zsinat kánonai, görögből latinra fordítva, használtattak s a 343. évi sardicai zsinat határozmányai, melyek e zsinat által görög s latin nyelven adattak ki, míg a többi keleti zsinatok kánonaikat görög nyelven szer-

[88] A trullai zsinat (synodus Trullana, concilium Quinisextum) a tévesen Joannes Scholasticusnak tulajdonított nomokánonban foglalt joganyagot bővíti s hivatalos tekintéllyel megerősíti. E zsinat második canonjában nemcsak a Joannes Scholasticus Synagogejában foglalt anyagot erősítette meg, hanem felvette gyűjteményébe a 394-ben Nectarius alatt tartott konstantinápolyi s egy 399-ben Theophylus alatt tartott alexandriai zsinatnak határozmányait, valamint 12 kiváló egyházi vezérférfiúnak irataiból merített szabályokat s az általa (t. i. a trullai zsinat által) alkotott 102 fegyelmi határozmányt (canones). A keleti egyházban eddig keletkezett joganyagnak a trullai zsinaton történt ezen megrostálása, rendezése a hivatalos tekintéllyel való megerősítése a keleti egyházjog forrástörténetében igen nagy jelentőségű, mert a későbbi gyűjtemények mindannyian az eképen törvényhozói tekintéllyel rendezett és megerősített joganyagból — trullai codex — indulnak ki.

kesztették s így azokat, hogy keleten használhatók legyenek, latin nyelvre kellett lefordítani. Az V. század végétől s a VI. elejétől kezdve nemcsak a nicaeai, de a többi keleti zsinatok határozmányai is elfogadtattak, s belőlük latin *fordítások (versiones)* készültek. E versiók közül különösen kettő emelkedett nagyobb jelentőségre, u. m. *a versio Isidoriana* vagy *Hispana*[89] és a *Prisca translatio (versio prisca, itala)*.[90]

Az ötödik és hatodik században már Galliában, Afrikában, Spanyolországban és Irlandban számos zsinat tartatott, de határozmányaik nem gyűjttettek össze. Legelsőbben találkozunk a belhoni zsinatokon képződött joganyag rendezésével Afrikában, ahol nem valamely különleges tudományos tevékenység folytán, hanem a zsinatok azon sajátos eljárása következtében jöttek létre kánongyűjtemények, hogy minden zsinat az előzőnek határozmányait megerősítette és a saját kánonai közé felvette. Az afrikai gyűjtemények közül felemlíthetők *a)* a *Breviarium Concilii*, amely a hyppói zsinat (393) határozmányait tartalmazza és *b)* a *Codex canonum ecclesiae Africanae*. Ez egy nagyterjedelmű collectio, mely a 419. évi karthagói zsinaton jött létre és 138 kánont tartalmaz; azonban hivatalos tekintélyre, illetve törvénykönyvi erőre ez sem emelkedett, mint ahogy Justell Kristóf tévesen állította.[91] Az afrikai kánonok mindjobban szaporodván, s azokat

[89] E mű a görög zsinati határozatoknak Itáliában készült latin fordítása (az V. században tűnik fel) s alkatelemei fokozatosan gyarapodtak. A versio Isidoriana elnevezés onnan ered, hogy a tévesen sevillai Izidornak tulajdonított Collectio Isidoriana a görög zsinatok kánonait ebből a versióból merítette.

[90] Elnevezését onnan nyerte, hogy állítólag ez az a mű, melyet Dionysius Exiguus dolgozata előbeszédében prisca translatio néven említ. *Maassen* Id. m. I. 87. *Scherer*, Handb. I. 47. §. 7. jegyz.

[91] *Maassen*, Gesch. d. Quellen u. Liter. I. 176. l.

az egyes zsinatok nem tartalom szerint, de időrendileg foglalván össze, szükségesnek mutatkozott oly gyűjtemények készítése, melyek a kánonok áttekintését lehetővé tegyék azáltal, hogy azokat rövidítve s tartalom szerint rendezve foglalják magukban. Ilyen gyűjtemények: 1. a VI. század első felében *Fulgentius Ferrandus* által szerkesztett *Breviatio canonum*[92] és 2. *Concordia canonum* címmel egy, Cresconius püspök által 690 körül készített s 300 titulusra osztott gyűjtemény.[93]

Itáliában az 500. év körül egy igen nevezetes mű keletkezett, t. i. *Törpe Dénes (Dionysius Exiguus † 536) gyűjteménye (collectio Dionysiana).* Szerzője, aki scythiai születésű s Rómában élő szerzetes volt,[94] elsőbben egy oly művet készített, amely az 50 apostoli kánont s görög zsinatok (nicaeai, ancyrai, neocaesareai, gangrai, chalcedoni, laodicaeai s konstantinápolyi) kánonait latin nyelvre fordítva és a sardicai zsinat eredeti latinnyelvű határozmányait tartalmazza; egy másik collectióban pedig Siriciustól (398) Anastasiusig (498) kiadott 39 pápai ügylevelet gyűjtött össze. A két gyűjtemény később egyesíttetett és *Corpus canonum* s *Corpus codicis canonum* név alatt Itáliában, Galliában, Hispániában, Afrikában s Irlandban sűrűn használtatott és igen nagy tekintélyre emelkedett.[95] A Dénes-féle gyűjteménynek egy bővített,

---

[92] Szövegét l. *Migne*, Patr. lat. LXVII. 949—962.

[93] Közzétette *Migne*, Patr. lat. LXXXVIII. 829—942.

[94] Az Exiguus melléknevet Dénes szerénységből használta; életét s tevékenységének méltatását l. *Maassen*, Geschichte der Quellen u. Literatur des kan. Rechts im Abendl. bis z. Augs. d. Mittelalters I. 422. s köv. l.

[95] Szövegét l. *Migne*, Patr. lat. LXVII. 139—316. A műnek három recenziója van; az első a 496—98, a második a 498—514 s a harmadik az 514—523. évek közé esik. Az első recenzióban a IV. század hét görög zsinatának s a chalcedoni és sardicai

nevezetesen későbbi (II. Gergelyig kiadott) pápai ügylevelekkel kiegészített, egyébként azonban a gyűjtemény anyagát változatlanul megtartó kiadását ajándékozta Hadrián pápa 774-ben Nagy Károlynak, amely *Codex canonum* név alatt az aacheni birodalmi gyűlésen (802) hiteles gyűjteményként fogadtatott el. Később általában *Collectio Dyonisio-Hadriana* s *Codex Hadrianeus* elnevezés alatt szokás említeni.[96] Bárha e gyűjtemény *Codex canonum* elnevezéssel a frank birodalomban általában használtatott, az egész egyházban authenticus gyűjtemény gyanánt nem lett ismerve s azon felfogás ellen, hogy az egyetemes érvényű hivatalos gyűjtemény volna, I. Miklós pápa kifejezetten tiltakozott.[97]

Ugyancsak Itáliában és pedig 560 körül jött létre az u. n. *Collectio Avellana*, amely ismeretlen szerzőtől eredő compilatio pápák, püspökök, római császárok és praefectusok által kiadott okmányokat (357—553-ig) tartalmaz.[98] Avellana elnevezést azért nyert, mert a műnek egy vatikáni kéziratán e szavak állanak: „hic liber est s. crucis fontis Avellanae dioecesis Eugebine."

Spanyolországban, hol eleinte szintén a görög kánonoknak latin versiói nyertek alkalmazást, az V. századtól fogva a hazai zsinatok határozmányai is

---

zsinatoknak a végzései foglaltatnak, a másodikban Dénes a karthágói zsinat (419) kánonait s a Siriciustól Anastásiusig kelt pápai ügyleveleket is felvetette. A harmadiknak, melyet Dénes Hormisdas pápa felhívására készített, csak előszava maradt reánk; de ez minden bizonnyal az általánosan érvényes kánonokat — a két első recenzió egybefűzésével — tartalmazhatta. *Maassen* id. m. I. 107. l. *Scherer*, Handbuch, I. 201. l.

[96] L. főleg *Maassen*, id. m. I. 441. s köv. l.

[97] c. 1. Dist. XIX.

[98] Ujabban kiadta *Günther*, Corpus scriptorum eccles. lat. XXXV. (1895—1898)

bővíték a joganyagot. A VI. században már oly gyűjtemények keletkeznek, melyek a görög kánonokat spanyol zsinatok határozmányaival vegyesen tartalmazzák. Ezek közül nevezetes a *Capitula Martini Bracarensis*, melyet Marton brágai püspök (580 körül) szerkesztett. A brágai zsinat e gyűjteményekben foglalt kánonokat használta s ezért azok tévesen e zsinat határozmányainak is szoktak neveztetni.[99] Azonban a Spanyolországban érvényben volt összes joganyagnak rendezésére s szabatos egybeállítására irányuló tevékenység 589 után indul meg, amely évben Reccared a nyugati góthokkal a keresztény vallásra tért át. Ennek eredménye azon nagyszabású rendszeres gyűjtemény, amely *Collectio Hispana sive Isidoriana (Isidora)*nak neveztetik s amelynek szerkesztését később — minden alap nélkül — Isidor sevillai püspöknek tulajdonították. E gyűjteménynek alkatelemei fokozatosan gyarapodtak s anyaga a negyedik toledói zsinat idejében (633) már szabatosan rendezett egységes munkálatot képezett. Két részre oszlik. Az első rész görög, afrikai, gall és spanyol zsinatokon hozott kánonokat tartalmaz a Hispana versio alapján, a második rész pedig 103 decretalist (Damasustól Nagy Gergelyig) foglal magában.[100]

A Törpe Dénesséhez hasonló jellegű gyűjtemények keletkeztek Galliában is. Ilyenek: *a)* egy, a VI. század elején déli Galliában létrejött s körülbelül 104 kánont tartalmazó collectio, amely *Statuta Ecclesiae antiqua* néven ismeretes; *b)* a *Collectio Quesnelliana*, egy, az V. század végén, vagy a hatodik elején keletkezett

---

[99] *Migne*, Patrol. lat. LXXXIV. 574—586. *Mansi*, Coll. concil. IX. 846. s. köv. l.

[100] *Migne*, Patrol. lat. LXXXIV. 93. s köv. (bővített szöveg) és 25—92. (systematicus, de kivonatos szöveg). *Mansi*, Coll. conc. VIII. 1180—1260.

terjedelmes gyűjtemény, amely elnevezését onnan nyerte, hogy *Quesnell Pascal (Paschasius Quesnellius)* 1765-ben e művet mint Rómában legelsőbben használt hivatalos gyűjteményt adta ki[101] és *c)* a *Collectio Dacheriana*, egy 800 körül létrejött gyűjtemény, amely elnevezését kiadójától, *d'Achery* nevű egyéntől nyerte.[102]

Irlandban pedig a VIII. század elején a *nagy irkánongyűjtemény* keletkezett,[103] amely Angliában s Irlandban használtatott, de a Dionysius Exiguus gyűjteménye mellett sem ezen, sem a galliai collectiók nagyobb jelentőségre nem emelkedtek.

17. §. Vezeklési művek (libri poenitentiales). Formula-gyűjtemények. Ordines Romani. Világi törvények.

Wasserschleben, Die Buszordnungen der abendländischen Kirche, 1851. *Friedberg*, Aus deutschen Buszbüchern, 1868. *Schmitz*, Die Buszbücher und die Buszdisciplin der Kirche, 1883. *Vering*, Zur Geschichte und Charakteristik der Poenitentialbücher (Arch. f. kath. K.-R. XXX. (1873) 204. s köv. l.) v. *Hörmann*, Buszbücherstudien (Zeitschrift d. Savigny-Stiftung f. Rechtsgesch. Kanonist. Abt. I. (1911) 195. s köv. l. II. (1912) 111. s köv. l. III. (1913) 413. s köv. l. IV. (1914) 358—483., 610. l. *Eug. de Rozière*, Receuil général des formules usitées dans l'empire des Francs du V. au X. siècle 1859—1871. II. 611. s köv. l. *Zeumer*, Formul. Merov. et Carol. aevi (Mon. Germ. Legum Sectio V.) 1886. *Sickel*, Liber diurnus Roman. Pontif. 1889. *U. az*, Prolegomen. z. Liber diurn. (Sitzungsber. d. kais. Akad. d. Wissensch. phil. hist. Kl. CXVII. (1889) 52. s köv. l.) *Friedrich*, Zur Entst. d. Liber diurn. (Sitzungsber. d. philos.-

---

[101] Majd kiadták a *Ballerini* testvérek, Opera Leonis M. App. tom III. 13—472.

[102] *D'Achery* († 1685), Veterum aliquot scriptorum spicilegium XI. (1672) 1—200.

[103] Kritikai kiadása: *Wasserschleben*, Die irische Kanonensammlung, 1885.

philolog. u. der hist. Kl. d. Königl. Bayr. Akad. d. Wissensch. z. München I. (1890). *Scherer*, Handb. I. 48., 49. §. *Sägmüller*, Lehrb. 37. §.

Az egyházi életviszonyokkal és szervezettel többé-kevésbbé összefüggésben álló adatokat tartalmaznak s ezért az egyházi jog története szempontjából is nagy jelentőségűek:

1. *a vezeklési könyvek (libri poenitentiales, Poenitentialia)*, melyek a régi zsinati határozatok s püspöki rendeletek nyomán a vezeklések tárgyát képező vétségek jegyzékét s ezekre a megfelelő büntetéseket tartalmazzák.[104] A legrégibb vezeklési könyvek Irlandban és Britanniában keletkeztek (mint pl. a Vinnianus-féle[105] az V. század végéről). Britanniának az angolszászok által történt meghódítása után keletkeznek az angolszász vezeklési könyvek, mint a *Theodor* canterbury-i érseknek († 690) tulajdonított mű, amely azonban legfeljebb az ő valódi és hamis kijelentéseit tartalmazza.[106] Ennek folytatását képezik a *Beda Venerabilistól* († 735) és yorki *Egberttől* († 766) származottnak vélt (de valójában nem tőlük eredő) vezeklési könyvek.[107] Ezek a művek a bevándorló angolszász hittérítők útján a frank birodalomban is elterjedtek, de itt ezeken kívül szintén jöttek létre vezeklési művek, mint a *Kolumban-*

---

[104] L. főleg *J. Schmitz*, Die Buszbücher und Buszdisciplin der Kirche, 1883.

[105] *Wasserschleben*, Die Buszordnungen, 13. s köv. l.

[106] *v. Hörmann*, Über d. Entstehungsverhältn. d. sogen. Poenitentiale Pseudo-Theodori, 1908. *P. Fournier*, Les Capitula de Pseudo-Théodore et le décret de Burchard de Worms, 1909. 241. s. köv. l.

[107] *B. Albers*, Wann sind d. Beda-Egbertschen Buszbücher verfasst worden u. wer ist ihr Verfasser? Arch. f. kath. K.-R. LXXXI. (1901) 393. s köv. l.

nak és *Kummeannak* tulajdonítottak.[108] Úgyszintén keletkeztek ily művek Itáliában is; de hogy az itt *Poenitentiale Romanum* név alatt emlegetni szokott mű hivatalos vezeklési könyv lett volna, nincs bebizonyítva.[109]

Később mind nagyobb számmal keletkeztek vezeklési könyvek, de bennük számos hamisítvánnyal találkozunk; sőt egyes ilyen művek teljes meghamisításai is előfordulnak. Ezért s az ismeretlen szerzőktől eredő vezeklési művek nagy száma miatt a 9. század elején tartott zsinatokon (chalonsi, toursi) sok panasz hangzik el, sőt egyesek az összes vezeklési művek eltörlését kívánják.[110] Ilyen rendszabályt nem hoztak, azonban *Halitgar* cambrai püspök († 831)[111] és *Rabanus Maurus* († 856)[112] új vezeklési műveket készítettek, amelyek ismét a szentírásra, a zsinatok s egyházi atyák vezeklési rendeleteire támaszkodnak, tehát valódi szabályokat foglalnak magukban. Azonban a nyilvános vezeklések idővel a szokásból kimenvén, e művek nagyobb gyakorlati jelentőségre nem emelkedtek;

---

[108] *Schmitz*, id. m. 588. s köv. l. *O. Seebach*, Über Kolumbans v. Luxeuil Klosterregel u. Buszbücher, 1883. *E. v. Martin*, St-Columban, 1905. *Zettinger*, Das Poenitentiale Cummeani, Arch. f. kath. K.-R. LXXII. (1902) 501. s köv. l.

[109] *Schmitz*, id. m. 167. s köv. l.

[110] „Repudiatis ac penitus eliminatis libellis, quos poenitentiales vocant, quorum sunt certi errores, incerti auctores", mondja a 813. évi chalonsi zsinat 38. canonja. *Mansi*, Coll. conc. recent. XIV. 101.

[111] *Migne*, Patr. lat. CV. 651—710. Halitgar vezeklési műve öt könyvből áll, amelyekhez hatodik gyanánt egy későbbi eredetű frank poenitentialis mű csatoltatott. *Wasserschleben*, id. m. 360. l.; ezzel szemben l. *Scherer*, Handb. I. 48. §. 15. jegyz. L. még *Nostitz-Rieneck*, Z. Buszb. Halitgars v. Cambrai (Zeitschr. f. kath. Theol. XX. (1896) 566. s köv. l.).

[112] *Maassen*, Gesch. d. Quellen I. 870. s köv. l.

2. a *formula-gyűjtemények*, amelyek nemcsak egyházjogi, de kultúr- s jogtörténeti szempontból is egyaránt nevezetes művek. A jogügyletek kötésénél, az egyházi közigazgatási és peres aktusok végbevitelénél bizonyos formulákat (iromány példák) használtak s az ezekből szerkesztett gyűjteményeket formula-gyűjteményeknek nevezték. Ezek úgy készültek, hogy a leírók az eredeti okmányokat egy könyvbe vezették s éppen mert e dolgozatok az okmányokat másolatban tartalmazták, azok másolati könyveknek *(Copialbücher)* neveztettek. A legrégibb formula-gyűjtemények egyike a *Markulf* szerzetestől eredő s két könyvből álló mű, amely 660 körül szerkesztetett.[113] Merőben egyházi formulákat tartalmaz s ezért igen nevezetes a római *liber diurnus*, amely a VIII. században keletkezett és több változatban használtatott. Jelenlegi alakjában a nyolcadik századból való.[114] Az apostoli irodában egészen VII. Gergelyig használatban volt. Ennek mintájára az egyes püspöki egyházaknak is voltak irodai könyvei;

3. a *szertartási iratok (ordines romani)*, amelyek a latin egyházban *sacramentaria*-nak is neveztetnek. Bennük az isteni tiszteletet alkotó cselekvényekre, illetve ezek alakszerűségeire vonatkozó szabályok fog-

---

[113] *Migne*, Patrol. lat. LXXXVII. 693—954. *Krusch*, Ursprung u. Text v. Markulfs Formelsamml. (Nachrichten der königl. Gesellsch. d. Wissensch. in Göttingen, 1916, 2. Heft.).

[114] Tartalmaz 99 formulát okmányok s levelek szerkesztésére vonatkozóan (azonfelül 31-et a függelékben). Különösen nagyszámúak a pápaválasztásra vonatkozó iromány példák. L. *Rozière*-féle kiadását Párizs, 1869. — Továbbá *Migne*, Patrol lat. 105., 21—288. *Sickel*, Liber diurnus Roman. Pontif. 1889. *Peitz*, Liber diurnus Beitr. zur Kenntnis der ältesten apostolischen Kanzlei von Gregor d. Gr. I. Akad. Sitzungsbericht, der Akad. d. Wissensch. philos.-hist. Kl. 185. köt. *De Santi*, II liber diurnus (Civilt. Catt. 1920, III. 438. s köv. l.).

laltatnak. Legrégibb ilyen művek a sacramentarium Leonianum, Gelasianum és Gregorianum, a két előbbi a VI-ik, az utóbbi pedig a VII. századból. A IX. században keletkezett az *Ordo Romanus*, amely az összes liturgikus cselekvényekre, főleg a misékre és az ordinatióra vonatkozó szabályokat tartalmazza.[115]

4. Az egyházi ügyekre vonatkozó rendelkezéseket továbbá nagy számmal tartalmaznak a *világi törvények* is, nevezetesen *a)* a *keletrómai császárok constitutiói*, amelyek úgyszólván az egyházi jogélet egész terét felölelik.[116] Az egyházjogi tartalmú e császári constitutiók egybegyűjtve feltalálhatók: a *Codex Theodosianus* 3., 9. és 15-ik könyvében, *Iustinián Codex*-ében (1. s 5-ik könyv) és *Novelláiban*, a *Breviarium Alaricianum*-ban és a IX. század közepén Itáliában keletkezett *Lex Romana canonice compta* című dolgozatban; *b)* a *kapitularejog*,[117] amely joganyagnak legnagyobb s legértékesebb részét t. i. a Nagy Károly és Jámbor Lajos által kiadott kapitulárékat *Ansegisus* fontanellai apát 827-ben egy négy könyvből álló rendszeres gyűjte-

---

[115] Több ordo Romanus-t közzétett *Mabillon* a Museum Italicum II. kötetében (1724) és *Migne*, Patr. lat. LXXVIII. 851—1372. L. *Meckel*, Über ordo Romanus. Theol Quartalschrift, 1862. évf. 50. s köv. l. *Kösters*, Studien zu Mabillons röm. Ordin. 1905.

[116] Igy pl. császári constitutiók szabályozzák az egyházi fegyelmet, az egyházi vagyonjogot, a szerzetesek jogviszonyait, továbbá bennük a házassági jogra, egyházi büntetőjogra, az igazi keresztény hitnek az eretnekség s pogányság elleni védelmére vonatkozólag számos rendelkezést találunk; l. *Scherer*, Handb. I. 34. §. 1. jegyz.

[117] Kiadásai: *Baluzius*, Capitularia Regum Francorum, 1677., 1780. *Boretius* et *Krause*, Mon. Germ. hist. Legum Sectio II. tom. 1. (1883) és 2. (1897). L. *Brunner*, Deutsche Rechtsgeschichte (2. kiad.) 1906. I. köt. 55. §.

ménybe foglalta össze. Az egyházi ügyekre vonatkozó kapitulárékat (capitula ecclesiastica) a gyűjtemény két első könyve tartalmazza.

18. §. Az álizidori gyűjtemények (collectiones pseudo-isidorianae).

Wasserschleben, Beiträge zur Geschichte der falschen Decret. Breslau 1844, ugyanannak közleménye a Zeitschr. für Kirchenr. IV. köt. 273. s köv. l. és Pseudo-Isidor című tanulmánya a Herzog-féle Real-Encykl. XII. köt. 367. s köv. l. *Maassen*, Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts im Abendlande bis zum Ausgange des Mittelalters. 1870. I. köt. 556. s köv. l., 780. s köv. l. *Ugyanaz*, Pseudo-Isidorische Studien, 1884. *Simson*, Die Entstehung der Pseudo-Isidorischen Fälschungen in Le Mans, 1866. s ugyanannak értekezése a Zeitschr. f. K.-R. XXI. köt. 151. s köv. l. *Hinschius*, Decretales Pseudo-Isidorianae et capitula Angilramni, 1863. (s főleg az ehhez írott Praefatio). *Weizsäcker*, Hincmar und Pseudo-Isidor (a Niedner-féle Zeitschr. für hist. Theologie 1858-ik évf. 327. s köv. l.). *Ugyanaz*, Der Kampf gegen den Chorepiscopat des fränk. Reiches im IX. Jahrhund, 1859. *Roth*, Pseudo-Isidor (Zeitschr. f. Rechtsgesch. V. 1—27 l.). *Fournier*, La question des fausses décrétales. Nouv. Rev. hist. de droit français et étranger XI. (1887) 77. s köv. l., XII. (1888) 103. s köv. l. (külön lenyomatban is). *Ugyanaz*, De l'origine des fausses décrét. Congrès internat. des Cathol. (1888) II. 403. s köv. l. (külön lenyomatban is). *U. az*, Etudes sur les fausses décrét. (Revue d'hist. ecclés. VII. (1906) s külön lenyomatban is). *Schneider*, Kirchenrechtsquellen, 24. §. és Pseudo-Isidor c. közlem. a *Wetzer* és *Welte*-féle Kirchenlexikon (2. kiad.) 10. köt. 600. s köv. l. *Scherer*, Handb. I. 50. §. *Sägmüller*, Lehrb. I. 39. §. (ugyanitt a vonatkozó irodalom részletes elősorolása).

A 8. és 9-ik században mind nagyobb számmal keletkeztek olyan gyűjtemények, amelyek valódi jog-anyagon kívül meghamisított, sőt teljesen koholt egyházi s világi törvényeket is tartalmaznak. Különösen nevezetes a 9-ik század közepe táján keletkezett s egymással tartalmukra és céljukra sokban egyező az a három kollekció, amelyeket közönségesen *álizi-*

dori gyűjtemények (collectiones pseudo-isidorianae) elnevezéssel szokás megjelölni. E koholt s meghamisított zsinati határozatokat, pápai ügyleveleket és világi törvényeket (kapitulárékat) valódi anyaggal vegyesen tartalmazó gyűjtemények: *Benedek lévita gyűjteménye*, a *Capitula Angilramni* és az *álizidori gyűjtemény (Collectio pseudo-isidoriana, Pseudo-isidora)*.

Arra nézve, hogy Álizidor vette-e műve anyagát a másik két gyűjteményből, t. i. Benedek lévita munkájából és a Capitula Angilramniból, avagy ez a két gyűjtemény merített-e az álizidori kollekcióból, a vélemények felette eltérők.[118]

I. *Benedek lévita hamis kapitulárékat tartalmazó gyűjteménye.* Ez egy három könyvből álló mű, melyet Benedek mainzi diakon (levita) Otgar érsek († 813) felszólítására (mint a gyűjtemény verses előszava mondja) 850 körül készített a valódi kapitulárékat tartalmazó Ansegisus-féle gyűjtemény folytatásaképp, ahhoz járuló 5., 6. és 7-ik könyv gyanánt.[119] A mű csekély mennyiségű kapituláre-anyag mellett a szentírásból, egyházi atyák műveiből s az azon kori egyházi s világi joggyűjteményekből meríti anyagát, amely minden systematikus beosztást nélkülöz. A compilatio, illetőleg a benne foglalt hamisítványok azzal a célzattal készültek, hogy a világi hatalommal szemben, mely abban az időben már az egyház jurisdictionális jogait hova-tovább usurpálni kezdte, az egyházi hatalom teljessége és önállósága megoltalmaztassék. A gyűjtemény legelsőbben a chiersy-i birodalmi gyűlésen használtatott. Hogy a compilatio

[118] *Schneider*, Kirchenrechtsquellen, 78. l.

[119] Közzétéve *Pertz*, Monum. Germ. Leges II. pars 2. 39—158. l. Ugyanott *Knusttól*, Commentatio de Benedicti Levitae collectione capitulorum (19—39. l.).

szerzője maga Álizidor vagy valamely más, az ő egyházpolitikai céljai értelmében működő tudós volt-e, nem tudjuk.[120]

II. *Capitula Angilramni.* Ezt a művet, mint egyik régebbi kéziratának előszava mondja, Hadrianus pápa ajándékozta volna 785-ben Angilramnus metzi püspöknek († 791),[121] amely állításnak azonban aligha van alapja. Egy későbbi felirat magát Angilramnust mondja a mű szerzőjének, mely 71 fejezetben a püspökök elleni védeljárásra vonatkozó szabályokat tartalmaz.[122] Manapság majdnem egyértelmű az a vélemény, hogy ez a compilatio Álizidortól származik.[123]

III. A koholt és hamisított anyagot tartalmazó művek közül azonban legnevezetesebb az *álizidori gyűjtemény (Pseudo-Isidora).* Ez a kibővített Hispánának koholt s meghamisított kánonokkal és pápai ügyleveleklel megtoldott alakja. Szerző magát a mű elő-

---

[120] A compilatio szerzője erősn kikel a chorpüspökség ellen, amiből következik, hogy a mű nem a mainzi, de a rheimsi érseki tartományban keletkezhetett, mert itt ez az intézmény heves támadásoknak volt a tárgya, míg a mainzi érseki tartományban a chorpüspökséget többen védelmezték, így pl. Rabanus Maurus, aki róla egy dolgozatot is írt (De chorepiscopis, Migne Patrol. lat. CX. 1195. s köv. l.). *Weizsäcker,* Der Kampf gegen den Chorepiscopat d. fränkischen Reiches im neunten Jahrhund. 1859. *Scherer,* Handb. I. 50. §. 6. jegyz. *Sägmüller* Lehrb. I. 161. l.

[121] Ezért *Capitula Hadriana*-nak is nevezték; így Gratián c. 6. C 6, qu. 1.; c. 11, C 25, qu. 1.

[122] A compilatio szövegét közrebocsátá *Hinschius,* Decretales Pseudo-Isidorianae et capitula Angilramni, 1863.

[123] A *Ballerini* testvérek, *Walter, Phillips* és *Hinschius* Álizidort tartják a mű szerzőjének, de míg Balleriniék szerint az álizidori műből készíttetett„ addig a többiek úgy vélik, hogy korábban készült, mint az álizidori gyűjtemény s hogy ennek szerkesztésénél előmunkálatul szolgált.

szavában Isidorus Mercator-nak (Mercatus, Peccator) mondja s egykor a compilatiót — tévesen — Isidorus Hispalensis-nek tulajdonították.[124] A mű 847—857 közt Galliában tűnik fel s nem Hispániában avagy Olaszországban. Egészen téves tehát a protestánsok abbeli állítása, hogy a compilatio Rómában s pápai meghagyással készült volna. Igaz, hogy a római pápák is használták, de csak a XI-ik századtól kezdve.

Az előbeszéden s egy ordo de celebrando concilio című értekezésen kívül a mű három részre oszlik. Az első rész tartalmazza az ötven apostoli kánont, a Dénes-féle gyűjteményből átvéve és hatvan hamis pápai ügylevelet I. Kelementől Melchiadesig (90—314), köztük a legtöbb a kereszténység első századaiból keletkezettnek mondatik. A második rész a Constantin-féle hamis adománylevelet (donatio Constantini Imperatoris ad papam Sylvestrum)[125] és zsinati határozmányokat[126] (a bővített s hamis anyag-

[124] Ez elnevezés hihetőleg onnan származik, hogy a szerző a compilatio előbeszédének bevezető szavait az V. században élt Marius Mercator nevű írónak „Varii sermones impii Nestorii de incarnatione Domini" c. művéből szószerint vette át, mindössze a Marius szót Isidorus-szal helyettesíté s a Mercator szót, bizonnyal elnézésből, törölni elmulasztotta. Ezt meggyőzően mutatta ki *Hinschius*, Der Beiname Mercator i. d. Vorrede Pseudois. Zeitschr. f. K.-R. VI. (1866) 148—152. l.

[125] Ez egy középkori ismeretlen szerzőtől koholt okirat Konstantin császárnak Sylvester pápa és a római egyház részére szóló adományairól s kiváltságairól. Teljes szövegét l. *Mansi*, Sacr. conc. nova et ampl. coll. II. 603. l. *Hinschius*, Decretales Pseudo-Isidorianae 249. l. *Eichmann*, Quellensammlung, 113. l. E hamisítvánnyal tudományosan foglalkoztak különösen *Hergenröther* (Kirchenlexikon III. köt. (2. kiad.) 979. s köv. l.) és *Schönegger* (Zeitschr. für kath. Theol., 1918. 327—371. l. s 541—590. l.).

[126] Különösen feltűnő a hamisítás a második sevillai zsinat c. 7-nél, *Hinschius*-féle kiad. LXXXVI. s köv. l.

gal megtoldott Hispanaból átvéve)[127] tartalmaz. A harmadik rész a Hispánából átvett pápai ügyleveleket — I. Sylvestertől Nagy Gergelyig (314—731) — foglal magában, melyek között negyvenöt koholtat, vagy meghamisítottat s csak kevés valódit találunk.[128]

A compilator a mű anyagát a szentírásból, a szentatyák irataiból, zsinati határozatokból, pápai ügylevelekből, a Liber pontificalis-ból, a Breviarium Alaricianum-ból, a Lex Visigothorum-ból, a frank kapitulárékból, Cassiodorus és Rufinus egyháztörténeti művéből, Benedek lévita kapituláre-gyűjteményéből s a Capitula Angilramni-ból merítette.[129] A hamisítások és koholmányok nem mind Álizidortól származnak, hanem azoknak egy jelentékeny mennyisége korábbi eredetű, s azokat ő csupán gyűjteményébe átvette, mint pl. az apostoli kánonokat s a Konstantin-féle hamis adománylevelet.

Az a nézet, hogy a compilatio Rómában keletkezett volna, már régen megcáfoltatott. Ma már bizonyossággal állíthatjuk, hogy a mű a frank birodalomban és pedig annak nem keleti (mainzi érsekség), de a nyugati részében, nevezetesen a rheimsi vagy toursi érseki tartományban és pedig az utóbbinak le Mans városában jött létre.[130]

---

[127] *Maassen* bizonyítá be (Pseudo-isid. Studien, Sitzungsber. d. Kais. Akad. d. Wissensch. phil.-hist. Kl. CVIII., 1884), hogy a valódi Hispana-nak a frank birodalomban még az álizidori gyűjtemény keletkezését megelőzően bővített s hamisításokat is tartalmazó kéziratai voltak forgalomban.

[128] A gyűjtemény szövegét l. *Migne*, Patrol. lat. CXXX. és *Hinschius*, Decretales Pseudo-Isidorianae et capitula Angilramni, 1863.

[129] *Scherer*, Handb. I. 219. l. 22. jegyz.

[130] *Hinschius* szerint (Decretales Pseudo-Isidorianae et Capitula Angilramni, 1883) a mű a rheimsi érseki tartomány-

A nézetek a mű létrejöttének idejére nézve is eltérők. Bizonyosnak látszik, hogy Pseudoisidor a Benedek lévita gyűjteményét használta, amely pedig 847 előtt aligha készült el. A 852. évi rheimsi zsinaton egyes álizidori decretalisok már idéztettek, az pedig kétségtelen, hogy a chiersyi birodalmi gyűlés (857) a Damasus előtti decretalisokat Álizidor nyomán idézi. Hinkmár reimsi érsek már 859-ben kifejezetten hivatkozik reá s I. Miklós óta a pápák is idézik. Valószínű mindebből, hogy a mű 845 és 852 közt keletkezett.[131]

A compilatio szerzőségével gyanusíttatnak Rikulf és Otgar mainzi érsekek, Benedek levita, Rothad soissonsi püspök, Wulfad rheimsi kanonok, Aldrich le mansi diakon és mások. Azonban mind a mai napig sincs egyáltalán bebizonyítva, hogy ki volt a szerző. Annyi kétségtelen, hogy Benedek levita hamis kapituláre-gyűjteménye és Pseudoisidor compilatiója tar-

---

ban jött létre s egész napjainkig ez a nézet volt a túlnyomó; azonban legújabban *Fournier* (Études sur les fausses décrét. Rev. Hist. ecclés, VII. 1906 és VIII. 1907) nem csekély súlyú érveket hoz fel a mellett, hogy a toursi érseki tartományban és pedig le Mans városban jött létre. Hogy a compilatio nem a mainzi, de a rheimsi vagy a toursi érseki tartományban keletkezett, a mellett bizonyít a mű nyelvezetén észlelhető gallicismus, továbbá az a körülmény, hogy Álizidor erősen kikel a chorpüspökség ellen, mely intézmény a mainzi érseki tartományban tekintélyben állott, míg a rheimsiben azt ellenséges szemmel nézték; továbbá e mellett bizonyít az a körülmény is, hogy Rabanus Maurus Álizidor művéről nem tesz említést, tehát azt nem ismerte.

[131] A gyűjteménynek több kéziratban rövidebb alakjával találkozunk, amelyben a hamis decretalisok Damasusig fordulnak elő. Wasserschleben szerint a mű e rövidebb recensioja korábban jött létre. *Schrörs* (Hinkmar, Erzbischof v. Rheims, 1884) a gyűjteményt 845—852 közt keletkezettnek véli, amely nézet ma általánosnak mondható.

talmukra s céljukra nézve feltűnően egyeznek. Nem lehetetlen tehát, hogy az utóbbit is Benedek készítette. S újabban igen elterjedt a vélemény, hogy az állásából letett Ebo rheimsi érsek párthívei (ezek közé tartoztak Rothad soissonsi püspök és Wulfad kanonok is) mindenesetre közreműködtek a hamisításban.[132]

A protestánsok, febronianisták s gallikanisták nézete szerint a kompilátor az egyház egész alkotmányát s fegyelmét meghamisította és szerintük a műben foglalt hamisítások s koholmányok közvetlen célja a pápai hatalom kiterjesztése volt *(Blondel, Van Espen, Theiner, Eichhorn)* s ezzel kapcsolatban — tévesen — azt állítják, hogy a mű pápai meghagyásból Rómában készült.[133] Míg a régebbi katholikus theológusok s egyházjogászok viszont azt állították, hogy a szerző célja az akkor érvényben volt egyházi fegyelemnek, jogszabályoknak a papság s nép számára való egységes összefoglalása volt s ennélfogva a compilatio az egyház alkotmányában s fegyelmében semmi lényegesebb változást nem idézett elő.

---

[132] *Walter* (Kirchenr. 97. §. 13. jegyz.) és *Wasserschleben* (Zschr. f. KR. IV. 279 s köv. l.) szerint a korábban keletkezett kisebb terjedelmű recensiónak a szerzője Otgár volt, azonban ez alig hihető. Míg *Langen* (*Sybel*-féle Hist. Zeitschr. 1882. évf. 473. s köv. l.) azt tartja, hogy a compilator *Servatus Lupus* lett volna; ezzel szemben l. *Maassen* Zur Pseudoisid. Frage. Wien. Akad. d. Wissensch. 1883. Nr. 24 és 73.) *Simson* és *Fournier* pedig *Aldrich* le mainsi diakont vélik a compilatio szerzőjének. *Simson*, Pseudo-Isidor und die Le Mans-Hypothese, *Zeitschr.* d. Savigny Stiftung Kanonist. Abt. IV. 1. s köv. l. *Fournier*, Études sur les fausses décrétales. Rev. Hist. ecclés. 1906. és 1907. évf.

[133] A Pseudo-Isidora római eredete ellen szóló érveket illetőleg l. *Schneider* cikkét (Pseudo-Isidor) a Kirchenlexikonban X. köt. 600 s köv. l.

Ma már általános, és pedig nemcsak katholikus, de kiváló protestáns írók által is elfogadott nézet, hogy a mű közvetlen célja nem a pápai főnökség megalapítása, illetve megszilárdítása volt, mert mindez nem Álizidorra vezethető vissza.[134] A gyűjteményben foglalt hamisítások és koholmányok közvetlen célja ugyanis *a püspökök jogállásának kedvezőbbé tétele*, evégből a metropolitai hatalom korlátozása s a világi befolyásnak az egyházi ügyekből való kirekesztése volt. Ezen egyházpolitikai célok érdekében s különösen az érsekek és tartományi zsinatok hatalmának a püspökökkel szemben való korlátozása végett Álizidor különböző jogtételeket állít fel, u. m. a bevádolt püspök mindenkor a pápához felebbezhet, a tartományi zsinatok a püspök ellen indított büntető perekben csakis az előnyomozás végzésére jogosítvák s a bevádolt és állásától nem a pápa, de a tartományi zsinat által elmozdított püspök hivatalába való visszahelyezését követelheti, s míg ez meg nem történik, a vádra felelni nem köteles (actio et exceptio spolii),[135] a chorpüspökség eltörlendő, a magasabb állású egyén alsóbbrangú klerikus által be nem vádolható, különösen pedig a kle-

---

[134] *Richter*, Kirchenr. (6. kiad. I. 66. l. és *Seckel* közlem.-e a Herzog-féle Realencykl. XVI. 305 s köv. l.

[135] c. 2—6. C. 2. qu. 1. Általában az újabb tudományos vizsgálódások kétségtelenné teszik, hogy a hamisítás főcélját a tartományi zsinatok és érsekek által elmozdított püspök visszahelyezésének biztosítása képezte. Így *Hinschius*, Decretum Ps. Isid. et Cap. Angilr. Proleg. CCXVII. s köv. l. és *Wasserschleben* értek.-e a *Herzog*-féle Realencykl. XII. 374 s köv. l. Emellett a compilator a világi nagyokkal és a secularisatiós törekvésekkel szemben a frank egyházat megoltalmazni iparkodik. *Pöschl*, Bischofsgut u. mensa episcopalis III. (1912) 100, 128 s köv. l. *Haring* Grundz. d. kath. Kirchenr. (3. kiad.) I. 100. l.

rikusokat laikusok vád alá nem helyezhetik, világi bíróságok maguk elé nem idézhetik.

A compilator a római püspök primatialis jogait kétségtelenül kiterjeszti, azonban nála ez csak *eszközül szolgál a püspökök védelmére* s jogállásuk kedvezőbbé tételére, illetve a metropoliták hatalmával szemben való megoltalmazására. Másfelől az is bizonyos, hogy a compilatio nagy elterjedtsége s még hivatalosan is történt használata folytán jelentékeny befolyást gyakorolt az egyházi jog s fegyelem további alakulására, s mindezek tekintetében a hamisítások sok változást eredményeztek.[136]

Ámbár csak némileg is gondos forrástanulmány alapján a gyűjteményben foglalt hamisításokat és koholmányokat felfedezni nem nehéz, mindazáltal a XV. századig a compilatio anyagának valódisága iránt kétely alig támasztatott és az mint Isidorus Hispalensis-től eredő mű általában elfogadtatott; jóllehet már Hinkmár rheimsi érseknek († 882) egynémelyik pápai ügylevél valódisága iránt kételyei voltak.[137] A XV. század folyamán azonban némelyek, így *Cusa Miklós* († 1464) és *Turrecremata János* († 1468) már sejtették,[138] hogy a műben sok hamisítás foglaltatik. De a hamisításokat legkorábban a magde-

---

[136] Anélkül azonban, hogy e részbeni jelentőségének túlbecsülésével azt mondhatnánk, hogy a compilatio az egyházalkotmány és jog új korszakát nyitja meg. *Scherer*, i. m. I. 228. s k. l.

[137] Jóllehet *Hinkmar* s más klerikusok egyes elvek hamisított volta felől már tisztában voltak, de nem az összes koholmányok s hamisítások fennforgásáról. Ezt véli *Weizsäcker*, Hinkmar und Pseudo-Isidor (Zeitschr. f. hist. Theol. XXVIII. 327—430. l.). Ellenkezőleg *Schrörs*, Hinkmar, Erzbischof von Rheims, 1884.

[138] Sőt *Cusa* († 1464) ebbeli gyanúját De concordantia catholica (1514) című művében tartózkodás nélkül kinyilvánította. *Scherer*, Handb. I. 226. l. 44. jegyz.

burgi centuriátorok bizonyították be,[139] kikkel szemben *Torrianus* jezsuita a gyűjteményt védelmébe vette.[140] De *Blondel* francia református lelkész a koholmányokat és hamisításokat Torrianus ellenében nagy tudományos apparátussal mutatta ki, s bizonyította be,[141] a *Ballerini* testvérek pedig még több ilyet fedeztek fel. A hamisítások számos körülményből nyilvánvalók, így pl. abból, hogy gyűjteményben foglalt régi (3., 4. századbelieknek jelzett) ügylevelek a VIII. és IX. századbeli viszonyokra utalnak, a harmadik századbeli pápák az V. században készült Vulgátát idézik, a régibb decretalisok későbbi zsinati határozatokra hivatkoznak, s azok a nyolcadik s kilencedik század barbár latinságával vannak írva stb.

19. §. Gratián előtti rendszeres gyűjtemények.

Theiner, Disquisitiones criticae in praecip. can. et decret. collect. 1836. *Wasserschleben*, Beiträge zur Geschichte der vorgratianischen Kirchenrechtsquellen, 1839. *Ewald* közleménye (Die Papstbriefe d. Britt. Sammlung) Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde, V. köt. 277. s köv. l. és 501. s k. l. *Hauck*, Der lib. Decret. Burch. v. Worms, (Berichte über die Verhandl. d. Sächs. Gesellschaft d. Wissensch., Phil.-Hist. Klasse, 46. köt. 1894., 65. s köv. l.). *Friedberg*, Prolegomena z. Decr. Grat. (a Corpus iur. can.-nak általa eszközölt kiadásában XLII. s köv. l.). *Walter*, Kirchenr. 100. §. *Scherer*, Handb. I. 53. §. *Schneider*, Kirchenrechtsquellen 28. §. s köv. *Sägmüller*, Lehrb. 48. §.

Szemben az eddig jobbára chronologikus rendben szerkesztett gyűjteményekkel, amelyek alapján

---

[139] Eccl. hist. per aliquot studiosos viros Magd. Cent. II. Pars II. c. 7. Cent. III. Pars II. c. 7. 1559.

[140] Adv. Magdeb. Cent. pro canonibus Apostol. et epistolis decret. Pontif. libri V., (Flor. 1572 Col. 1573.) című művében.

[141] *D. Blondel*, Pseudo-Isidor et Torrianus vapulantes, 1628.

bajos volt a joganyagot áttekinteni, a IX. század második felétől kezdve mind nagyobb számmal jönnek létre oly művek, amelyek az eddigi kollekciókban foglalt s immár hatalmas tömegre felszaporodott joganyagot a püspökök, lelkészek s az egyházi jog tanítói számára rendszeresen dolgozzák fel, gondot fordítva arra is, hogy a tényleg érvényes, praktikus jelentőségű szabályok választassanak ki s dolgoztassanak fel, az eltérő vagy egymásnak ellenmondó jogtételek összeegyeztessenek és az időközben keletkezettek a gyüjteménybe felvétessenek.

A IX. század végétől a XII. század közepéig keletkezett s ez ideig felfedezett ily gyüjtemények számát ötvenre tehetjük, de még mindig kerülnek az újabb időben is napfényre ily rendszeres dolgozatok. E gyüjteményeknek, melyek az álizidori mű anyagából sokat merítettek, a forrástörténelemben azért van nagy jelentőségük, mivel tartalmuk jórészt átment Gratián decretumába, amely e rendszeres gyüjtemények felhasználásával s ezek rendszerének a követésével szerkesztetett.

E rendszeres művek közül legfontosabbak s Gratián által leginkább használtattak: 1. a *collectio Anselmo dedicata*, egy 883—897 közt Itáliában keletkezett gyüjtemény, mely az Álizidori compilatióból vett részleteket s a Lex romana canonice comptából[142] merített anyagot tartalmaz. A gyüjtemény csak kéziratban maradt fenn s elnevezése onnan ered, hogy Anselm milánói érseknek van ajánlva; 2. a *libellus (libri duo) de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis*. Ez egy Németországban készült

[142] Ez egy, a kilencedik században készült mű, amely főleg a római jogforrásokból merített s az egyházi életviszonyokra vonatkozó szabályokat tartalmaz, *Scherer*, Handb. I. 194. l.

nevezetesen *Regino* prümi apáttól eredő kézikönyv (manualis codicillus), amely első részében az egyházi közigazgatási jogot, főleg a megyelátogatás és szentszékek tartása tekintetében a püspökök által követendő eljárást írja le; második részében pedig a büntetőjogra s vezeklésre vonatkozó szabályokat tartalmaz;[143] 3. *Burchard* wormsi püspök *Collectarium (decretum)*-ja, egy 20 könyvből álló terjedelmes mű, amely 1008 és 1012 közt készült.[144] A gyűjtemény XIX. könyve *Corrector et Medicus* felirattal egy külön töredelmezésű mű; 4. a *collectio duodecim partium*, egy 1020 körül létrejött s még nyomtatásban ki nem adott gyűjtemény, amely frank s német zsinati határozmányokat tartalmaz; 5. a *collectio Anselmi Lucensis*, egy 1081—1086 közt keletkezett s 13 könyvből álló gyűjtemény, mely különféle forrásokból (kelta, gall, germán) s főleg Álizidorból sokat merített;[145] 6. *Deusdedit* bibornoknak a XI. század végéről (1083—1087) származó s négy könyvből álló gyűjteménye;[146] 7. *Ivo* chartresi püspök három gyűjteménye, u. m. *a)* a *collectio trium partium*, *b) decretum* és *c) Panormia*;[147] 8. *Bonizo* sutrii püspök tíz könyvből álló, még nyomtatásban meg nem jelent gyűjteménye (1090 táján keletkezett); 9. a *Collectio Caesaraugustana*, egy 15 könyvből álló spanyol ere-

---

[143] *Migne*, Patr. lat. 132.175—400. Legújabb, jeles kiadását eszközlé *Wasserschleben*, Reginonis Abb. Prum. libri duo de synod. causis et disc. eccles. 1840. Regino műve alapján számos más gyűjtemény készült. L. erre nézve *Scherer*, Handb. I. 53. §. 10. jegyz.

[144] *Migne*, Patr. lat. 140.

[145] Kiadta *Thaner*, Anselmi collectio canonum, eddig megjelent: Fasc. I. (1906) és II. (1915).

[146] Kiadásai: *Martinucci*, Venet. 1869. és *Wolf v. Glanvell.* Die Kanonensammlung des Kard. Deusdedit, I. 1905.

[147] *Migne*, Patr. lat. 161, 1037 s köv. l.

detű gyűjtemény, amelynek kéziratát Antonius Augustinus fedezte fel; 10. a *Collectio Tarraconensis seu de Populito*, elnevezését Antonius Augustinus tarragoniai érsektől nyerte, ki azt a populitói kolostor irattárában fedezte fel; 11. egy *Policarpus* című, 1104—1110 táján Gergely bíbornok által készített dolgozat; 11. az *Algerus* lüttichi scholasticus által 1131-ben írt *De misericordia et iustitia* című munka, mely az általa felölelt anyagot casuistice azaz konkrét jogesetekre alkalmazva dolgozza fel.[148]

II. Joggyűjtemények Gratiántól a tridenti zsinatig (ius antiquum).

20. §. Gratián Decretuma.

Antonius Augustinus. De emend. Gratiani dialogorum libri II. cum not. Baluzii, 1672. Riegger-féle kiad.: 1762. *Böhmer* előszava (1—48) a Corp. iur. can.-nak tőle eszközölt kiadásában. *Berardus,* Gratiani canones genuini ab apocryphis discreti, 1777. *Schulte,* Geschichte der Quellen und Lit. stb. I. 13—15. §. A Corp. iuris canonici *Friedberg*-féle kiad. (Lipcse, 1879—1881.) I. köt. Prolegom. IX—CII. l. *Richter-Dove-Kahl,* Lehrb. 54. §. *Maassen,* Beiträge zur Gesch. der iurist. Literatur des Mittelalters, 1857. s *ugyanattól:* Paucapalea, 1859. *Laurin,* Introductio in Corpus Juris Canonici. 1889. 10. s köv. l. *Schneider,* Kirchenrechtsquellen, 106. s k. l. *Stutz,* Gratian u. d. Eigenkirchen (Zeitschr. d. Savigny-Stift. f. Rechtsgesch. Kanonist. Abt. I. (1911) 1 s köv. l. *Scherer,* Handbuch, I. 54. §. *Sägmüller,* Lehrb. I. 41. §. *Haring,* Grundzüge I. 42. §.

A XII. századig megjelent gyűjtemények nem adják és pedig még a most tárgyalt rendszeres compilatiók sem, az eddig képződött joganyagnak teljes

---

[148] *Migne,* Patr. lat. 180, 857—950. l. L. még: *Wasserschleben,* Beiträge zur Gesch. d. vorgrat. Kirchenrechtsquellen, 47—77. l. és *Scherer,* Handb. I. 241. l. és *Ewald* id. közleményét a Neues Archiv f. ältere deutsch. Geschichtskunde, V. 592. s köv. l.

és áttekinthető feldolgozását, hanem azt hamisítványokkal, ellenmondásokkal telítve s nem önálló tudomány gyanánt, de a theológia keretében tárgyalják s mint ennek alkatrésze taníttatott az egyházjog a káptalani s a kolostori iskolákban is.

E visszásságokon akart segíteni *Gratián (Magister Gratianus)* itáliai születésű kamalduli szerzetes,[149] aki a Szent Bódog- és Naborról nevezett bolognai kolostorban az egyházjogot legelsőbben tanította a theológia többi részétől elkülönített, önálló tudomány gyanánt. Nevezetesen az eddigi joggyüjtemények felhasználásával 1139 és 1150 közt egy olyan nagyszabású munkát szerkesztett, amely nemcsak a kánonok kimerítő egybeállítását, de egyúttal azoknak scholastikus rendszerben való tudományos, illetve tankönyvszerű[150] feldolgozását is nyujtja. Ugyanis általános kánonjogi tantételeket (distinctiones) állapít meg, jogeseteket (causae), illetve jogi kérdéseket (quaestiones) vet fel s ezeket a korábbi gyüjtemények szövegéből merített tételek (auctoritates) segélyével megoldja. Különösen pedig arra törekszik, hogy a felvetett jogi kérdésekre a különböző forrásokban szétszórva található szabályokat egybegyüjtse és a köztük mutatkozó ellentéteket (contrarietates, canones discordantes) különböző megoldási elvek útján (ratione significationis, temporis, loci, consilii, dispensationis stb.) kiegyenlítse. Éppen e sajátos céljára való tekintettel a mü eredetileg *Concordia canonum discordantium* címet viselt, amely elnevezés

[149] Gratián életéről jóformán semmi adat sem maradt reánk; ami keveset róla tudunk, l. *Schulte*, i. m. 46. s k. l. *Friedberg*, közlem. a Zeitschr. f. K.-R. XVIII. 406. s k. l. *Laurin*, i. m. 101. s k. l.

[150] „Das Werk ist aus Vorlesungen über das canonische Recht erwachsen", mondja *Scherer*, Handb. I. 243. l.

valószínűleg magától Gratiántól ered; de nemsokára *„Decretum"* s *„Liber seu Corpus decretorum"*-nak, a XIII. század eleje óta pedig általában *„Decretum"*-nak neveztetik.[151]

A mű három részre (Partes) oszlik. Az első rész 101 distinctiót tartalmaz, melyek közül a húsz első *(Tractatus decretalium)* a jogforrásokat, a jog fogalmát s nemeit tárgyalja, miért e részeket Gratián initium vagy principium gyanánt jelölte meg; a 21—101 Distinctiók pedig az egyházigazgatási jogot (klerus és egyházi hivatalok) foglalják magukban *(Tractatus ordinandorum)*. Az egyes Distinctiók folyó számokkal jelzett kánonokra oszlanak, melyek a forrásokból (zsinati végzések, pápai ügylevelek, egyházi atyák iratai stb.) merített szabályokat tartalmazzák. E részből az idézés a kánon és Distinctio számának megjelölésével történik, u. m.: c. 2. D. 6.

A második rész a peres eljárásra, büntetőjog, vagyonjog, a szerzetesrendek joga s házassági jog (tractatus matrimonii) körébe tartozó anyagot 36 jogesetben *(Causa)* öleli fel. Mindegyik causához kérdések (quaestiones) tétetnek fel s ezekre a cánonokban adatik válasz, amelyeket Gratian fejtegetései (dicta Gratiani) vezetnek be s fűznek össze egymással. A 33. causa harmadik quaestiója *tractatus de poenitentia* felirattal egy, hét distinctióra oszló külön értekezést tartalmaz,[152] mely szintén Gratián fej-

---

[151] Valószínű, hogy már *Rufinus* és *Paucapalea* így nevezték. Különben a mű elnevezését illetőleg l. főleg *Heyer*, Der Titel der Kanonensammlung Gratians (Zeitschr. d. Savigny-Stift. f. Rechtsgesch. Kanonist. Abt. II. (1912) 336—342. l.) *U. az*, Namen u. Titel des Gratianischen Decretes (Arch. f. kath. K. R. CXIV. 1914) 501. s köv. l. Ellenkezőleg *Laurin*, Introd. in C. I. C. 25. s köv. l.

[152] Hogy ezt a műbe maga Gratian csúsztatta be, l. *Scherer*, Handb. 54. §. 9. jegyz.

tegetéseivel összefűzött canonokra oszlik. Az idézés a második részből a canon, causa és quaestio számának megjelölésével, tehát ekkép történik: c. 3. C. 6. qu. 1; a tractatusból pedig aképpen, mint az első részből, csakhogy de poenitentia hozzátétellel; tehát c. 1. D. 6. de poenit.

A harmadik rész *de consecratione* jelzéssel a liturgiára (templomok fölszentelése, sacramentumok, egyházi ünnepek) vonatkozó joganyagot tartalmaz; öt distinctióra s ezek szintén canonokra oszlanak, melyeket a szerző fejtegetései csatolnak össze. Az idézés aképpen történik, mint az első részből, e hozzátétellel: de consecratione, vagyis: c. 13. D. 4. de consecr.

Megjegyzendő, hogy csak a második résznek jogesetekre s quaestiókra osztása származik magától Gratiántól, ellenben az első résznek 101 distinctióra s a harmadik résznek 5 distinctióra való osztása nem Gratiántól, hanem tanítványától, *Paucapelea*-tól származik.[153]

Gratián nem csupán a kánonoknak meglehetős kimerítő egybeállítását adja, hanem azokat elméleti fejtegetésekkel, jogi magyarázatokkal is kíséri, amelyeket *dicta Gratiani* és *paragraphi* elnevezésekkel szokás megjelölni. S ezeket részint saját indokaival, részint a kánonokból s kiváló tudósok műveiből merített érvekkel támogatja.

A forrás-részeken *(decreta, canones)* s Gratián fejtegetésein *(dicta Gratiani)* kívül továbbá a decretum kéziratai több-kevesebb számú oly helyet is tartalmaznak, melyek *„Palea"* jelzéssel látvák el. Ezeknek száma — a források e részben biztos támpontot

---

[153] Mint azt *Maassen* (Paucapalea, 481. s k. l.) és *Schulte* (i. m. I. 50. s k. l.) kimutatták.

nem nyujtván — még ma sincs teljes határozottsággal megállapítva.[154] Ilyen toldalékot a gyüjteményhez legelsőbben *Paucapalea* készített. Azonban a tőle származók nem nagy számúak lehettek. A későbbi kiadásokban s kéziratokban a *Palea* feliratú részek mindnagyobb számmal fordulnak elő, melyek azonban nem Paucapaleától erednek s az iskola által sem vétettek figyelembe.

Kétségtelen, már a glossátorok tisztában voltak vele, hogy Gratián a kánonokat nem eredetiben, hanem az akkor közkézen forgott gyüjteményekben található szövegök szerint használta fel, kivéve a justiniáni jogforrásokat, mert ezeknek eredeti szövegéből merített.[155] Az általa leginkább használt források: luccai Anselm, Burchard, Deusdedit, Dionysius Exiguus, chartresi Ivo munkái, Gergely Policarpusa, a Hispana collectio, az álizidori gyüjtemény s főleg Algerusnak *De misericordia et iustitia* c. műve, melynek methodusát is követte Gratián.[156]

---

[154] *Friedberg* szerint (Corp. iur. can. I. Proleg. XIII—XVIII.) a Páleák száma 164; de egyházjogában úgy ő, mint Scherer is 166-ra teszik. A Páleákkal foglalkoznak főleg: *J. A. Riegger* (De Paleis Decreto Grat. insertis 1768.). *Bickell* (De Paleis quae in Gratiani decreto inveniuntur, 1874.) és *Schulte* (Die Paleae in Decret. 1874. Sitzungsber. der Wien, Ak. LXXVIII.) A Palea szót régebben a παλαια és *post alia* szavaktól eredőnek vélték (*Riegger* Jos. A. De Paleis Decreto Grat. insertis Opusc. 1773. 305. s k. l.); de az újabb nyomozások *(Maassen, Schulte)* kétségtelenné tették, hogy ez az elnevezés onnan ered, hogy az első Paleák Paucapaleától valók. Csak egyetlen helyütt jelent ez az elnevezés polyvát a tiszta mag ellenében [palea utilior grano c. 51. C. 27. qu. 2.]

[155] Ezeken kívül csak a két első lateráni zsinatnak (1123, 1139) végzéseit s *II. Paschal* és *II. Ince* pápák néhány decretálisát merítette az eredeti forrásból, a többi anyagot pedig már előtte létezett cánongyüjteményekből; *Scherer*, Handb. I. 243. l.

[156] A Gratian által használt forrásokat elősorolja *Friedberg*, Corp. iur. I. köt., 1879. Proleg. XIX. s köv. l.

Tartalmának gazdagsága s tudományos tárgyalási módszere folytán a Decretumot hiteles gyüjtemény (codex canonum) gyanánt alkalmazták az egyházi törvényszékeken s tankönyvül használták az iskolákban, sőt decretalisaikban a pápák is gyakran hivatkoztak reá. A műnek történeti jelentőségét főkép abban kell látnunk, hogy az egyházi jogot önálló jogi disciplinává fejlesztette és mint ilyennek tudományos mívelését lehetővé tette. Az iskolákban, főleg a bolognai egyetemen a Decretumról előadások tartattak, amelyek körében a benne foglalt jóganyagot ugyanoly módszer szerint tárgyalták, mint a római jog tanítói a Corpus iuris civilis-t. Nevezetesen a *decretisták* (így neveztettek a kánonjogot a Decretum alapján tanító s mívelő jogtudósok)[157] az egyes fejezetek tartalmának lényegét a jogtanulókkal közlik, velük azok szövegét olvastatják s a Decretumban foglalt szabályok alapján gyakorlati eseteket (causae), jogi kérdéseket (quaestiones) megoldanak. E mellett a műhöz írásbeli magyarázatokat (glossae interlineales et marginales) készítettek, amelyek utóbb a szövegtől különválasztva, összefüggő magyarázatot képező dolgozatok (kommentárok) alakjában, illetve u. n. *Apparatusok* gyanánt adatnak ki. E magyarázatok közül legnagyobb tekintélyre emelkedett a *Joannes Teutonicus*-tól (1210—1215 körül) származó, amelyet az iskola glossa ordi-

[157] *Scherer*, Handb. I. 255. l. *Friedberg*, Lehrb. (6. kiad. 1909.) 142. l. *Decretisták:* Gratián tanítványa, *Paucapalea*, *Omnibonus* (1157—1185), *Rolandus* Bandinelli (később III. Sándor pápa († 1181), *Stephanus Tornacensis* († 1203), *Rufinus*, *Joh. Faventinus* († 1171), *Sic. Cremonensis* († 1215), pisai *Huguccio* († 1210), aki mint ferrarai püspök a Decretumhoz egy igen terjedelmes Summát készített (Summa super decretis), *Bazianus* († 1197), *Ioann. Teutonicus* († 1245 vagy 1247) és *bresciai Bertalan* († 1258).

naria gyanánt fogadott el s amelyet utóbb *bresciai Bertalan* (1245 körül) bővített, illetve átdolgozott. Majd keletkeztek u. n. *Summák*, t. i. az egész Decretumot, avagy egyes részeit kivonatoló művek, továbbá egyes fejezetek tartalmát bővebben megmagyarázó s gyakorlati jogeseteket a Decretum szabályai alapján megfejtő dolgozatok, amelyek *Distinctiones, Casus, Quaestiones, Repetitiones, Brocarda* stb. elnevezéseket nyertek.

Gratián Decretuma — bárha igen nagy tekintélye volt s hivatalosan is használtatott — törvényhozói tekintéllyel való megerősítést sohasem nyert, tehát törvénykönyvvé nem lett, hanem merőben magánmunkálat maradt. Azok az érvek, melyeket némelyek a műnek törvénykönyvvé emelése mellett felhoznak, semmikép nem helytállók.[158] Maga XIII. Gergely 1580. évi *Cum pro munere* kezdetű és 1582. évi *Emendationem decretorum* kezdetű constitutiói is csak a Correctores Romani által megállapított szöveget hagyják jóvá, de magát a gyűjteményt hivatalos tekintélyű műnek, illetve egyházjogi törvénykönyvnek nem minősítik. Ezért a dicta Gratiani-nak csakis doktrinális értéke van és a Decretumba felvett bármely kanonnak csak annyi a jogi ereje, amennyi azt a forrás alapján, amelyből meríttetett, megilleti.

Mivel a Decretumban sok hiba van, amelyek részben Gratiántól, részben a leíróktól erednek, ezért többen annak kijavítását vették munkába.[159] Majd a

---

[158] A műnek magándolgozati minőségét alaposan mutatja ki XIV. Benedek pápa, Syn. dioec. lib. VII. c. 15. n. 6. és *Gasparri*, a Cod. Iur. Can.-hoz írt előbeszédben.

[159] A decretum átdolgozását s szövegének itészeti javítását megkísérlék *Omnibonus* (Abbreviatio Decreti), *Laborans* bíbornok (Codex compilationis, 1182) és ilyen célzatú a tévesen Turrecremata Jánosnak tulajdonított mű a XV. századból (Grat. Decret. Libri V. sec. Greg. titulos per Ioa. a Turrecre-

mű szövegének itészeti átvizsgálására V. Pius pápa egy 35 tagú bizottságot *(correctores Romani)* küldött ki, mely a Decretum kijavításával húsz évi munka után el is készült[160] és az ekkép kijavított szöveget XIII. Gergely pápa jóváhagyván, a Corpus Iuris Canonici-nak római első hivatalos kiadásába Gratián műve a római correctorok által megállapított szövegében vétetett fel.

21. §. Az ügylevélgyűjtemények (Collectiones decretalium).

Theiner, Commentatio de Rom. Pontif. decretal. antiquis collectionibus et de Gregorii IX. Decret. codice (Disquisit. critic. 1829. 1. s k. l. *Schulte*, Gesch. der Quellen u. Liter. I. 75. s köv. l., II. 3. s köv. l. *Laurin*, Introd. in Corpus iuris canonici (1889) 88. s köv. l. és Die Decretalensammlungen vor Gregor IX. Arch. f. kath. K.-R. XII. 1—23. és 337—366. l. *Friedberg*, Prolegomena a Quinque antiquae compilationes és a Corpus iur. canonici általa eszközölt kiadásaiban s Canonensammlungen zwischen Gratian u. Bernard v. Pavia, 1897. *Schneider*, Die Lehre von den Kirchenrechtsquellen 134. s köv. l. *Scherer*, Handb. 54. §. *Sägmüller*, Lehrb. 42—44. §.

I. *Quinque antiquae compilationes.* Gratián Decretuma az 1139-ig képződött joganyagot tartalmazza, mely túlnyomólag egyetemes zsinati kánonokból áll. A XII. század közepe óta azonban a pápák törvényhozói tevékenysége rohamosan gyarapította az eddig túlnyomólag a közzsinatok határozataiból képződött joganyagot. A kanonisták tehát Gratián Decretuma mel-

---

mata ed. Just. Fontanini 1727); szövegének kritikai javítására törekedtek pedig: *Ant. Augustinus, Dumoulin (Molinaeus), Le Conte (Contius)* és *Berardus.*

[160] *Friedberg* (Corpus Iur. Can. I. köt. Proleg. LXXVIII.) helyesen mondja, hogy a correctores Romani célja nem az volt, hogy a Decretumot akkép helyesbítsék, amint azt Gratian szerkeszté, hanem akkép, amint azt Gratiánnak szerkesztenie kellett volna.

lett, mely a jog tanításának s mívelésének központja lett, a pápai ügylevelek gyűjtésére és tanulmányozására irányozzák tevékenységüket. A Decretum után kiadott ez ügyleveleket *extravagantes decretales (litterae), extravagantia (capita)* elnevezésekkel jelölték meg épen azért, mert a tudományos tevékenység központjaként tekintett Gratián-féle Decretumban azok nem foglaltattak *(extra Decretum Gratiani divagabantur)*. Ezen mindnagyobb számú külkalandozó decretálisokból, valamint az 1179. és 1215. évi (3. és 4. laterani) közzsinatok határozmányaiból képződött jóganyag, terjedelménél s tartalmának jelentőségénél fogva, új gyűjtemények készítését tette szükségessé. Eddig több, mint húsz ilyen, Gratiántól IX. Gergelyig keletkezett gyüjtemény (antiquae compilationes) került napfényre.[161] Közülök öt *Quinque antiquae compilationes)* nyert nagyobb jelentőséget és elterjedést.[162] Ezek a a compilatiók a következők:

1. A *compilatio prima* vagy *Breviarium extravagantium*, melyet *Bernát* páviai prépost (Benedictus tunc praepositus Paviensis, olykor Bernardus Circa néven is) 1187—91 táján készített. Szerző célja volt azon anyagnak rendszeres összefoglalása, melyet Gratián Decretumában felvenni elmulasztott és a mely a Decretum óta keletkezett. Bernát compilátiója külö-

---

[161] L. főleg *Theiner* Disquisit. criticae 1—137. l. *Schulte*, Geschichte der Quellen, I. 76. s köv. l. *Laurin*, Introductio in Corpus iuris canonici 90—126. és Die Decretalensammlung vor Gregor IX. Arch. f. kath. K.-R. XII. 1. s köv. l. *Friedberg*, Proleg. a Quinque antiquae compilationes általa eszközölt kiadásában, 1882. és Die Canonensammlungen zwischen Gratian u. Bernhard v. Pavia, 1887.

[162] Együttes kiadása *Friedbergtől:* Quinque compilationes antiquae necnon collectio Lipsiensis, 1882. A négy első compilatiot már *Antonius Augustinus* kiadta (Antiquae collectiones decretalium, 1576), az ötödiket pedig *Cironius* (Quinta compilatio epist. decretalium Honorii III. 1645.).

nösen a III. Kelemenig (1189—1191) kiadott pápai ügyleveleket, valamint a III. lateráni zsinat kánonjait tartalmazza. A mű, a felső-olaszországi városi jogok akkori feldolgozásainál szokásos, valamint a iustiniáni törvénygyüjteményekben (Corpus iuris civilis) található anyagbeosztást követve, 5 könyvre oszlik, amelyeket tartalmuk alapján a Glossa következő versszel szokott megjelölni; *Iudex, judicium, clerus, sponsalia, crimen.* Mindegyik könyv több-kevesebb titulust — a tartalmat megjelölő felirattal (rubrica) — foglal magában s ezek ismét caputokra oszlanak. Ez a beosztás a későbbi decretálisgyüjtemények szerzői által az anyagrendezésnél általánosan követtetett.[163]

2. A *compilatio secunda;* így neveztetik azon, *Joannes Galensis (Wallensis)* által létesített gyüjtemény, mely III. Ince pápa előtti, főleg III. Kelemen (1180—1191) és III. Coelestin (1191—1198) pápáktól eredő ügyleveleket tartalmaz a Collectio Lacensis és Gilbertus s Alanus művei alapján. Az egybeállított decretalis-anyagot a compilator közvetlenül páviai Bernát gyüjteményéhez csatolja, miért is a mű *compilatio secunda* néven hivatik, jóllehet a comp. tertianak nevezett gyüjteménynél két évvel későbbi (1212) keletű.

3. A *compilatio tertia,* melyet III. Ince pápának 1198—1210-ig kiadott decretálisaiból készített *Petrus Collivacinus (Petrus Beneventus),* ki e végből az említett pápa ügyleveleiből szerkesztett több, korábbi kollekciót (főleg *Rainerus Pomposi* és *Bernardus Compostellanus* által készítetteket) használt fel. III. Ince pápa a gyüjteményt 1210-ben egyik bullájával megküldé a bolognai egyetemnek.

4. A *compilatio quarta,* mely az előbbi gyüjte-

[163] A Brevariumhoz maga *Bernát* készített egy kommentárt (Summa decretalium, *Laspeyres*-féle kiad. 1861.).

ményt III. Incének uralkodása végső hat évében (1210—16) kiadott ügyleveleivel s a IV. lateráni zsinat (1215—16) határozmányaival egészíti ki. E compilatio, melynek szerzője ismeretlen,[164] 1217—18-ban keletkezett.

5. A *compilatio quinta seu honoraria*, mely III. Honorius pápa ügyleveleit, II. Frigyes császárnak egy terjedelmes constitutiójával (1220) együttesen tartalmazza. A compilatiót Honorius pápa 1226-ban Tancred archidiakonhoz küldé, elrendelve annak receptióját tam in iudiciis, quam in scholis.

II. A IX. Gergely-féle ügylevélgyüjtemény (Decretales Gregorii IX.) A quinque antiquae compilationes s a hasonló többi gyüjtemények használata sok nehézséggel járt, részint azért, mivel e compilatiók hiányosak voltak, részint azért, mivel azok hamis és elavult anyagot s amellett számos egymásnak ellenmondó jogszabályt is tartalmaztak. Mindennek folytán az iskolákban s a törvényszékeken sokszor kétség merült fel az iránt, hogy tulajdonképpen mi az érvényben levő jog. *IX. Gergely pápa* (1227—1241) e visszásságokat elhárítani akarván, 1230-ban megbízta káplánját s gyóntatóját, *pennafortei Raymund* spanyol dominikánus szerzetest, aki korábban Bolognában kánonjogot tanított, hogy az eddigi compilatiókból s a Gratián decretumán kívüli többi extravagans anyagból, valamint az ő (IX. Gergely) saját ügyleveleiből egy új gyüjteményt készítsen. Raymund a munkálat szerkesztése tekintetében a pápától igen széleskörű felhatalmazást nyert. Nevezetesen a feldolgozást teljes szabadsággal eszközölhette, a joganyagot tetszése szerint módosíthatta s osztályozhatta, a decretali-

[164] *Maassen* és *Scherer* Joannes Teutonicus-t, míg mások Alanust vagy magát III. Incét tartják a compilatio szerzőjének. *Scherer*, Handb. I. 249. l. *Wernz*, Ius decret. I. 253. l.

sokba, ahol szükségesnek látta, új jogtételeket igtathatott be, az elavult vagy felesleges részeket elhagyhatta, az ellentéteket s kételyeket belátása szerint eloszlathatta. A gyűjtemény három évi munka után elkészülvén, IX. Gergely pápa 1234 szeptember hó 5-én kelt *Rex pacificus* bullájával azzal a meghagyással küldte meg a párizsi és bolognai egyetemeknek, hogy a régi compilatiók helyett mind a törvényszékeken, mind az iskolákban csakis ezt a törvénygyüjteményt használják (ut hac tantum compilatione universi utantur in iudiciis et in scholis) s egyúttal szigorúan megtiltotta, hogy az apostoli szék engedélye nélkül bárki új törvénygyüjteményt készítsen. Tehát a művet IX. Gergely hivatalos tekintéllyel készült s egyszersmind *exclusiv joghatállyal* felruházott, vagyis olyan általános érvényű joggyüjteménynek, illetve törvénykönyvnek nyilvánította, a mely által Gratian Decretuma kivételével az összes korábbi gyűjtemények s a Raymund által fel nem vett decretálisok hatályon kívül helyeztettek s amely ekép Gratián Decretumán kívül kizárólagosan alkalmazandó úgy a jogtanításnál, mint az egyházi törvénykezés terén is.[165-166]

A mű, a korábbi gyűjteményekből merített anyagon kívül IX. Gergelynek 196 constitutióját tar-

[165-166] Ellenkező véleményt nyilvánít *Scherer*, Handb. I. 251. l.), mondván, miszerint alaptalan állítás, hogy Gergely minden, az ő compilatiojában és Gratian Decretumában elő nem forduló pápai ügylevelet jogerejétől megfosztott volna; csakhogy ezek tényleg elvesztették hatályukat az által, hogy a Gergely-féle hivatalos törvénygyüjtemény használatba jött. Viszont ezzel szemben *Friedberg* (Lehrb. 41. §. 8. jegyz.) azon nézetben van, hogy bár Gergely bullájában kifejezetten nincs benne a Gergely-féle compilatioban s a Decretumban nem foglalt ügyleveleknek jogerőn kívül helyezése, de másfelől az a bulla ezen szavaiból: volentes ut hac tantum compilatione universi utantur in iudiciis et in scholis, kétségtelen törvényhozói akarat gyanánt tűnik ki.

talmazván, *Decretales Gregorii IX.* elnevezést nyert s ezen kívül *Gregoriana (scilicet Collectio)* s *Liber Extra (sc. Decretum Gratiani vagantium decretalium)*[167] jelzések is szoktak reá alkalmaztatni.[168]

A compilatio az egyes decretálisokat nem mindig teljes szövegükben veszi fel, hanem a bevezető szavak (Arenga) után gyakran mindazt elhagyja, a mi a tényálladékra *(species facti)* vonatkozik és csupán az ügylevélnek dispositiv részét, a döntésben foglalt szabályt közli; az elhagyott részekre (partes decisae) zárjel közé tett *„et infra"* vagy † *jelzéssel* történik utalás. A gyüjtemény az eddigi decretális kollekcióknál szokásos rendszer szerint *(iudex, iudicium, clerus, connubia, crimen)* öt könyvre oszlik, melyek több-kevesebb titulust foglalnak magokban s az egyes titulusok az ügyleveleket fejezetek (capita) formájában — jobbára chronologicus rendben — tartalmazzák. Az egyes decretalisok (capita) az azok tartalmát röviden jelző azon felírással (superscriptio, inscriptio) vannak ellátva, amelyet a Raymund által használt eredeti gyüjteményben viseltek; némely (65) ügylevélnek azonban egyszerűen „Gregorius IX." felirata van.[169]

A műből az idézés akkép történik, hogy megjelöltetik a fejezet kezdő szava és száma, azután a collectio X betűvel, a címrovat (rubrica) felirata, a könyv és cím száma, előbbi római, utóbbi arabs számjeggyel. Tehát: c. sane X de privil. V, 33. Újabban a caput kezdő szavának s a címrovat feliratának az elhagyá-

[167] A Decretales elnevezés tüstént általánosan használtatott, de a glossa (iskola) mint extravagantes-t recipiálta és glossálta. *Scherer*, Handb. 251. l.

[168] IX. Gergely kihirdetési bullája egyszerűen a „compilatio" elnevezést használja.

[169] L. mindezekre nézve *Schulte*, Die Gesch. d. Quellen, II. 3. §.

sával történik az idézés, pl. c. 28, X III, 5. E compila-ióhoz is készültek glossák és kommentárok.[170] Glossa ordinaria-ja[171] *Botone Bernáttól [Bernardus de Bo-one seu Parmensis* († 1263)] való, kommentárokat szerkesztettek hozzá *Goffredus de Trano* († 1241),[172] *Sinibaldus Fliscus* (IV. Ince pápa † 1254),[173] *Henri-cus de Segusia,* (card. *Hostiensis* † 1271),[174] *Joannes Andreä* („fons et tuba iuris" † 1348),[175] *Nicolaus de Tudeschis* († 1453),[176] *Gonzalez Tellez* († 1646),[177] *Prosper Fagnanus* („Doctor caecus oculatissimus" † 1678).[178]

III. Liber sextus. Az 1234 óta kiadott pápai ügy-levelekből képződött joganyag terjedelmes volta és az körülmény, hogy egyugyanazon tárgyra vonatkozóan s számos, egymásnak ellentmondó decretalis bocsátta-ott ki, szükségessé tette ez ügyleveleknek a rendezé-ét illetve gyüjteményekbe foglalását. Így aztán, da-ára IX. Gergely tilalmának, a szóban forgó decreta-

---

[170] Szemben a decretistákkal (a kánonjogot Gratián műve lapján mivelő tudósokkal), az ügylevélgyüjteményeket tudo-ányosan feldolgozó kanonistákat *decretalistáknak* nevezték l. Ezekről s dolgozataikról l. *Schulte,* Gesch. der Quellen II. 5. s köv. l.

[171] Apparatus ad Decretales Gregorii IX.

[172] *Summa Decretalium c. munkát írt.*

[173] *Apparatus seu Commentarium in quinque libros Decre-alium Gregorii IX., 1481, 1491.* stb.

[174] *Summa (quae dicitur aurea) super titulis decretalium* s *Lectura in decretales Gregorii IX.* c. műveket szerkesztett.

[175] A decretales Gregorii IX.-ről írt művei: *Novella in decre-ales Gregorii IX.* (Bernhardus Parmensis glossa ordinariájá-ak kiegészítése) és *Glossa in Sextum.* Emellett egyéb dolgo-atok is vannak tőle, mint: *Glossa ordinaria in Clementinas, Additiones et apparatus super Sextum* stb.

[176] Művének címe: *Lectura in Decretales.*

[177] *Commentaria perpetua in singulos textus V. librorum Decretalium.*

[178] *Commentaria absolutissima in 5 libros Decretalium.*

lisokból részint magánosok buzgalma folytán, részir pápai rendeletre több gyüjtemény jött létre.[179]

Az utóbbiak közé tartoznak IV. Ince (1243–1254), X. Gergely (1271—1276) és III. Miklós (1277–1280) ügylevélgyüjteményei, melyeket az illető pápa a bolognai és párizsi egyetemekhez oly meghagyás sal küldtek meg, hogy az azokban foglalt ügylevele a Gergely-féle gyüjtemény megfelelő titulusaiba i lesztessenek be. De ez csak elvétve történt s az em lített collectiók inkább egészben függelékül csatoltat tak a IX. Gergely-féle gyüjteményhez „Novellae con stitutiones" és „Novellae Gregorianae" címme Azonban, mivel ezen pápai s magángyüjtemé nyek anyagán nehéz volt eligazodni, s mive az újabb és újabb decretalisok mindnagyobb tö megre szaporodtak s azok érvénye és valódiság tekintetében napról-napra kételyek merültek fe ezért mindez ügylevelekből egy új, hivatalos gyüj temény szerkesztése mutatkozott szükségesnek. Ilyer nek megalkotását határozta el *VIII. Bonifacius* (129 1303), aki egy bizottságnak, mely *Mandagato Vilma* embruni érsek, *Fredoli Berengár* beziersi püspök é *Sienai Richard*, a római egyház alkancellárjából állot meghagyta, hogy a IX. Gergely-féle gyüjtemény ót kiadott ügyleveleket rendezzék s egységes gyüjte ménybe foglalják össze, elhagyván a felesleges vag elavult decretalisokat s felhatalmazta őket, hogy gyüjteménybe felvett ügyleveleken a szükséges változ tatásokat, rövidítéseket, javításokat megtehessék. A bi zottság a munkával elkészülvén, azt a pápa 129 március 3-án kelt *Sacrosanctae* constitutiójával *Libe Sextus* elnevezéssel hiteles törvénygyüjteményké hirdette ki, megküldvén mint ilyet a párizsi é bolognai egyetemekhez. A szóban forgó elnevezést

[179] *Laurin*, Introd. in Corp. iur. can. 165—176.

ápa azért adta, mert a gyűjtemény a IX. Gergely-féle
űnek a folytatása illetve függeléke gyanánt készült.
gyúttal a kihirdetés alkalmával VIII. Bonifacius a
X. Gergely-féle gyüjtemény után kibocsátott minden
ly pápai ügylevelet, mely a Liber Sextus-ba felvéve
agy a pápa által külön érvényes gyanánt rezerválva
decretales reservatae)[180] nem lett, jogérvényétől
egfosztottnak nyilvánított s ezeknek az iskolákban és
joggyakorlatban való használatát megtiltotta.

A gyüjtemény öt könyvre oszlik, a dekretáliskollekciókban szokásos anyagbeosztás szerint *(iudex, iudicium, clerus, sponsalia, crimen)* s a könyvek többevesebb titulust tartalmaznak. A mű ötödik könyvének utolsó címéhez *de Regulis iuris (R. I.)* felirattal 8, állítólag a légista *Dinus Mugillanus* munkájából ett rövid jogszabály van csatolva.[181] Az idézés a ű megnevezésével — in VI-to — és a fejezet, könyv cím megjelölésével, avagy egyúttal a cím feliratának a kitételével történik, tehát pl. c. 1. in VI-to I. 5, vagy c. 1. in VI-to de officio legati I, 15.

A Liber Sextus még inkább tekinthető hiteles pái törvénykönyvnek, mint a IX. Gergely-féle gyüjteény; mert létrejötte s kötelező ereje merőben pápai kintélyre támaszkodik. Ugyanis a pápa törvényhozói kintélye alapján a compilatorok a jóganyagon sok áltoztatást (kihagyás, betoldás, kételyek eloszlatása

[180] Ilyen érvényben levőnek nyilvánított, rezervált ügyleveek találhatók pl.: c. 1. in VI-to, I., 7.; c. 4. in VI-to, III., 20.; . 20. in VI-to V, 2. A VIII. Bonifacius által a Liber Sextus tán kibocsátott decretalisok jogereje természetesen kétségelen, pl. c. 1. de praeb. et dign. III, 2. in Extrav. comm.

[181] E szabályok szoros értelemben vett egyházi törvények nem tekinthetők ugyan, de mivel a Liber Sextus többi rézével együtt publikáltattak, azokat implicite a pápa által jóvágyottaknak s így nagy tekintélyűeknek ismerték el. *Laurin*, trod. in Corpus iur. can. 187. *Sägmüller* pedig ezeket egyenen törvényerejűeknek tartja (Lehrb. 43. §.)

stb.) eszközöltek. s a munkálatot VIII. Bonifacius vi lágosan exclusiv hatályu törvénykönyv gyanánt hir dette ki.[182]

Glossa ordinaria-t készített hozzá *Joannes An dreä*, ezen kívül kommentárt és glossákat irtak hozzá *Guido de Baysio* („Archidiaconus" † 1313)[183] é *Ioannes Monachus* († 1313).[184]

IV. *A Klementinák (Clementinae).* V. *Kelemen* pápa (1305—1314) a vienni zsinat (1311—1312 határozmányait, valamint az általa kiadott decretalisokat az ügylevélgyüjteményekben eddig szokásos rend szerben összegyüjtette s egy 1314 március 21-én Monteauxban tartott consistoriumban kihirdette.. Nem sokára (1314 április 20) bekövetkezett halála miatt azonban a gyüjteménynek az egyetemekhez való meg küldése elmaradt, miért is a mű kötelező ereje kétsé gessé vált. Utódja, XXII. János pápa, hogy az erész beni kétségeket s vitákat megszüntesse, 1317 okt. 25-é kelt *Quoniam nulla iuris* bullájával a collectiót a pá rizsi és bolognai egyetemekhez megküldte, elrendelvé annak úgy az iskolákban, mint a törvényszékeken val használatát. A gyüjtemény mihamar *Klementiná (Clementinae)* elnevezést nyert s ez lett általánossá kezdetben szokásos, de az iskola által el nem fogado *Liber Septimus* helyett.[185]

A mű jogi jellemére nézve az előbbi két hivata los ügylevélgyüjteménytől lényegesen különbözik. Ne

---

[182] Igy *Scherer*, Handb. I. 253. l. *Grosz-Schueller*, Lehrb 19. §. 2. jegyz. A Liber Sextus kéziratairа s kiadásaira nézv l. *Schulte*, Gesch. d. Quellen, II. 43—44. l.

[183] Apparatus seu Commentarius in Sextum. Ugyancsa *Baysio* egy nagyszabású commentárt irt Gratián Decretumáho („*Rosarium Decreti*").

[184] Apparatus in Librum Sextum.

[185] Ezt az elnevezést az iskola — éppen a gyüjteményne a Liber Sextustól eltérő jellege (nem exclusiv hatálya) miatt — kerülte.

vezetesen a Klementinák is hivatalos tekintéllyel készült, egyetemes és authentikus joggyűjtemény ugyan, azonban nem kimerítő s nem exclusiv hatályú törvénykönyv, mert a Liber Sextus óta kiadott s a Klementinákba fel nem vett ügylevelek *jogi érvénye általa nem érintetik.*

A Klementinákhoz Glossa ordinaria-t *Joannes Andreä* készített,[186] melyet átdolgozott *Franciscus de Zabarella* († 1417).[187] Az idézés belül úgy történik, mint a IX. Gergely ügylevélgyűjteményéből, a műnek Clem. által való jelzésével, tehát pl.: c. 1. in Clem. de apell. II, 12. vagy c. 1. in Clem. II, 12.

V. Az extravagansgyűjtemények. A Liber Sextus után kiadott s a Klementinákba fel nem vett decretalisokat, amelyeknek jogi erejét az V. Kelemen-féle gyűjtemény érintetlenül hagyta, a hivatalos tekintéllyel készült ügylevélgyűjtemények függelékébe volt szokásos felvenni; de emellett belőlük kisebb gyűjtemények is szerkesztettek. Ezeknek az ügyleveleknek jogerejére nézve semmi kétség sem merült fel, sőt közülük számos glossáltatott is. Igy pl. *Joannes Monachus* a 14. század elején több ilyen extravagans decretalist (VIII. Bonifaciustól és XI. Benedektől eredőket) glossált. Majd más jeles kanonisták *(Guillielmus de Monte Laudano, Zenzelinus de Cassanis, Franciscus de Pavinis)* későbbi pápák több ilyen decretalisát is feldolgozták. *Zenzelinus de Cassanis* pedig 1325-ben XXII. János pápának husz decretalisát chronologikus rendben összegyűjtötte és glossálta.[188]

---

[186] *Glossae seu Apparatus in Clementinas.*

[187] *Lectura super Clementinas.* Ezen kívül még a Klementinákhoz glossákat és kommentárokat irtak: *Paulus de Liazariis, Zenzelinus de Cassanis* és *Nicolaus de Tudeschis. Prümmer,* Manuale juris canonici, 64. l.

[188] Apparatus ad 20 Extravagantes Joannis XXII.

Midőn aztán a 15. század végén *Gering Ulrik* és *Rembold Bertold* párisi könyvkereskedők a Corpus iuris canonici új kiadását munkába vették, az annak korrekturáját *Vitalis de Thebes* jogtanárral együtt végző *Chappuis János* (a párisi egyetemen a jogtudományok licentiatusa) az extravagans-anyagot a szóban forgó kiadásba két gyűjteményre osztva vette fel. Az egyikbe XXII. Jánosnak 20 ügylevelét (melyeket már Zenzelinus de Cassanis egybegyűjtött és glossált) foglalta össze *Extravagantes Ioannis XXII.* elnevezés alatt. A másikba pedig *Extravagantes communes* címmel egyéb, nevezetesen 71 olyan decretalist sorozott be, amelyeket az authenticus és hivatalos ügylevélgyűjtemények függelékeül eddig közönségesen (communiter) szokás volt felvenni. Innen ered a gyűjteménynek az elnevezése is. Azóta e két extravagans-gyűjteményben foglalt decretalisokat úgy az iskolák, mint a törvényszékek általában használták s e gyűjtemények azon rendszerben, amint Chappuis azokat a párizsi kiadásba felvette, a Corpus iuris canonici további kiadásaiba is felvétettek s így az ez elnevezés alatt értett joganyagnak az extravagansok integráns részét alkotják.

A két extravagans-gyűjtemény azonban merőben *magánmunkálat* s nem hivatalos joggyűjtemény, illetve törvénykönyv. A bennük foglalt egyes decretalisok jogereje tehát a forrásra, amelyből vétettek, visszamenőleg vizsgálandó, mert azoknak e gyűjteményekbe történt felvétele a jogerő szempontjából teljesen irrelevans.

A XXII. János-féle Extravagantes tizennégy titulust tartalmaz, az Extravagantes communes pedig öt könyvre oszlik, melyek közül azonban a házasságjogi anyagnak szánt negyedik könyv, minthogy ily tartalmú decretalist Chappuis nem talált, *„vacat"* jelzést visel. Az idézés az előbbiből a fejezet és cím számának, az utóbbiból pedig a fejezet, könyv és cím számának

a megjelölésével történik, tehát: c. un. Extrav. Joann. XXII. 11. — c. 1. Extrav. comm. V, 1.

22. §. A Corpus iuris canonici.

Wasserschleben, Kanonisches Rechtsbuch (*Herzog*, Real-Encykl. VII. 493. s k. l.), *Scherer* cikke (Corp. iur. can.) a Freiburg. Kirchenlexikonban, III. (1884.) 1118—1128. l. *Schulte*, Gesch. der Quellen, III. 1., 65—74. l. *Maroto*, Institutiones, I. n. 91—96.

A *Corpus iuris* elnevezés, melyet a justiniáni jogkönyvekre, a novellákat is közéjük értve, már a római jogászok használtak technicus terminus gyanánt,[189] eredetileg merőben bibliografikus jelentőséggel bírt, t. i. alatta értették a jogszabályoknak bizonyos egységes, zárt gyüjteményét.[190] Ilyen értelemben ment át ez az elnevezés a XII. században az egyházi jogba is; sőt a *Corpus canonum* megjelölés alkalmazása az egységes, nagyobb kánongyűjteményekre (pl. az álizidori gyűjteményre is) már jóval előbb szokásban volt. A XII. században pedig már Gratián Decretumára ezen elnevezést alkalmazó glossát találunk.[191] De különösen a XV. századtól kezdve szokásba jött Gratián Decretumát s a három hivatalos ügylevélgyüjteményt (IX. Gergely ügylevelei, Liber Sextus, Klementinák) együttesen *Corpus iuris* elnevezéssel jelölni meg;[192] de ekkor is nem törvénykönyvet, hanem pusztán az említett négy gyűjteménynek összegezését, kollektiv címezését jelentette.[193] Az 1500-ik év óta már a XXII.

[189] *Savigny*, Geschichte des röm. Rechts. III. 517. s k. l.

[190] *Scherer*, Handb. I. 270.

[191] *Thaner*, Zwei anonyme Glossen zur Summa Steph. Torn. (Sits. Ber. d. Wien. Ak. 79.). *Scherer*, i. m. l. 56. §. 10. jegyz.

[192] Igy a baseli zsinat is a hivatalos tekintéllyel készült három ügylevélgyüjteményre a *Corpus iuris* kollektiv elnevezést használja (Sess. XXIII. c. 6.).

[193] Sőt törvénykönyvi jelentőségében ez elnevezést legelsőbben XIV. Benedek 1746. évi *Jam fere* constitutiójával használja. *Scherer*, Handb. I. 270. l.

János-féle és a közönséges extravagansokat is az ezen elnevezés alatt értett collectiók közé foglalják s azóta a *Corpus iuris canonici* alatt értett joggyűjtemény anyagán lényeges változtatás nem is történt, tehát annak *fő alkatelemeit a Decretum Gratiani, Decretales Gregorii IX., a Liber Sextus, a Klementinák és az Extravagans-gyüjtemények képezik.* Azonban ezen gyűjteményeknek egységes, együttes kiadásával csak a XVI-ik század második felében találkozunk;[194] sőt csak a XVII. század óta (1671) jő szokásba állandóan az összes alkatelemeknek *Corpus iuris canonici* név alatt történő együttes kiadása.

Nagy jelentőségű az 1582-ben Rómában közrebocsátott első hivatalos kiadás, amely a Gratián decretuma átvizsgálására s kijavítására V. Pius által 1566-ban kiküldött bizottság *(correctores Romani)* munkálata alapján jött létre. E bizottság különösen nagy gonddal végezte a Decretum szövegének kijavítását, de emellett kritikai tevékenységét a többi alkatelemekre (az ügylevélgyűjteményekre) is kiterjesztette. XIII. Gergely pápa aztán a korrektorok munkálatát jóváhagyta és az általuk kijavított szöveget publikálta. Azonban ez a római kiadás sem törvénykönyv, hanem a Corpus iuris canonici elnevezés alatt értett joganyagnak tudományos átvizsgálás és kijavítás alapján való közrebocsátása. És ez sem viseli a Corpus iuris canonici címet; azonban XIII. Gergelynek a mű élén álló *Cum pro munere* constitutiója (1580 júl. 1.) azt így nevezi s egyúttal meghagyja, hogy minden to-

[194] A XVI. század közepéig a Corpus iuris canonici főrészeit alkotó gyűjtemények önállóan és pedig rendszerint glossáikkal együtt adattak ki; majd három kötetben megjelenő kiadások is szokásosak lettek, amelyeknél az első könyv Gratian Decretumát, a második IX. Gergely decretalis-gyűjteményét s a harmadik a Sextust és a Klementinákat, majd az Extravagantest is tartalmazta.

vábbi kiadás ezen római első hivatalos kiadás szövege alapján történjék, amely ekképen textus legalis-nak minősíttetett. Csakugyan ez a szöveg volt a többi kiadásoknál az irányadó és ezek közt vannak olyanok is, melyek a gyűjteményekhez a különböző tudósok által (Magistri) készített glossákat is felveszik. A Corpus iuris canonici két utolsó (lipcsei) kiadását *Richter Emil Lajos* (Corpus iuris canonici post J. H. Boehmeri curas... denuo editum, Lipsiae, Tauchnitz 1839. 2. vol.) és *Friedberg Emil* (Corpus iuris canonici, Editio Lipsiensis post Aemilii Ludovici Richteri curas... instruxit Aemilius Friedberg, Lipsiae. Pars prior (Decretum Gratiani) 1879. Pars secunda (Decretalium collectiones, 1881) bocsátották közre. Ez utóbbi Gratián Decretumát nem a korrektorok által megállapított szövegében közli, hanem annak eredeti, magától Gratiántól származó szövegét — az általa használt források alapján — igyekszik restaurálni, ellenben a decretalis-gyűjteményeknél a római hivatalos szöveghez ragaszkodik.[195]

A Corpus iuris canonici kiadásaiba az annak tulajdonképeni anyagát képező hat gyűjteményen kívül idővel különböző toldalékok és függelékek is vétettek fel. Ilyenek: a correctores Romani által a Gratián-féle Decretum egyes canonaihoz fűzött kritikai megjegyzések, a jogszabályok eredeti forrásainak (tituli) s az egyes fejezetek tartalmának betűsoros jegyzéke, a Gratián decretumába (c. 6. C. 35.) becsúsztatott arbor consanguinitatis et affinitatis, a patronatus utódlását feltüntető ábrázolat (arbor), különböző megjegy-

[195] A Decretum Gratiani átdolgozását főleg *Latinus Latinius*, a decretalis gyűjteményekét pedig *Franz, Pegna* és *Sixtus Fabri* végezték. A bizottság összes tagjait elősorolja *Friedberg* a Corp. iur. can.-nak általa eszközölt kiadásában, Prolegomena LXXVI. l. 41. jegyz.

zések és felvilágosítások (declarationes), a pennafortei Raymund által elhagyott ügylevélrészletek (partes decisae), a canones Poenitentiales, a 84 apostoli canon s két tudományos dolgozat, u. m. 1. az *Institutiones iuris canonici*, melyet *Lancelottus Pál* perugiai jogtanár IV. Pál pápa megbízásából készített. Ez a Justinian institutióihoz hasonló dolgozat, t. i. a kánonjog rövid kompendiuma akar lenni,[196] 2. a *Liber septimus Decretalium*, egy, IV. Incétől V. Sixtusig kiadott pápai ügyleveleket tartalmazó s *Matthäus (Matthieu) Péter* lyoni jogtudós által készített, de hivatalos jóváhagyást nem nyert munkálat.[197]

A *Corpus iuris canonici* két utolsó, t. i. a Richter-féle és a Friedberg-féle kiadásai ezen toldalékokat és függelékeket elhagyják, helyettük a Richter-féle kiadás függelékben a tridenti zsinat végzeményeit s néhány fontosabb pápai ügylevelet közöl.

A Corpus iuris canonici-ban foglalt hiteles, illetve hivatalos gyüjtemények a jelenlegi egyházi törvénykönyv — *Codex Iuris Canonici — hatályba léptéig (1918 máj. 19)* a közönséges egyházi jognak a legfontosabb — bár korántsem kizárólagos — forrásai voltak. Természetesen még e gyüjtemények anyagának is csak annyiban volt törvényereje, amennyiben későbbi pápai rendeletek vagy közzsinati határozatok (Tridentinum) meg nem változtatták vagy érvényen kívül nem helyezték. Az új egyházi törvénykönyv hatályba lépte óta a Corpus iuris canonici csak *jogtörténeti jelentőségű* kútfő; azonban mivel a Codex

---

[196] T. i. a tridenti zsinat előtti jognak tankönyvszerű előadása; legelőször 1563-ban jelent meg s aztán többször kinyomatott. A *Corp. iur. can.*-ba az 1687. évi párisi kiadás óta függelékül rendszerint felvétetett.

[197] Össze nem tévesztendő az előbb említett (Matthäus által szerkesztett) VIII. Kelemen-féle Liber septimus-szal.

Iuris Canonici anyagát tetemes részben belőle merítette, ezért nemcsak a kánonjog történeti fejlődésének tanulmányozása szempontjából, de a mai jog megismerése érdekéből is mellőzhetetlen tudományos eszköznek kell tekintenünk.

Az utolsó egyházi törvénykönyv (Klementinák) kiadása óta (1317) az egyházi joganyag pápai rendeletekkel s a tridenti zsinat határozmányaival lényegesen gyarapodott és ezek az újabb egyházi törvények a corpus iuri canonici anyagán többrendbeli változtatásokat tettek, minek következtében úgy a iudicatura, mint a doctrina terén nagy bizonytalanság állott elő, illetve kételyek támadtak, hogy mi az érvényes és mi elavult joganyag. Ugyanezért sokszor felmerül az óhaj, hogy az érvényben levő jog (vigens ecclesiae disciplina) szabályai hivatalosan egybeállíttassanak. Ezen kívánságnak már a tridenti zsinaton is többen kifejezést adtak és XIII. Gergely még 1580 előtt három kardinálist bízott meg azzal a feladattal, hogy az érvényben levő jogszabályokat egybeállítsák. V. Sixtus a bizottság elnökévé Pinelli bibornokot nevezte ki. A gyüjteménytervezet már 1592-ben elkészült; de csak Rómában történt kinyomatása s Pinelli által eszközölt átdolgozása után 1598-ban lett VIII. Kelemen pápa elé terjesztve, aki azonban ezen, Clementis Papae VIII. Decretales című, közönségesen azonban *Liber Septimus Decretalium Clementis VIII.* elnevezés alatt ismeretes művet nem hagyta jóvá s annak V. Pál pápa idejében (1607—1608) megkísérelt átdolgozása sem vezetett eredményre.[198]

---

[198] E joggyűjteménynek keletkezését, tartalmát s attól a pápai jóváhagyás megtagadásának okait részletesen vizsgálja *F. Sentis*, Clementis Papae VIII. Decretales quae vulgo nuncupatur Liber septimus Decretalium Clementis VIII. 1870. *Scherer*, Handb. I. 56. §. VI.

III. Az egyházi jog forrásai a tridenti zsinattól (1545—1563) a Codex iuris canonici megalkotásáig (1917).

23. §. A tridenti (1545—1563) és a vatikáni (1869—1870) közzsinatok.

A reformzsinatokra nézve főforrásokul említhetjük: *Hefele*, Conciliengeschichte V. és VII. köt. *Wessenberg*, Die grossen Kirchenversammlungen des XV. u. XVI. Jahrhunderts, 1840. *Hübler*, Die Constanzer Reformation und die Concord. v. 1418., 1867. *Erler*, Zur Geschichte des Pisanischen Concils, 1884. *Finke*, Forschung u. Quellen zur Gesch. d. Konstanzer Konzils, 1889. *U. az*, Acta concilii Constantiensis, 1896. *Bess*, Zur Geschichte d. Constanzer Conzils, 1891. Concilium Basiliense, Studien und Quellen zur Gesch. des Consils v. Basel, herausgegeben von *Haller*, I. köt. 1896. *Hinschius*, Kirchenrecht, III. 362. s köv. l. A tridenti zsinatra nézve: *Hefele*, id. m. (folytatva Hergenröthertől, (IX. köt. 1890.) *Sapri*, Storia del Concilio di Trento, 1619.). *Pallavicini*, Istoria del Concilio di Trento, 1656 s több későbbi kiad. *Le Plat*, Monumentorum ad historiam conc. Trid. ampliss. collectio, 1781 s köv. é. *Sickel*, Zur Geschichte des Concils v. Trient, 1872. *Hinschius*, Kirchenrecht, III. 430. s köv. l. A zsinat határozmányainak számos kiadása van, legújabb s legjobb a *Richter* és *Schulte* által eszközölt Canones et decreta concilii Tridentini, 1853. A vatikáni zsinatra nézve: *Cecconi*, Storia del Concilio Vaticano,sceritta sui documenti originali. Parte I. Antecedenti del Concilio vol. I. 1872. vol. II—IV. 1879. *Friedberg*, Sammlung der Aktenstücke zum ersten Vatikanischen Concil mit einem Grundrisse der Geschichte desselben, 1872 s köv. é. C. *Martin*, Die Arbeiten des Vaticanischen Concils. 2. kiad. 1873. *U. az*, Omnium concilii Vaticani quae ad doctrinam et disciplinam pertinent documentorum collectio, ed. 2. 1873. *Friedrich*, Documenta ad illustrandum Concilium Vaticanum, 1871—1872. *U. az*, Tagebuch, während des Vatikanischen Concils geführt, 1873. *Frommann*, Geschichte und Kritik des vatikanischen Concils, 1872. Ezeken kívül a vatikáni zsinatra vonatkozó számos okirat található (*Vering*, *Gerlach* s másoktól közölve) az Arch. f. kath. Kirchenr. XXIII—XXVIII. köt.-eiben. *Granderath-Kirch*, Geschichte des vatik. Konzils, 1903. s köv. é. A vatikáni zsinatnak a mai jogra illetve az egyházjogi kodifikációra való befolyását méltatják *Stutz*, Kirchenrecht, 358. l. és Der Geist des Codex iuris cano-

nici (Kirchenrechtliche Abhandlungen 92. u. 93. Heft) és *Hörmann zu Hörbach*, Zur Würdigung des vatik. Kirchenrechts, 1917.

I. A XV. századbeli reformzsinatok. A schisma megszüntetése és az egyház reformálása végett a 15. században tartott *pisai* (1409), *konstanzi* (1414—1418), *baseli* (1431—1443), *ferrarai* (1438) és *florenzi* (1439—1442) zsinatok határozatainak az egyetemes egyházi jog fejlődése szempontjából semmi nagyobb jelentősége nincsen. A pisai zsinat határozmányai pápai jóváhagyást sem nyertek s különben is a zsinat a tervezett episcopalis reformokat nem tudta megvalósítani s ezek létesítését a következő zsinatra halasztotta el. A konstanzi és baseli zsinatok ugyan az egyháznak az episcopalis rendszer értelmében (Concilium supra Papam!) való újjászervezését mondták ki, de ide vonatkozó határozmányaik csak részleges reformokra vezettek. Nevezetesen V. Márton pápa a konstanzi zsinat egyes frakcióival az egyházi élet javítását célzó zsinati határozmányok alapján 1418-ban konkordatumokat *(capitula concordata)* kötött. A baseli zsinat reformhatározmányait pedig, melyek a pragmatica sanctióban proklamáltattak, 1438 jul. 7-én a francia papság Bourgesban elfogadta (Conventio Bituricensis pro recipienda pragmatica sanctione) s azok alapján nyertek a gallikán egyház szabadságai formulázást (Gallikanismus). Németországban a baseli reformdecretumok közül húszat a mainzi birodalmi gyűlés (1439 márc. 26-án) elfogadott s ezek a német birodalmi rendekkel kötött konkordatumokba *(concordata principium, Fürstenconcordate)* is felvétettek, úgyszintén átmentek az episcopalis határozmányok (főleg a konstanzi konkordatumok nyomán) az V. Márton pápa és III. Frigyes császár közt 1448 február 17-én kötött *bécsi konkordatumba*, amely azonban már a pápaság javára jelentékeny engedményeket biztosít.

Ha ekképen partikulariter, nevezetesen Német- és Franciaországban a reformzsinatoknak volt is gyakorlati hatásuk, az egyetemes egyház szervezetének s igazgatásának az episcopalis elvek alapján való átalakítását e zsinatok nem valósították meg; sőt az *V. lateráni* zsinat (1512—1517) az episcopalis zsinati határozmányokat kifejezetten elvetette. Azonban az egyházi jog terén ez a zsinat sem hozott semmi lényeges határozatot.

II. Ekkép a most említett reformzsinatok az egyetemes egyházi jog fejlődésére lényegtelen hatást gyakoroltak. Annál nagyobb jelentőségű a *tridenti zsinat*, amelyet III. Pál pápa hívott össze s amely

többszöri megszakítással 1545 december 13-tól 1563 december 6-ig tartott és pedig három periodusban. Az első periodusban (1545—1547) tíz, a másodikban (1551—52) kilenc s a harmadikban (1562—63) hat, tehát az egész zsinaton összesen huszonöt ülés tartatott.

A zsinat, melyen pápai legátusok elnököltek, maga állapította meg tanácskozási s ügyrendjét. A tulajdonképeni tanácskozások a congregatiókban történtek s az ezekben hozott határozatok a csupán szavazás céljából tartott ünnepélyes ülésekben változatlanul elfogadtattak. A zsinat határozatai pedig részint *a dogmára*, részint *az egyházi jogra (disciplina ecclesiae)* vonatkoznak. A dogmai határozmányok a katholikus egyház hittételeit újra s szabatosan formulázzák,[199] a jogi (fegyelmi) határozmányok (decreta de reformatione) pedig az egyházi jog egész terére kiterjedő újításokat (reformatio in capite et membris) tartalmaznak. Különösen kimerítő, alapos a reformatio az egyházi hivatalok s a házassági jog tekintetében. A zsinat fegyelmi decretumait IV. Pius pápa 1564 január 26-án kelt *„Benedictus Deus"* kezdetű bullájával erősítette meg és hirdette ki, egyúttal pedig megtiltotta, hogy a zsinati határozmányokat bárki kommentárral, glossákkal, megjegyzésekkel lássa el s azok magyarázatát a pápa kizárólag magának tartotta fenn. A reformdecretumok a bulla szerint 1564 máj. 1-én léptek hatályba, kivéve a XXIV. ülésben hozott s a coram parocho et duobus vel tribus testibus való házasságkötési formát előíró decretum de reformatione

[199] A dogmát a tridenti zsinat nem reformálta, hanem a skolasztikus theologusok, főleg Aquinói Tamás tanainak megfelelőleg, azok szellemében formulázta s ezt röviden és szabatosan tartalmazza a „Catechismus ex Decreto Concilii Tridentini ad parochos." L. *Richter-Schulte*, Can. et decr. Trid. 674. s k. l.

matrimonii-t, amelynek érvénye különleges (az egyes parochiákon való) kihirdetéstől tétetett függővé. Egyúttal ugyancsak IV. Pius pápa a tridenti zsinat határozatainak doktrinalis magyarázatára egy nyolc bibornokból álló bizottságot *(S. Congregatio Cardinalium Concilii Tridentini interpretum,* röviden *S. Congregatio Concilii)* rendelt ki, amely kétes esetekben a pápához köteles fordulni. Majd V. Sixtus pápa e congregatiót minden oly kérdésben, mely nem a hittant érinti, önálló döntési joggal ruházta fel.[200]

Az utolsó közzsinat a *vatikáni* volt, amelyet IX. Pius pápa 1868 junius 29-én kelt *„Aeterni Patris unigenitus Filius"* bullájával Rómába, a vatikáni bazilikába hívott össze. A zsinat 1869 december 8-án kezdődött s a nagyszámú bizottsági üléseken és generalis congregatiókon kívül összesen négy nyilvános ülést (sessiones publicae) tartott s ezeken dogmai határozatok (constitutiones dogmaticae) hozattak, amelyek közül az egyházi jog szempontjából a *„Pastor aeternus"* kezdetű constitutio a legnagyobb jelentőségű, mert ez a római püspök primatusát — a papalis rendszer értelmében — formulázza és a pápai infallibilitást proklamálja, vagyis dogma gyanánt kinyilatkoztatja, hogy a pápa, midőn „ex cathedra loquitur", azaz *midőn mint az összes kereszténység pásztora és tanítója az egész egyházra vonatkozólag valamely, a hitet vagy erkölcsöt érintő elvet állapít meg, csalatkozhatatlan.* E constitutio tartalma jórészben a Cod. Jur. Canonici-ba is átvétetett (c. 218.).

---

[200] A Congregatio a zsinati határozatok magyarázatát részint konkrét jogi s közigazgatási esetekre alkotott döntvények *(Resolutiones* és *Responsiones),* részint vitás jogi s közigazgatási kérdésekben tett hiteles, illetve törvényerejű nyilatkozatok *(Declarationes, Decreta)* útján eszközli. A *Resolutiók* és *Declaratiók* közzététetnek a *Thesaurus resolutionum S. Congreg. Concilii* címen 1718 óta megjelenő hivatalos gyűjteményben.

A tridenti zsinat óta számos partikularis (plenaris és tartományi) zsinat is tartatott, amelyek néhány, az egyetemes egyházi disciplina tekintetéből is fontos határozatot hoztak. Az újabb partikuláris zsinatok körül nevezetesek az 1884-iki III. baltimorei zsinat és az amerikai latin egyház 1899. évi plenáris zsinata.[201]

Az egyetemes zsinatok tárgyalásait és határozmányait tartalmazó gyűjtemények: *Ph. Labbe* et *G. Cossart*, Sacrosancta concilia ad regiam editionem exacta, etc. Paris, 1571, 1572. Kiegészítéseket adott ehhez *Baluze*, Nova collectio conciliorum Paris, 1853. *J. Harduin*, Acta conciliorum et epistolae decretales ac constitutiones Summ. Pontif. ab a. Chr. 34 usque ad a. 1714, Paris, 1715. *J. D. Mansi*, Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio Florent. et Venet. 1759—1798. *J. B. Martin* et *D. L. Petit*, Conciliorum omnium catholicae ecclesiae collectio amplissima, amelyből 1913-ig 47 kötet jelent meg. Collectio Lacensis seu Acta et Decreta Sacrorum Conciliorum recentiorum (közrebocsátják a maria-laachi jezsuita atyák, Freiburg i. B. 1870—1890.). A részleges zsinatokra vonatkozólag: Concilii plenarii Baltimorensis III. decreta, Baltimore, 1886. és Acta et Decreta Conc. plenarii Americae latinae 2. vol. Romae, 1900.

24. §. A pápai rendeletek gyűjteményei (bullárium ok).

A tridenti zsinat után a mai egyházjogi kodex létrejöttéig az egyetemes egyházi jognak (ius commune) legfontosabb írott forrása a pápai rendelet. Az

[201] Magyarországon *Péterffy* szerint (Concil. eccles. Rom. cath. in regno Hung. celebrata, 1742) tizenegy nemzeti zsinat tartatott, amelyek közül nevezetesebbek az 1630., 1633., 1638. és 1682. évi nagyszombati zsinatok. Továbbá hazánkban számos tartományi zsinattal is találkozunk, iiyenek pl. az 1561. és 1611. évben Nagyszombatban, az 1858. évben Esztergomban s az 1863-ban Kalocsán tartott zsinatok.

ezen idő alatt kiadott pápai rendeletek csakis magángyüjteményekbe foglaltattak, amelyek *bulláriumoknak* neveztetnek. Azonban kivételt képez XIV. Benedek pápa bulláriumának (négy kötetből áll) első kötete, amelyet a pápa 1746. évi *Jam fere* bullájával a bolognai egyetemhez oly meghagyással küldött meg, hogy az mint authenticus gyűjtemény használtassék. Ez tehát a *Corpus iuris canonici*-ban nem foglalt pápai ügyleveleknek egyetlen hivatalos kollekciója. A többi ilyen ügylevelekből ellenben csakis magángyűjtemények keletkeztek, amelyek *bulláriumoknak* neveztetnek (jóllehet nem csupán bullákat tartalmaznak). Ezek a következők: 1. a *Laertius Cherubini* által szerkesztett s I. Leótól (440—461) V. Sixtusig (1585—1590) kelt pápai constitutiókat tartalmazó gyűjtemény (Bullarium seu collectio divers. constitutionum ... a Greg. VII. usque ad Sixt. V. címmel legelsőbben 1586-ban Rómában kiadva), amelyet később ugyanő, valamint fia, *Angelo Cherubini*, továbbá *Angelo de Lantusca* és *Joh. Paulus a Roma* javítottak s bővítettek. Az így létesült s egészen X. Kelemenig (1670—1676) kiadott ügyleveleket tartalmazó gyűjtemény *Bullarium Romanum* elnevezést nyert; 2. a *Bullarium Magnum Romanum*, amely legelsőbben Luxemburgban 1727-ben adatott ki (innen *Bullarium Luxemburgense*-nek is neveztetik) s Nagy Leótól (440—461) XIII. Benedekig (1724—1730) kiadott ügyleveleket tartalmaz 19 kötetben; 3. a *Coquelin*-féle bullarium, amely szintén Nagy Leótól XIII. Benedekig megjelent ügyleveleket tartalmaz ily címmel: Bullarum, Privilegiorum ac Diplomatum Rom. Pontif. amplissima collectio, Romae, 1739—1762; ennek folytatása 4. a *Barberi* és *Spetia* által készített bullarium (Bullarii Romani Continuatio a Clemente XIII. usque ad Pium VIII. Romae, 1835—1857) 20. köt. 5. a *Tomasetti-féle vagy turini bullarium*, amely az egész római bullariumnak új kiadása. Meg-

jelent Turinban 1857—1872-ig. 6. *Bullarium Benedicti XIV.*, amely első kiadásában négy kötetből áll s ezek közül az első kötet, mint említettük, hiteles és hivatalos gyüjtemény.

Továbbá jelentek meg egyes pápáktól eredő, vagy bizonyos tárgyakra vonatkozó ügyleveleket tartalmazó külön bullariumok, mint: *Acta Gregorii XVI.* Romae 1901 s köv. é.; *Acta Pii IX.* Romae, 1854 s köv. é.; *Leonis XIII. Acta*, Romae 1878 s köv. é.; *Acta Pii X.* Romae 1905 s köv. é. Sok szerzetesrend, így a ferenciskánusok, kapucinusok, karmeliták, dominikánusok saját ügyeikre vonatkozó külön bullariumokkal rendelkeznek.

25. §. Az apostoli iroda szabályai (Regulae Cancellariae).

A pápai rendeleteknek különleges csoportját alkotják az apostoli iroda szabályai *(regulae Cancellariae apostolicae)*. Ezek a pápák által uralkodásuk kezdetén kiadott útasítások a curiabeli közegek számára az irodai ügyek — akár kegyelmiek, akár jogiak — miként leendő elintézésére vonatkozóan. A régi Liber diurnus helyébe lépett e szabályok legelsőbben XXII. János pápa alatt (1316—1334) irattak össze. Azóta fokozatosan szaporodtak s rajtuk sok változtatás történt, mígnem V. Miklós (1447—1453), némelyek szerint XI. Kelemen (1700—1721) óta alakjuk és számuk nem igen változott. Különben részint a pápai levelek kiállítását szabályozzák *(regulae directivae seu exditoriae)*, részint a javadalmak betöltése és erészben való fenntartások (reservationes) tekintetében adott utasítások *(reg. beneficiales seu reservatoriae)*, részint peres eljárásra vonatkozó szabályok *(reg. judiciales)*.

Az apostoli iroda szabályai a pápa halálával mindig érvényüket vesztik s hogy újra érvényesekké

legyenek, ehez az új pápa által való megerősítés szükséges, ami a pápaválasztást követő napon szokott történni. Tehát e szabályok — bárha az apostoli szék üresedésben léte alatt nem érvényesek — az új pápa részéről mindig megerősíttetvén, a praetori *edictum perpetuum*-hoz hasonló minőséget nyertek. A megerősítés után az apostoli irodában e szabályokat fel szokták olvasni és az irodai könyvbe bevezetik. Azonban jogi érvényük már ezen publikáció előtt, tüstént a pápai megerősítéssel kezdődik. Számuk XI. Kelemen óta 72. Közülük az irodai kiadványokra vonatkozók csak a római kuria hivatalaira kötelezők, a többiek azonban egyetemes egyházjogi érvényűek, csakhogy közülük egyes országokban (pl. Német- s Franciaországban) ellenkező szokás avagy konkordátum folytán több irodai szabálynak nincsen jogi érvénye.[202]

26. §. A congregatiók és a Rota döntéseinek gyűjteményei. A magyarországi partikuláris jog forrásait tartalmazó gyűjtemények.

A római *congregatiók* és a *Rota Romana* határozatai, válaszai és utasításai (decreta, responsa et instructiones) az egyetemes és a partikuláris egyházi jognak a 16. század óta igen nevezetes forrásai. Ezek részint pápai megerősítéssel törvényekké lettek, ré-

[202] *Ottenthal*, Die papstl. Kanzleiregeln v. Joh. XXII. bis Nikol. V. 1888. *Tangl*, Die päpstl. Kanzleiordnung v. 1200 bis 1500. 1894. *Wahrmund*, Die Consuetudines Curiae Romanae. Arch. f. kath. Kirchenr. LXXIX. (1899) 3. s köv. l, L, *Jackowski*, Die päpstl. Kanzleireg. und ihre Bedeut. für Deutschl. Arch. f. kath. Kirchenr. XC. (1910) 3 s köv. l. Kommentárt írt az irodai szabályokhoz *Riganti*, Comment. in Regul., Constit. et Ordinationes Cancell. Apost. 1744-1748. — *E. Göller*, Die Kommentatoren der päpstl. Kanzleiregeln v. Ende des 15. b. z. Beginn des 17. Jahrhund. (Arch. f. kath. Kirchenr. LXXXV. (1905) 441. s köv. l.

szint szokásjogi szabályokat tartalmazók gyanánt fogadtattak el. Az új egyházi törvénykönyvben foglalt jogszabályok magyarázatára nézve fontos jogtörténeti forrásokul tekintendők.

A tridenti zsinat után a *Congregatio Concilii Tridentini Interpretum* által kibocsátott resolutiók- és decretumok-nak volt igen nagy tekintélye s jelentősége. Ezért belőlük mihamar gyüjtemények készültek. Azonban az első ily gyüjtemények, mivel a tridenti zsinat határozatainak magyarázatai gyanánt (amelyeket pedig az e határozatokat kihirdető pápa eltiltott) jelentek meg, a tiltott könyvek jegyzékébe kerültek. Így a *Gallemarts*-féle és a *Barbosa*tól származó collectiók. Azonban a Congr. Concilii titkársága a tárgyalásokról szóló és a határozatok kivonatát tartalmazó hivatalos kiadványokat bocsát közre az 1718. évtől kezdődőleg ily címmel: *Thesaurus resolutionum S. Congr. Concilii.* Ebből betűrendes kivonatokat szerkesztettek *Zamboni, Pallotini* és *Mühlbacher* (ez utóbbié még befejezetlen; címe: Thesaurus resolutionum Congr. Concilii, ordine alphabetico concinnatus, 1872 s köv. é.). *Richter* és *Schulte* a már említett Canones et decreta Conc. Trid. (1853) c. gyüjteményükbe a Congr. Concilii-nak több, általuk kiválogatott resolutióját vették fel. Végül ugyancsak ily kiválogatott döntéseket tartalmaz *Lingen* és *Reuss* gyüjteménye ily címmel: Causae selectae in S. Congr. Card. Conc. Trid. interpret. propositae ab a. 1823 usque ad a. 1869. (1871).

Hivatalos (részben authenticus) gyüjtemények készültek továbbá a *Congr. de Propagande Fide* (*De Martinis,* Ius Pontif. de Prop. fide Leonis XIII. iussu recogn. 1888.), a *Congregatio Rituum* (Decr. auth. Congr. Sacr. Rituum, 1898.) és a *Congr. Indulgentiarum* (Decr. auth. S. Congr. Indulgent. ed. iussu et auct. Leonis XIII., 1883) decretumaiból.

A magángyüjtemények közül leginkább használatban vannak: a Collectanea S. C. de Prop. Fide (az 1622—1906-ig hozott döntéseket tartalmazza s maga a Congr. de P. F. bocsátotta közre (második kiad.) 1907.), *Bizarri*, Collectanea in usum Secretariae S. C. Episc. et Regul. (2. kiad.) 1885. *Beringer*, Die Ablasse, ihr Wesen und ihr Gebrauch (15. kiad.) 1885.

Igen nagy jelentőségűek az egyházi jogfejlődés szempontjából a Rota Romana döntvényei, amelyekből a 14. század vége óta számos magángyüjtemény készült. Ezek közül a legjobb a P. Farnaciustól szerkesztett (legújabb kiad. 1716. Velencében), amely az 1683-ig hozott döntvényeket tartalmazza. A Rotának X. Pius által történt újjászervezése (1909) óta hozott döntvényeit maga ez a törvényszék ily címen bocsátja közre: S. Romanae Rotae decisiones seu sententiae. E mellett számos döntvény az Acta Apostolicae Sedis-ben is közzététetik.[203]

A magyar partikuláris egyházi jog forrásgyüjteményei:

a) a nemzeti, tartományi és megyei zsinatok végzéseit tartalmazó kollekciók, u. m. *Péterffy*, Concilia ecclesiae Rom. cath. in regno Hung. celebrata, 2. köt. 1741. *Szvorényi*, Synopsis decretorum syn. pro eccles. Hung. cath. edit. 1807. A magyarországi újabb zsinatok határozmányai a *Collectio Lacensis* (1870 s köv. é.) -féle zsinati végzésgyüjteményben is találhatók. E mellett egyes tartományi és megyei zsinatok végzéseit nyomtatásban tartalmazó munkálatok is adattak ki. Így publikáltattak az 1611. évi nagyszombati, 1858. évi esztergomi, 1863. évi kalocsai tartományi zsinatok, az 1860. évi esztergomi. 1863. évi pécsi,

---

[203] *A. Wynen*, Die bisher. Entscheidungen d. S. R. Rota (Arch. f. kath. Kirchenr. XCI. (1911) 230. s köv. l.

1913. évi erdélyi, 1921. évi váci s 1923. évi veszprémi megyei zsinatok határozmányai.

b) A pápáknak a magyarországi katholikusok számára kiadott rendeleteiből szerkesztett gyüjtemények: *Theiner*, Vetera monumenta historiam Hungariae sacram illustrantia, edita ex tabulariis Vaticanis. I—II. köt. és Monumenta Vaticana Hungariae (Vatikáni okirattár) 1897 s köv. é. Továbbá sok magyarországi zsinati végzés van közzétéve a *Mansi*-féle már említett gyüjteményben (Sacr. conc. nova et ampl. coll. 1759—1798).

c) Az egyházi ügyekre vonatkozó állami törvényeket, királyi és miniszteri rendeleteket magukban foglaló gyüjtemények közül felemlíthetjük a következőket: *Kovachich*, Codex iuris decret. eccl. Hung. 1815. (I—II. köt.). *Duchnovics*, Corpus iur. in Comp. exhibens leges regn. Hungariae, pers. et res eccles. respicientes, 1847. *Battyány*, Leges eccles. regni Hung. et prov. adiac., 1875—1787. — Collectio benign. resolut Caesar. regiarum, 1785. — Extractus ben. norm. resol in publ. eccles. Tyrnaviae, 1833. *Fejér*, Iurium ac lib. rel. et eccl. cath. in regn. Hung. codicillus, 1847. *Geisz* A., Egyházi közigazgatás, 1910.

IV. A jelenleg érvényes jog (Ius novissimum).

26. §. A Codex iuris canonici.

I. *A kodifikáció előzményei.* Az utolsó hivatalos joggyüjtemény (Klementinák) közrebocsátása óta az egyházi jog anyagát a pápai rendeletek s a tridenti zsinat határozmányai hatalmasan megnövelték. A jogszabályok nagy tömege miatt és mivel azok különböző hivatalos és magángyüjteményekben s egyéb munkálatokban szétszórva foglaltattak, az egyházi jog teljes ismeretét magukból a jogforrásokból megszerezni

majdnem lehetetlen volt, miután ez igen nagy munkát kívánt és a különböző forrásgyüjtemények s tudományos dolgozatok beszerzését igényelte. A joganyag nagy tömege és rendezetlensége az egyházi jog tanítása szempontjából is sok hátránnyal járt, mivel a tömérdek jogszabály közt az eligazodás nem volt könnyű s nem egyszer bajos volt megállapítani, hogy a számos gyüjtemény tartalmában mi az érvényben levő joganyag. A joggyüjtemények nem egyforma s jobbára nem szabatos rendet követtek. Némelyek merőben chronologikus, mások rendszeres munkálatok gyanánt voltak szerkesztve s megannyian egyetemes és partikuláris érvényű, a mellett elavult, már a joggyakorlatban nem használható jogszabályokat is tartalmaztak s bennük számos ellenmondással is foglaltatott és nem könnyű feladat volt ezeknek kiegyenlítése, illetve annak megállapítása, hogy újabb törvények vagy ellenkező szokás (desuetudo, usus contrarius) a régibb szabályokat mennyiben törölték el avagy módosították. Voltak szabályozást igénylő kérdések, amelyekre nézve a kánoni joganyagban semmiféle rendelkezés nem volt található úgy, hogy azokban a döntés csakis a római jog, a szokás illetve a jogtudósok véleménye alapján történhetett. Továbbá még a hivatalos gyüjteményekben (pl. a IX. Gergelyfélében is) is sok törvény konkrét jogi ügyek elintézése keretében, illetve egyes esetekre szóló döntés vagy rendelkezés gyanánt jelentkezik s belőlük kellett — sokszor nem csekély fáradsággal — a dispositiv részt vagyis az általános szabályt (lex generalis) kivonni, a tényállástól és az indokolástól elkülöníteni. Természetes, hogy mindezek a körülmények a judikatura ingatagságát eredményezték s a kánonjog tanítását is megnehezítették.[204]

[204] *Maroto*, Institutiones I. n. 153.

Éppen azért már a *tridenti zsinaton* megnyilvánult az óhaj, hogy a tételes kánonjogi szabályok törvényhozói tekintéllyel rendszeresen egybefoglaltassanak.[205] A zsinat azonban e kérdésben semmi határozatot nem hozott. Majd XIII. Gergely pápa rendelt ki egy kardinális-bizottságot új hivatalos gyűjtemény készítésére, mely a Gergely-féle collectio s a Liber Sextus kiegészítéseül szolgáljon. Azonban ezen *Liber septimus decretalium Clementis VIII.* néven ismeretes munkálat, mint láttuk (22. §.), nem nyert pápai jóváhagyást és így törvénykönyvi erőre s tekintélyre nem emelkedett.[206] Továbbá XIV. Benedek, mint már említettük, az 1757-ig kiadott constitutióiból egy chronologikus gyüjtemény szerkesztését rendelte ugyan el, s az elkészült műnek első kötetét a bolognai egyetemhez oly meghagyással küldte meg, hogy az hivatalos joggyüjtemény gyanánt használtassék; de a többi köteteknek az egyetemekhez való elküldése elmaradván, az egész mű hivatalos gyüjteménnyé nem lett.

Az egyházi jog anyagának kimerítő kodifikálása iránt hivatalos úton további kísérletek egészen X. Piusig nem történtek. Az 1869/70. évi vatikáni zsinaton a nápolyi püspök,[207] továbbá a francia, német,

---

[205] A pápai törvényhozástól eredő jog egybefoglalása iránti kívánságnak a tridenti zsinat XXIII. ülése előtt folytatott tanácskozások alkalmával a sensi érsek adott kifejezést. *Theiner*, Acta genuina Concilii Tridentini, II. köt. 654. l.

[206] *Laemmer*, Zur Codifikation des canonischen Rechts, 1899. 8. s. k. l. *Böckendorff*, Ein missglückter Kodifikationsversuch vor dreihundert Jahren, Strassburger Diözesanblatt. 25. Jahrg. (1906) 5. s köv. l.

[207] A nápolyi püspöknek e tárgyban 1869. dec. 12-én kelt emlékiratát l. Coll. Lac. VII. 768—832. *Laemmer*, id. m. 97. s k. l. *Granderath-Kirch* i. m. I. 435, s köv. l.; a franciákét: Coll, Lac. VII. 833—853. *Laemmer*, i. m. 100. s köv. l. *Granderath-*

belga, kanadai és középolaszországi püspökök tettek önálló indítványokat egy új, kimerítő egyházjogi kódex létrehozása iránt, ebbeli kívánalmuk indokolásául utalván egyrészt a jogforrások áttekintésének, az azokban való tájékozódásnak a nehézségeire, a jelenleg érvényes joganyag tekintetében fennforgó kételyekre s a jogalkalmazás mindebből eredő bizonytalanságára; másrészt arra, hogy az egyház fegyelmének a kor változott viszonyaihoz képest leendő átalakítása immár valóban elodázhatatlanul szükséges. Azonban míg az olaszországi püspökök megelégedtek volna a Corpus iuris canonici revisiójával, addig a többiek indítványaikban a tételes egyházi jog összes anyagát magában foglaló új, egységes törvénykönyv megalkotását kívánták, melynek külalakjára nézve a francia püspökök a kodexbe felveendő anyagnak a modern polgári törvénykönyvek mintájára rövid cikkekre (articuli) való felosztását, ellenben a nápolyiak a régi egyházi joggyüjteményeknél követett anyagbeosztásnak megtartását, t. i. a pápai törvényhozás útján keletkezett jognak decretalisok szerint s ezek szövegének közlésével való összeállítását javasolták. A törvénykönyv szerkesztésénél követendő eljárásra nézve pedig a kodifikációt óhajtó zsinati atyáknak általában az volt a felfogásuk, hogy a munkálat kidolgozására a pápa a zsinat befejeztével egy, szakemberekből álló bizottságot szervezzen s az ez által elkészített tervezetet egyetemes törvényhozói tekintélyénél fogva erősítse meg és hirdesse ki. A francia püspökök ezzel szemben azt kívánták, hogy a zsinat határozza meg a kódex szerkesztésénél szem előtt tar-

---

Kirch, i. m. I. l.; a németekét: Coll. Lac. 873. *Laemmer*, i. m. 103. l. *Granderath-Kirch* i. m. I. 443, s köv. l.; a kanadaiakét: Coll. Lac. VII. col. 879. *Laemmer* i. m. 104. s köv. l. *Granderath-Kirch*, i. m. I. 447. l.; a középolaszországiakét: Coll. Lac. VII. c. 881. *Laemmer* i. m. 105. l. *Granderath-Kirch* i. m. I. 446. l.

tandó irányelveket és a bizottság által kidolgozandó törvénykönyvet a vatikáni vagy az ez után tartandó közzsinat vizsgálja át s hagyja jóvá. Majd 1870 február 19-én 33 zsinati atya a püspökök javaslatai ügyében tanácskozó bizottság (congregatio, commissio) elé egy, a kánonjog átdolgozására vonatkozó indítványt (postulatum de nova redactione iuris canonici) terjesztett.[208]

A *vatikáni zsinat* számos generalis congregatióban tárgyalta is a tételes egyházi jog egybeállításának és reformálásának kérdését, de a megtartott nyilvános ülések (sessiones publicae) csakis a dogmára vonatkozó határozatokat hoztak és a zsinat, mielőtt az egyházi fegyelem reformjára, így az egyházi jog kodifikálása iránti javaslatokra sor került volna, az egyházállam elfoglalása miatt elnapoltatott. Azonban a generalis congregatiókban eziránt folytatott tárgyalások anyaga az egyházi jog egybegyüjtése s átdolgozásánál igen értékes előmunkálat gyanánt szolgált és e tanácskozások eredménye a jelenlegi kódex igen sok rendelkezésében kifejezésre jut.[209] S e mellett a püspökök által tett azok a javaslatok és indítványok is, melyek a zsinaton tanácskozás alá egyáltalán nem vétettek, több tekintetben támpontot nyujtottak az új kódex szerkesztésénél; úgy, hogy bátran elmondhatjuk, miszerint a vatikáni zsinattal indul meg az a produktív, nagyarányú törvényhozói tevékenység, mely a közönséges egyházi jog egész anyagát összefoglaló új kódexnek, ezen korszakos jelentőségű legislatorius

---

[208] *Laemmer*, id. m. 106. s köv. l. *A. Knecht*, Das neue kirchliche Gesetzbuch-Codex iuris canonici — Seine-Geschichte u. Eigenart. Schriften der wissensch. Gesellschaft in Strassburg. 35. Heft. 1918./17. s köv. l.

[209] Részletesen kimutatja ezt *Stutz*, Der Geist des Codex iuris canonici. Kirchenrechtliche Abhandl. 92. und 93. Heft. 133—156. l.

alkotásnak a létrejöttével nyerte betetőzését. Aminthogy maga X. Pius, akinek idejében a codificationalis tevékenység a legerőteljesebben megindul, határozottan kijelentette, hogy a munkába vett egyházi törvénykönyv a vatikáni zsinaton tett indítványokat és kifejezett kívánalmakat lesz hivatva megvalósítani.[210]

És éppen mert a kodifikációra a vatikáni zsinat adta meg a döntő lökést s benne az e zsinaton hangoztatott szempontok és javasolt alapelvek jutnak érvényre és mert ekkép az egész egyházi törvénykönyv a vatikáni zsinat szellemében létrejött codificatorius alkotás gyanánt jelentkezik: a benne összefoglalt joganyagot némelyek *vatikáni egyházjognak minősítik;*[211] míg mások azon okból, mivel az új törvénykönv a maga sajátos jellegét X. Pius nagyarányú törvényhozói munkássága és az általa a codificatióra vonatkozólag tett intézkedések folytán nyerte, az így codifikált jogot *Pius-féle egyházi jog (Ius Pianum)* gyanánt[212] jelölik meg.

És a mostani codificató bevezetése gyanánt tekinthetjük nemcsak a vatikáni zsinat előkészítése alkalmával tett javaslatokat és az érvényben levő egyházi joganyagnak rendszeres egybefoglalása iránt a zsinaton folytatott tanácskozásokat, de a XV. Benedek pápa elődei, IX. Pius és XIII. Leó által az egyházi jog

---

[210] T. i. 1904 április. 19-én kelt *Arduum sane munus* kezdetű *Motuproprijójával* és XV. Benedek is 1916 december 4-én kelt *allokuciójával, Stutz,* id. értek. 133—156. l.

[211] Így *Stutz,* Kirchenrecht (Holzendorf-Kohler, Enzykl. d. Rechtswissensch. 2. Aufl. 5. Bd. 358—368. l.) és Der Geist d. Cod. iur. can. 156. l. *W. v. Hörmann zu Hörbach,* Zur Würdigung des Vatikanischen Kirchenrechts Innsbruck, 1917. 51. s. köv. l.

[212] *Grosam,* Pius X. als Reformator der kirchlichen Gesetzgebung. Linzer Theol.-prakt. Quartalschr. 67. köt. 766. l, *Hilling,* Arch. f. kath. K.-R. 94. köt. 332. l.

terén létesített részleges reformokat is. Éppen azért a kódex előzményeinek ismertetésénél ezekről is meg kell emlékeznünk.

IX. Pius pápa még a vatikáni zsinat előtt munkába vette a szerzetesrendekre vonatkozó jog átalakítását s azt a zsinat után is folytatván, idevonatkozóan számos mélyreható reformintézkedést létesített.[213] Rendkívül nagy jelentőségű a censurák tárgyában 1869 október 12-én kiadott *Apostolicae Sedis moderationi* kezdetű bullája, mellyel, a német s francia püspökök javaslatához képest, az egyházi censurákat újra s kimerítően szabályozta.[214] E fontos constitutiót méltán tekinthetjük az egyházi büntetőjog részleges codificatiója gyanánt.

XIII. Leó több ízben hangsúlyozta, hogy az egyházi fegyelemnek a korviszonyokhoz mérten leendő reformja mennyire kívánatos;[215] de — bár államtitkárával, Rampolla bíbornokkal együtt tervbe vette az egyházi jog kodifikálását, — e szándékát egyrészt

---

[213] Így elrendelte, hogy a férfiszerzetesrendeknél az egyszerű fogadalomnak kell az ünnepélyest megelőznie és hogy a hallgatólagos fogadalmak érvénytelenek legyenek. „Neminem latet" (1857. márc. 19.), „Ad universalis" (1862. febr. 7.) constit. és a Congr. super statu regularium 1858 jún. 12-én kelt „Sanctissimus" decretuma. *Vermeersch*, De religiosis institutis et personis (II. kiad. 1904.) 332. s köv. l.

[214] Így különösen elrendelte, hogy az összes censurae latae sententiae közül csakis a constitutiókban foglaltak maradjanak fenn, míg az abba fel nem vettek végkép töröltessenek, kivéve a tridenti zsinat határozataiban megállapítottakat; de ezek közül is csak az e zsinat által közvetlenül kiszabottak s egyenként, különlegesen megjelöltek hagyatnak meg, nem pedig egyúttal azok, melyek általa indirecte, per generalia verba említtetnek. Az „Apostolicae Sedis moderationi" bulla közzététetett: Acta S. Sed. V. 287. l.

[215] Ily nyilatkozatot tartalmaz különösen az amerikai latin egyház kiváltságai tárgyában 1897 április 18-án kelt „Trans-Oceanum" kezdetű brévéje. Acta S. S. XXIX. 659. l.

egyházpolitikai s diplomáciai elfoglaltsága miatt, másrészt a bíbornokoknak s a curia egyéb befolyásos tényezőinek ellenzése folytán nem valósíthatta meg s különben is, inkább filozófiai elmélyedésre hajló lelkületénél fogva, az egyházi jogrendszer átalakításának szükségét oly közvetlenül nem érezte át, mint X. Pius, ki a pápai trónra lépte előtt már a lelkészet s az egyházi igazgatás terén gazdag gyakorlati tapasztalatokat szerzett. Ezért lényegileg csak a közigazgatási s törvényszéki gyakorlat javítására irányuló — bár tagadhatatlanul igen üdvös — reformintézkedéseket létesített.

Ilyeneket tartalmaznak: A könyvcensura tárgyában kibocsátott s 1897 január 25-én kelt *Officiorum ac munerum* kezdetű constitutiója,[216] az 1900 december 8-án kelt *Conditae a Christo* kezdetű constitutiója, mely az egyszerű fogadalomra kötelezett vallási egyesületeknek a vezetésére és felügyeletére vonatkozó szabályokat foglalja magában;[217] nevezetes továbbá a Congregatio super negotiis episcoporum et regularium által a fegyelmi s büntető ügyekben való sommás eljárásra vonatkozóan 1880 június 11-én kiadott utasítás (Instructio),[218] valamint a missiói tevékenység szervezésére vonatkozóan a Propaganda által 1893 március 19-én kiadott „Cum postremis" kezdetű decretum.[219] Tehát elmondhatjuk, hogy XIII. Leó nagy jelentőségű részleges reformjaival szintén igen hathatósan előkészítette az egyházi jog kodifikálásának nagy művét.

A vatikáni zsinaton az egyházi jog kodifikálása iránt tett indítványok, valamint a most említett rész-

[216] Acta A. S. S. XXIX. 388. l. Arch. f. k. Kirchenr, 77. k. (1897.) 352. l.
[217] Acta A. S. S. XXXIIII. 431. l.
[218] Acta A. S. S. XIII. 324. l.
[219] Acta A. S. S. XXV. 513. l.

leges jogreformok a kodifikáció kérdése iránt az érdeklődést fokozottabb mérvben felkelték s ébrentarták. Ezt bizonyítja az is, hogy nemsokára a vatikáni zsinat elnapolása után több jeles kanonista magánbuzgalomból kísérlé meg az egyházi törvénykönyv tervezetének a megszerkesztését.[220]

II. *A Codex iuris canonici létrejötte.* Az egyházjogi kódex megalkotását, ezt a nagy, nehéz feladatot (arduum sane munus) mindjárt az apostoli székbe jutása után *X. Pius pápa* veszi — és pedig a legnagyobb eréllyel és buzgalommal — munkába. A lelkészet és az egyházigazgatás terén előzőleg már negyvenöt éven át szakadatlanul működvén, az ez úton szerzett gyakorlati tapasztalatok az egyházi jog rendszeres összefoglalásának és átdolgozásának szükségéről őt mindenkép meggyőzték. E mellett a kánonjognak nemcsak gyakorlati, hanem doktrinális értékét, jogtörténeti fontosságát is mélyen átérezte, annak az egyetemes jogi kultura, valamint a modern kor nagy jogi és szociális problémái szempontjából való jelentőségét egész valójában értékelte.

Kitűnik ez egyebek között a velencei egyházmegye papságához szóló s 1902 október 19-én kelt leveléből és a Velencében akkor felállított canonjog fakultáshoz intézett[221] s 1905 november 15-én kelt

---

[220] E magánkodifikációk sorát *Gaspare de Luise*-nak nyolc könyvből álló műve *Codex canonum* címmel nyitja meg. Ilyen műveket szerkesztettek továbbá *Colomiati Manó*, *Pillet Albert* lillei egyházjogtanár, *Pezzani Maria Henrik*, a Rota ülnöke és *F. Deshayes* francia egyházjogász. Parciális, részint a házassági és a büntetőjogra, részint az egyházi magánjogra vonatkozó kodifikatorius dolgozatokat készítettek *Peries G.*, *Hollweck József* és *Fortunato Russo; Laemmer*, id. m. 61. s köv. l., 160. s köv. l, *Knecht*, id. m. 30—32. l.

[221] *A. Hoch*, Papst Pius X., 1907., 116. l. *Hilling*, Die Reformen des Papstes Pius X. auf dem Gebiete der kirchenrechtlichen Gesetzgebung I. 7. l.

Motupropriójából.[222] Mindegyikben hangsúlyozza, hogy az egyháznak és a papságnak a jogi míveltségre mily nagy szüksége van. Korunk figyelme — úgymond — a jogi és szociális problémákra irányul s ezért az egyháznak is kötelessége a jogtudománnyal behatóbban foglalkozni. Amint a dogmatikára és erkölcstanra a papságnak lelki céljai megvalósítása érdekéből szüksége van, úgy nem kevésbbé reá van utalva a kánonjogi szabályok ismeretére, melyek az egyházi hatalom üdvösen való kezelése, az egyház helyes kormányzása végett állapíttattak meg.

Elérkezettnek vélvén az időt a nagy mű megkezdésére, 1904 március hó elején a Rómában lakó bíbornokokat ez ügyben többször véleménynyilvánításra hívta fel. Miután a bíbornokok a kodifikáció megindítását helyeselték, a pápa ugyanazon év március hó 19-én *„Arduum sane munus"* kezdetű constitutiójával[223] elrendeli, hogy a jelzett napig kibocsátott összes egyházi törvények világos rendszerbe foglalva gyüjtessenek össze, az eltöröltek vagy szokás útján érvényen kívül helyezettek hagyassanak ki, a többiek a mai kor szükségleteinek megfelelően módosíttassanak. S egyúttal a kodifikatórius munkálatok vezetését s irányítását egy, a pápa által kinevezendő bíbornokokból álló bizottságnak tette feladatává, amelyet munkájában megfelelő számú szakemberek mint consultorok támogassanak, kiket a bíbornokok a pápa hozzájárulásával a kiváló kánonisták és theológusok közül válasszanak ki. Meghagyja továbbá a constitutió, hogy az összes püspökök is vonassanak be a munkálatokba.

A pápa e rendeletének végrehajtásakép a kodifikacionális munkálatok vezetésére s irányítására egy

[222] Acta S. S. XXXIV. 409. l.
[223] Acta S. S. XXXVI. 459. s köv. l.

tizenhat tagú *bíbornokbizottságot* nevezett ki, mely a pápa hozzájárulásával 1904 március 25-én tizenhét s nemsokára még huszonöt, tehát összesen negyvenkét *consultort* vett maga mellé, megannyit a Rómában székelő kiváló theológusok és egyházjogászok sorából.

E mellett felhívás ment az összes érsekekhez, hogy suffraganeusaik, valamint a tartományukban székelő összes exemt vagy egyéb püspökök meghallgatásával négy hónapon belül nyilatkozzanak, hogy véleményük szerint mi és mennyiben igényel az érvényben levő egyházjogon változtatást és javítást. Továbbá az összes püspökök felhatalmazást nyertek, hogy saját költségükön egy vagy több kanonistát avagy theológust küldhessenek Rómába a consultorok közé; vagy a bíbornok-bizottság által már kinevezett consultorok közül választhassanak ki valakit óhajaik képviseletére; vagy pedig az otthoni szakférfiak közül jelölhessenek meg valakit bizalmi emberükül, aki a consultorokkal írásbeli összeköttetésben álljon, őket ez úton támogassa és a megbízó püspök nézetének s óhajainak szószólója legyen. Az egyes püspökök részéről megbizott ilyen szakemberek *(collaboratores)* a munkálatokban nagy számmal vettek részt.

A bíbornokokból alakított kodifikatórius bizottság titkára s a consultorok testületének elnöke *Pietro Gasparri* caesareai érsek, a rendkívüli egyházi ügyek Congregatiójának titkára (1907 óta bíbornok) lett. Az utóbbi kebelében pedig két albizottság (commissio, coetus) szerveztetett, mely a tárgyalandó anyagot egybeállítsa és a szerkesztés munkáját végezze, még pedig akképen, hogy mihelyt valamelyik bizottság a törvénykönyv tervezetének valamely részével elkészült, azt közölje az összes consultorokkal és ezek mindenike netáni észrevételeiről az illető albizottságot írásban tudósítsa.

Majd a bizottság titkára, *Pietro Gasparri*, 1904.

április 6-án a katholikus egyetemek rektorait hivatalosan értesíti, hogy a codificatio célja az összes kánonjognak a modern törvénykönyvekhez hasonlóan kánonokba és cikkelyekbe való összefoglalása és mindazoknak a jogforrásoknak egybegyüjtése, amelyek a hivatalos collectiók létrejötte óta keletkeztek s a melyekből a tervbe vett kánonok és cikkelyek tartalmukat meríteni fogják. A tervezett kódexet a Szentháromságról, a katholikus vallásról, a constitutiókról, a szokásjogról és a rescriptumokról szóló általános rész fogja bevezetni s a tulajdonképeni kánonjogi anyag 1. a személyekről, 2. a sacramentumokról, 3. a szent dolgokról és helyekről, 4. az egyházi vétségekről s büntetésekről és 5. a törvényszékekről szóló öt könyvbe lesz foglalva. Azonban ez a programm, ha a munka folyamán szükségesnek látszik, még változást szenvedhet. Felszólítja tehát az *egyetemeket*, hogy e nagy és nehéz munkában vegyenek részt és jelöljék meg, hogy a törvénykönyv mely részeinek a szerkesztésénél kívánnak kiküldött kanonistájuk által közreműködni, akivel aztán a munkánál irányadó szabályokat külön utasítás fogja közölni.[224]

---

[224] Egy, a pápa április 11-éről kelt hozzájárulásával kibocsátott külön törvény (lex quaedam propria) meghatározza azokat a szabályokat, melyeket a különös bizottságok szem előtt tartani kötelesek s egyúttal az egyházi intézeteknek és szerzetesrendeknek meghagyja, hogy a bizottságok tagjainak a szükséges könyveket készséggel bocsássák rendelkezésükre s egyúttal a consultorokat, — hogy magukat annál nagyobb odaadással szentelhessék a codificatio nagy munkájának — a kóruson való szolgálattól felmentette. Meghagyja továbbá a törvény, hogy a codificálandó egyházi jog anyaga a tridenti zsinat határozataiból, a corpus iuris canonici anyagából, a pápai rendeletekből és a római kongregációk s pápai törvényszékek döntéseiből (decreta) merittessék és a kánonok szerkesztésénél a felhasznált jogforrásoknak csakis dispositiv része vétessék figyelembe és a szerkesztendő szabályok értelme az alapul vett forráshely megjelölésével s annak szavaival rövi-

A törvénykönyv szerkesztésén a bizottságok aztán csendben, de annál serényebben munkálkodtak s X. Pius pápának az elődei, IX. Pius és XIII. Leó törvényhozási alkotásaihoz járuló nevezetes reformjai,[225] ú. m. a pápaválasztásra,[226] a római curia szervezetének átalakítására,[227] az eljegyzésre s házasságkötésre,[228] az egyházi törvények kihirdetési módjára,[229] a lelkészek közigazgatási úton való letételére s áthe-

---

den és velősen fejttessék ki. Intézkedik továbbá a törvény a netáni vitás kérdéseknek mikénti megoldásáról s kimondja, hogy az eddigi szabályokon tett minden változtatás vagy újítás világosan fel legyen tüntetve s hogy a munka könnyen érthető, de méltóságteljes latin nyelven szerkesztessék. L. a *Praefatio*-t a Codex iur. can. római hivatalos kiadásában. XXXV. s k. l. Ezen *Gasparri* tollából származó *Előbeszéd* a Codex iur. can. megalkotását s ennek előzményeit részletesen ismerteti. L. még idevonatkozólag: *Scharnagl*, Das neue kirchl. Gesetzbuch 1—24. l. *Maroto*, Instit. I. n. 153—164.

[225] *Nik. Hilling*, Die Reformen des Papstes Pius X. auf dem Gebiete der kirchenrechtlichen Gesetzgebung 3 Bände, Bonn, 1909—1915. és Arch. f. k. KR. XCV—XCVII. *J. Freisen*, Verfassungsgeschichte der kath. Kirche Deutschlands in der Neuzeit. 1916. 44. s köv. *Martischnigg R.* Die wichtigsten Reformen Pius X. 2. Aufl. 1917. V. ö. *Stutz*, Kirchenrecht. 2-ik kiad. 43. §.

[226] Const. *Vacante Sede Apostolica* (1904. dec. 25.) és *Commissum Nobis* (1904. jan. 20.) Acta Pii III. 239. s köv. l. és Cod. Iur. Can. Docum. I—III.

[227] Const. *Sapienti consilio* (1908. jún. 29.) s az ehhez tartozó Ordo servandus in Sacris Congregationibus, Tribunalibus, officiis Romanae Curiae (1908. jun. 29.)). Acta Ap. S. I. (1908.) 7. s k. l. és különlenyomatban is. De Romana Curia. Const. apost. Sctissimi Domini augusti Nostri Pii Papae X P. M. Romae. Typis Vaticanis. MDCCCCVIII. és Arch. f. kath. KR. LXXXVIII. k. 679—716. l. L. *Hilling*, id. m. I. 56—59. l. és Arch. f. k. KR. XCV. k. (1915.) 460—486. l.

[228] A zsinati congregatio által kiadott „*Ne temere*" decretum (1907. aug. 2.) A. S. S. XL. 525, l.

[229] „*Promulgari*" constit. (1908. szept. 29.) A. A. S. I. 5. s köv. l.

lyezésére,[230] a papság törvénykezési kiváltságára,[231] a szerzetes rendekből való kizárásra s elbocsátásra,[232] és más egyházszervezeti s fegyelmi kérdésekre vonatkozó legislatorius intézkedései, melyek valószínűleg mind a kodifikáló bizottságok javaslatai alapján jöttek létre, kétségtelenül egyengették a kodifikáció nehéz munkáját s egyúttal azt is célozták, hogy ezek a nagy horderejű kérdések, mielőtt a törvénykönyvbe felvétetnének, a gyakorlati élet terén kipróbáltassanak; aminthogy közülök egynémelyik mellőztetett is, a törvénykönyvbe foglaltak pedig — a szerzett tapasztalatok alapján — több-kevesebb változtatáson mentek keresztül.[233]

Az egész tervezet 1912—1915-ig három részletben véleménynyilvánítás végett megküldetett a püspökökhöz s rendfőnökökhöz oly meghagyással, hogy a közölt tervezetrészleteket észrevételeiknek írásbelileg való közlésével megszabott idő alatt az apostoli székhez küldjék vissza. De a nyilvánosság elé csak a teljesen elkészült s promulgált törvénykönyv bocsáttatott. A megyéspüspökök s rendfőnökök által tett észrevételeket, illetve tőlük beérkezett véleményeket aztán Gasparri alaposan áttanulmányozván, a bíbornokbizottság elé terjesztette, hogy ez a püspökök óhajtásai alapján a tervezeten a szükségeseknek mutatkozó változtatásokat eszközölje.

X. Pius nem érhette meg a nagy munkálat befejezését, mely azonban serényen folyt tovább s XV. Be-

---

[230] Congr. consist. „*Maxima cura*" decret. (1910. aug. 20.) A. A. S. II. 636. l.

[231] Motuproprio „*Quantavis diligentia*" (1911. okt. 19.) A. A. S. III. 555. l.

[232] S. Congr. de Relig. „*Quum singulare*" decret. (1911. máj. 16.) A. A. S. III. 235—238. l. Arch. f. k. Kirchenr. XCVI. 262—267. l.

[233] *A. Scharnagl*, Das neue kirchliche Gesetzbuch, 14. l.

nedek az 1916. december 4-én tartott titkos consistorium-mal közölte, hogy a nagy alkotás be van fejezve. A teljesen elkészült törvénykönyvet aztán a pápa *1917. május hó 27-én (pünkösd vasárnapján) kelt „Providentissima Mater Ecclesiae"* kezdetű constitutiójával erősítette meg és hirdette ki, melyben utal az egyházi jog nagy jelentőségére, vázolja a kodex létrejöttének történetét és annak *hatályba lépését 1918. május 19-re (pünkösd vasárnapja)* tűzi ki.

A kodex elkészültéről a nagy nyilvánosság csak akkor szerzett tudomást, midőn 1917 június 28-án Péter és Pál apostolok ünnepének előestélyén Gasparri államtitkár az új törvénykönyv egy példányát (díszes kötésben) a pápának ünnepélyes audiencián huszonkét bíbornok, számos püspök és praelátus jelenlétében s üdvözlő beszéd kíséretében átnyújtotta, melyre a pápa a kódex jelentőségét méltató választ adott.

Ez a nagy esemény valóban méltó lett volna arra, hogy a késő nemzedékek számára művészileg megörökíttessék, mint ahogy IX. Gergely törvénygyüjteményének átadása a Stanza della Segnatura-ban Rafael mesteri alkotásával nyert megörökítést. Egyelőre az új kódex ünnepélyes átnyujtása azon emlékérem hátsó lapjára vésett képen lett megörökítve, mely Péter és Pál napján azóta minden évben kiosztatik.

A törvénykönyv hivatalos kiadása a pápai törvénytár, az *Acta Apostolicae Sedis* 1917-iki évfolyamának (Volumen IX.) második részeként jelent meg 527 nagy negyedrétű oldalon, ily címmel: *Codex iuris canonici Pii X. Pontifici Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV. auctoritate promulgatus.* Ez a hivatalos kiadás aztán megküldetett az egyház vezetőinek (püspökök s rendfőnökök) s könyvárúsi forgalomba is bocsáttatott. Az 1917. jun. 28-iki audientián jelen

volt bibornokok, consultorok s praelatusoknak a kodex egy-egy példánya tüstént átadatott.

Így jött létre X. Pius nagy szabású kodifikatórius munkásságának eredményeképen az új egyházjogi kódex, melyet a modern állami törvénykönyvekhez méltóan sorakozó, sőt egyben-másban ezeket felülmuló törvényhozási alkotásnak minősíthetünk. Mint kifejtettük, az egész kodifikációt az a szellem hatja át, amelyet a vatikáni zsinat s főleg IX. Pius pápa törvényhozása követett.

III. *A Codex rendszere (beosztása), tartalma és hiteles magyarázata.* A decretalis-collectiókhoz hasonlóan a törvénykönyv *öt könyvre* oszlik, csakhogy az egyes könyvek tartalma, vagyis a Codex anyagbeosztása inkább a Justinián-féle Institutio-rendszert (Personae, res, actiones) követi és nem a Gregoriana-, illetve a páviai Bernát-féle anyagcsoportosítást. Kivéve az első könyvet, mely közvetlenül címekre (tituli) oszlik, a többiek részekre (partes) s ezek néhol (több címet tartalmazó) szakaszokra (sectiones) oszlanak. Mindegyik könyv több-kevesebb titulusból áll. A titulusok cikkelyekre (articuli) és kánonokra (canones) oszlanak, több articulus jobbára egy-egy fejezetbe (caput) foglaltatván össze. Az egész törvénykönyv kezdettől végig folyó számozással összesen 2414 kánont foglal magában. A kánonok közül ismét a terjedelmesebbek paragraphusokra osztvák és úgy a kánonok, mint a §-ok olykor számozott bekezdésekre (számok, commata) oszlanak. Az idézés a kánon számának megjelölésével történik, pl. can. vagy c. 25.; ha pedig a kánon paragraphusokra vagy számozott bekezdésekre oszlik, úgy a §. és a számjelzés is kiteendő, pl. can. 286. §. 2., can. 447. §. 1. n. 3.; és ha a kánon közvetlenül csak számozott bekezdésre (s nem egyúttal §-ra) oszlik: can. 117. n. 2.

A Codexben annak első könyve előtt az 1917. máj. 27-én kelt *Providentissima Mater Ecclesiae* kezdetű kihirdetési constitutiót és a különböző alkalmakra előírt hitvallások (professio fidei) formuláit (formula Tridentina, — Vaticana) találjuk; míg az antimodernista esküre vonatkozó 1910. évi *Sacrorum Antistitum* kezdetű *Motuproprio* (X. Pius) a törvénykönyvbe nem vétetett fel.

Az *első* könyv *Normae generales* felírattal hat titulusban a Codex érvényét megállapító rendelkezéseket, az egyházi törvényekre vonatkozó általános elveket, a szokásjog, időszámítás, rescriptumok, kiváltságok és dispensatiók tekintetében irányadó szabályokat tartalmazza.

A *második* könyv (c. 87—725.) *De personis* felírattal három részben („*De clericis*", „De religiosis", „De laicis") a klérus általános jogállásáról, az egyházi hivatalokról szól, továbbá a szerzetesi jogot s az egyházi laikus társulatokra vonatkozó szabályokat foglalja magában.

A *harmadik* könyv (c. 726—1551.) *De rebus* felírattal hat részben („De sacramentis", „De locis et temporibus sacris", „De cultu divino", „De magisterio ecclesiastico", „De beneficiis aliisque institutis ecclesiasticis non collegialibus", „De bonis ecclesiae temporalibus") az egyházigazgatási jogot tartalmazza, ú. m. *a)* (I—III. rész) a rendi hatalomra (sacramentumok és sacramentalia, szent helyek s idők és a cultus) vonatkozó, *b)* (IV. rész) a tanítói hatalom kezelése tekintetében irányadó tételeket és *c)* a javadalmak (V. rész) s az egyházi vagyonjog szabályait (VI. rész).

A *negyedik* könyv (c. 1552—2194.) *De processibus* felírattal három részben („De iudiciis", „De causis beatificationis servorum Dei et canonisationis Beatorum", „De modo procedendi in nonnullis expediendis

negotiis vel sanctionibus poenalibus applicandis") tartalmazza a canoni polgári és büntető peres eljárást (a házassági perjoggal együtt), továbbá a boldoggá és szentté avatási eljárásnak és a lelkészek elleni hét különös eljárásnak a szabályait, ú. m. *a) inamovibilis* plebánusok, *b)* amovibilis plebánusok elmozdítására, *c)* a plebánusok áthelyezésére, *d)* a helybenlakási kötelezettségüket megszegő plebánusok elleni eljárásra, *e)* a clerici concubinarii, valamint *f)* hivatali kötelességeiket elhanyagoló plebánusok elleni és *g)* a suspensio ex informata conscientia tekintetében való eljárásnak a szabályait.

Az *ötödik* könyv (can. 2195—2414.) *De delictis et poenis* felírattal az egyházi büntető jogot tartalmazza s három részre oszlik. Az első rész (can. 2195—2213.) a delictumok fogalmát és osztályozását, a beszámításra, az ezt enyhítő és súlyosbító körülményekre, a bűnrészességre és bűnkísérletre vonatkozó szabályokat tárgyazza; a második rész (can. 2214—2313.) az egyházi büntetésekről általában szól, majd az egyes büntetéseket (censurák, vindikativ büntetések, remedia poenalia, vezeklések) tartalmazza s a harmadik rész (2314—2414.) az egyes delictumokat és ezek büntetésére megállapított szabályokat foglalja magában; és pedig a Codex a bűncselekményeket a következő kilenc csoportba osztja: 1. a hitvallás és az egyház egysége elleni (c. 2314—2319.), 2. a vallás elleni (c. 2320—2329.), 3. az egyházi tekintély elleni (c. 2330—2349.), 4. az élet, szabadság, tulajdon, jó hírnév, jó erkölcs elleni, tehát a társadalom külső rendjét megtámadó delictumok (c. 2350—2359.), 5. a pápai s más egyházi okmányok hamisításának delictumai (crimen falsi, c. 2360—2363.), 6. a sacramentumok kiszolgáltatása és vétele ellen (c. 2364—2375.), 7. a klerikusi általános rendi kötelességek ellen (c. 2376—2389.) irányuló, 8. az egyházi méltóságok, hivatalok

s beneficiumok adományozása, elfogadása és letétele körül elkövetett (c. 2390—2403. bűncselekvények, végül 9. az egyházi hatalommal vagy hivatallal való visszaélések (c. 2404—2414.). Minden egyes bűncselekménynél a reá kiszabott büntetések is előadatnak.

Függelékképen — *documenta gyanánt* — a Codex nyolc pápai constitutiót, illetve ezek részleteit tartalmazza, amelyek tehát formai érvényüket továbbra is megtartják s amelyekre a Codex egyes kánonai kifejezetten több helyütt utalnak. A három első documentum X. Piusnak 1904. évi *„Vacante Sede Apostolica"* és *„Commissum nobis"* kezdetű, a pápaválasztás ügyében kiadott és XIII. Leonak 1882. évi *Praedecessores Nostri"*, ugyancsak a pápaválasztásra vonatkozó rendeleteit (documenta I—III., v. ö. can. 160. és 2330.), a negyedik documentum XIV. Benedek 1712. dec. 14-iki *„Cum illud"* kezdetű, a plebánus-concursusra vonatkozó consitutióját (v. ö. c. 459. §. 4.), az ötödik ugyancsak XIV. Benedeknek a sollicitatio ad turpia vétségének feljelentésére vonatkozó kötelességet tárgyazó *„Sacramentum poenitentiae"* (1741. jun. 1.) kezdetű rendeletét s végül a három utolsó documentum III. Pálnak 1537. jun. 1-én kelt *„Altitudo"*, V. Piusnak 1571. aug. 2-án kelt *„Romani pontificis"* és XIII. Gergely 1585. jan. 25-én kelt *„Populis"* kezdetű, a privilegium Paulinum-ra vonatkozó rendeleteit tartalmazza.

A Codex kiegészítésére (hézagainak pótlására) és hiteles magyarázatára XV. Benedek pápa 1917. szept. 17-én kelt *Cum iuris canonici* kezdetű Motuproprio-jával[234] egy külön kardinális bizottságot nevezett ki, mely a fontosabb kérdésekben az illető tárgyra nézve illetékes congregatio véleményét tartozik kikérni.

---

[234] Közzétéve a Cod. iur. can. hivatalos kiadásában XLIII—XLIV. l.

A törvény hézagait az illetékes congregatio decretum szerkesztése útján pótolja, amely jóváhagyás céljából a pápa elé terjesztendő. Ha a decretumot a pápa jóváhagyja, a nevezett bibornokbizottság határoz az iránt, hogy az a Codexbe hol s milyen formában illeszttessék be. Azonban az ily beiktatás által a kánonok eredeti számozását nem szabad megváltoztatni, hanem külön beiktatási számjelzés („bis", „ter") alkalmazandó.

IV. *A Codex jogi ereje és tekintélye; viszonya a hatályba lépte (1918. máj. 19.) előtt érvényben volt joghoz.* A Codex iuris canonici az apostoli szék illetve az egyház törvényhozói tekintélyével lett megalkotva és kihirdetve, tehát *hiteles joggyüjtemény* (collectio authentica), vagyis *törvénykönyv;* miért is a benne foglalt szabályok — bármely forrásból vétettek is — valóságos egyházi törvények. Továbbá *egyetemes érvényű törvénykönyv (codex universalis),* mert az egész egyházra érvényes, egyetemes jogot tartalmazza, végül *egyetlen és kizárólagos törvénygyüjtemény (collectio unica et exclusiva).* Egyetlen, mert az eddigi kútfőkben szétszórtan található összes egyházi törvényeket együttesen tartalmazza s kizárólagos, mert az összes eddigi törvényeket és szokásjogi szabályokat illetve előző joggyüjteményeket érvényüktől megfosztja *(unicus fons iuris canonici).* A Codex kimerítő s még a IX. Gergely-féle decretalis-kollekciónál és a Liber Sextus-nál is exclusivabb hatályú törvénygyüjtemény nemcsak azért, mert hatályba léptével az összes korábbi törvénygyüjtemények (maga a Corpus iuris canonici is) és egyéb jogforrások (nevezetesen a tridenti zsinat fegyelmi határozmányai, IX. Piusnak a censurákra vonatkozóan 1869. okt. 12-én kiadott *Apostolicae sedis moderationi* kezdetű constitutiója stb.) jogi erejüket elvesztették, hanem azért is, mert a Codex nem az előző törvénykönyvek és joggyüjte-

mények kiegészítését célozza; de az összes eddigi egyházi törvények helyébe lép, illetve ezeket — még a Codex-szel egyező rendelkezéseikre nézve is — hatályon kívül helyezi. Az eddigi joggyüjteményeknek a Codex-szel tartalmilag egyező rendelkezései is a *Codexbe történt felvételük* által, illetve a *törvénykönyvet kihirdető pápa tekintélye alapján nyerik kötelező erejüket* és azoknak a gyüjteményeknek, amelyekből ezek a szabályok a Codexbe felvétettek, többé nincsen kútfői ereje, hanem csakis a Codex illető canonjainak értelmezése szempontjából jöhetnek figyelembe. Tehát az eddigi egyházi törvények, még ha az új egyházi törvénykönyv azokat kifejezetten érvényteleneknek nem nyilvánította is, a mai kánonjognak többé nem forrásai. A közönséges egyházi jognak 1918. pünkösd óta a Codex iuris canonici az egyetlen hiteles és hivatalos forrása. Az összes korábbi törvények közül formailag kútfők gyanánt csakis a Codexhez függelékül (documenta) csatolt s már említett nyolc pápai rendelet, illetve ezeknek a függelékbe felvett részei maradtak meg. Azonban materialiter a Codex igen sokat merít a hatályba lépte előtt érvényben volt jogforrásokból; sőt canonai jórészt az eddigi joganyagot tartalmazzák, annak jelenlegi alkalmazásában (disciplina vigens). Tehát a mű conservativ jellegű, bárha az eddigi jogon a törvénykönyv számos, még pedig itt-ott (mint pl. a házassági akadályok tekintetében) lényeges változtatásokat tesz is.

A Codex iuris canonici kötelező ereje csakis a latin egyházra vonatkozik, ellenben a benne foglalt szabályok nem kötelezik a keleti katholikus egyházat, kivéve a dolog természeténél fogva az egész egyházra vonatkozó szabályokat (c. 1.), mint pl. a ius divinum körébe eső szabályt tartalmazó, vagy ilyet hitelesen magyarázó kánonokat.

Az új egyházi törvénykönyv csakis az *egyházi fegyelemre* vonatkozó, vagyis *jogi szabályokat* tartalmaz („eas tantummodo leges complectitur, quae ad disciplinam spectant"),[235] ezért a hiteles liturgikus könyvekben (breviarium, missale, rituale), a pápai constitutiókban vagy a Congr. Rituum decretumaiban foglalt *liturgikus szabályok* eddigi érvénye továbbra is változatlanul megmarad, kivéve ha a Codex azokat kifejezetten megjavítaná (c. 2.).

Kifejezetten hangsúlyozza a Codex, hogy az egyes államokkal kötött konkordatumok érvényben maradnak, még ha a Codex canonaival ellentétes rendelkezéseket tartalmaznának is (c. 3.). Ugyancsak érvényben maradnak a *jól megszerzett jogok és azok a kiváltságok s indultumok*, melyeket az apostoli szék physikai vagy jogi személyeknek adományozott, hacsak a Codex azokat kifejezetten vissza nem vonja (c. 4.).

Azok az *egyetemes* és *partikularis szokások*, melyeket a Codex kifejezetten eltilt, nemcsak eltöröltteknek tekintendők, de tamquam corruptelae iuris eltávolítandók, még ha emberemlékezetet meghaladó idő óta állanak is fenn. Azok a szokások, melyeket a Codex kifejezetten helyben hagy, továbbra is megtartandók. Azokat a szokásokat pedig, melyeket a Codex kifejezetten se el nem tilt, se nem approbál, az ordinariusok érvényben hagyhatják, ha emberemlékezetet meghaladó idő óta követtetnek vagy legalább száz éve fennállanak; míg a kifejezetten el nem tiltott vagy jóvá nem hagyott oly szokások, melyek nem ily régóta vannak érvényben, megszünnek, hacsak a Codex kifejezetten másként nem rendelkezik (c. 5.).

Az eddigi *közönséges irott jognak* a Codex-szel ellenkező összes szabályai érvényüket vesztik, valamint érvénytelenné válnak a Codex ellenkező rendel-

[235] Gasparri, Praefatio a Cod. iur. can.-hoz. XXXV. 1.

kezései folytán a *partikuláris törvények* is, hacsak ezekre nézve a Codex másképpen nem rendelkezik (c. 6. n. 6.). A közönséges jog összes szabályai (leges disciplinares generales) — bárha a Codex-szel nem ellentétesek is — érvényüket vesztik, ha sem kifejezetten, sem implicite a Codex-ben nem említtetnek, vagyis ha a Codex azokat hallgatással mellőzi (c. 6. n. 6.). Miután azonban lex generalis non derogat particulari, a partikularis vagy különös jog (ius speciale) azon szabályai, melyek praeter ius commune keletkeztek, a Codex szerint érvényüket megtartják, hacsak kifejezetten más nem rendeltetik (c. 22.).

Az új egyházi törvénykönyv azon kánonai, melyek teljesen a régi jogból vétettek át, a régi jogi doktrina (helyben hagyott vagy recipiált jogi művek) szerint értelmezendők; míg amelyek a régi jogból csak részben vétettek át, csak annyiban lesznek a régi jog szerint magyarázandók, amennyiben abból meríttettek; amennyiben azonban a régi jogtól eltérnek, úgy jelenlegi szövegük szerint értelmezendők (c. 6. n. 3.). Ha pedig kétséges, hogy valamely canon eltér-e a régi jogtól, úgy az értelmezésnek a régi jog alapján kell történnie (c. 6. n. 4.).

Az eddigi jogban foglalt, de a Codexben hallgatással mellőzött összes büntetőjogi szabályok pusztán az által, hogy a Codexben fel nem említtetnek, eltöröltettek (c. 6. n. 5.). Fegyelmi törvények, amelyek eddig érvényben voltak, de a Codexben sem kifejezetten, sem indirekte nem említtetnek, szintén jogi érvényüket vesztik s ezek közül csakis azok maradnak meg, melyek a liturgikus könyvekben, vagy a természetjogban vagy a positiv isteni jogban foglaltatnak (c. 6. n. 6.).

Tehát semmiképen sem lehet azt mondani, hogy a Codex a mai egyházi jognak abszolute egyetlen s kizárólagos forrása volna. Hiszen kivüle a mai jognak

kútfői gyanánt megmaradnak: a ius divinum naturale és positivum, a liturgikus könyvek, a konkordatumok, a praeter ius commune keletkezett partikularis törvények, a jól megszerzett jogok, a kiváltságok s indultumok, melyek eddig az apostoli szék által engedélyeztettek s vissza nem vonattak, a Codex-szel nem ellenkező szokások s az ellenkezők közül azok, melyek száz éve vagy emberemlékezetet meghaladó idő óta fennállanak s kifejezetten nem reprobáltattak és az ordinariusok által érvényben hagyattak, a Codex-szel nem ellenkező korábbi egyetemes törvények, amelyek a Codexben kifejezetten vagy implicite bennfoglaltatnak, a Codex-szel nem ellenkező partikularis törvények s az ellenkezők is, ha kifejezetten érvényben hagyottaknak nyilváníttattak.

E mellett további egyházjogi kútfők: a Codex hatályba lépte után kibocsátott egyházi egyetemes (pápai rendeletek s közzsinati határozatok) és partikularis törvények (plenaris és tartományi zsinatok végzései, püspöki, káptalani, szerzetesrendi statutumok), a Codexben meghatározott feltételek s kellékekkel bíró új szokások, a jogtudósok véleménye (opinio doctorum), a törvényszéki gyakorlat és a stylus curialis.

MÁSODIK KÖNYV.

Külső egyházi jog. [Az egyház és állam közti s felekezetközi (interconfessionalis) viszony.]

27. §. Az egyház és állam közti viszony története.

Friedberg, Die Grenzen zwischen Staat und Kirche, 1872. *Hergenröther*, Kath. Kirche u. christl. Staat in ihrer gesch. Entwicklung, 1873. *Gefiken*, Staat u. Kirche in ihrem Verh. gesch. entwickelt, 1875. *Maassen*, Neun Kapitel über freie Kirche u. Gewissensfreiheit, 1876. *Hinschius*, Allgem. Darstellung des Verhältnisses von Staat u. Kirche (*Marquardsen*, Handb. des öff. Rechts der Gegenw. I. 1. s köv. l.). *Neumann*, Der römische Staat und die allg. Kirche bis auf Diocl. I. 1890. *Sohm*, Kirchenrecht I. Die geschichtl. Grundlagen, 1892. *Freisen*, Staat u. kath. Kirche in den deutschen Bundestaaten (*Stutz*, Kirchen-Abhandl. 25—29. köt. 1906.) *Wernz*, Ius decretalium, I. (2. kiad.) 21. s köv. l. *Verminghoff*, Gesch. der Kirchenverf. Deutschl. im Mittelalt. I. köt. 1905. *U. a.* Verfassungsgesch. der deutsch. Kirche im Mittelalt. (*Meister*, Grundriss d. Geschichtswiss.) 1907. *Kissling*, Das Verh. zwischen Sacerd. u. Imp. nach d. Anschauungen d. Päpste v. Leo d. Gr. bis Gelasius 1. (440—496). Veröffentl. d. Görresgesellschaft, Rechts- u. sozialwiss. Sektion, 38. Heft. 1921.

I. *Az egyház alapitásától a nyugatrómai birodalom bukásáig (476).* Az egyház a megalapítása utáni első három század folyamán a római birodalomban heves üldözéseknek volt kitéve. A rómaiak ugyanis, bár a különböző vallásokat türelemben részesítették, a kereszténységben az államra nézve veszélyes társulatot láttak. Mert hiszen a keresztény vallás — Krisztus tanítása szerint — arra volt hivatva, hogy elvei az emberiség körében az egyes államok, nem-

zetek és fajok kötelékein túlterjedő közösséget teremtsenek meg. Természetes tehát, hogy a római állam, mely minden vallást az államnak alárendelni s céljai elérésére szolgáló eszközül felhasználni törekedett, a kozmopolitikus jellegű kereszténység terjedését nem jó szemmel nézte. Ehhez járult az a körülmény, hogy a római császárok a maguk részére az istenséget megillető hódolatnyilvánításokat igényeltek s az ily értelemben vett császári kultuszt a keresztények, bár az államnak hű polgárai voltak, visszautasították.

A rómaiak tehát a kereszténységet, amint erősebben terjedni kezdett, tiltott és titkos társulatnak *(collegium illicitum)* tekintették[1] s a keresztény kultusz gyakorlását államellenes cselekvénynek, felségsértésnek (crimen maiestatis) minősítették,[2] ennélfogva az egyházhoz tartozást és a keresztény isteni tiszteleteken való részvételt szigorú büntetésekkel sujtották (lex Iulia maiestatis).[3]

---

[1] Dig. Iust. lib. XLVII. t. 22. Sőt a keresztények mint hostes generis humani tekintettek. Tacitus, Annales, lib. 15. cap. 44. Tertull. Apolog. c. 37.

[2] Dig. lib. XLVIII. tit. 4. és tit. 13.

[3] A kereszténység üldözéséről a római birodalomban, l. különösen: *Maassen*, Über die Gründe des Kampfes zw. d. heidnisch-röm. Staat und d. Christenthum. 1882. *Arnold*, Die Neronische Christenverfolgung 1888. *Belser*, Zur dioklet. Christenverfolg, 1891. *Conrat* (Cohn), Die Christenverfolg. im römischen Reiche. 1897. *Rieker*, Der Urspr. v. Staat u. Kirche (Festschrift für Friedberg, 1908. 55. s köv. l.). L. *Cezard*, Histoire juridique des persécutions contre les chrétiens de Néron à Septime Sévère (64 à 202.), 1911. *Ehrhard*, Das Christent. im röm. Reich bis Konst., seine äussere Lage u. inn. Entwickl. 1911. *Canfield*, The early persecutions of the christians, 1913. *Giobbio*, Chiesa e Stato nei primi secoli del cristianesimo (40—476.). 1914. *Koeniger*, Gesch. d. Kirchenr. 1919. 5, s köv, l, O. *Meyer*, Ursprung u. Anfänge des Christentums III. köt. (1923.) 23. s köv. l.

Némi elismertetéshez a keresztények a római egyesületi és gyülekezési jog alapján jutnak és pedig aképen, hogy megengedtetett nekik, éppúgy, mint bármely pl. a pogány vagy zsidó valláshoz tartozóknak valamely közös cél érdekében társulatokat (collegia fratrum seu tenuiorum) létesíteni, így különösen azon célból, hogy az elhalt híveknek tisztességes eltemettetése biztosíttassék, temetkezési társulatokat alakítani. Az ily társulatok, mint a római egyesületi jog szerint megengedett egyéb collegiumok is, jogi személyeknek ismertettek el, sőt vagyonszerzési képességgel is felruháztattak.[4]

Azonban ha az egyház Nagy Constantin előtt nem is volt elismerve, a keresztények a római birodalomban tényleg türelemben részesültek s az ellenük hozott szigorú törvények sokszor nem hajtattak végre. S mindez lehetővé tette, hogy az egyház szabadon, az állami hatalomtól teljesen függetlenül szervezze és szilárdítsa meg mindazokat az intézményeket, amelyek céljai elérésére szükségeseknek mutatkoztak.

Nagy Constantin császár milánói edictumával (313)[5] a birodalom számára általános vallásszabadságot biztosít, a kereszténységnek az üldözések alatt tőlük elvett egyházi javakat visszaadja, az egyházat

---

[4] *Mommsen*, De collegiis et sodaliciis Romanorum. Kiel, 1843. 77. s k. l. *Rossi*, .Roma sotterranea christiana, 1864. I. 101—11. l. *Scherer*, i. m. I. 29. l.

[5] *Eusebius*, Historia eccl. lib. X. c. 5. Lämmer-féle kiad. (1862.) 811. s köv. l. *Grauert*, Constant. d. Gr. u. das Toleranzedikt von Mailand, 1913. *Bihlmeyer*, Das angebl. Toleranzedikt Konstantins von 312. Theol. Quartalschrift. XCVI. (1914.) 65. s köv. l. *Medved*, Das Edikt v. Mailand u. seine Bedeut. 1913. *Knipfing*, Das angebl. „Mailander Edikt" vom Jahre 313. im Lichte der neuen Forschung. Zeitschr. f. Kgeschichte XL. (1922) 206. s köv. l.

számos kedvezményben részesíti és az állami törvényhozás körében a keresztény szellemet mindinkább érvényre juttatja.[6] Utódjai, az egyetlen Juliánt kivéve,[7] hasonló egyházpolitikát követnek. Constantius császár eltiltja a pogányok isteni tiszteleteit s templomaik lerombolását rendeli el. I. Theodosius pedig már a pogányokat kirekeszti az állami hivatalokból és a pogány hit követését halálbüntetés terhe alatt tilalmazza; sőt 380-ban a kereszténységet államvallássá nyilvánítja.[8] Az egyház s a klerus ekkép a császároktól mind több kiváltsággal ruháztatik fel. Így pl. a földadón kívül minden egyéb állami adó és szolgáltatás alul mentességet (immunitas) nyer,[9] a keresztény egyházközségek minden tekintet-

---

[6] Méltán mondja *Ranke* (Weltgeschichte III. 498. l.) a milánói edictumról, hogy „es ist eines der vornehmsten Ereignisse der gesamten Geschichte". L. erre vonatkozóan még *Maassen*, id. m. 59. s köv. l. *Brieger*, Constant. der Gr. als Religionspolitiker, 1880. (különlenyomat a Zeitschr. f. Kgesch. IV. 163. s köv. l.) *Flasch*, Konst. d. Gr. als erster christl. Kaiser, 1891. *Seuffert*, Konstantins Gesetzte u. d. Christenthum. 1891. *Seeck*, Die Anfänge Konst. d. Gr. (a Deutsche Zeitschr. f. Geschichtsw. (1892) 41. s köv. l. *Burckhardt*, Konst. u. seine Zeit (3. kiad.) 1899. *Funk*, Konst. d. Gr. u. d. Christent. (Theol. Quartalschr.) 78. k. 429. s köv. l. *Hartman*, Konst. d. Gr. als Christ u. als Privatmann in seinen Erlassen u. Briefen, 1902. *Dölger*, Konst. d. Gr. u. seine Zeit, 1913. *U. az*, Const. d. Gr. nach neueren Forschungen (Theol. Rev. XIII. évf. (1914) 353. s köv. l.) *Koch*, Konst. d. Gr. u. d. Christent. 1913. *Schwartz*, Kaiser Konst. u. die christl. Kirche, 1913. *Colman*, Constantine the Great and christianity, 1914. *Geffken*, Der Ausg. des gr.-röm. Heident. 1920., 90. s köv. l.

[7] *Martin*, The emperor Julian, 1919. *A. Rostagni*, Giuliano l'apostata, 1920. *Funk-Bihlmeyer*, Lehrb. d. Kirchengesch. (7. kiad.) 164. s köv. l.

[8] L. 12. Cod. Theod. de paganis, sacrif. et templ. 1. XVI. t. 19. Boyd. The eccles. edikts of the Theodosian Code, 1906.

[9] L. 2. Cod. Theod. l. de fide cath. XVI. 2. *Hatch-Harnack*, Die Gesellschaftverf. der christl. Kirchen im Alterthum. 148. l.

ben ugyanolyan vagyonjogi képességgel bíróknak nyilváníttatnak, mint aminővel a pogány községek bírtak, sőt vagyonszerzési tekintetben még előjogokat is élveztek, pl. lelkészek és szerzetesek örökösök nélküli javai az egyházra szállottak,[10] az egyház javára szóló végakarati intézkedések még akkor is érvényeseknek ismertettek el, ha kifejezetten nem határoztatott meg, hogy a rendelkezés melyik egyházközség számára történt. Az ad pias causas létesített hagyományokból a falcidiai negyedet (quarta Falcidia) nem volt szabad levonni[11] és minden, az egyház javára szóló végakarati intézkedés végrehajtására a végrendelkezőnek a püspöke volt jogosult. Az egyháznak vagyonjogok iránti keresetei (actiones in rem) elévülésére hosszabb idő állapíttatott meg, nemkülönben az egyházi ingatlanok elbirtoklására nézve is.[12] A püspökök igen széles körű törvénykezési jogot nyertek, amennyiben nemcsak az egyház elleni vétségek tartoztak iurisdictiójuk alá, hanem a klerikusok és szerzetesek polgári ügyekben is csupán a püspökök ítélőszéke elé voltak idézhetők.[13] Az általuk elkövetett kriminális cselekvények ugyan a világi bíróságok ítélkezése alá tartoztak, azonban a vizsgálóbírói tisztet még ezekre vonatkozóan is a püspö-

[10] L. 20. Cod. de episcopis I, 3. és L. 26. Cod. de sacrosanctis ecclesiis I., 2. Nov. Iust. 123., c. 13.

[11] L. 49. Cod. de episcopis I., 3. Nov. Iust. 131., c. 12.

[12] L. 23. Cod. I., 2. Nov. Iust. 131., c. 6. de sacrosanctis ecclesiae.

[13] Az egyház törvénykezési jogkörét különösen Nagy Constantin 321. és 331. évi constitutiói terjesztették ki. E rendeletek hitelességét, melyet régebben sokan tagadtak, bebizonyította *G. Haenel* ily című műveivel: De constitutionibus, quas J. Sirmundus Paris, a. MDCXXXI. edidit, 1840. és XVIII. constitutiones, quas J. Sirmundus ex codd. Lugdun. atque Anitiens. Paris. a. 1631. divulgavit, 1844.

kök látták el. Sőt a püspöki bíráskodás még világi egyének polgári pereiben is provokálható volt, amennyiben ha a felek a per bármely stádiumában közös megegyezéssel a püspöki ítélkezésnek akarták magukat alávetni, úgy ily ügyekben is a püspök döntött. Fontos továbbá az egyház asylum-joga, melynek értelmében a bűnvádi perben elmarasztalt egyén, ha templomba vagy ahhoz tartozó helyiségbe menekült, az egyház engedélye nélkül a világi törvényszékek közegei által el nem fogható, illetve az ily bűnöst csak az egyház szolgáltathatja ki, oly feltétellel, hogy a kiszolgáltatott egyén halál- vagy testcsonkító büntetéssel sujtatni nem fog.[14]

Azonban az állam és egyház közt Nagy Constantin óta fennálló békés viszony és a kereszténységnek állami vallássá tétele nem hozta magával az egyház szabad, önálló fejlődését. A császárok ugyanis az államnak a pogány vallási társulatokra vonatkozóan gyakorolt hatalmát a keresztény egyház irányában is igyekeznek érvényre juttatni, amelyben szintén az állam céljainak előmozdítására szolgáló vallási társulatot látnak. Amint a pogány ius sacrum, hasonlóképp az egyházi jog is a ius publicum-ban benne-foglaltatott, annak részét alkotta.[15] A császár mint a pogány vallási társulatokkal szemben, úgy a ke-

[14] L. 4. *Cod. Theod.* de his, qui ad eccles. confug. IX; 45. Cod. Just. I., 12.; c. 2. C. XVII. Qu. 4. Az asylum-jogra nézve l. főleg *A. Bulmerincq*, Das Asylrecht in sein. gesch. Entwickl. u. d. Ausliefer. flüchtl. Verbrecher, 1853. *O. Grashof*, Die Gesetze d. röm. Kaiser üb. d. Asylr. der Kirche. c. értek. az Arch. f. kath. K. R. XXXVII. (1877) köt. *A, Widder*, Kirchl, u, weltl. Asylr. u. d. Auslief. flüchtl. Verbrecher c. dolg.-át u. ott XXVIII. (1898.) köt. *A. Hellwig*, Das Asylr. der Naturvölker, 1903. *Hinschius*, Kirchenr. IV. 380. s köv. l. *Scherer*, Handb. II. 624. s köv. l.

[15] L. 1. §. 2. D. de iustitia et iure I, 1.

reszténység irányában is Pontifex Maximus gyanánt szerepel,[16] akit a ius publicum értelmében vagyis állami teljhatalmánál fogva az egyház, mint állami intézmény felett korlátlan uralom illet meg. Világi szuverénitása alapján a császár egyházi ügyekben is törvényhozó hatalmat gyakorol. És igaz ugyan, hogy a már kifejlődött közzsinatban az egyháznak saját törvényalkotó szerve van, de ez is a császári önkény eszközévé lesz, mert közzsinatokat összehívni a császár jogosult, azokon ő vagy biztosa elnököl és a közzsinati határozmányok jogerőre emelkedéséhez császári jóváhagyás szükséges. De meg a császár a közzsinat mellőzésével szabályozhat bármely egyházi ügyet,[17] tehát — mint azt Constantius a 355.

---

[16] Egészen Gratián idejéig használták ez elnevezést (l. *Görres* értek. a Zeitschr. f. wissenschl. Theol. 1886. évf. 332. l.), jelezve általa, hogy a császár az egyháznak Istentől rendelt legfőbb püspöke. L. *Eusebius*, Vita Const. I. 44. IV. 24. *Friedberg*, Die Grenzen zwischen Staat und Kirche, 16. l.

[17] L. 3. Cod. Th. X. 14, 1., l. 28, Cod, Th, X: VI, 5; Nov: Just. 6, c. 1.: „nos autem maximam habemus sollicitudinem circa vera Dei dogmata et circa sacerdotum honestatem." Nov. 7, c. 1.: „neque enim multum inter se differunt sacerdotium et imperium." Nov. 83, c. 1.: „Secundum sacras et divinas regulas quas etiam nostrae sequi non dedignantur leges." Nov. 131., c. 1.: „sancimus ut legum vicem obtineant sacri ecclesiastici canones, quia sanctis quatuor synodis explorata vel confirmata sunt." Nov. Valent. III. (445) tit. 16, c. un. (a püspököknek a római székhez apellálására s a felebbezett ügyekben hozott ítéletek jogerejére vonatkozólag): „tunc enim demum ecclesiarum pax ubique servabitur, si rectorem suum agnoscat universitas ... erat quidem ipsa sententia (papae) per Gallias etiam sine imperiali sanctione valitura. Quid enim tanti pontificis auctoritate in ecclesia non liceret?... Nec hoc solum, quod est maximi criminis, summovemus, verum ne levis saltem inter ecclesias turba nascatur, vel in aliquo minui religionis disciplina videatur, hac perenni sanctione decernimus, ne quid tam episcopis Gallicanis, quam aliarum provinciarum contra consuetudinem veterem liceat sine viri venerabilis papae urbis aeternae auctoritate ten-

évi milánói zsinaton kinyilatkoztatta — amit a császár akar, az lesz egyházi törvénnyé (canon).[18]

Ekkép már a IV. század vége előtt az állam és egyház közti viszony oly alakulatot nyer, hogy az egész egyházi igazgatást a császár vezeti és irányítja, aki államfői hatalmánál fogva rendeleteknek merően egyházi ügyekben való kibocsátására magát éppoly jogosultnak tekinti, mint világi ügyeknek a szabályozására.[19] Szóval az egyház és intézményei a római birodalomban az állami hatalomtól erős függésbe jutnak s az állami és egyházi uralom főleg a birodalom keleti részében teljesen összeolvad, illetve az egyházi hatalom az állami uralom körébe vonatik. Az állam és egyház közt kifejlődött e viszonyra vonatkozó jogelvek rendszere *bizantinizmusnak* vagy *caesareopapismusnak (bizanci államegyháziság rendszere)* neveztetik. Míg Nyugateurópában az egyház, reá nézve kedvező körülmények (az állami élet partikulárismusa, széttagozódottsága, az egyháznak erősen centralizált szervezése) folytán, az állami hatalomtól függetlenné lesz, sőt egy időre annak fölébe emelkedik.

---

tare. Sed hoc illis omnibusque pro lege sit, quidquid sanxit vel sanxerit apostolicae sedis auctoritas ... per omnia servatis, quae divi parentes nostri Romanae ecclesiae detulerunt." *Hänel*, Novell. constitutiones Imperator. Bonn, 1844. 173. s k. l.

[18] „ὅπως ἐγὼ βούλο μαι τοῦτο κανὼν... νομιξέθω..." — mondá Constantius e zsinaton. — *Loening*, Gesch. d. deutschen Kirchenrechts, I. 68. l.

[19] A *Codex Theodosianus*-ban s Justinian *Codex*-ében és *Novellái*-ban igen sok, tisztán egyházi ügyre vonatkozó rendelkezéssel találkozunk. Így különösen *Cod. Just.* I. tit. 1—13. (pl. tit. 5: De haereticis et Manichaeis et Samaritis, tit. 7: de Apostatis, tit. 10: de paganis et sacrificiis et templis stb.), hasonlókép a novellák közt, így a fentidézetteken kívül *Nov. Just*, 3, c. 2. *Nov. Just.* 3, 123, 129, 137 stb.

II. *A nyugatrómai birodalom bukásától VII. Gergelyig (476—1073). Az egyház jogi helyzete a germán országokban. Karolingi egyházállamiság. A hűbériség befolyása az egyházi intézményekre. Az investitura-harc előzményei.* A nyugatrómai birodalom helyén — annak 476-ban bekövetkezett bukásával — számos germán állam keletkezett. Ezeknek politikai és társadalmi szervezkedésére a kereszténység nem csekély befolyást gyakorolt. Jelentékenyen elősegítette a frank birodalmi szervezet megalkotását s ennek segélyével a germán törzsek politikai egyesítését, annyival is inkább, mert e részben az egyház egységes szervezete is jótékonyan hatott közre. Viszont a germán államok politikai s jogi életének elemei az egyház álkotmányának s jogrendszerének alakulására tetemes mérvű befolyással voltak.

A germán országokban az egyház jogállása kedvező volt annyiban, amennyiben a sok kisebb törzsállammal szemben az egységes szervezetű egyház önállósága s függetlensége könnyebben volt biztosítható. Azonban másfelől a római birodalomban élvezett kiváltságok közül az egyház többet feladni volt kénytelen és a hűbéri elveknek az egyházi intézményekre való alkalmazása a laikus befolyást mozdította elő. Egyébiránt a világi s egyházi hatalom közt a kapcsolat főképen a különböző germán törzseket politikai uralma alatt egyesítő frankoknál jut nagy jelentőséghez és pedig már a Merovingok, de még inkább a Karolingok uralma alatt.

A kereszténység eszméi a nyugateurópai társadalom körében egységes szellemi irányt honosítottak meg, ami jelentékenyen ellensúlyozta a törzsi különállást s a pápaság a maga nagy erkölcsi tekintélyével a meroving s főleg a karoling uralkodók

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

politikai intézkedéseinek elismerést s tekintélyt biztosított.

Mivel a germán népek közül, melyek jobbára az arianismusnak hódoltak, a frankok tértek át legelsőbben a keresztény vallásra[20] s köztük mihamar politikailag is túlsúlyra emelkedtek: a pápaság elsősorban a frank monarchák támogatását igyekszik az egyház részére biztosítani. Ezért elősegíti s készséggel támogatja a frank uralkodók politikai intézkedéseit s viszont ennek fejében tőlük támogatást és védelmet nyer.

Amde az állam és egyház közti ez a testvériesnek látszó viszony az egyház önálló, szabad fejlődése szempontjából éppen nem bizonyult kedvezőnek. Mint a bizánzi császárok, úgy a meroving uralkodók (Chlodvig és utódai) magukat az egyház védőinek tekintik s az egyházi hatalmat világi uralmuk alkateleme gyanánt a legteljesebb mérvben gyakorolják.[21] A nemzeti zsinatok már a 6. század vége felé a világiaknak részvételével tartatnak s utóbb teljesen beolvadnak a birodalmi gyűlésekbe, amelyek tehát nemcsak a világi, de az egyházi törvényhozó hatalmat is gyakorolják. A zsinatoknak, illetve birodalmi gyűléseknek egyházi ügyekben hozott végzései a frank monarcha jóváhagyásával lettek egyházi tör-

---

[20] A kereszténységnek a frankoknál való elterjedését részletesen tárgyalják: *Loening*, i. m. II. 3. s köv. l., *Rettberg*, Kirchengeschichte Deutschlands, I. 285. s köv. l.

[21] *Maassen*, Neun Capitel über freie Kirche und Gewissensfreiheit 107. s köv. l. *Friedberg*, Die Grenzen zwischen Staat und Kirche 21. s köv. l. *Weyl*, Das fränkische Staatskirchenrecht zur Zeit der Merowinger, 1888. *U. a.*, Beziehungen des Papsttums zum fränkischen Staats- und Kirchenrecht unter den Karolingern, 1892. *Ketterer*, Karl der Grosse und die Kirche. 1898. *Königer*, Grundriss einer Gesch. des kath. Kirchenrechts, 28. s köv. l.

vényekké.[22] A saját egyház (Eigenkirche) elve alapján a frank királyok egyházi hivatalokat (püspökségek, apátságok) létesítenek, azokat ők töltik be és az elhunyt javadalmasok hagyatéka irányában a ius spolii-t gyakorolják.[23] A püspökök, kik az arisztokrácia tagjai köréből vétettek, befolytak a politikai kormányzatba, állami ügyek elintézésével bizattak meg és számos kiváltságban (főleg immunitásban) részesültek. Éppen e kedvezmények folytán a klérus tagjai erős függésbe jöttek a frank monarchától és egyházi tevékenységüket is állami érdekek, világi szempontok irányították. És minden egyháznak meg volt a maga ura, aki a saját egyháza irányában a monarcháéhoz hasonló jogokat gyakorolt.[24]

---

[22] *Loening*, Gesch. des deutschen Kirchenr. I. 552., 557. l. II. 129. s köv. l. *Hinschius*, Kirchenr. III. 539. s köv, l, *Rettberg*, Kirchengesch. Deutschlands, II. 623. s köv. l. *G. Dubois*, De conciliis et theologicis disputationibus apud Francos Carolo Magno regnante habitis, 1902. *Werminghoff*, Geschichte der Kirchenverfassung, I. 13. s köv. l. Némelyek, így *Hinschius* és *Loening* szerint a birodalmi gyűlések egyházjogi tartalmú határozmányai királyi szentesítést nem igényeltek. *Loening*, id. m. II. 150. l. Ellenkezőleg *Waitz*, Deutsche Verf.-geschichhte, II. 519. l. *Friedberg*, Lehrb. 40, l,

[23] *A. Hauck*, Die Bischofswahlen unter den Merowingern, 1883. *Stutz*, Eigenkirche, 1905. *Funk*, Die Bischofswahl im christl. Altert. (Abhandl. u. Unters. I. 31. s köv. l.) *G. Weise*, Königt. und Bischofsw. im fränk. u. deutsch. Reiche vor dem Investiturstreit, 1912. *Koeniger*, Grundriss einer gesch. des kath. Kirchenr. 28. s köv. l. *H. Wieruszowszki*, Die Zusammensetzung des gall. u. fränk. Episcopates bis z. Vertr. von Verdun (Bonner Jahrb. Heft. 127. s köv. l.). *K. Voigt*, Die königl. Eigenkloster im Longobardenreiche, 1909. *U. a.*, Die karolinger Klosterpolit. und der Niedergang des ostfränk. Königstums, 1917. *H. Nottarp*, Die Bistumserrichtung in Deutschland im 8. Jahrhundert, 1920.

[24] L. főleg *Stutz*, Kirchenrecht (2. kiad.) 298. s köv. l. *Werminghoff*, Gesch. d. Kirchenverf. I. 47. s köv. l., 178. s köv. l.

Miután az összes egyházhatalmi jogokat a frank birodalomban az államfő gyakorolta, a frank egyház nemzeti egyházzá lett s a római püspökséggel egyideig semmi iurisdictionalis kapcsolatban nem állott *(frank államegyháziság)*. S csak Bonifacius érsek tevékenysége folytán jut az egyház ismét Rómával összeköttetésbe, amelyet III. Chilpericht letétele után Kis Pipinnek 751-ben királlyá, majd Nagy Károlynak a 800. év karácsonyán római császárrá koronázása még inkább megszilárdított. Úgy az Isten kegyelméből való királyság, mint a karolingi római császárság az egyház támogatásával megalapított intézmények. E császárságnak, mely az egykori római impérium felújítása akart lenni, alapeszméje volt: a nyugateurópai népeket a kereszténység segélyével egységes társadalomba fűzni össze, amelynek egyházi feje a pápa, világi feje a császár legyen. A pápa a maga erkölcsi tekintélyével, egyházi hatalmával támogatja a császárt s viszont ez az egyház legfőbb védője és ura, aki a pápaságot és az egyházat oltalmazni s ha kell, fegyverrel is megvédeni köteles.[25]

Azonban a császárság s a pápaság közti ez a test-

---

[25] Nagy Károly magát devotus sanctae ecclesiae defensor humilisque auditor-nak szerette nevezni. Nagy Károlynak egyházpolitikájára s uralkodása idején a frank birodalomnak az egyházhoz való viszonyára nézve az idevonatkozó irodalom köréből 1. főleg: *Weyl* id. két művét, továbbá *Ketterer*, Karl der Grosse u. die kath. Kirche, 1898. *A. Solmi*, Stato e Chiesa secondo gli scritti politici da Carlomagno fino al concordato di Worms, 1901. *J. de la Servière*, Charlemagne et l'Église, 1904. *Koeniger*, id. m. 25. s köv. l. *Schubert*, Geschichte der christl. Kirche, 87. s köv. l., 146. s köv. l., 313. s köv. l., 333. s köv. l., 357. s köv. l., 391. s köv. l. *P. Batiffol*, Les Églises gallo-romaines et le Siège Apostolique (Rev. d'hist. de l'église de France, VIII (1922) 145. l.). *Wernz*, Ius decretalium, II. köt. (2. kiad.) 21. s köv. l.

véries, benső kapcsolat az egyház jogállására, önálló szervezkedésére semmikép sem volt kedvező. Most is, mint a Merovingok alatt, a frank uralkodó állott az egyház élén, aki iránt a püspökök esküvel fogadtak hűséget, sőt maga a római püspök is a frank egyház első püspökének tekintetett,[26] aki szintén hűségesküt tartozott tenni a császárnak.

Ekkép az egyház a frank birodalomban az államfőtől éppoly függésbe jutott, mint aminőben a bizánci császársággal szemben állott és e függést a pápaság mégis tűrte, mivel a frank uralkodóktól, illetve keresztény-római császároktól számos kedvezményben s hathatós támogatásban részesült.

Az utolsó karolingok alatt és a frank birodalom bukása után bekövetkezett zavaros politikai viszonyok között az egyház a maga önállósága s szellemi és társadalmi hivatása érdekében sikeres tevékenységet nem volt képes kifejteni. Tehetségtelen pápák (XII. János 955—964, IX. Benedek 1032—1048) uralma[27] és az a körülmény, hogy a pápai szék a római nemesi családok s pártjaik versengésének tárgya lett, a római-német császároknak a pápaválasztásba való beavatkozását, sőt nem egyszer az

---

[26] Mint ilyennek tanácsát a császár nemcsak egyházi, de világi ügyekben is gyakran kikérte s tagadhatatlan, hogy a pápa tekintélye — főleg dogmai kérdésekben — rohamosan emelkedik. L. *Weyl*, Beziehungen des Papsttums zum fränkischen Staats- u. Kirchenrecht unter d. Karolingern, 50. s. köv. l.

[27] *W. Sickel*, Alberich II. und der Kirchenstaat. (Mitteil. des Inst. für österr. Geschichtsforsch. XXIII. (1902) 50. s köv. l.) *Wurm*, Die Papstwahl. (Vereinschr. der Görresgesellsch. (1902) 14. s köv. l.) *P. Fedele*, Ricerche per la storia di Roma e del papato nel secolo X. (Archivio della società rom. di stor. patr. XXXIII. (1910) 177. s köv. l.) *A. Mathis*, Il Pontefice Benedetto IX. (Civiltà Cattolica 1915. IV. 549. s köv. l.) S. *Messina*, Benedetto IX. (1032—1048) 1922.

apostoli széknek általuk való betöltését tették lehetővé,[28] ami még inkább meggyengítette a pápaság tekintélyét és hatalmát. A főpapok világi ügyek és érdekek szolgálatában állva, az egyház javával nem sokat törődnek. A királyok s a hűbérurak az Eigenkirche elve alapján a parochiák s egyéb egyházi hivatalok és intézmények igazgatását földesúri hatalmuk alapján magukhoz ragadják. A nagyobb egyházi hivatalokat (érsekségek, püspökségek, apátságok) a császár s a többi világi uralkodók töltik be, illetve hűbérek módjára adományozzák és az azokba való behelyezést *(investitura)* a császár vagy megbizottja az egyházi hatalom jelvényeivel (pásztorbot és gyűrű) eszközli. [29] Angliában, Francia- és Spanyolország-

[28] *Th. Sickel*, Das Privileg. Ottos I. für die röm. Kirche von 962, 1883. *W. Martens*, Die Besetzung des päpstl. Stuhles unter den Kaisern Heinrich III. und IV., 1887. *J. Hirsch*, Das sogenannte Pactum Ottonis I. vom Jahre 962, 1896. *H. Kromeyer* értek. a Hist. Vierteljahrschrift X. köt. (1907) 161. s köv. l. *K. Hampe*, Die Berufung Ottos des Gr. nach Rom durch Papst Johann XII. (Festgabe für Zeumer, 1910. 153. s köv. l.) *Koeniger*, Gesch. des kath. Kirchenrechts, 29. s köv. l.

[29] *H. Gerdes*, Die Bischofswahlen in Deutschland unter Otto d. Grossen, 1878. *A. Hauck*, Die Bischofswahlen unter den Merov. 1883. *P. Imbart de la Tour*, Les élections épiscop. dans l'Église de France du IX. au XII. siècle, 1891. *F. X. Funk*, Die Bischofswahl im christl. Altert. (Abhandl. u. Untersuchungen, I. (1897) 31. s köv. l.) *E. Lesne*, La hiérarchie épiscopale en Gaule et en Germanie depuis la réforme de St. Boniface jusque'à la morte de Hincmare 742—882., 1905. *G. Weise*, Königt. u. Bischofswahlen im fränk. u. deutschen Reiche vor dem Investiturenstreit, 1912. *Koeniger*, Geschichte des kath. Kirchenr. 28. s köv. l. Az egyházi hivataloknak világi uralkodók által való betöltésére vonatkozó okmányokat illetve formulákat l. *Eichmann*, Quellensammlung, I. 1—31., 54—58. l. *U. Stutz*, Die Eigenkirche, 1905. *U. a.*, Kirchenrecht (2. kiad.) 290. s köv. l. *Werminghoff*, Gesch. der Kirchenverfassung, I. 28. s köv. l., 179. s köv. l. *G. Schwartz*, Die Besetzung der Bisthümer Reichsitaliens unter den sächs. u. sal. Kaisern, 951—1122., 1913.

ban az uralkodók és tartományurak hasonló jogokat igényelnek az egyház irányában. S mindezzel a papság elvilágosodása, az erkölcsök megromlása és az egyházi javadalmakkal való üzérkedés (simonia) járt együtt.

III. *Az egyházállamiság (hierokratikus rendszer) uralomra jutása (1073—1303).* A nagyobb egyházi javadalmak betöltésének s az azokba való behelyezésnek (investitura) sérelmes módja, valamint egyáltalán a laikusoknak az egyházi ügyekbe való beavatkozása ellen a küzdelmet *VII. Gergely* pápa indította meg[30] s utódjai, főleg *III. Sándor*,[31] *III.* s *IV. Ince*[32] és *VIII.*

---

[30] A VII. Gergelyre és reformjaira vonatkozó irodalom köréből különösen felemlíthetjük a következő műveket: *A. F. Gfrörer*, Gregor VII. u. seine Zeitalter 1859. s köv. é. *W. Martens*, Gregor VII., sein Leben und Wirken, 1894. *A. Baudrillart*, Clugny et la Papauté (Revue pratique d'apologétique XI. (1910) 5. s köv. l. *A. Fliche*, Le cardinal Humbert de Moyenmoutier. Étude sur les origines de la réforme grégorienne. Rev. histor. CXIX. (1919) 41. s köv. l. *U. a.* Le réforme grégoriénne. Tom. I. La formation des idées grégoriennes, 1924. *U. az*, Saint Grégor VII. 1920. A további irodalmat l. *Sägmüller*, Kirchenrecht (4. kiad. I. köt. I. rész) 78. l. 1. és 2. jegyz., 79. l. 1. jegyz.

[31] *H. Reuter*, Geschichte Alexanders III. und die Kirche seiner Zeit (2. kiad.) 1860. s köv. é. *A. Karge*, Die Gesinnungen und die Massnahmen Alexanders III. gegen Friedrich, I. Barbarossa, 1914.

[32] *A. Hurter*, Gesch. des Papstes Innozenz III. u. seiner Zeitgenossen (3. kiad.) 1841. s köv. é. *A. Luchaire*, Innocent III. 1904. s köv. é. *K. Rodenberg*, Innozenz IV. und das Königreich Sicilien 1245—1254. 1892. *E. Berger*, St. Louis et Innocent IV. 1893. *H. Weber*, Der Kampf zwischen Innoz. IV. u. Kaiser Friedrich II. bis zur Flucht des Papstes nach Lyon, 1900. *A. Folz*, Kaiser Friedr. u. Papst Innoz. IV. Ihr Kampf in d. Jahren 1244/47., 1905. *L. Dehio*, Innoz. IV. und England, 1914.

Bonifacius[33] folytatták. E nagy pápák uralkodása alatt az apostoli szék nemcsak lelkiekben, de politikailag is döntő hatalommá lett és a világi ügyekre is olyan befolyást nyert, aminőre azóta soha nem tudott szert tenni. E pápák, főleg VII. Gergely és III. Ince nemcsak hogy az egyházi hatalmat minden világi befolyástól felszabadították, hanem az államot, a világi uralmat is az egyház szolgálatára és védelmére rendelt hatalom gyanánt tekinték.

Az egyházi és világi hatalom egymáshoz való viszonyára nézve általuk érvényre juttatott ezen u. n. *hierocratikus rendszer* a két kard elméletében nyert jelképes kifejezést. Természetesen az egyházi hatalomnak a világival szemben való felsősége miatt a pápaság és a világi uralkodók (római-német császár, francia, angol és spanyol királyok) közt elkeseredett küzdelem támad és a két kard elmélete — az egyházi és a világi uralom értelmezése szerint — másmás formulázást nyert. A papalis (curialista, welf) felfogása szerint, — amelyet a welf-párti világi fejedelmek s városok is elfogadtak és a sváb tükör is átvett — Isten eredetileg mindkét kardot a pápának, mint a földön képviselőjének adta. És ő adta aztán a világi kardot a császárnak, akinek hatalma így a pápától származik le.[34] Ezért a császári trón betöl-

---

[33] *Drumann*, Gesch. Bonifaz' VIII. 1852. s köv. é. *Finke*, Aus den Tagen Bonif. VIII. 1902. *Berchtold*, Die Bulle Unam sanctam. Ihre wahre Bedeutung und Tragweite für Kirche und Staat, 1887.

[34] „In hac eiusque (scil. Petri) potestate *duos esse gladios, spiritualem videlicet et temporalem*... Certe qui in potestate Petri temporalem gladium esse negat, male verbum attendit Domini proferentis: „Converte glaudium tuum in vaginam." *Uterque ergo in potestate ecclesiae, spiritualis scilicet et materialis.* Sed is quidem pro ecclesia, ille vero ab ecclesia exercendus. Ille sacerdotis, is manu regum et militum,

tése, illetve a koronázás alkalmával a császár hűségesküt tesz a pápának és az egyház oltalmazását igéri.[35] Ez alapon vezették le továbbá azt a tételt, hogy a pápa a császári hatalomnak hűbérileg való adományozására jogosult s hogy így a császár hűbéri függésben van a pápától, aki ép azért a császártól feudális szolgálatokat igényelhet. Mindebből folyólag hangoztatták továbbá a kurialista álláspont hívei, hogy a birodalom feletti uralom a császári trón megüresedése esetén a pápára száll át és hogy a pápa jogosult a császárnak s a többi világi uralkodóknak a letételére is.[36]

---

sed ad nutum et patientiam sacerdotis. *Oportet autem gladium esse sub gladio et temporalem auctoritatem spirituali subiici potestati.*" c. 1. Extrav. comm. I. 8. (Unam Sanctam bulla), *Berchtold*, Die Bulle Unam Sanctam. München, 1887. *Martens*, Der Vatican und Bonif. VIII. München, 1888. *Friedberg*, De finium inter eccl. et civit. stb., 20. l. A két kard elmélete Luk. ev. XXII. 34. alapján lett kifejtve. *Zorn*, Lehrb. 99. l. 7. jegyz.

[35] A koronázási esküt mint vazallusi hűségesküt tekinté az egyház s az államfőket mint hűbéreseit, kik pápai engedmény alapján bírják uralmukat. c. un. Clem. II. 9. *Maassen*, i. m. 153. s k. l.

[36] C. 32. X. de elect. I. 6., c. 2. in VI. de sent. et re iud. II. 14., c. un in Clem. de iureiur. II. 9. *F. Redlich*, Die Absetzung deutscher Könige durch den Papst, 1892. *Domeier*, Die Päpste als Richter über die deutschen Könige, 1897. *F. Heiner*, Das Recht der Fürstenabsetzung einst u. jetzt. (Histor.-polit. Blätter CXLIV. (1909) 169. s köv. l.) *Eichmann*, Acht u. Bann im Reichsrecht des Mittelalt. 1909. 100. s köv. l. *U. az*, Kirchenbann und Königswahlrecht im Sachsenspiegel (Histor. Jahrb. XXXI. (1910) 323. s köv. l.) *J. Pötsch*, Die Reichsacht im Mittelalter u. besonders in der neueren Zeit, 1914. 204. s köv. l. *K. G. Hugelmann* értek.-e a Zeitschr. für Rechtsgesch. Kan. Abteil. VII. (1917) 33. s köv. l.; u. ott, IX. (1919) 1. s köv. l. és XIII. (1924) 427. s köv. l. *Koeniger*, Kath. Kirche u. moderner Staat, 10. s köv. l. *Haring*, Kirche u. Staat, 59. s köv. l.

A welfeknek e tanaival szemben a ghibellinek azt hirdették, hogy az egyház és állam egyaránt önálló, egymástól független, illetve koordinált hatalmak s hogy az államfők és tartományurak is választás vagy öröklés útján Istentől bírják uralmukat s használják a világi kardot az egyház oltalmazására, amelynek mint szellemi hatalomnak önállóságát különben a ghibellinek is elismerték, azonban a világi ügyekbe való beavatkozása ellen tiltakoztak.[37]

A pápaság és a császárság közt folyt e nagy küzdelem egyelőre a pápaság, vagyis a hierocratikus rendszer győzelmével végződött. VII. Gergely, III. Ince s VIII. Bonifacius pápák erélyes fellépésének sikerült a primatust s annak a világi hatalom felett való felsőbbségét diadalra juttatni. VIII. Bonifacius 1302. évi *Unam sanctam* bullájával az állam és az egyház közti viszonynak a hierocratikus elvek értelmében való szabályozását hivatalosan proklamálja. „A lelki hatalom, mondja, elébb való a világinál, sőt az utóbbi, mint anyagiakban való uralom, az előbbiben bent foglaltatik, miért is a világi hatalom gyakorlata eredetileg szintén az egyházat illette meg. Ez engedte át azt tetszése szerinti időre (ad nutum

[37] Ez a tanítás a szász tükörben is tért foglalt. L. erre nézve: *H. Fehr*, Die Staatsauffassung Eikes v. Repgau (Zeitschrift f. Rechtsgesch. germanist. Abt. XXXVII. (1916) 131. s köv. l. *E. Eichmann*, Die Stellung Eikes v. Repgau zu Kirche u. Kurie (Hist. Jahrb. XXXVIII. (1917) 718. l.) s főleg *K. G. Hugelmann*, Die Wirkungen der Kaiserweihe nach dem Sachsenspiegel (Zeitschr. f. Rechtsgesch. kan. Abteil. IX. (1919) 1. s köv. l.) és Der Sachsenspiegel u. d. Lateranconcil (u. ott XIII. (1924) 427. s köv. l.) Egyébiránt a ghibellinek közül némelyek mérsékeltebb, mások túlzó álláspontra helyezkedtek. Ez utóbbiak az egyházhatalmi jogosítványokat a világi uralkodók hatalmában foglaltaknak s az egyházra a világi uralkodóktól leszármazottak gyanánt hirdették. L. *Sägmüller*, Lehrbuch (4. kiad.) 84. l. s az idevágó irodalomra nézve u. ott 1. jegyzet.

et patientiam sacerdotis) a világi uralkodóknak és éppen azért ezektől a világi uralmat az egyház midőn szükségesnek látja, visszaveheti."[38] Tehát az egyház, illetve a pápák ratione peccati, azaz ha a világi uralkodók hatalmukat nem helyesen kezelik, helyettük a világi hatalom jogait gyakorolhatják, állami ügyekbe beavatkozhatnak *(potestas directa in temporalia.)*[39]

IV. *A pápaság világi uralmának lehanyatlása, illetve a hierokratikus rendszer bukása. Az újkori államegyháziság (territorialismus) kifejlődése. A rendőrállam egyházpolitikai rendszere (1303—1789).* VIII. Bonifacius pápa, midőn az *Unam sanctam* bullában foglalt elveket politikai úton, vagyis a világi fejedelmekkel szemben érvényre juttatni törekedett, magát IV. Szép Fülöp erélyes ellenállásával találta szemben, akinek a fellépte óta az egyház hatalma rohamosan hanyatlik s az állam uralmi állása mindinkább megszilárdul.[40] A pápák kényte-

---

[38] C. 1. Extrav. comm. I. 8.

[39] Míg némelyek szerint VIII. Bonifacius az *Unam sanctam* bullával a potestas directa elméletét teremtette meg [így *J. Berchtold*, Die Bulle Unam sanctam, ihre wahre Bedeutung u. Tragweite für Staat u. Kirche 1887. *Funk*, Die Bulle Unam sanctam (Abhandl. u. Untersuchungen I. (1897) 483. s köv. l.)], addig többen — főleg az újabb írók — VIII. Bonifaciusnak abból a nyilatkozatából, hogy a pápa Franciaországot hűbérképp nem igényli s a francia király csak „ratione peccati" van a pápának alárendelve, azt következtetik, hogy csakis a *potestas indirecta* elvét proklamálta. Így *H. Grauert* közlem. a Hist. Jahrb. IX. (1888) 137. s köv. l. *Finke*, Weltimperialismus u. nation. Regungen im späteren Mitteltalt. (1916) 18. s k. l. Az *Unam sanctam* bullára nézve a régibb s újabb irodalmat l. *Sägmüller*, Lehrb. d. kath. Kirchenrechts (4. kiad.) 80. l. 5. jegyz.

[40] *E. Renan*, Études sur la politique réligieuse du règne du Philippe le Bel., 1899. *K. Wenck*, Philipp der Schöne v.

lenek engedményeket tenni a francia uralkodókkal szemben. Így V. Kelemen 1306-ban Franciaországra vonatkozóan az *Unam sanctam* bulla hatályát kifejezetten felfüggeszti.[41] Majd Németországban Bajor Lajos — XIII. János pápa által történt excommunicáltatása dacára is — állást foglal a pápának állami ügyekbe való beavatkozása ellen s 1338-ban a választó fejedelmek Rhensében kinyilatkoztatják, hogy a császár kizárólag általuk történő választás alapján és a pápától teljesen függetlenül nyeri hatalmát. S e mellett kiváló tudósok is követelik az államnak az egyházi függés alóli felszabadítását [*Dante* (De monarchia),[42] *Paduai Marsilius* (Defensor pacis),

Frankreich, seine Persönl. u. d. Urteil d. Zeitgenoss, 1905. *H. Finke*, Zur Characteristik Phillips d. Schön. v. Frankreich (Mitt. d. Inst. für öst. Gesch.-forsch. XXVI. (1905) 201. s köv. l.) ugyancsak Finkének számos egyéb dolgozata, így: Papsttum u. Untergang des Tempelordens, 1907; Acta Aragonensis, 1908). *G. Lizérand*, Clement V. et Phil. IV. le Bel., 1910. *Ugyanaz*, Phil. le Bel. et l'Empire au temps de Rodolphe de Habsburg (1285—1291), Revue histor. CXLII. (1923) 164. s köv. l. *Ugyanaz*, Le dossier de l'affaire des Templiers, 1923. *A. Baumhauer*, Phil. d. Schöne u. Bonif. VIII. in ihrer Stellung zur französ. Kirche mit besond. Berücksicht. der Bischofswahlen, 1921. *Koeniger*, Gesch. d. kath. Kirchenr. 37. s köv. l.

[41] c. 2., Extrav. comm. V, 7. (.... omnia intelligantur eodem statu quo erant ante definitionem praefatam).

[42] S. *Riezler*, Die literarischen Wiedersacher der Päpste zur Zeit Ludwigs d. Bayern, 1870. *K. Müller*, Der Kampf Ludwigs d. B. mit der röm. Kurie, 1879. *R. Möller*, Ludwig d. Bayern u. die Kirche, 1914. *Hefele*, Conc. Gesch. VI. 505. s köv. l. Ugyébiránt Dante mérsékelt ghibellin volt, így: *Sägmüller*, Lehrb. des kath. Kirchenr. 83. l. 4. jegyz. Ugyanott l. a Dantét, mint politikai és egyházi írót jellemző irodalmi műveket. Különösen kiemelhetjük ezek közül: *H. Kelsen*, Die Staatslehre d. Dante Alighieri, 1905. *A. Cappa-Legora*, La politica di Dante di Marsilio da Padova, 1906. *L. Gaugusch*, Staat. u. Kirche nach Dantes Schrift De monarchia (Theol. Quartalschrift XCV. 1913) 30. l.). *K. Federn*, Dante u. seine Zeit (3. kiad.) 1921.

Occam Vilmos (Dialogus inter magistrum et discipulum de potestate imperiali et papali)].[43]

A pápai széknek Avignonba való áthelyezése (1305—1377) a pápaságot még inkább a francia államfő hatalmának vetette alá s az ennek folyományaképp kifejlődött keleti nagy schisma s vele kapcsolatos viszályok az egyház tekintélyét még inkább aláásták.

A pápák avignoni fogságával kapcsolatban kifejlődött schisma[44] megszüntetése s az egyház egységének helyreállítása végett tartott *pisai (1409), konstanci (1414—1418) és baseli (1431—1443)* reformzsinatok[45]

---

[43] *Denzinger-Bannwart*, Enchiridion Nr. 495—500. *B. Labanca*, Marsilio de Padova, 1882. *A. Dorner*, Das Verh. von Staat u. Kirche nach Occam (Theol. Stud. u. Krit. LVIII. (1885) 672. s köv. l.). *I. Silbernagl*, Wilhelm v. Occams Ansichten über K. u. St. (Hist. Jahrb. VII. (1886) 423. s köv. l.). *R. Scholz*, Die Publizistik zur Zeit Phil. d. Schönen u. Bonif. VIII. 1903. *Ugyanaz*, Studien über die polit. Streitschriften des 14. u. 15. Jahrhund. (Quell. u. Forsch. aus ital. Arch. u. Bibl. XII. (1909) 112. s köv. l.). *N. Valois*, Jean de Janduno et Marsilie de Padoue auteurs du „Defensor pacis" (Hist. littér. de France XXIII. köt.-ében). *Burdach*, Cola di Rienzo u. die geistige Wandlung seiner Zeit, 1913., 119. s köv. l. *L. Stieglitz*, Die Staatstheorie des Marsilius von Padua, 1914. *E. Emerton*, The defensor of Marsilio of Padua, 1920. *C. K. Brampton*, Marsiglio of Padua (Engl. hist. Rev. 1922. évf. 501. s köv. l.) A további irodalmat l. *Stutz*, Kirchenr. (2. kiad.) 316. s köv. l., 340. s k. l. *Werminghoff*, Gesch. d. Kirchenverf. Deutschl. I. 140. l.

[44] A schisma előállására nézve l. *Souchon*, Die Papstwahle vom Bonif. VIII. bis Urban VI. und die Entstehung des Schismas 1378., 1888. 138. s. köv. l. *Scheuffgen*, Beiträge zur Gesch. d. grossen Schismas, 1889. *N. Valois*, La France et le grande Schisme d'Occident, 1896 s köv. év. *L. Gayet*, Le grand schisme d'Occident, 1889 s köv. é. *Kneer* értek. a Röm. Quartalschr. I. pótköt. 1893. *H. Kaiser*, König Karl V. u. die grosse Kirchenspaltung (Hist. Zeitschr. XCII. (1903) 1. s köv. l.). *Koeniger*, Gesch. des kath. Kirchenr. 45. s köv. l. *L. Salembier*, Le grand schisme d'Occident, 1921.

[45] A reformzsinatokra nézve főforrásokul említhetjük a következőket: *a)* a pisai zsinatra nézve: *Wessenberg* id. m. II

a pápai hatalom háttérbe szorításával, illetve a püspöki testületnek (közzsinat) a pápa fölé emelésével (concilium supra Papam!), tehát *az episcopalis rendszer (conciliaris elmélet)* értelmében[46] akarják az egyház szervezetét átalakítani.

---

köt. 53. s köv. l. *Hefele*, Conciliengesch. VI. köt. 781. s köv. l. *Erler*, Zur Gesch. d. pisanischen Concils, 1884. *Stuhr*, Organisation u. Geschäftsordn. des Pisaner u. Konstanzer Konzils, 1891. *L. Schmitz*, Zur Gesch. des Konzils v. Pisa (Theol. Quartalschr. IX. (1895) 351. s köv. l.). *L. Dax*, Die Universitäten und die Konzilien von Pisa u. Konstanz. 1910. *A. Günther*, Zur Vorgesch. des Konzils v. Pisa (Neues Arch. der Gesellsch. für ält. deutsche Geschichtskunde XLI. (1919) 633 s köv. l.); — *b)* a konstanci zsinatra: *B. Hübler*, Die Constanzer Reformation u. die Konkordate von 1418., 1867. *H. Finke*, Forsch. u. Quell. des Konstanz. Konzils, 1889. *Ugyanaz*, Bilder vom Konst. Konzil. 1903. *B. Bess*, Zur Gesch. d. Konst. Koncils, I. 1891. *H. Blumenthal*, Die Vorgesch. d. Konst. Konzils bis z. Berufung, 1897. *A. Telgmann*, Das Conclave in Konstanz, 1900. *H. Bellée*, Polen u. die röm. Kurie, 1914. *J. Riegel*, Die Teilnehmerlisten des Kons. Konz. 1916. *W. Focke*, Studien zur Gesch. d. engl. Politik auf d. Konst. Konz., 1919.; — *c)* a baseli zsinatra nézve l.: *J. Haller*, Conc. Basil. Studien u. Quellen zur Gesch. des Konc. v. Basel, 1896 s köv. év. *Ugyanaz*, Beitr. zur Gesch. des Konc. von Basel (Zeitschr. f. die Gesch. des Oberrheins N. F. XVI. (1901) 9. s köv. l.) *Ugyanaz*, Die Kirchenreform auf dem Konzil zu Basel (Korrespondenzbl. d. Gesamtver. d. deutsch. Gesch. u. Altertumsver. LVIII. (1910) 9. s köv. l.). *G. Pérouse*, Le cardinal Louis Aleman, président du Concile Basel, 1902. *Wackernagel*, Gesch. der Stadt Basel, I. 476. s köv. l. *Zellfelder*, Die Beziehungen Englands zum Basler Konzil biz z. Friedenskongr. von Arras, 1911. *Ugyanaz*, England u. das Basel. Concil, 1913. *P. Lazarus*, Das Basler Concil. Seine Berufung und Leitung, seine Gliederung und Behördenorganisation, 1912 s köv. év. *A. Eckstein*, Zur Finanzlage Felix V. u. des Bas. Konzils, 1912. *Werminghoff*, Verfassungsgesch., 233. l.

[46] A zsinati elméletre vagy episcopalis rendszerre vonatkozó nagyterjedelmű irodalmat l. *Sägmüller*, Lehrb. (4. kiad.) I. 89. l. 1. jegyz.

E reformzsinatok episcopalis határozmányainak megvalósítását az államhatalom kísérli meg. Az episcopalis elvekhez mindenekelőtt a francia papság csatlakozik a baseli reformdecretumok alapján Bourgesben 1438-ban kiadott *pragmatica sanctio* elfogadásával *(conventus Bituricensis pro recipienda pragmatica sanctione),*[47] amely főleg azt az elvet proklamálta, hogy a király világi ügyekben a pápától független s ez alapon a francia egyház szabadságait körvonalozta. Ugyancsak elfogadják a baseli reformhatározmányokat Németországban a mainzi (1439—1441) és frankfurti (1442) fejedelmi gyűlések is.[48]

A X. Leó pápa és I. Ferenc közt kötött concordatum (1516) ugyan a pragmatica sanctiót hatályon kívül helyezte, de az abban foglalt elvekhez a fran-

---

[47] Szövegét közli *Münch,* Vollständige Sammlung aller älteren und neueren Konkordate, 1830 s köv. év. 1, 207 (Sanctio pragm. Carolus VIII.) A reá vonatkozó irodalom köréből felemlíthetők: *Scheffer-Boichorst,* Der Streit über die Pragm. Sanktion Ludwigs des Heil. (Mitt. des Institut. f. österr. Geschichtsforsch. VIII. (1887) 353. s köv. l. *Schmitz* Zur Vorgesch. des Konkordates von Bourges, 1902. *I. Haller* Dies Pragm. Sanktion von Bourges (Hist. Zeitschr. CIII. (1909) 1. s köv. l.). *Ugyanaz,* Die Kirchenreform auf dem Koncil zu Basel (Korrespond. blatt des Gesamtver. der deutsch. Gesch. u. Altertumsvereine, LVIII. (1910) 9. s köv. l.). *N. Valois* Histoire de la pragmatique sanction de Bourges sous Charles VII., 1906. *L. Madelin* közlem. a Revue des deux Mondes V. pér. XXXVIII. (1907) 294. s köv. l. *L. Saltet,* Aux origines du Gallicanisme; Une prétendue ambassade de St. Louis à Innocent IV. à Lyon en juin 1247. (Bull. de littér. ecclés. (1913) 147. s köv. l.) *Koeniger,* Geschichte des kath. Kirchenrechts, 47. s köv. l.

[48] *A. Bachmann,* Die deutschen Könige u die kurfürstl. Neutralität (Arch. f. österr. Gesch. LXXV. (1899) 1. s köv. l.) *A. Werminghoff,* Nationalkirchl. Bestrebungen im deutschen Mittelalt. (1910) 22. s köv. l. *Koeniger,* Gesch. des deutschen Kirchenrechts, 48. l.

cia papság ragaszkodott s azok alapján a gallikán egyház szabadságait tudományosan körvonalozta *Pithou Péter* (Les libertéz de l'Église Gallicane, 1594.). Továbbá a *gallicanismus (regalismus)* elveit a francia klerus 1682 márc. 19-iki gyűlésén (Assemblée du clergé de France) hozott négy articulusában foglalt nyilatkozatával (Declaratio cleri Gallicani, Déclaration du clergé de France) magáévá tette.[49]

A gallicanismusnak, amint azt Pithou Péter s az őt követő *Dupuy Péter* (1582—1651), *Fevret Károly* (1583—1661), *Baluze István* (1630—1718), *Quesnel Paschal* (1634—1719) s főleg *Iac. Benign. Bousset* (1627—1704) tudományosan kifejtették, vezérelvei: 1. a világi uralkodók függetlenek az egyháztól, amely tehát sem directe, sem indirecte a királyok és fejedelmek felett világi ügyekben iuris-

---

[49] *P. Pithou*, Les libertéz de l'Église gallicane, 1594. *Dupuy*, Preuves des libertéz de l'Église gallicane, 1639. *Durand de Maillane*, Les libertés de l'Église gall. 1771. Ujabb irodalom: *E. Mérice*, Le clergé sous l'ancien régime, 1880. *G. Hanotaux*, Louis XIV. et le Saint-Siège, 1662—1665, 1893. *Mention*, Docum. relatifs aux rapports du clergé avec la royauté de 1682 à 1795., 1893. *Crousaz-Crétet*, L'église et l'État ou les deux puissances au XVIII siècle (1715—1789) 1893. *Ch. de Mouy*, Louis XIV. et le Saint-Siège (1662—1665) 1893. *C. Godard*, De Stephano Baluzio Tutelensi libertatum Ecclesiae Gallicanae propugnatore, 1901. *L. Serbat*, Les assemblées du clergé de France (1561—1615) 1906. *J. Bourlon*, Les assemblées du clergé de France sous l'ancien régime, 1907. *F. Vigener*, Gallikanismus u. episcop. Strömungen im deutsch. Katholizismus zwischen Tridentinum u. Vaticanum, 1913. 19. s köv. l. *L. Cahen*, Les querelles religieuses et parlamentaires sous Louis XV., 1913. *E. Sévestre*, Les idées gall. et royalist. du haute clergé à la fin de l'ancien régime, 1917. *Koeniger*, Gesch. d. Kirchenrechts. 52. s köv. l. *Stutz*, Kirchenr. 347., 355. l. *Funk-Bihlmeyer*, Lehrb. der Kirchengesch. (7. kiad.) 812. s köv. l., 836. s köv. l.

dictiót nem gyakorolhat és őket uralmuktól el nem mozdíthatja s az alattvalóikat az irányukban tartozó hűség alól fel nem oldhatja; 2. a közzsinatok felette állanak a pápának; 3. az apostoli szék hatalma az isteni sugallatból eredő kánonok által van korlátolva; 4. a pápának a hit kérdéseiben hozott döntései úgy az egész egyházat, mint az egyes híveket kötelezik ugyan, de csak az esetben megváltoztathatatlanok, ha azokhoz az egyház is hozzájárult.[50]

VIII. Sándor pápa ugyan a gallikán elveket kifejezetten elvetette, de azok még az 1801. évi francia konkordátumhoz csatolt organicus articulusokba (Articles organiques) is felvétettek s egészen a konkordátumnak 1904-ben történt felmondásáig érvényben voltak[50/a]

---

[50] *Bossuet*, Defensio declarationis cleri Gallicani, 1730.

[50a] Az *1801-iki konkordátumra* s az *Articles organiques*-ra vonatkozó irodalom köréből mint lényegesebbeket felemlíthetjük: *Crétineau-Joly*, Bonaparte, le concordat de 1801 et le Cardinal Consalvi, 1869. *A. Theiner*, Histoire des deux concordats de la République francaise et de la Répub. cisalpine en 1801 et 1803, 1869. *A. Boulay de la Meurthe*, Docum. sur la négociation du concord. en 1800 et 1801. 1891 s köv. é. *Mathieu* (bíborn.), Le concordat de 1801, 1903. *L. Séché*, Les origines du concordat, 1905 (2. kiad.). *J. Riché*, Les articles organiques, 1905 (2. kiad.). *L. Crouzil*, Le concordat de 1801, 1905 (3. kiad.). *Cavagnis* (bíborn.), De concord. Napo-L'histoire, le texte et la destinée du concord. de 1801, 1913. 1816) 1905. *P. Wirtz*, Das französ. Konkordat von 1801 (Arch. f. kath. Kirchenr. LXXXV. (1905) 85. s köv. l.) *P. Feret*, La France et le Saint-Siège sous la première Empire, la Restauration et la Monarchie de juillet, 1911. *Sévestre*, L'histoire, le texte et la destinée du concord. de 1801, 1913. (3. kiad.). *Koeniger*, Gesch. des k. Kirchenr. 55. s köv. l. A további irodalmat l. *Friedberg*, Lehrb. (6. kiad.) 69. l. 6. jegyz. és *Sägmüller*, Lehrb. (I. Bd. 1. Teil.) 105. l. 3. jegyz. A concordatum szövegét közzétették: *Walter*, Fontes iur. eccles. 187. s k. l. és *Mercati*, Raccolta di Concordati, 561. s k. l.

Az episcopalis illetve gallikán elvek mihamar elterjedtek Belgiumban és Németországban is. Sokat tett e részben *Van Espen* lőweni egyetemi tanár irodalmi tevékenysége, akinek buzdítására *br. Hontheim Miklós* trieri felszentelt püspök (1701—1790) *Iustinus Febronius* álnév alatt írt művében a pápai hatalomra s az egyház és állam közti viszonyra nézve a gallicanismus, jansenismus és a protestantismus elveinek felhasználásával azon sajátos elméletet formulázta, amely az általa használt írói álnévről *febronianismus*-nak neveztetik.[51] Ez még a gallicanismusnál is tovább megy a pápa s egyház hatalmának korlátozásában. Így teljesen elveti a primatust és azt hirdeti, hogy a pápa törvényhozási hatalmát csak a nép beleegyezésével gyakorolhatja és hogy a nemzeti egyházak jogaik megóvása érdekében, ha azokat a pápa uzurpálná, az államfőhöz fordulhatnak. Szóval a febronianisták lényegileg a protestáns fejedelmek által megvalósított territorialismus elveinek a katholikusok által leendő elfogadtatására törekedtek vagyis azt hirdették, hogy a fejedelmeket az uralmuk alatt álló területen teljes egyházi hatalom illeti meg.

---

[51] *Van Espen*, Ius ecclesiasticum universum, 1700. *I. Febronius*, De statu ecclesiae et legitima potestate R. Pontificis, I. köt. 1763, újabb kiad. 1765, II., III. és IV. köt. 1770, 1772 és 1774. Kivonata e műnek ily címmel: Iustinus Febronius abbreviatus, 1777. *O. Mejer*, Febronius und sein Widerruf (2. kiad.) 1885. *Ugyanaz*, Zur Gesch. der röm.-deutschen Frage, I. (2. kiad.) 1885. *J. Kuentzer*, Fébronius et le Fébronianisme, 1890. *J. Zillich*, Febronius, 1906. *F. Stümper*, Die kirchenrechtlichen Ideen des Febronianismus, 1908. *Hirschberg*, Staat und Kirche nach Febronius, 1911. *Friedberg*, Lehrb. (6. kiad.) 67. l *Stutz*, Kirchenr. (2. kiad.) 356. l. A további irodalmat l. *Sägmüller*, Lehrb. I. Band. 1. Teil. 99. l. 1. jegyz.

Ámbár a római kúriának utóbb sikerült Hontheimot tanainak visszavonására reábírni, ennek dacára a febronianismus a 18. század második felében mind nagyobb mérvű elterjedést nyer és a német egyházpolitika körében főleg akkor jut nagy gyakorlati jelentőséghez, amidőn az apostoli szék *Münchenben egy új nunciatura felállítását* határozta el (1784). Ez alkalommal ugyanis a nunciusok főfelügyeleti jogát nem szívesen néző püspökök és érsekek az új nunciatura felállítása ellen mozgalmat indítottak s négy érseknek (u. m. a kölni, mainzi, trieri és salzburgi) a megbizottai 1786-ban az emsi fürdőben összejöttek tanácskozásra, amelynek eredményét képező megállapodások *(emsi punctatiók)*,[52] lényegileg a gallikán elveken sarkallanak s azok alapján visszautasítják az új nunciatura felállítását. De a német egyház önállósítására irányuló ezen törekvés, mely az emsi punctatiókban kifejezésre jutott, hajótörést szenvedett nemcsak az apostoli széknek, de a német püspököknek ellenállása folytán is, kik a tervbe vett febronianistikus reformokat jogállásukra nézve több tekintetben veszélyeseknek ismerték fel.

---

[52] *M. Stigloher*, Die Errichtung der päpstlichen Nuntiatur in München und der Emser Congress, 1867. *F. Endres*, Die Errichtung der Münchener Nuntiatur u. der Nuntiaturstreit bis zum Emser Kongress, 1908. *J. Mack*, Die Reform- und Aufklärungsbestrebungen in Erzbistum Salzburg unter Erzbisch. Hieronymus von Colloredo, 1912. *Vigener*, Gallikanismus u. episc. Strömungen, 26. s köv. l. *H. Schotte*, Zur Gesch. des Emser Kongr. Hist. Jahrb. XXXIV. (1914) 86. s köv. l. *A. Coulin*, Der Emser Kongress des Jahres 1786. (Deutsche Zeitschr. f. Kirchenr. XXV. (1915) 1. s köv l.). *G. Moog*, Der Emser Kongress (Internat. kirchl. Z. VIII. (1918) 141. s köv. l.). *Hinschius, Kirchenr.*, I. 526. s köv. l. A további irodalmat l. *Sägmüller*, Lehrb. 99. l. 1. jegyz.

Az egyháznak a reformáció folytán veszélyeztetett egysége a világi uralkodókra nézve az egyház lelki ügyeibe való beavatkozást még inkább megkönnyíté, annyival is inkább, mert a protestáns államokban idővel — a reformátorok tanításától eltérőleg — az egyházi hatalom teljesen a fejedelmi uralomba, a világi szuverénitásba olvasztatik be *(fejedelmi egyházkormányzat.)*

Az így tényleg kifejlődött fejedelmi egyházkormányzatot a protestáns theológusok és egyházjogászok a természetjogi elvek alapján konstruált különböző elméletekkel, illetve rendszerekkel igyekeznek tudományosan igazolni. Ilyen rendszerek: *a) az episcopalis rendszer,* amelynek megalapítója *Stephanus Mátyás*[53] volt és továbbfejlesztették *Reinkingk Tivadar,*[54] majd *Stryk Sámuel*[55] és *Carpzov Benedek.*[56] Ők azt hirdették, hogy a püspököknek a megyéjük területén lakó protestánsok felett bírt iurisdictiója az 1555. évi augsburgi vallásbékével megszünvén, az a fejedelmekre származott át, vagyis,

---

[53] Tractat. de iurisdictione, 1611.

[54] Diss. de brachio saec. et eccles. 1616 és Tract. de regimin. saecul. et ecclesiastico, 1619. Míg *Stephani* szerint, aki legelsőbben fejté ki e rendszer alapelveit, a püspöki hatalomnak a fejedelemre való átvitele csak provisorialiter — ad interim, instar depositi — történt, addig az ő elméletét tovább fejtő *Reinkingk* szerint az episcopalismus az egyházi hatalomnak a tulajdonképen arra jogosult fejedelemre való átruházását jelenti. Az idevonatkozó újabb irodalom köréből felemlíthetjük: *K. Müller,* Zur Gesch. u. zum Verständnis des Episkopalsystems (Zeitschr. f. Rechtgesch. Kanonist. Abt. VIII. (1918) 1. s köv. l. *J. Heckel,* Das Episcopalsystem des Joachim Stephani u. sein Schicksal (Zeitschr. f. Rechtgesch. Kanonist. Abt. XIII. (1924) 523 s köv. l.).

[55] De principe quolib. papa in suo territorio, 1690. és De iure papali princ. ev. 1694.

[56] Iurisprudentia consistorialis, 1696.

mivel eredetileg őket jogszerűen illette meg, tulajdonképen reájuk visszaháramlott. S nemcsak az egyház külső életére vonatkozó jogosítványok (potestas externa, jura circa sacra), de a tulajdonképeni egyházhatalmi jogok (iura majestatica in sacris) is a fejedelmet illetik, aki azonban az utóbbiakat a lelkészi elem útján gyakorolja s így lényegileg, materialiter a tulajdonképeni egyházhatalmi jogok a lelkészségnél, az egyháznál maradnak. Még inkább a fejedelmi szuverénitásba olvasztja az egyházi hatalmat *b)* a *territoriális* rendszer, amely szerint a fejedelem, mint tartománya területének ura, a világi hatalma alatt álló terület felett az egyházi hatalomnak is birtokosa, amely ekkép merőben a világi, az állami hatalomnak alkateleme gyanánt jelentkezik. Vagyis az egyházi hatalom a fejedelmet politikai uralmánál fogva illeti meg; az államfő, mint ilyen, feje az egyháznak, mely az ő területén létezik (cuius regio, illius est religio). Az államfőnek joga van ahhoz, hogy területén a vallást, melyet ő és alattvalói követnek, meghatározza s az egyházat szervezze, illetve az egyházszervezet szükségesnek mutatkozó reformját eszközölje (ius reformandi). E rendszer elveit *Grotius Hugó*,[57] *Thomasius Keresztély*[58] *és Böhmer Henn. Justus*[59] fejtették ki. Míg *c)* az u. n. *kollegiális rendszer* értelmében, amelynek elveit legelsőbben *Pufendorf*[60] és *Pfaff Kristóf*[61] formulázták, a tulaj-

[57] *H. Grotius*, De imperio summ. potest. circa sacra, 1648.

[58] *Thomasius*, 1. vom Recht evang. Fürsten in Mitteldingen, 1695. 2. vom Recht evang. Fürsten in theolog. Streitigkeiten, 1696. 3. vindiciae iur. maj. circa sacra, 1699.

[59] *Böhmer H. J.*, Ius eccles. protestantium, 1714. (5. kiad. 1750.)

[60] *Pufendorf*, De habitu relig. christ. ad vitam civilem, 1687. s több későbbi kiadás.

[61] *Pfaff Chr. M.* Origines iuris ecclesiastici, 1719.

donképeni egyházi hatalom (iura in sacris) az egyházat, illetve az egyházközséget mint önálló és szabad egyesületet, a külső egyházi jogosítványok (iura circa sacra) pedig világi szuverénitása alapján a fejedelmet illetik. Azonban az egyházat illető tulajdonképeni egyházhatalmi jogok (iura collegialia) is célszerűségi szempontból átruházhatók a fejedelemre. Tehát valójában e rendszer is a fejedelmet teszi az egyházi hatalom birtokosává, csakhogy az abban foglalt jogosítványokat a fejedelem nem a világi szuverénitásból folyó, de mint különleges átruházás útján eredő jogokat bírja és gyakorolja.

Ez elméletek, bárha az állam és egyház közti viszony rendezésére vonatkozóan szabatos és világos formulázást éppen nem nyujtanak, nevezetes befolyást gyakoroltak a világi uralkodóknak, még a katholikusoknak is az egyházpolitikájára, illetve a 17. és 18. században kifejlödött fejedelmi absolutismus azon céljának megvalósítására, hogy az egyházigazgatás teljesen az állami uralom körébe vonassék.

A fejedelmi egyházkormányzat s főleg a territorialismus elvén nyugvó államegyháziság a *rendőrállam uralmával* érvényesül a legteljesebb mérvben. A rendőrállam egyházpolitikai rendszere, különösen II. József által megvalósított alakzatában *(josephinismus)* a febronianismus alapján, de egyúttal a protestáns egyházigazgatási elméletek (főleg a territorialismus) hatása alatt keletkezett.[62] Vezérelve,

---

[62] *A. v. Arneth*, Maria Theresia, 1863. s köv. é. *A. Wolf*, Die Aufhebung der Klöster in Inneröst. 1871. *U. az*, Österreich unter Maria Theresia, Joseph II. und Leopold II. (1740—1792), 1883. *Friedberg*, Die Grenzen zwischen Staat u. Kirche, 149. s köv. l. *Maassen*, Neun Capitel über freie Kirche und Gewissensfreiheit 1876. 302. s köv. l. *A. Jäger*, Das Eindringen d. mod. kirchenfeindl. Geistes u. Karl VI. und M. Theresia

hogy a fejedelem teljhatalmánál fogva az alattvalók ügyeiben a legmesszebb menő beavatkozásra jogosult és egyházpolitikájában kizárólag az állami célokat kell szem előtt tartania. Éppen azért az egyházat úgy tekinti, mint állami nevelő- s rendőrintézetet, melynek a többi állami (rendőri) közegekkel hasonló rendeltetése van s amely önálló, különleges létjogosultságot csak addig igényelhet, míg a nép, a társadalom felvilágosodottsága lehetővé teszi az egyházi feladatoknak a világi (rendőri) hatóságokra való ruházását. Így aztán a világi uralkodó az egyházi intézmények igazgatását is teljesen magához ragadja és tisztán egyházi ügyekbe, sőt dogmai kérdésekbe (bőjt, oltárok, gyertyák) is beavatkozik, holott korábban a fejedelmek csakis az egyház külső életére vonatkozó jogokat (iura circa sacra) igényelték. Ezen u. n. *egyház körüli felségjogok* gyanánt hirdették pedig a rendőrállam egyházpolitikai rendszerének elméleti kifejtői *a természetjogi iskola* elvei alapján konstruált következő jogosítványokat:

1. *ius advocatiae seu protectionis*, t. i. hogy az állam az egyházat gyámolítja és oltalmazza, még pedig részint akként, hogy büntető jogi védelemben részesíti, részint akként, hogy részére positív támogatást (anyagi ellátás, brachium saeculare) nyujt;

2. *ius inspectionis*, t. i. hogy az állam az egyhá-

(Zeitschrift f. kath. Theol. II. (1878) 259. s köv. l.) *U. az*, Die kirchl. Reaktion unter Joseph II. [Z. f. kath. Theol. III. (1879) 417. s köv. l.] *O. Mejer*, Zur Gesch. d. röm.-deutschen Frage I. 44. s köv. l. *J. Beidtel*, Gesch. d. österr. Staatsverwalt. 1740—1848, hgg. v. *A. Huber*, 1896. s köv. é. *G. Goyou*, L'Allemagne religieuse. Le catholicisme I. (1905) 1. s köv. l. *G. Holzknecht*, Ursprung u. Herkunft d. Reformideen Kaiser Josephs II. auf kirchl. Gebiet, 1914. A további irodalmat l. *Sägmüller*, Lehrb. I. Bd. I. Teil. 99. l. 2. jegyz.

zaknak azok autonóm hatáskörében kifejtett minden fontosabb cselekvéséről, illetve az egyházi élet megannyi s különösen az államot is érdeklő nyilvánulásáról tudomást szerezni jogosult;[63]

3. *ius cavendi*, hogy t. i. az állam praeventiv védőintézkedéseket tehet az egyház részéről netán az államot érhető jogsérelmek vagy az érdekeit veszélyeztető cselekvények ellenében;

4. *ius placeti*, vagyis az államnak az a joga, hogy az egyházi törvények s rendeletek (pápai s püspöki)

---

[63] A főfelügyeleti jog gyakorlása részint az állami törvényhozás, részint a jogszolgáltatás, részint pedig a közigazgatás útján történik. A törvényhozás útján való felügyelet érvényesül akkor, amidőn a törvényhozó az állam főfelügyeleti jogát s ennek mikénti gyakorlását törvénnyel szabályozza, vagy legalább a felügyeleti jogot az állam részére — anélkül, hogy tartalmát s gyakorlási módját részletesen s felekezetek szerint meghatározná — törvényileg biztosítja. A bíráskodás terén és útján gyakorolja az állam a felügyeleti jogot, amidőn ügyel arra, hogy az egyházi és polgári törvényszékek illetékessége közt megállapított határvonalat az egyházi törvényszékek át ne lépjék. A közigazgatási úton való felügyelet pedig az egyházi kormányzat megannyi ágára s konkrét nyilvánulására kiterjed és feladata az egyházi kormányzat részéről az állami jogrendet s a közérdeket sértő intézkedéseket megakadályozni, a netán megtörtént sérelmes intézkedésekkel szemben megtorlást alkalmazni. *Kahl*, Lehrsystem d. Kirchenrechts u. d. Kirchenpolitik, 374. l. *Kérészy*, Az egyházjog tankönyve 35. §. Magyarországon az állam felügyeleti joga az összes felekezetek irányában törvénnyel részletesen nincs meghatározva. Azonban a protestánsok és görög-keletiek irányában annak gyakorlását kimondják s tartalmilag, bár nem kimerítően, meghatározzák egyes törvények. Így a protestánsokra nézve az 1791 : 26. t.-cikk, a görögkeletiekre vonatkozólag az 1868 : 9. t.-cikk (3. §.) és különösen részletesen szabályozza a főfelügyeleti jogot a törvényesen elismert felekezetek irányában az 1895 : 43. t.-cikk.

kihirdetését és végrehajtását előzetes állami (uralkodói) jóváhagyástól teheti függővé;[64]

5. *ius appellationis (recursus ab abusu, appel comme d' abus);* jelenti az állam s polgárai jogát az egyházi hatóságok visszaélései ellenében fellépni, s különösen hogy a polgárok az egyházi hatóságok,

---

[64] A placetum tulajdonképpen egyházi eredetű; nevezetesen forrását IV. Orbán pápának azon rendelete képezi, hogy a püspökök a pápai rendeleteket csak tüzetes előleges vizsgálat után hirdessék ki, mely rendelet azonban IX. Bonifacius pápa által hatályon kívül helyeztetett. Ellenben egyes államok már a középkorban egyházi törvények és rendeletek kihirdetését és állami érvényét fejedelmi jóváhagyástól tették függővé; mindazáltal nagyobbmérvű elterjedést a placetum alkalmazása csak a XV-ik századtól fogva nyert. És pedig legelsőbben Franciaországban mondatott ki az az elv, hogy egyházi törvények jogérvényéhez állami elismerés szükséges. Majd a rendőrállam uralma idejében a német államokban is alkalmazást nyer a placetum, hasonlóképen Spanyolországban, majd Ausztriában is. Ujabb időben, nevezetesen 1848 óta, azt több állam megszüntette.

Hazánkban Zsigmond király 1404. évi decretuma — különösen a javadalmi és peres ügyeket tárgyazó pápai iratokra nézve — állapitja meg az állami jóváhagyás szükségét. Ugyanezt ismétli az 1440. évi 4. és 5. t.-c., amelyeknek tartalma Zsigmond törvényének rövid ismétlése. Mindkét törvényünknek, melyek a placetumról szólanak, bárha azok a Corpus iuris Hungarici-ba felvéve nem lettek, alkotmányszerű érvényéhez kétség nem fér. Tehát téves az az állítás, hogy a placetum II. József alkotása lenne; bárha igaz, hogy ő 1781-ben elrendelte, hogy a pápai széktől eredő rendeletek a placetum kinyerése végett a helytartótanács útján a királyhoz terjesztessenek fel. Azonban ezzel csak a már azelőtt gyakorolt jognak alkalmazását mondja ki, amelynek gyakorlása már előző törvényeken és régi szokáson alapult, amithogy közjogi íróink is egyaránt régi jognak nyilvánítják a placetumot. Legújabban pedig az 1870 aug. 9-iki legfelsőbb elhatározás alapján 1870 aug. 10-én kelt miniszteri rendelet mondja ki, hogy a placetummal a magyar király felelős kormánya útján élni fog.

A kath. egyházi jog a placetumot visszautasítja s alkalmazását egyházi delictumnak minősíti. Így: IX. Piusnak 1856

főleg bíróságok sérelmes határozatai, ítéletei ellen az állami hatóságokhoz (bíróságokhoz) felebbezhetnek;[65] 6. *ius reformandi*, t. i. hogy az állam jogosult az

---

dec. 15-iki *Nunquam fore* allocutiója és *Syllabus error.* nr. 20, 41, 49., amelyek egyáltalán az államnak egyházfelségiségét s abból eredő jogait, így a placetumot és a recursus ab abusu-t kárhoztatják; továbbá a vatikáni zsinat is: Sess. IV. c. 3. Úgyszintén a Codex iur. canonici is határozottan tiltja a placetum alkalmazását, illetve azt delictumnak minősíti, amely ipso facto bekövetkező és az apostoli széknek speciali modo fenntartott excommunicatióval fenyíttetik. A delictumot elkövetik: *a)* akik a világi (állami) hatalom birtokosait az apostoli szék iratai kihirdetésének meggátlására felhívják; *b)* akik az egyházi rendeletek kihirdetését vagy végrehajtását direkte vagy indirekte megakadályozzák; *c)* akik az egyházi rendeletek kibocsátása alkalmából azokat az egyéneket, kiknek számára a rendelet szól, avagy a rendelet közlőjét (kézbesítőjét) bántalmazzák avagy megfélemlítik oly céllal, hogy a rendelet kihirdetése, kézbesítése, végrehajtása megakadályoztassék (c. 2333.).

[65] A recursus ab abusu (appel comme d'abus) legelsőbben (és pedig már a 14. században) Franciaországban hozatott be, ahol megengedtetett az egyházi hatóságok bármely (még dogmai jelentőségű) határozatai, intézkedései ellen is a párizsi parlamenthez (főtörvényszékhez) való felebbezés. (*Phillips*, Kirchenr. III. 135. §. Spanyolországban II. Fülöp idejében kezdik alkalmazni (recurzo da Fuerza). *Maassen*, Neun Capitel, 292. l. Kifejezetten fenn van tartva ma is Franciaországban s Elszász-Lotharingiában, ahol ennek a Németbirodalomtól a világháború után bekövetkezett elcsatolása előtt is érvényben volt. Egyébiránt a recursus tényleg ott sem szokott alkalmazásba vétetni, ahol az állami törvények igénybevételét megengedik.

A recursus ab abusu-ra vonatkozó irodalom köréből felemlíthetjük: *Friedberg*, Die Grenzen zwischen Staat u. Kirch. 492. s köv. l. *Maassen*, Neun Capitel, 290. s köv. l. *Eichmann*, Der recursus ab abusu nach deutschem Recht, 1902. Az új egyházi törvénykönyv szerint ipso facto bekövetkező és az apostoli széknek speciali modo fenntartott excommunicatio alá esnek, akik az egyházi iurisdictiónak (akár a belső, akár külső fórumra vonatkozzék az) a gyakorlását direkte vagy indirekte azáltal gátolják, hogy valamely világi hatalomhoz fordulnak (c. 2334. n. 2.).

esetben, ha az egyházi hatóságok részéről az erre való készség hiányoznék, az egyház javítása, reformálása céljából a szükséges intézkedéseket megtenni, az egyházba becsúszott visszaéléseket megszüntetni;

7. *ius dominii supremi (seu eminentis)*, hogy az államot az egyházi javakra vonatkozóan főtulajdonjog illeti meg s ez alapon azokat igazgathatja, megadóztathatja, amortisationális törvényeket hozhat, sőt az egyházi vagyont állami célra lefoglalhatja (saecularisatio).

Különben az állam és egyház közti viszony Németországban már a 17. század második felében a territorialismus, illetve az államegyháziság rendszerének megfelelő szabályozást nyer. Az 1648-iki westpháli béke, mely a katholikus püspökök iurisdictióját a protestánsokra vonatkozólag megszüntette, a keresztény felekezetek egymás közti viszonyára nézve az exacta mutuaque aequalitas elvét mondta ugyan ki; de ez az elv csakis a birodalmi gyűlés különböző vallású pártjaira (corpus catholicum, corpus evangelicum) vonatkozóan nyert megvalósulást, mivel az egyes fejedelmeknél saját tartományaik alattvalóira vonatkozólag a ius reformandi, vagyis az a jog, hogy alattvalóik vallását meghatározhatják (cuius regio, eius religio), kifejezetten meghagyatott; tehát az egyes államokban nem a toleráncia, még kevésbbé a paritás, hanem a *territorialismus elve érvényesült.*

Ellenben Poroszországban *II. (Nagy) Frigyes* az alattvalók számára — bármily felekezetűek legyenek is — szabad vallásgyakorlatot biztosít. „Ein jeder kann bei mir glauben, mondá, was er will, wenn er nur ehrlich ist." Így aztán a régebben bírt brandenburg-porosz tartományokban a katholikusok, a meghódított sziléziai s volt lengyel területeken pedig az azelőtt elnyomatásban élt protestánsok a legteljesebb

vallásszabadsághoz jutottak.[66] Azonban Nagy Frigyes, midőn a vallási türelmet (tolerantia) biztosítja, egyúttal a fejedelmi püspökséget is fenntartja, illetve az egyházat az államfői szuverenitásnak a legteljesebb mérvben aláveti. Tehát egyházpolitikai rendszere egyfelől a vallási és lelkiismereti szabadság elvén, másfelől a territorialismus rendszerén épül fel.

V. *A fejedelmi absolutismus bukása s az államegyháziság fokozatos megszünte. Modern egyházpolitikai rendszerek: a jogállam rendszere s az állam és egyház szétválasztása (1789-től napjainkig).*

Franciaországban a forradalom alatt (1794) az egyház eltörlése mondatott ki s Németországban a saecularisatio, illetve az egyházi fejedelemségek megszüntetése (1803. márc. 14-iki Reichsdeputationshauptschluss) az egész egyházi szervezet felbomlását eredményezte. Amott az 1801-iki konkordátummal nyert az egyház újolag állami elismerést, az egyes német államokban pedig a római-német birodalom felbomlása (1806) s még inkább a bécsi kongresszus (1815) után a római curiával létesített egyezmények

---

[66] L. Különösen *Laspeyres*, Geschichte und heitige Verfassung der kath. Kirche in Preussen. 1. köt., 1840. *Lehmann*, Preussen und die katholische Kirche seit 1640. I—VII. köt., 1878 s köv. év. *Mejer*, Röm.-deutsche Frage, I. 400. s köv. l. *Grünhagen*, Schlesien unter Friedr. d. Gr., 1890. I. 422. s köv. l. *Friedberg*, értek. a Zeitschr. für K.-R. X. 381. s köv. l. és Die Grenzen zw. Staat u. Kirche, 266. s köv. l., 329. s köv. l. *A. Frantz*, Preussen u. die kath. Kirche zu Anf. dieses Jahrhund. (D. Zeitschr. f. Kirchenr. I. (1892) 19. s köv. l. *Rudolphi*, Zur Kirchenpol. Preussen, 1897. (2. kiad., *Pigge*, Die relig. Toleranz Friedrich d. Gr., 1899. *P. Tschackert*, Staat u. Kirche im Königr. Preussen 1901. *H. Westerberg*, Preussen u. Rom an d. Wende d. 18. Jahrhunderts, 1908. *Stutz*, Der neueste Stand d. deutsch. Bischofswahlrechts mit Exkursen in d. Recht d. 18. u. 19. Jahrhunderts, 1909. és *Friedberg*, Lehrbuch, 19. §. 20. jegyz. elősorolt műveket.

(konkordátumok, circumscriptionális bullák), továbbá alkotmánytörvények, vallási ediktumok által következik be a statusquo helyreállítása, illetve az állam és egyház közti viszonynak és pedig a coordinatio értelmében, vagyis azon elv alapján való szabályozása,[67] hogy az egyház és állam egymástól független, egyaránt szuverén hatalmak, s így jogi hatáskörében mindegyik teljes szabadsággal rendelkezik és amennyiben a két hatalom közt az illetékesség szempontjából nézeteltérés támad, annak kiegyenlítése általuk, mint egyenlő jogú szerződő felek által létesítendő megegyezések útján történik.

Ausztriában azonban egészen 1848-ig, sőt 1855-ig a rendőrállam rendszerének (josephinismus) egyházpolitikai irányzata maradt uralkodó. Az 1848-iki aprilisi alkotmány s az 1849 március 4-iki,[68] valamint az 1851 december 31-iki oktroyált alkotmánytörvények[69] is a törvényesen elismert egyházak s vallásfelekezetek részére teljes vallásszabadságot s belügyeik önálló igazgatását biztosítják, de egyúttal határozottan kijelentik azoknak az állami törvények

---

[67] Így szabályoztattak az egyházpolitikai kérdések Bajorországra nézve az 1817. évi konkordátummal, Poroszországra nézve az 1821-iki *„De salute animarum"*, Hannoverre nézve az 1824-iki *„Impensa Romanorum Pontificum"*, a felsőrajnai tartományokra vonatkozólag pedig a *„Provida sollersque"* kezdetű circumscriptionalis bullával (1821 aug. 16.) s az ehhez kiegészítő határozmányokat tartalmazó *„Ad dominici gregis custodiam"* bullával (1827 ápr. 11.). L. az idevonatkozó irod. műveket *Friedberg*, Lehrb. (6. kiad.) 18. §. jegyzeteiben, *Stutz*, Kirchenr. 360. l., *Sägmüller*, Lehrb. I. 108. l. 2. jegyz.

[68] Reichsgesetzblatt, 1849., 151. sz. *Kremer-Auenrode*, Actenstücke zur Geschichte des Verhältnisses zwischen Staat u. Kirche im XIX. Jahrhundert, I. 191. s köv. l.

[69] Reichsgesetzblatt, 1852., 3. sz. 27. s köv. l. *Kremer-Auenrode*, Actenstücke, I. 191. l.

alá tartozását. Azonban már időközben, az 1850 április 18-iki s április 23-iki császári rendeletek[70] a katholikus egyház részére — a korábbi egyházpolitikai rendszertől eltérőleg — messzemenő engedményeket biztosítanak, mígnem a josephinismus rendszerével teljesen szakít *az 1855 augusztus 18-án IX. Pius pápa és I. Ferenc József császár közt Bécsben létrejött konkordátum*,[71] mely a pápa részéről egyházi törvény gyanánt 1855 november 3-án a „Deus humanae salutis auctor" bullával hirdettetett ki, az állam részéről pedig az 1855 november 5-én kelt császári pátenssel publikáltatott.

Egyáltalán a francia forradalom által érvényre juttatott eszmék hatása alatt az európai államok hovatovább szakítanak az absolutismus rendszerével, s politikájuk a modern alkotmányos állam kormányzati elveinek megfelelő irányzatot vesz, ami az állam és egyház közti viszony szabályozására is nevezetes befolyást gyakorolt. S különösen a 19. század közepe

---

[70] *Kremer-Auenrode*, i. m., I. 106. s köv. l.

[71] Az osztrák konkordátumra vonatkozó irodalom köréből lásd főleg *Feszler*, Studien über das österreichische Concordat, Wien 1856. (II. kiadás). *Wiesemann*, Vier Vorträge über Concordate, insbesondere das österreichische Concordat. Aus dem Englischen, Köln 1858. Hirtenbriefe, Predigten, Anreden von Jos. O. Card. *Rauscher*, Wien 1858. *Jacobson*, Ueber das österreichische Concordat, Leipzig, 1856 *(Ginzel)* Kirchliche Zustände Oesterreichs unter der Herrschaft des Concordats, Leipzig 1859. *Buss*, Oesterreiches Umbau im Verhältnis des Reiches zur Kirche, I. Abtheilung: Das Concordat, Wien 1862. Analisi del Concordato Austriaco del 18 agosto 1855. di Nicolo *Vergottini*, Venezia 1856—58. *Timon A.*, Az osztrák konkordátum és a magyar közjog. (Különlenyomat a „Magyar Igazságügy" 1883. évi augusztusi füzetéből.) *Hussarek*, Die Verhandlungen des Konkord. v. 18. Aug. 1855. (Arch. f. österr. Gesch. Bd. CIX. 2 Häfte, 447. s köv. l.) Az osztrák konkordátum szövegét l. *Mercati*, Raccolta di Concordati 821—830. l.

(1848) óta — a politikai szabadság mind teljesebb érvényre jutásával — az egyház több tekintetben felszabadul a rendőrállam korlátlan gyámkodása alul s vallási, szellemi tekintetben való függetlensége az államok közjogában hathatósan biztosíttatik, s egyúttal az állam uralmi körének az egyház jogkörétől való elkülönítése szükségkép megvalósítandó kormányzatpolitikai irányelve gyanánt ismertetik el. Így aztán a modern állami jogrendek az egyházat az absolutismus nyűge, az állam rendőri gyámkodása alól kétségtelenül felszabadították; azonban másrészt nemcsak hogy az állam részére az u. n. *egyházfelségiségből* eredő jogokat *(ius inspectionis, i. placeti, i. advocatiae, i. reformandi)* kifejezetten fenntartották, hanem az egyház kultúrtevékenységét több tekintetben akadályozó intézkedéseket is létesítettek s különösen az egyház tanítói tevékenysége elé oly korlátokat állítottak, amelyek egyik-másik államban, pl. Poroszországban u. n. *kultúrharcra (1187—1887)* vezettek.

Általában pedig a mai államok az egyházakhoz (felekezetekhez) való viszonyuk szabályozásának fontos irányelvéül tekintik, hogy az egyházaknak (felekezeteknek) saját intézményeik berendezése, ügyeik ellátása tekintetében széleskörű önállóságot, illetve az állam által megjelölt határon belül teljes *autonómiát* biztosítanak; de egyúttal működésüket az állam felügyelő s ellenőrző hatalmának rendelik alá. Ez képezi főleg a *jogállam elveinek megfelelő egyházpolitika* alapgondolatát, amely különben az egyházakat *nyilvánjogi testületeknek* ismeri el s mint ilyeneket anyagi s erkölcsi támogatásban részesíti. Míg azok a jogrendek, melyek *az állam és egyház teljes szétválasztását (szeparációs rendszer)* valósították meg, az egyházakat merőben *magánegyesületek* gyanánt tekintik, amelyek az államtól semmiféle

akár pozitív, akár negatív támogatást nem igényelhetnek. Egyébiránt e két egyházpolitikai rendszert alább fogjuk részletesen ismertetni.

Franciaországban az 1801-iki konkordátum 1904-ig volt érvényben, amidőn azt a Combes-kormány felmondta. Majd az 1905 december 9-iki törvény az állam és egyház szétválasztását mondja ki.

Ausztriában az 1855-iki konkordátumot az uralkodó megbízásából gróf Beust külügyminiszter 1870 július 30-án mondta fel, de már előzőleg a törvényhozás és a kormány a konkordátummal ellentétes intézkedéseket letesített. Így az 1867 december 21-iki törvény[72] az összes állampolgároknak a törvény előtti egyenlőségét, a teljes vallási és lelkiismereti szabadságot, a polgári és politikai jogok élvezésének a hitvallástól való függetlenségét mondja ki, továbbá minden törvényesen elismert egyháznak s felekezetnek nyilvános vallásgyakorlat tarthatására való jogot, belügyeiknek önálló rendezhetését s igazgathatását biztosítja stb. Az 1868 május 25-iki törvények[73] pedig a konkordátumos határozmányokkal szemben a korábban érvényes házasságjogot visszaállítják s a házassági ügyekben való bíráskodást az állami törvényszékek hatáskörébe utalják, az interkonfessionális viszonyokat liberális alapon rendezik s az iskolákat államosítják, azokban csupán a vallástanítást és a lelki gyakorlatok tarthatását hagyván meg a felekezeteknél. Egy 1869 január 7-én kelt kultuszminiszteri rendelet pedig a püspöki hatalmat korlátozza több irányban. Ámbár mindezen rendelkezések ellen az osztrák püspökök több ízben protestáltak s IX. Pius pápa 1868 jún. 22-én kelt allokuciójával[74] ezen állami alaptörvények rendelkezései ellen szintén tiltakozott, de sem a curiának ellenmondása, sem egyes püspökök részéről a liberális állami törvények végrehajtásával szemben meg-

---

[72] Reichsgesetzblatt, 1867, Nr. 142.

[73] Reichsgesetzblatt, 1868, Nr. 49.

[74] Arch. f. kath. Kirchenr. XX., 170. A pápa szerint a májusi osztrák törvények „vehementer reprobandae et damnandae ... abominabiles leges ..., nullius roboris fuisse et fore ..." *Falcinelli* bécsi nuncius pedig még korábban, nevezetesen mindjárt május 26-án tiltakozását fejezte ki a konkordátumnak a május 25-iki három törvénnyel történt megsértése miatt. A nuncius jegyzékét francia nyelven közli *Kremer-Auenrode*, id. m. I. 273—278. l.

kísérlett ellenállás eredményre nem vezetett. A konkordátum felmondása dacára annak egynémely pontjai továbbra is fennmaradtak; mígnem a konkordátum alapján keletkezett összes állami rendelkezések hatályon kívül helyeztettek s az állam és egyház közti viszony kimerítően rendeztetett *a kath. egyház külső jogviszonyairól* („über die äusseren Rechtsverhältnisse der katholischen Kirche") *szóló 1874 május 7-iki törvény által,*[75] amelyet a vallásfelekezetek törvényes elismeréséről szóló május 20-iki törvény követett.

28. §. A hierokratikus rendszer és az államegyháziság (caesareopapismus, territorialismus) lényege. A potestas indirecta és potestas directiva elmélete.

L. főleg *Maassen, Martens, Hinschius, Friedberg* és *Kahl* id. műveit, továbbá: *Liberatore,* La Chiesa e lo Stato (2. kiad.) 1872. *Sohm,* Das Verhältnis von Staat u. Kirche aus dem Begriff von Kirche u. Staat entwickelt (Zeitschr. f. Kirchenr. XI. (1873) 147. s köv. l.) *U. Minghetti,* Stato e Chiesa, 1878. *Moulart,* Kirche u. Staat, übersetzt v. *Houben,* 1881. *V. Cathrein,* Die Aufgaben der Staatsgew. u. ihre Grenzen, 1882. *Rieker,* Die rechtliche Stellung der evang. Kirche Deutschlands, 1893. *H. Singer,* Zur Frage des staatl. Oberaufsichtsrechts (D. Zeitschrift f. Kirchenr. V. (1895) 60. s köv. l.). *W. Köhler,* Die Entstehung des Problems v. Staat u. Kirche, 1903. *Ugyanaz,* Katholizismus u. moderner Staat, 1908. *Hussarek,* Grundris des Staatskirchenrechts, 1908. *Haring,* Kirche u. Staat, 1907. *Böckenhoff-Koeniger,* Kath. Kirche u. moderner Staat (2. kiad.) 1920. *K. Mirbt,* Die Grundformen des Verh. von Kirche u. Staat, 1921.

Az állam és egyház közti viszony szabályozása, mely a multban annyi küzdelemnek a tárgya volt s oly sok kiváló elmét foglalkoztatott, jelenleg is a legfontosabb politikai kérdések egyike, amely bármely államra s egyházra nézve s minden időre érvényes módon nem oldható meg. Hanem e történeti fejlődés vizsgálata útján legfeljebb bizonyos irányelveket állapíthatunk meg, amelyek az állam s egyház közti

[75] Reichsgesetzblatt, 1874, Nr. 68.

viszony keretébe tartozó ú. n. egyházpolitikai kérdések rendezésénél általában figyelembe veendők. Tehát mint általában a politikai tantételek, úgy az egyházpolitikai elvek is csupán relatív értékűek lehetnek.

Mindenekelőtt e kérdés konkrét, történetileg adott szabályozásainak tanulmányozása alapján azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy az állam és egyház közti viszony rendezése tekintetében egészen a 19-ik század elejéig két főirányzat, ú. m. az *egyházállamiság* vagy *hierokratikus rendszer* és *az államegyháziság (caesareopapismus, territorialismus)* rendszere jut érvényre. Mindkét rendszer, bár homlokegyenest ellenkező értelemben akarja rendezni az állam és egyház közti viszony kérdését, lényegileg egyugyanazon alapelven nyugszik. Nevezetesen mindegyik a keresztény társadalom osztatlan *egységének* s az állam és egyház ebből eredő egységesítésének, identifikálásának elvéből indul ki. Hogy t. i. a keresztény társadalom egységes, az egész emberiséget magában foglaló, universalis világbirodalmat van hivatva alkotni, mely e földön Isten országát képviseli. A keresztény társadalom egységének ez elve (principium unitatis) kizárja annak a lehetőségét, hogy a keresztény társadalom körében két vagy több, egymástól független, egyenjogú hatalom létezzék; hanem ez elv értelmében és a középkor sajátos felfogásához képest a keresztény társadalom egységes uralmának van minden többi uralom alá rendelve, amelyek céljaikat csak úgy valósíthatják meg, ha az egyetemes keresztény világuralom céljainak keretében maradva, illetve e célokat szolgálva törekednek a maguk különleges feladatait megoldani. Az egység elvéből tehát szükségkép következik, hogy az állam és egyház a keresztény társadalomnak nem két, hatalmi körükre

nézve egymástól elkülönítendő szervezete, hanem egyik a másikkal összeköttetésben, illetve annak, amelyiket az egyetemes kereszténység feletti világuralom illet meg, alárendelve igyekszik a maga hivatását betölteni. A kérdés ekép az volt, a keresztény társadalom egységének elve alapján más nem is lehetett, hogy az egyetemes uralom (dominium mundi) kit illessen meg, ki legyen a feje az egyetemes kereszténység-alkotta universalis monarchiának, az egyház, vagy az állam (császár)? A hierocratikus rendszer értelmében, melyet a XII. század közepe óta a pápák (különösen VIII. Bonifacius *Unam sanctam* bullájával)[76] az egyház és állam viszonyára nézve egyedül helyes szabályozás gyanánt hirdettek, az egyetemes világuralom a pápát illeti, akinek Istentől eredő hatalmában úgy az egyházi, mint a politikai uralom bennfoglaltatik. Az egyház, mondja VIII. Bonifacius, az egész emberiséget magában foglaló universalis állam, élén a pápával, akitől tehát minden más uralom leszármazik. Ezért a világuralom (dominium temporale) az egyetemes keresztény társadalom irányában az egyházat illető hatalomban (dominium mundi) bennfoglaltatik, ennek alkatelemét képezi. Ezt a középkor nagy pápái által felállított hasonlatok mint a két hatalom egymáshoz való viszonyának a nap és hold, lélek és test által történt symbolizálása, különösen pedig *a két kard elmélete* juttatják kifejezésre.[77] Mindkét kardot, t. i. az egyházi,

[76] c. Extrav. comm. 1, 8.

[77] A két kard elmélete Luk. ev. 22, 38 alapján lett kifejtve, illetve VIII. Bonifacius Unam sanctam bullájával dogmailag kinyilatkoztatva („In hac eiusque (sc. Petri) potestate duos esse gladios, spiritualem videlicet et temporalem ... Certe qui in potestate Petri temporalem gladium esse negat, male verbum attendit Domini proferentis: „Converte gladium tuum

szellemi hatalmat (potestas spiritualis) és a világi uralmat (postestas temporalis) Isten Péter apostolnak s az ő törvényes utódjának, a római püspöknek adta, aki után a két kard egyikét vagyis a világi, politikai hatalmat a világi fejedelmeknek adta át. Tehát a császár s a többi világi uralkodók a pápától eredő engedély, delegatio alapján bírják hatalmukat s megannyi uralmi tényeik az egyház közvetlen joghatóságának vannak alávetve. Ez *a potestas directa in temporalia* elmélete, amely szerint tehát az egyház az állami ügyekbe bármikor beavatkozhat, azokat közvetlenül elláthatja. Ez elméletnek tudományos kifejtői *Augustinus Triumphus* († 1328)[78] és *Alvarus Pelagius* († 1346)[79] voltak.

Szintén a keresztény társadalom egységéből indul ki, csakhogy arra vonatkozóan az universalis uralmat az államfő részére igényli az államegyházi-ság (caesareopapismus, territorialismus) rendszere. Ez legelsőbben a bizanci birodalom egyházpolitikája körében érvényesül, amelynek vezérelve, hogy a ius sacrum a ius publicum-nak alkateleme vagyis hogy az egyház jogrendje az állami jogban foglal-

---

in vaginam." Uterque ergo in potestate ecclesiae, spiritualis scilicet et materialis. Sed is quidem pro ecclesia, ille vero ab ecclesia exercendus. Ille sacerdotis, is manu regum et militum, sed ad nutum et patientiam sacerdotis. Oportet autem gladium esse sub gladio et temporalem auctoritatem spirituali subiici potestati, c. 1. Extrav. comm. 1, 8."). *Berchtold*, Die Bulle Unam sanctam, 1887. *Martens*, Der Vatican u. Bonif. VIII. 1888. *Zorn*, Lehrb. 99. l. 7. jegyz. *Eichmann*, Acht und Bann, 45. s köv. l.

[78] A potestas directa elméletének főképviselője, aki „*Summa de potestate ecclesiastica*" c. művében fejtette ki, különösen qu. 1, a. 1.; qu. 45, a. 2.; qu. 46. a. 3.

[79] Művének címe: „*Summa de planctu Ecclesiae.*" A potestas directa elméletének tudományos képviselőiről l. *Hergenröther*, Katholische Kirche und christlicher Staat, 411. s k. l.

tatik *(bizantinismus, caesareopapismus)*. Ugyancsak az államegyház eszméje, csakhogy a bizantinismus rendszerétől különböző alapon s indokolással, jut érvényre a *territorialis rendszernél*, amelyet a XVI. és XVII. századok folyamán Németország fejedelmei tartományaik területén gyakorlatilag érvényre juttattak (fejedelmi egyházkormányzat) s amelyet aztán, amint láttuk, egyes protestáns tudósok elméletileg formuláztak.[80] Ez a rendszer az egyházi hatalmat a világi uralomba, az államfői szuverénitásba olvasztja be, illetve azt az elvet hirdeti, hogy az államfő, mint olyan, feje minden egyháznak, mely az uralma alatt álló területen létezik. Tehát a territorialismus szerint az egyházi hatalom, amely az állami uralomnak egyik ága, ennek megszerzésével s elvesztésével szereztetik meg, illetve veszíttetik el s az állam érdekének megfelelően, azaz politikai szempontok szerint gyakorlandó. E rendszernek túlhajtása a rendőrállam egyházpolitikája, amelyet legjellegzetesebben II. József, valósított meg (josephinismus) s amely az egyházat teljesen e fejedelmi absolutismus közegéül és az állami érdekek szolgálatára rendelt intézet gyanánt tekinti. Ezen egyházpolitikai rendszer értelmében az egyháznak az állami közigazgatás nevelő s rendőri feladatköréhez hasonló rendeltetése van s önálló létjogosultságra csak addig tarthat igényt, míg a nép, a társadalom felvilágosodottsága lehetővé teszi az egyházi feladatoknak az állami (rendőri) közegek által való ellátását. Tehát a *josephinismus (regalismus)* az egyházat teljesen az állam szervezetébe igyekszik beolvasztani s a rendőrállam politikai elveinek megfelelő elbánásban részesíti. Nevezetesen be-

[80] L. a jelen mű 27. §-át!

avatkozik a hittan, kultusz és a papi nevelés ügyeibe, az állam részére tisztán egyházi kérdésekben is szabályalkotást és biráskodást igényel, az állami hatóságokat egyházi javadalmak felállítása és dotálása ügyében való intézkedésre, sőt merőben dogmai kérdésekben való döntésre is jogosultaknak hirdeti. A házasságot állami szabályozás tárgyává teszi és a házassági perekben való biráskodást a világi törvényszékekre ruházza.[81]

Midőn az egyház, illetve a curialista egyházpolitikusok belátták, hogy a potestas directa elméletének reális érvényesítéséről nem lehet szó, az egyház által változatlanul fenntartott hierocratikus álláspont érdekében a két hatalom, az egyház és állam egymáshoz való viszonyára nézve oly elméleteket konstruálnak, melyek a hierocratikus álláspontot a középkori merev formulázásban elejtik ugyan, de lényegileg mégis az egyháznak felsőbbségét az állammal szemben juttatják kifejezésre. Ezek a theoriák pedig:

a) a *potestas indirecta in temporalia* elmélete, amelyet *Bellarmin* fejtett ki tudományosan,[82] jóllehet

---

[81] Az államegyházíság rendszerének, különösen a josephinismusnak a lényegét kimerítően ismerteti az osztrák kormánynak az 1874-iki máj. 7-iki törvény (a katholikus egyház külső jogviszonyairól) indokolását tartalmazó jelentése (Motivenbericht); közzététetett: Reichsgesetzbl., 1874. Nr. 50. *Grosz-Schueller*, Lehrb. 25. §. 11. jegyz. A josephinismusra, illetve Mária Terézia és II. József egyházpolitikájára nézve l. a jelen mű 27. §. jegyzeteiben elősorolt műveket és *Sägmüller*, Lehrb. 4. kiad. I. Bd. 1. Theil. 99. l. 2. jegyz.

[82] De Romano Pontifice c. művében. Hogy a Bellarmin-féle potestas indirecta elmélete, jóllehet az államot teljesen az egyháznak veti alá, mégsem azonos a középkori kurialista elmélettel, illetve a középkori értelemben vett hierokratismussal, kimutatja *Gierke*, Genossenschaftsrecht, III. 522. l. Bellarminra vonatkozólag l. *Döllinger* und *Rausch*, Die Selbstbiographie des Kardinals Bellarmin, 1887.

maga az elmélet nem tőle származik, mert úgy az egyházi atyák, mint a tridenti zsinat előtt s után élt kiváló theologusok közül sokan ezt hirdették.[83] Eszerint az egyház világi ügyekben joghatóságot közvetlenül nem gyakorolhat, azonban, ha az állam a maga uralmi tevékenysége körében az egyház javát és érdekeit szem elől tévesztené, ha e szempontból sérelmes intézkedéseket tenne, az egyház mint a hit és erkölcs őre *ratione peccati* közbelépheti, *közvetve* világi joghatóságot gyakorolhat. Ez elméletnek Bellarminon kívül kiváló tudományos képviselői még: *Suarez*,[84] *Phillips*[85] és *Liberatore*.[86]

b) a *potestas directiva in temporalia* elmélete, amely szerint az egyházat sem közvetlenül, sem közvetve a világi ügyekben joghatóság nem illeti; azonban joga van tanácsaival, figyelmeztetéseivel oda hatni, hogy az állam a maga hatalmának gyakorlatánál az egyházi s erkölcsi érdekeknek s követelményeknek eleget tegyen. Ezt hirdették a gallikanisták, különösen Bossuet és a francia papság 1689-iki deklarációja (art. 1.). Újabban ez elméletnek főképviselője *Hergenröther*.[87]

A mai államok a hierokratikus rendszert ezen enyhébb formulázásban is visszautasítják; de a fejedelmi absolutismus bukásával (a 19. század eleje óta) hovatovább szakítanak az államegyháziság, illetve a josephinismus rendszerével is. A modern alkotmányos állam kormányzati rendszerének ér-

---

[83] *Tarquini*, Iuris eccles. publ. institutiones, 50. *Hergenröther*, Kath. Kirche u. christl. Staat, 427. s köv. l. *Chelodi*, Ius de personis, 41. l.

[84] Defensio fidei catholicae (1613).

[85] Kirchenrecht, II. 618. s köv. l.

[86] La chiesa e lo Stato, 1871.

[87] Kath. Kirche u. mod. Staat, 448. l.

vényre jutása óta az állam és egyház közti viszony szabályozására nézve főleg három irányzattal, vagyis egyházpolitikai rendszerrel találkozunk, u. m. a *koordináció rendszerével*, a *jogállam rendszerével* és az *állam és egyház teljes szétválasztásával (szeparációs rendszer)*.

30. §. A koordinacionális rendszer.

Szemben a keresztény társadalom egységéből kiinduló középkori rendszerekkel [hierokratia, államegyháziság (caesareopapismus, territorialismus, rendőrállam egyházpolitikája)], a modern egyházpolitikai rendszerek *(koordinacionalis elmélet, jogállam rendszere, az állam és egyház szétválasztása)* mindegyike abból az alapelvből indul ki, hogy az állam és egyház külön-külön feladatokra rendelt társas alakzatok s így hatáskörük egymástól elválasztandó. Azonban az egyháznak az állam irányában való jogállására, autonomiájának s szabadságának mérvére nézve ez újabb egyházpolitikai rendszerek igen különböző elveket tartalmaznak.

Közülök az egyház önállósága és szabadsága szempontjából legkedvezőbb az u. n. *koordinacionalis rendszer*, amely szerint az állam és egyház egyenjogú, koordinált hatalmak, amelyek céljaik és az ezek megvalósítására szolgáló eszközök tekintetében is egymástól különböznek. Ámde éppen mivel mindegyik szuverén társaság, ezért közülök egyik sincs jogosítva a két hatalomnak (sacerdotium-imperium) uralmi köre közti határvonalat saját elhatározásával állapítani meg, hanem amennyiben a két, egymástól független, koordinált társaság közt az illetékesség szempontjából nézeteltérés keletkeznék, annak kiegyenlítése általuk, mint egyenjogú szerződő felek

által létesítendő egyesség útján történik. A szerződésileg elhatárolt illetékességi körön belül mindegyik fél saját hatalmával, önállóan rendezi azokat a viszonyokat, melyek az egyesség értelmében az ő uralmi körébe tartoznak. Bármily tetszetősnek látszik is e rendszer, gyakorlati megvalósítása ellenében alapos aggályok merülnek fel. A koordinatio elve az állam és egyház egyenlőségét, egymástól való függetlenségét, illetve mindkettőnek a szuverénitását feltételezi. Már pedig az állami szuverénitás fogalma kizárja más szuverén hatalom létezését az állam területe s alattvalói felett. Tehát a koordinacionális rendszer az állami szuverénitás egységével s kizárólagosságával ellenkezik.

Továbbá a koordinacionális rendszer az állam és egyház hatáskörének egymástól való elhatárolását, illetve a vegyes természetű ügyek (causae mixtae) tekintetében való illetékesség meghatározását a két koordinált hatalom közti egyezmény útjára tereli. Ámde nem képes megoldási módozatról provideálni arra az esetre, ha a két hatalom uralmi körére nézve egyezményt létesíteni nem sikerülne. S egyáltalán, a konkordátumos politika, dacára annak, hogy első pillanatra békét látszik biztosítani, mint a tapasztalás tanusítja, mindjobban szítja, növeli az egyház és az állam közti harcot s nem biztosít eszközöket az egyezmény dacára netán előforduló konfliktusok kiegyenlítésére. A koordinacionális rendszer elveit tudományosan főleg *Martens* fejtette ki.[88] Gyakorlatilag pedig annak alapján rendezik az egyház és állam közti viszonyt az 1801-iki francia s 1817-iki

[88] Die Beziehungen der Überordnung, Nebenordnung und Unterordnung zwischen Staat u. Kirche, 1877.

bajor konkordátumok s az 1831-iki belga alkotmány. Az apostoli széknek nemzetközjogilag elismert szuverénitása is az egyház és az állam coordinatiójára, egyenrangúságára emlékeztet.

31. § A jogállam rendszere.

A modern közjogi rendszerek — főleg a 19. század közepe óta — nagy súlyt helyeznek arra az alakotmánytani alapelvre, hogy az állam területén s alattvalóira alkalmazott bármely jog csakis az illető államtól eredhet, s amennyiben nem tőle származik, érvényéhez az állam elismerése szükséges; ami kizárja azt, hogy az államban tőle teljesen független, vele koordinált társas alakzat létezhetnék. S ezt a felfogást vallják a modern államok az egyházra, illetve általában a vallási társulatokra vonatkozóan is. Ezért elutasítják azt az álláspontot, hogy az egyháznak, mint az államtól független társulatnak jogi rendje állami elismeréstől független. De másrészt az állam, midőn az egyházakat hatalmának (egyházfelségiség) aláveti, egyúttal részükre kiterjedt szabadságot, illetve az állam által megvont határon belül bizonyos szabad tevékenységet, autonóm jogállást biztosít.

Ezen a főelven nyugszik a modern államokban leginkább elfogadott az az egyházpolitikai rendszer, amelyet a *jogállam rendszerének* (az állam egyházfelségiségén nyugvó egyházpolitikai rendszernek) szokás leginkább nevezni. A jogállam rendszere alapján az egyes államok részéről követett egyházpolitikának ismét különböző változataival találkozunk, de mégis ennek a rendszernek lényegét a következő elvek alkotják:

1. az állam saját törvényeivel szabályozza az egyházakhoz (felekezetekhez) való viszonyát; de e

szabályozásnál a keresztény vallási társulatoknak bizonyos cselekvési szabadságot, vagyis széleskörű autonomiát biztosít s az ennek keretébe eső ügyeket az egyházak (felekezetek) saját törvényeikkel önállóan, állami beavatkozástól függetlenül rendezhetik;

2. az egyházi autonomia elhatárolásánál, illetve az egyház és állam jogkörének elválasztásánál az állam nemcsak a maga érdekeit, de az egyház rendeltetéséből folyó érdekeket és szempontokat is figyelembe veszi. Mert az állam elismeri az egyházi céloknak és feladatoknak a közjogi rend, az állami élet fejlődése szempontjából való jelentőségét. Ez okból az általa elismert vallási társulatokat *testületi minőséggel* ruházza fel, sőt közülök a nagy történeti multú keresztény vallási társulatokat *közjogi jellegű korporációknak* tekinti, ezért számukra kedvezményes jogi állást és különböző kiváltságokat biztosít, őket pozitiv támogatásban (anyagi segély) részesíti; de egyúttal irányukban felügyeletet s ellenőrzést, általában az egyházfelségiségből eredő jogosítványokat gyakorol. Az állam egyházfelségiségéből eredő ezek a jogok azonban csakis az *egyházi külügyekre (sacra externa)* irányulnak, míg a *sacra interna*, azaz a hittan kérdései s az egyház beligazgatásának teendői az egyházi autonomia körébe tartoznak. Az előbbiekre vonatkozó, tehát az államnak egyházfelségiségéből eredő jogosítványok összességét *ius circa sacra*, míg az utóbbiakra irányuló vagyis tulajdonképeni egyházhatalmi jogok egyetemét *ius in sacra* névvel szokás megjelölni;

3. az állam polgárainak teljes vallási és lelkiismereti szabadságot biztosít s elutasítja a hitkényszert, vagyis az áttérés szabadságának olyan korlátozását, hogy az csak bizonyos felekezetek körére szo-

ríttatik. Valamely felekezetből kilépni, vagy valamely felekezetbe belépni mindenkinek szabad a megállapított törvényes alakszerűségek mellett. Sőt jogállamban nemcsak az egyik felekezetről a másikra való áttérés szabadsága van biztosítva, de meg van engedve a felekezeten kívül állhatás is, illetve adva van a lehetőség, hogy eddigi egyházából az egyén kilépjen anélkül, hogy valamely más vallásfelekezet kötelékébe lépne át;

4. az állam a maga jogrendjét az egyházak tanaitól s jogi rendjétől függetlenül állapítja meg és az idevonatkozóan alkotott törvények érvényének s jogi erejének kérdésébe az egyházaknak (felekezeteknek) semmi beleszólást nem enged;

5. az egyházak szervezete s jogi rendje az általános állami jogrendnek van alárendelve, s a polgároknak az államban való jogi állása, illetve a polgári és politikai jogok gyakorlására való képesség a hitvallástól független.

A jogállam rendszere értelmében az összes egyházak (felekezetek) irányában igényelt egyházfelségiségben foglalt jogosítványok: a *ius reformandi*, a *ius inspiciendi et cavendi* és a *ius advocatiae sive protectionis*.

a) Ius reformandi alatt régebben az államhatalomnak azt a jogát értették, hogy abban az esetben, ha az egyházi hatóságok részéről az erre való készség hiányoznék, az egyház javítása, reformálása céljából szükséges intézkedéseket szuverénitásánál fogva megteheti. Ekkép határozta meg maga Luther is a ius reformandi értelmét.[89]

[89] Főleg „An den christlichen Adel deutscher Nation" című művében. L. *Rieker*, Die rechtliche Stellung der ev. Kirche Deutschl. 64, 65. l.

Ellenben a *ius reformandi* jelenlegi, modern értelmében jelenti az államnak azt a jogát, mely szerint *új vallásfelekezetek alakitásának feltételeit s jogkövetkezményeit*, vagyis *az újonnan alakult vallásfelekezetek jogviszonyait az állam határozhatja meg; tehát a területén létező vallási társulatok jogi minőségét qualifikálhatja, illetve e szempontból azokat classificálhatja.*[90] E tekintetben azon alaposztályozás szokott irányadóul vétetni, hogy némely vallásfelekezetet *az állam közönséges (magánjogi) egyesületeknek*, másokat *jogi személyiséggel biró testületeknek tekint*,[91] mely utóbbiak közül ismét némelyeket kiválólag privilegizál, illetve *közjogi corporációknak minősit. Közjogi corporációknak* tekintetnek pedig s mint ilyenek kiváló gondoskodásban s kedvezményekben részesittetnek azok az egyházak, amelyek történeti multjoknál, vagy egyéb alapon való jelentőségüknél fogva saját feladataikkal s tevékenységükkel az állami célok és érdekek munkálását is jelentékeny mérvben elősegitik. *De különösen ilyenekül szokták tekinteni a történelmi-*

[90] *Kahl*, Lehrsystem, 324. s k. l.

[91] Megjegyzendő, hogy a korporációknak minősített felekezetek, mint jogi személyek akarat- és cselekvésképességgel bírnak, amely kiterjed 1. *a vagyonjog terére*, melynek körében jogokat szerezhetnek és kötelezettségeket vállalhatnak s különösen tulajdont szerezhetnek és bírhatnak; 2. a corporációknak minősített vallási társulatok, mint jogi személyek *önálló képviseletre* jogosítvák, mint pl. törvényes képviselőik által úgy fel-, mint alperesi minőségben perben állhatnak. Ekkép az egyházakat, mint korporációkat megilletik mindazon jogosítványok, amelyek egyéb önálló jogalanyisággal felruhazott egyesületek élveznek s amelyeknél fogva azok más, t. i. jogi személyiséggel nem bíró egyesületektől, társulatoktól különböznek. *Kahl*, Lehrsyst. 329. s k. l.

leg kiemelkedett keresztény vallásokat.[92] Az ilyen felekezeteknek állami privilegizálása, a részükre biztosított önállóság mérve különböző lehet s azt úgy az állami törvényhozások, mint az egyházjogászok is különbözőleg szokták jogilag definiálni. Így némelyek a *„szabad egyház"*, mások a *„qualifikált corporáció,*[93] legtöbben azonban a *„közjogi jellegű corporáció vagy intézet"* kifejezést használják ezen legmagasabb fokú privilegizálás megjelölésére. A német törvényhozás és jogtudomány a *Landeskirche*, a magyar pedig a *bevett egyház* elnevezést használja az ily módon kedvezményezett, illetve közjogi testületeknek minősített egyházak (felekezetek) megjelölésére.

b) Ius inspiciendi et cavendi (ius supremae inspectionis, főfelügyeleti jog) az államnak egyházfelségiségéből eredő az a jogosítványa, hogy az egyházaknak autonom jogkörükben kifejtett minden fontosabb cselekvéséről, illetve az egyházi élet megannyi s különösen az államot is érdeklő nyilvánulásáról tudomást szerezni jogosult. Természetes dolog, hogy éppen a privilegizált korporáció minőségével bíró egyházaknak működése van az állami érdekekkel és célokkal kitűnő mérvű kölcsönhatásban és vonatkozásban s így a felügyeletnek praktikus jelentősége s ez okból kiterjedtebb gyakorlata éppen ezen egyházak életnyilvánulásaira vonatkozólag érvényesül.[94] A főfelügyeleti jog gyakorlásának eszközei különö-

---

[92] *Kováts Gyula*, Az utolsó két egyházpolitikai törvényjavaslat. 9. l.

[93] Ezt használja *Kahl*, i. m. 340. l.

[94] A főfelügyeleti jogra s annak a törvényhozás, közigazgatás és jogszolgáltatás útján való gyakorlására nézve l. a jelen mű 27. §-ában előadottakat.

sen a *ius placeti* s az *appellatio ab abusu*, amelyekről már fentebb szóltunk.[95]

Hazánkban a főfelügyelet joga az összes felekezetek irányában törvény által részletesen nincs meghatározva. Azonban a protestánsok és a görögkeletiek irányában annak gyakorlatát kimondják s azt tartalmilag is, bár nem kimerítően, meghatározzák egyes törvényeink.[96]

c) A *ius advocatiae sive protectionis*[97] lényege abban áll, hogy az egyházak intézményei, tisztviselői, mindezek működése szóval az egész egyházi szervezet s igazgatás állami védelemben s kedvezményekben részesülnek. Különösen pedig 1. az állam büntetőjogi védelemben részesíti az egyházakat s ezáltal a felekezeti békének megóvására s arra törekszik, hogy az egyházak, felekezetek kultuszok gyakorlásában minden háborítás ellen megoltalmaztassanak s az egyházak vagyonát szintén jogi oltalomban részesíti. Ilyen egyházvédelmi rendelkezéseket tartalmaznak a magyar büntető törvénykönyv (1878 : 5. t.-c. 190., 191. §.) és a kihágásokról szóló törvényünk (1879 : 40. t.-c. 51., 52., 54. §.); 2. részökre az állam *positiv támogatást* nyujt és pedig egyfelől azáltal, hogy amennyiben vagyoni erejök céljaik elérésére elegendő nem lenne, azokat a *szükségleteik fedezésére meghivánható anyagi eszközökkel megfelelően ellátja*; másfelől azáltal, hogy az egyházaknak jogaik érvényesítése iránt tett intézkedéseit

---

[95] L. a 27. §. 64. és 65. jegyzetet.

[96] Így a protestánsokra nézve az 1791 : 2. t.-c., a görögkeletiekre az 1868 : 9. t.-c. (3. §.); s különösen részletesen szabályoztatik a főfelügyeleti jog az államilag elismert felekezetek irányában az 1895 : 43. t.-c. által.

[97] *Scherer* szerint helyesebb a *ius protectionis* elnevezés (Handb. I. 45. l.).

kényszereszközökkel, illetve az *állami hatóságok útján (brachium saeculare) foganatosítja.* A magyarországi ev. ref. és ág. hitv. ev. egyházak szervezetéről szóló törvények az utóbbi értelemben vett ius advocatiae-t kifejezetten elismerik; 3. hogy *az államhatalom tiltja a proselytáskodást,* azaz egyik egyház híveinek meg nem engedett eszközökkel (kényszer, térítgetési fondorlat) a másik egyház részére való megnyerését. Ezt célozza pl. hazánkban az 1879 : 40. t.-c. (53. §.) azon rendelkezése, hogy az, aki életkorának 18. évét még be nem töltött kiskorú egyént, az 1868 : 53. t.-c. rendelkezése ellenére, más vallásfelekezetbe fölvesz, két hónapig terjedhető elzárással és hatszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntettessék. A vallásfelekezetek térítgetési fondorlatainak megakadályozására szolgál továbbá az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi 33. t.-c. 9. §-ban foglalt azon tilalom, melynél fogva: „Lelkész (rabbi) nem nevezhető ki anyakönyvvezetővé vagy helyettessé"; továbbá a kisebb polgári peres ügyekben való eljárásról szóló 1877 : 22. t.-c. 8. §-ának 6. pontjában foglalt azon kijelentés, hogy valamely egyházközségben alkalmazásban levő lelkészek és segédlelkészek, továbbá a szerzetesek és a néptanítók békebíróvá nem nevezhetők ki; s ugyancsak a térítgetési fondorlat meggátlása céljából rendeli a községi törvény (1886 : 22. t.-c. 76. §. *b)* pont), hogy községi előljáróvá nem választható a lelkész, tanító, az állami és megyei tisztviselő és hivatalnok, habár a községben választójoggal is bír.

Magyarországon tehát az állam s egyházak (felekezetek) közti viszony *a jogállam rendszere* értelmében van szabályozva. A magyar közjogi rend állapítja meg az egyházak (felekezetek) hatalmi körét, illetve ez utóbbiak autonomiájának terjedelmét. S

ebből a szempontból, illetve az egyházaknak (felekezeteknek) az államban való jogi állása tekintetéből hazai jogrendünk *a) bevett, b) törvényesen elismert* és *c) el nem ismert felekezeteket* különböztet meg. A bevett egyházak (felekezetek) közjogi testületeknek vannak elismerve, az államilag elismertek magánjogi korporációk, míg az el nem ismertek közönséges magántársulatok.

Bevett egyházak, illetve felekezetek: a római és görög katholikus, a református, az ágostai hitv. evangélikus, a görög keleti, az unitárius és a zsidó. Mindezek közül törvény által kifejezetten recipiálva csak az unitárius és a zsidó vallások lettek és pedig az előbbi az 1848 : 20., az utóbbi 1895 : 42. t.-c. által. Ellenben a katholikus, a református, az ág. evangélikus és a gör. keleti egyházakra divatba jött ugyan a recipiált elnevezést használni, amint e kifejezés az 1844 : 4. és 5. t.-cikkekben is előfordul, a nélkül azonban, hogy ezen vallásoknak recipiálása külön törvények által mondatott volna ki. Hanem ez utóbb említett felekezetekre vonatkozólag a közszokásba és törvényeinkbe a „bevett vallás" megjelölés a volt erdélyi fejedelemség törvényeiből ment át. T. i. az erdélyi törvényhozás azt technikus terminus gyanánt már a 16-ik században alkalmazta, kimondván Erdélyben a katholikus, ágostai evangélikus, a református és az unitárius vallásoknak mint *„recepta religio"*-knak egyenlőségét.[98]

A bevett vallásokra vonatkozólag az 1848 : 20. t.-c. 2. §-a *a tökéletes egyenlőséget és viszonosságot* állapítja meg, s ezen elv alapján az 1868 : 53. t.-c. a bevett felekezetek jogállását és egymáshoz való viszonyát részletesen rendezi, mely utóbbi törvénynek a

[98] Appr. Const. I. R. 1. c. 2. articulus.

bevett egyházakra vonatkozó intézkedéseit, némi kivétellel, az 1895 : 42. t.-c. az izraelita vallásúakra is kiterjesztette, akiket különben már az 1867 : 17. t.-c. az ország keresztény lakosaival minden polgári s politikai jog gyakorlására egyaránt jogosultaknak nyilvánít.

A bevett egyházak jogállásának tehát fő jellemvonása, hogy azok nem magán, de *közjogi jellegű korporációk* s ezen minőségükből folyólag bizonyos privilegiumokat élveznek. Nevezetesen 1. közöttük a tökéletes egyenlőség és viszonosság elve van megállapítva;[99] 2. jogi személyeknek vannak elismerve s mint ilyenek kiterjedt, a törvényesen elismert és az el nem ismert felekezeteknél kevésbbé korlátozott vagyonszerzési képességgel vannak felruházva; 3. joguk van arra, hogy valiási és iskolai szükségleteik fedezése céljából a hívek anyagi hozzájárulását (egyházi és iskolai adók) igénybe vegyék; 4. minden bevett vallásfelekezetnek egyházi és iskolai szükségletei állami költségen fedezendők;[100] 5. elismertetik kizárólagos joguk új egyház-gyülekezetek alakítására s leány-egyházaknak anya-egyházakká vagy viszont ezeknek leány-egyházakká való átváltoztatására.[101] Ezen rendelkezést az elismert vallásfelekezetekre az 1895 : 43. t.-c. nem terjeszti ki; 6. nyilvános iskolákat állíthatnak és tarthatnak fenn; 7. fegyelmi joghatóságot gyakorolnak saját hivatalnokaik, alkalmazottaik és híveik felett; 8. a hadseregnél és

---

[99] 1848 : 20. t.-c. 2. §.

[100] 1848 : 20. t.-c. 3. §. Ezen rendelkezés fokozatos megvalósítására eddig tett törvényhozási intézkedések: a bevett felekezetek elemi és középiskoláinak állami segélyezése s a lelkészi jövedelmek kiegészítése (1898 : 14. t.-c.).

[101] 1868 : 53. t.-c. 24. §.

állami közintézeteknél (p. o. katonai növeldékben, vakok intézetében, lelencházakban stb.), úgyszintén a polgári s katonai kórházakban, minden vallásfelekezet tagjai saját egyházuk lelkészei által részesítendők vallásos tanításban és minden lelkészi szolgálatban.[102] A bevett vallások valamelyikét követő mozgósított katonák saját vallású tábori lelkésszel látandók el (t. i. az állam által);[103] 9. jogszerű autonom határozataik foganatosítása s az egyházi és iskolai szükségleteik fedezése céljából kivetett adók behajtása végett a közigazgatási közegek segélyét (brachium saeculare) igénybe vehetik; 10. különböző vallásfelekezetűek által lakott községben és városban, mely házi pénztárából egyházi célokra, vagy valamely felekezeti iskola javára segélyt szolgáltat ki, e segélyben igazságos arány szerint minden ottan létező vallásfelekezet részesítendő;[104] 11. temetőkben a különböző vallásfelekezetek tagjai vegyesen és akadálytalanul temetkezhetnek.[105] *Ezen rendelkezést az 1895 : 42. t.-c. az izraelita vallásúakra nem terjesztette ki;* 12. egyik vallásfelekezetnek tagjai sem kötelezhetők arra, hogy más vallásfelekezetbeliek egyházi szertartásait és ünnepeit megtartsák, vagy ezen napokon bárminő munkától is tartózkodjanak. Vasárnapokon azonban minden nyilvános és nem elkerülhetetlen szükséges munka felfüggesztendő. Úgyszintén bármely vallásfelekezetnek ünnepén a templom közelében s egyházi menetek alkal-

[102] 1868 : 53. t.-c. 21. §.

[103] 1848 : 20. t.-c. 5. §.

[104] 1868 : 53. t.-c. 23. §.

[105] 1868 : 53. t.-c. 22. §. A temetkezésnek ezen rendelkezés ellenére jogtalan (erőszakkal vagy fenyegetéssel való) megakadályozása kihágást képez és az 1879 : 40. t.-c. 54. §-a alapján 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

mával azon tereken és utcákon, melyeken az ily menet keresztül vonul, mindaz mellőzendő, ami az egyházi szertartást zavarhatná.[106]

Elismert vallásfelekezetek azok, amelyeknek hitéleti szabályzatát a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyja s amelyek ez alapon *magánjogi testületeknek* minősittetnek s állami védelemben részesülnek. *Jogállásukat az 1895 : 43. t.-c.* szabályozza, amelynek értelmében nyilvános közös isteni tisztelet tarthatására való, valamint önkormányzati, fegyelmi, adóztatási s vagyonszerzési jog illeti meg őket,[107] de ez utóbbiak tekintetében erősebben korlátozvák s általában az állam felügyeletének s gyámkodásának inkább alávetvék, mint a bevett felekezetek. Így pl. a közgyűléseiken hozott határozataikat tartalmazó jegyzőkönyveket a vallás- és közoktatásügyi miniszternek vagy az általa kijelölt polgári hatóságnak esetről-esetre bemutatni kötelesek,[108] ingatlan vagyon szerzése tekintetében korlátozvák,[109] a lel-

[106] 1868 : 53. t.-c. 19. §. E rendelkezések az 1895 : 42. t.-c. 2. §-ával az izraelitákra s az 1895 : 43. t.-c. 21. §-ával az elismert felekezetbeliekre is kiterjesztettek.

[107] 1895 : 43. t.-c. 9. §.

[108] 1895 : 43. t.-c. 19. §.

[109] Az 1895 : 43. t.-c. 9. §-a értelmében t. i. „a törvényesen elismert vallásfelekezeteknek ingatlan vagyonszerzési képessége imaházul, oktatási, nevelési és jótékonysági intézetül, egyházi vagy intézeti alkalmazottjaik részére lakhatásul használandó épületeknek, az ezekhez szükséges telkeknek s temetőül szolgáló területeknek szerzésére van korlátozva.

Az ingatlan szerzéséről kiállított okirat, az ingatlan rendeltetésének igazolása mellett, a törvényhatóság első tisztviselőjének bemutatandó, aki azt, ha a szerzési képesség korlátait megtartották, bemutatási záradekal látja el. A megtagadó határozat ellen felfolyamodásnak van helye a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Az ingatlan tulajdonjogának telekkönyvi bejegyzése csak a bemutatási záradékkal ellátott okirat alapján rendelhető el."

készül és egyházközségi előljáróul kiszemelt egyént az illető törvényhatóság első tisztviselőjének bejelenteni kötelesek, a híveikre kivetett egyházi adót s egyéb szolgáltatást csak a törvény rendes útján, tehát peres és nem közigazgatási úton érvényesíthetik, fegyelmi hatóságuk korlátozottabb, amennyiben elzárást, testi büntetést vagy bírságot fegyelmi büntetésképp ki nem szabhatnak,[110] fegyelmi határozataiknak végrehajtására állami segélyt nem igényelhetnek, külföldi hatóságtól, egyéntől, társulattól semminemű egyházi függésben nem állhatnak.[111] új egyházközségek alakításánál az állami közhatóságok jóváhagyására szorulnak, a politikai községektől még akkor sem igényelhetnek segélyezést, ha a bevett vallásfelekezetek ilyenekben részesülnének is; a szervezeti szabályzataikon tett minden változtatást a vallás- és közoktatásügyi miniszternek *bejelenteni* tartoznak s ha ezen változtatás a törvényes feltételeknek meg nem felel, vagy ha az egyházi határozatok, ima- vagy tankönyvek oly rendelkezést vagy tant tartalmaznának, mely a vallásfelekezet tagjainak állampolgári kötelezettségök teljesítését tiltaná, vagy törvényben tiltott cselekményt rendelne: a törvényesen elismert felekezetté nyilvánítás a vallás- és közoktatásügyi miniszter által haladék nélkül visszavonandó; végül vagyonuk s alapítványaik kezelése tekintetében fokozott állami felügyeletnek vannak alávetve.[112]

A vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895 : 43. t.-c. értelmében mindenki szabadon vallhatván és követ-

---

[110] 1895 : 43. t.-c. 9. §.
[111] 1895 : 43. t.-c. 17. §.
[112] 1895 : 43. t.-c. 8. §. és 20. §.

hetvén bármely hitet vagy vallást: ennélfogva az állampolgároknak biztosítva van az a jog is, hogy az állam által bevett vagy elismert felekezetek hitétől eltérő, tehát államilag el nem ismert vallást is követhetnek s azt az ország törvényeinek s a közerkölcsiség kívánalmainak korlátai között külsőképen is kifejezhetik s gyakorolhatják. Természetes dolog, hogy az ilyen, államilag el nem ismert valláshoz tartozók testületi jogokat nem bírhatnak s hitöknek külső kifejezése nekik ugyan meg van engedve (házi ájtatosság),[113] de nyilvános közös isteni tiszteletet csak előzetesen kinyert rendőri engedély alapján tarthatnak. *Tehát az el nem ismert felekezetek állami védelmet nélkülöző magán társulatok.*

Az 1895 : 43. t.-c. továbbá új vallásfelekezetek alakíthatását is kimondja, illetőleg meghatározza, hogy *minő feltételek alatt lehetséges valamely felekezetnek a törvényesen elismert vallásfelekezetek sorába való felvétele, azaz részére a corporationalis minőség megadása.*

Nevezetesen a törvényesen elismert vallásfelekezet gyanánt megalakulni kívánó hívek ez iránti szándékukat a törvényhatóság első tisztviselőjénél bejelenteni tartoznak,[114] igazolván ezen alkalommal: 1. legalább egy egyházközség felállítását és fenntartását, továbbá a felekezetükhöz tartozó gyermekek iskolai hitoktatásának biztosítását; 2. kötelesek a hitéletre vonatkozó összes rendelkezéseket magában

[113] Jogállásukra nézve a törvényben egyéb rendelkezés nem foglaltatik. Pedig célszerű lett volna még annyit kimondani, hogy számukra törvényileg biztosíttatik olyan terjedelmű toleráncia, melyet eddig egyes különlegesen megjelölt felekezetek számára nyujtani szokásban volt. *Kováts Gyula*, i. m. 35. l.

[114] 1895 : 43. t.-c. 11. §.

foglaló szervezeti szabályzatot jóváhagyás végett a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bemutatni. Ennek a szabályzatnak különösen tartalmaznia kell a hitelvi, az erkölcsi tanokra, az isteni tiszteletre és egyéb vallási szertartásra, valamint a tisztviselők és más alkalmazottak felett gyakorlandó fegyelmi szabályokra vonatkozó rendelkezéseket.[115]

A vallásfelekezetté alakulni kívánóknak tehát e célból nem engedélyt kell kérniök, hanem ebbeli szándékukat a törvényben megállapított előfeltételek igazolása mellett csupán be kell jelenteniök s a megtörtént bejelentést a törvényhatóság a vallás- és közoktatásügyi miniszternek tudomására hozza, aki a jóváhagyást csak akkor tagadhatja meg: 1. ha a megalakulni kívánó vallásfelekezet állam- vagy nemzetellenes irányzattal keletkeznék;[116] 2. ha annak egyházi feje vagy védura a magyar állam kötelékén kívül álló álló hatóság vagy egyén lenne; mert a vallásfelekezet semminemü egyházi függésben külföldi hatóságtól, vallásfelekezeti társulattól vagy egyéntől nem állhat;[117] 3. ha nem tudná kimutatni azt, hogy legalább egy egyházközséget felállítani és fenntartani, továbbá a felekezethez tartozó gyermekek iskolai hitoktatását biztosítani képes;[118] erre azért van szükség, mert ha az egyházközség szervezése nem biztosíttatnék, akkor az illető vallás nem is képezne testületet s így mint felekezetnek törvényes elismerésére sem volna szükség; 4. ha a hitelvek, tanok, isteni tisztelet és egyéb vallási szertartás, vagy a contemplált szervezet: *a)* a fennálló törvényekkel vagy a

[115] 1895 : 43. t.-c. 7. §. 1. pont.
[116] 1895 : 43. t.-c. 8. §. 1. pont.
[117] 1895 : 43. t.-c. 8. §. 1. pont.
[118] 1895 : 43. t.-c. 8. §. 2. pont.

közerkölcsiséggel ellentétben állanak; *b)* a már létező és törvényesen bevett vagy elismert vallásfelekezetek valamelyikével azonosak, vagy attól csupán az isteni tisztelet és az egyházi kormányzat nyelvét illetőleg különböznek;[119] mely megszorítást a törvény azon indokból tette, hogy a felekezetek által különben is széttagolt hazánkban a törvényesen bevett és ezentúl elismerendő vallásfelekezetek még jobban széttagolhatók ne legyenek, továbbá hogy a felekezeteknek vallási élete nyelvi vagy nemzetiségi érdekek ápolására ne szolgálhasson; végül megtagadandó a jóváhagyás akkor is: 5. ha a megalakulni kívánó felekezet elnevezése *a)* faji vagy nemzetiségi jelleggel bírna; *b)* a már bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezeteket sértené,[120] például sérelmes volna ilyen elnevezés: „igaz keresztény egyház".

Törvényesen elismertek hazánkban a *baptista* és az *izlam* vallások. Az előbbit az 1905. évi 77.092. sz. vall. és közokt. miniszt. rendelet,[121] az utóbbit pedig az 1916 : XVII. t.-c. iktatja a törvényesen elismert felekezetek sorába. Az izlam azonban mint törvényesen elismert felekezet tényleg még nem alakult meg, amennyiben az 1895 : 43. t.-c. 8. §. 2. pontjában az elismert vallásfelekezet gyanánt való szervezkedéshez előszabott azon feltételnek, hogy e végből az illető vallást követők legalább egy egyházközséget felállítani s fenntartani, továbbá gyermekeiknek iskolai hitoktatását biztosítani képesek legyenek, az izlam vallás magyarországi hívei ezideig

---

[119] 1895 : 43. t.-c. 8. §. 3. pont.

[120] 1895 : 43. t.-c. 8. §. 4. pont

[121] *Kérészy Z.*, A baptisták felekezetének állami elismerése és a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvény (Jogállam, 1906. évf. 2. füzet).

még nem tettek eleget. Különben az izlam vallás elismerésénél a magyar törvényhozás az 1895 : 43. t.-cikkben a törvényesen elismert vallásfelekezetté qualifikáláshoz elöszabott több kelléket figyelmen kívül hagyott s e mellett az 1916 : XVII. t.-c. rendelkezései szerint az izlam vallást követők a végből, hogy vallásfelekezetté alakulhassanak, a hitelvi és erkölcsi tanokra, valamint az isteni tiszteletre s egyéb vallási szertartásra vonatkozó szabályokat a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bemutatni nem kötelesek. Tehát az 1895 : 43. t.-cikkben (7. §. 1. pont) az elismert felekezetté alakuláshoz előszabott e fontos kellékek alól az izlam vallást követőket a magyar törvényhozás kifejezetten felmentette. Az is különös továbbá, hogy jóllehet hazánkban az államilag elismert felekezeti minőség megszerzése az 1895 : 43. t.-c. 7. §-a szerint adminisztratív intézkedéstől t. i. a vall. és közokt. miniszter által való jóváhagyástól van függővé téve, ennek dacára az izlam vallást *a törvényhozás* nyilvánította államilag elismert vallásnak és pedig a nélkül, hogy az azt követők hazánkban vallásfelekezet gyanánt megalakultak volna.

32. §. Az állam és egyház szétválasztása.

Az ide vonatkozó, igen nagy terjedelmű irodalom köréből felemlíthetjük a következő műveket: *A. de Montalambert*, L'Église libre dans l'État libre, 1863. *F. Nippold*, Die Theorie der Trennung von Kirche und Staat, 1881. *M. Minghetti*, Staat und Kirche. Autorozierte Übersetzung aus dem Italienischen, 1881. *Bas*, Étude sur les rapports de l'Église et de l'État et sur leur séparation, 1882. *G. Bonomelli*, Die Kirche, deutsch von *V. Holzer*, 1902. *Frantz*, Das Rechtsverhältnis von Staat und Kirche, insbesondere Trennung von Staat und Kirche, 1905. *E. Tröltsch*, Die Trennung von Staat und Kirche, der

staatliche Religionsunterricht und die theol. Fakultät, 1907. *Sägmüller*, Die Trennung von Kirche und Staat, 1907. *Ugyanaz*, Der rechtliche Begriff der Trennung von Kirche und Staat, 1916. (2. kiad. 1919.) *K. Rothenbücher*, Die Trennung von Staat und Kirche, 1908. (2. kiad. 1919.) *Ugyanaz*, Die Trennung von Staat und Kirche als kirchenpolit. Problem, Zeitschr. f. Politik, II. (1909) 572. s köv. l. *Kahl*, Aphorismen zur Trennung von Kirche und Staat (Intern. Wochenschrift, 1909. 1345. s köv. l. és külön lenyomatban is). *F. Mack*, Trennung von Staat und Kirche, 1910. *L. Luzzati*, Freiheit des Gewissens u. Wissens. Studien zur Trennung von Staat und Kirche, aus dem Italienischen übers. von *J. Bluwstein*, 1911. *E. Felden*, Die Trennung von Staat und Kirche, 1912. *Falco*, Il concetto giuridico di separazione della chiesa dallo stato, 1913. *A. Hauck*, Die Trennung von Kirche und Staat, 1912., hatodik kiad. 1919. *Del Giudice*, La separazione tra stato e chiesa, 1913., második kiad. 1919. *Pfannkuche*, Staat u. Kirche in ihrem gegenseit. Verhältn. seit der Reformation, 1915.

A francia forradalom óta mind demokratikusabbá váló államberendezés egyik alapkövetelménye gyanánt szokás hangoztatni *az állam és egyház szétválasztását*, vagyis azt az egyházpolitikai rendszert, amely sem állami (nyilvánjogi testület minőségével felruházott), sem államilag elismert vallási társulatokat nem ismer, az egyházakat s egyáltalán a vallási társulatokat állami szempontból *jogi jelentőségű közületeknek nem tekinti*, hanem merően *a hivek akaratán nyugvó magántársulatoknak minősiti*. Ezért azokban az államokban, melyek a szeparációt megvalósították, az egyénnek az egyházhoz tartozásával az állam jogi rendje nem törődik vagyis mint közönségesen mondani szokták, *a vallást az állam merőben magánügynek tekinti*. A vallás és kultusz céljából való társulás teljesen az alattvalók szabad akaratára van hagyva, e részben az állam semmi beavatkozást s kényszerítő uralmat nem gyakorol. Az egyházak, mint magántársulatok, az államban létező többi magánjogi egyesületekre és társula-

tokra érvényes általános egyesületi jog szabályai alá helyeztetnek.[122]

Egyébként pedig az egyházak iránt az állam teljesen közönyös, azokat merőben magukra hagyja, ügyeik intézésében nekik teljesen szabad kezet enged, céljaikra irányuló tevékenységük támogatását állami feladatnak nem tekinti. Ezeken a momentumokon kívül többen a szeparáció ismérve gyanánt hangsúlyozzák még, hogy az e rendszeren nyugvó szabályozásnál az állam és az egyház közt semmiféle, különösen jogi jelentőségű érintkezés, összeköttetés helyet nem foglalhat. Ámde a szétválasztás ilyen értelemben, vagyis abszolut elkülönítés formájában sehol sincsen megvalósítva s ekként való keresztülvitele nem is képzelhető; hanem a szeparáció megvalósítása csakis oly értelemben lehetséges, hogy általa az állam és egyház közt az összeköttetésnek, s főleg a jogi vonatkozásnak *lehető legcsekélyebb mérve hagyatik meg.*[123]

Ámbár a szétválasztás fogalmát az egyházjogá-

---

[122] „Unter dem Rechte der Trennung von Kirche und Staat ist die Organisation der Kirche in jeder Beziehung dem freien Willen der Anhänger eines Bekentnisses überlassen. Die Art und Weise, wie sich diese als kirchenrechtlicher Verband konstituiren wollen, ist ihnen freigestellt (von Bedeutung für die protestantischen Bekentnisse). Soweit sie Rechtsverhältnisse begründen wollen, die auch vom staatlichen Rechte als wirksam anerkannt werden, benützen sie die Institutionen des Privatrechts", mondja *Rothenbücher,* Die Trennung von Staat und Kirche, 457. l.

[123] Így *Kahl,* Aphorismen zur Trennung von Kirche und Staat c. dolgozatában. A szeparáció jogi fogalmát *Sägmüller* szerint (Lehrb. 4. kiad. I. Bd. 1. Teil, 146, 147. l.) is „kann man etwa dahin umschreiben, dass bei der Trennung von Kirche und Staat ein Mindestmasz der nach der Natur der Dinge unumgänglichen Rechtsbeziehungen zwischen Staat und Kirche herrscht."

szok, a bölcseleti és politikai írók éppen nem egyöntetűen határozzák meg, mindazáltal e rendszer lényege s abból folyó követelmények gyanánt leginkább a következő elveket szokás felállítani:

a) az egyházi cselekvényeknek (kultusz) a nyilvános és a polgári életre való minden befolyása teljesen megszüntetendő. Evégből az egyházak merőben *vallási célú magántársulatoknak* tekintetnek s mint ilyenek, az állami egyesületi jog (rendészet) szabályainak vettetnek alá. Ennek a tételnek pedig természetszerű következménye, hogy az egyént az egyházhoz államilag elismert jogi jelentőségű kötelék nem fűzi (ami nem érinti az egyháztagságnak az illető egyházak joga által előírt feltételeit s következményeit);

b) az állampolgári státus és ennek minden attributuma a hitvallástól, az egyházhoz tartozástól teljesen független. Ebből folyólag elesik a vallási állapot bemondására való kényszer (a polgári s büntető eljárás folyamán), nemkülönben az esküvel való bizonyítás és a vallásos nevelés kötelezettsége;

c) a korábban vallási jelentőségűeknek — az állam részéről is — elismert ügyek, amelyekre vonatkozóan az egyházak törvényhozási avagy jurisdictionális ingerenciája meg volt engedve, államosíttatnak, mint pl. a házasság, a tanítás és a temetés ügye;

d) a személyi statust — kizárólag állami érdekű szempontok alapján — a közigazgatási hatóságok tartják nyilván, s az egyházhoz (felekezethez) tartozás és az abból való kiválás állami nyilvántartás tárgyát nem képezi;

e) a katonai lelkészetnek, nemkülönben a fogházakban s jótékonysági intézetekben való lelki gondozásnak állami szervezése elejtetik;

f) az állami tanintézetekben — a népiskoláktól az egyetemekig — az egyház közreműködése kiküszöböltetik s ezért azokban a vallástanítás sem foglalhat helyet. Az egyetemek theológiai karral és papi nevelésre szolgáló intézetekkel nem bírhatnak;

g) az egyházak s felekezetek az államtól semminemű anyagi támogatást nem nyerhetnek s az állami eredetű egyházi javak szekularizálandók.[124]

A szeparációnak e messzemenő konzekvenciáit azonban — Franciaországot s legújabban Mexikót kivéve — egyik államnak a jogi rendje sem vonta le. Különben a szeparációs államok az egyházakhoz való viszonyukat nem egyöntetűen szabályozzák, mert hiszen a szétválasztást mindegyik a maga sajátos szükségleteinek, történetileg adott politikai, társadalmi és vallási viszonyainak megfelelően vitte keresztül. És amint a tételes jogrendek egymástól többé-kevésbbé különböznek, úgy a szeparáció elméleti képviselői és a különböző politikai pártok is eltérő célzattal és indokolással szokták az állam és egyház közti viszonynak a szétválasztás elve alapján való rendezését egyházpolitikai programm gyanánt kitűzni. Igen elterjedt az a felfogás, hogy a szeparáció a demokratikus államberendezés követelménye s ezért szokták azt a túlzó radikális és szociáldemokrata pártok egyházpolitikájuknak sarkalatos tételéül hangoztatni. De téves azt hinni, hogy a szétválasztást csakis a szélsőséges baloldali pártok követelnék, mert a legkülönbözőbb felfogású többi politikai és szociális irányzatoknak követői közt is nagy számmal vannak hívei, akik más-más szempontból kívánják az

[124] L. főleg *Sägmüller*, Der rechtliche Begriff der Trennung von Kirche und Staat, 1907. és *Rothenbücher*, Die Trennung, 437. s köv. l.

egyházpolitikai kérdéseknek e rendszer alapján való szabályozását. Míg ugyanis a teljes szétválasztást némelyek az állam világiasítása, az egyháztól való függetlenítése céljából, sőt itt-ott egyenesen egyházellenes szándékkal, t. i. abban a reményben követelik, hogy az egyház, az állam támogatását nélkülözve, mindinkább meggyengül; addig mások azt az egyházak (felekezetek) érdekéből, nevezetesen azért sürgetik, hogy ezek állami beavatkozástól menten, teljes szabadsággal szentelhessék magukat a saját valláserkölcsi és kulturális feladataiknak. Ebből a szempontból kívánják a szétválasztást *Schleiermacher, Lamennais, Lacordaire* szerzetes, *Montalambert* és egyáltalán a liberális irányzatú katholikus egyházi s politikai írók, valamint *Vinet Sándor* svájci protestáns theológus.[125] Ilyen értelemben proklamálták e rendszert egyházpolitikai programm gyanánt Olaszországban *Cavour* és *Minghetti*,[126] valamint — bizonyos feltételezésekkel — *Bonomelli* püspök is,[127] a szeparáció alaptételéül megannyian a *„szabad egyház a szabad államban"*-féle elvet hangoztatván. Az egyházpolitikai kérdéseknek ez elv értelmében való rendezését tekintette *Deák Ferenc* is

---

[125] *Rothenbücher*, Die Trennung, 77. s köv. l.

[126] *Rothenbücher*, Die Trennung, 100. s köv. l. *Minghetti* szerint (Staat u. Kirche, 75. s köv. l.) *Cavour* a Libera chiesa in libero stato elvet diplomáciai célzattal t. i. azért proklamálta, hogy az európai hatalmaknak az egyházállam tervbe vett elfoglalása miatt keletkezett aggodalmait eloszlassa. L. még: *X. Kraus*, Cavour, 1902. *Ch. Benoist*, La formula de Cavour (Rev. des deux Mondes, 1906 júl. 15.). *Z. Giacometti*, Die Genesis von Cavours Formel: Libera Chiesa in libero Stato, 1919.

[127] *Rothenbücher*, Die Trennung, 95., 96. l. *Bonomelli*, La chiesa. Seconda edizione, 1905. és La chiesa ed i tempi nuovi, 1906. L. még *Sägmüller*, Die Trennung, 22. s köv. l.

az állam és egyház közti viszony szabályozásának ideáljául. Csakhogy ez egy felette határozatlan s éppen azért jogászilag alig értékesíthető megjelölés, úgy, hogy annak alapján a szeparáció lényege nem magyarázható meg. S különben is, mint *Kahl* helyesen jegyzi meg, a szeparáció nem mindenkor teszi az egyházat az államban szabaddá, mert lehetséges, hogy az egyházak egyik-másik oly államban, mely az egyházpolitikai viszonyokat nem a szétválasztás értelmében rendezi, nagyobb szabadságot élveznek, mint a szétválasztást keresztülvitt államok egynémelyikében.[128]

Ugyancsak az egyház függetlensége, a vallási és lelkiismereti szabadság biztosítása érdekéből kívánják a szeparációt a protestáns egyházi írók és az individuális vallásszabadság hívei. A reformátorok ugyan az állam és egyház egymásra utaltságát hangoztatják s így a két organizáció benső kapcsolatának fenntartását kívánják;[129] de mégis az általuk képviselt szabadabb, dogmákhoz kevésbbé kötött valláserkölcsi világnézetből, az individuális vallásszabadság elvéből természetszerűleg következik a világi beavatkozás elutasítása, az egyháznak az állami függés aluli felszabadítása, aminek elérésére a protestánsok közül is sokan mulhatatlan előfeltétel gyanánt sürgetik az állam és egyház szétválasztását.[130]

Ismét mások, nevezetesen az újkori liberalismus hívei s a radikális és szociálista pártok *az állam neutralizálása érdekéből*, illetve a vallási, felekezeti

---

[128] Aphorismen zur Trennung v. Kirche u. Staat, 6. l.

[129] *Rothenbücher*, Die Trennung, 11. s köv. l.

[130] *Sohm*, Kirchenrecht, 1. s köv. l. *W. Köhler*, Die Entstehung des Problems v. Staat u. Kirche, 1902. 12. l. *Rothenbücher*, Die Trennung. 28. s köv. l. *Sägmüller*, Die Trennung, 11. l.

kérdéseknek és szempontoknak az állami tevékenység köréből való teljes kirekesztése végett szokták a szeparációs rendszert politikai programmjuk sarkalatos tételeként hangoztatni.[131] Szerintük csakis ez a rendszer felel meg a demokratikus egyenlőség s igazságosság követelményének, mert csakis a vallásnak az állam részéről való ignorálása, tehát az állam és egyház szétválasztása útján lehet az állam és az egyház közti súrlódásokat elkerülni és az államban levő megannyi felekezetet egyenlő, igazságos elbánásban részesíteni, számukra azonos jogi állást biztosítani.[132]

Tehát amint a szétválasztás elméleti képviselői e rendszert eltérő szempontokból s célzattal ítélik meg, úgy a szeparációs államok sem egyöntetűen szabályozzák az egyházakhoz (felekezetekhez) való viszonyukat. Mert hiszen a szeparációt jogrendjében mindegyik a maga sajátos szükségleteinek, történetileg adott politikai és vallási viszonyainak megfelelően juttatta érvényre.

Legelsőbben s kétségtelenül mind a mai napig úgy állami, mint egyházi szempontból a legsikeresebben valósította meg a szétválasztást az északamerikai egyesült államok alkotmánya. Az Unió szeparációs jogrendjének alapgondolata, hogy az állam a vallási társulatokat jogi jelentőségű szervezetek gyanánt nem ismeri el, illetve hogy az állami jogrend az egyes vallási társulatok jogi berendezését, szervezetét ignorálja, minden egyháznak (felekezetnek,

---

[131] *Rothenbücher*, Die Trennung, 98—112. l. 274. s k. l.

[132] *Zeller E.* Staat und Kirche, 1873. 4. s köv. l. *Kahl*, Lehrsyst. d. Kirchenr. u. Kirchenpol. 304. l. *Baumstark*, Das Verhältnis zwischen Kirche und Staat nach den Bedürfnissen der Gegenwart, 1873. 4. l. *Rothenbücher*, Die Trennung, 105. s köv. l.

szektának) a legteljesebb vallási, lelkiismereti s kultuszbeli szabadságot biztosít s e szabadságnak bármily akadályozását a szövetségi alkotmány kifejezetten megtiltja. Az egyházak (felekezetek) tehát az Unióban nyilvánjogi kötelékeknek nem ismertetnek el s a vallási célból való szervezkedés merőben a polgárok szabad magánelhatározásának és tevékenységének hagyatik fenn s az összes kultuszok számára teljesen egyenlő jogállás biztosíttatik. Azonban midőn a szövetségi alkotmány a felekezethez tartozást az állami jogrend tekintetéből teljesen jelentőség nélkül valónak nyilvánítja, az államot *a vallástól nem választja el*, illetve a polgári és politikai életet nem laizálja.[133] Sőt a konfesszionális életet, főleg a keresztény vallási társulatok működését — állami érdekből — hathatós figyelemben részesíti,[134] a nélkül, hogy az állam és a felekezetek közt jogi összeköttetést létesítene. Szóval a szeparáció itt nem az állam semlegességének biztosítását, de azt célozza, hogy az egyházak (felekezetek) állami beavatkozástól menten, tehát *a legteljesebb szabadsággal* végezhessék vallás-

---

[133] Hogy Északamerikában az állam nem választatott szét a vallástól, ezt bizonyítja a vallásnak hatályos büntetőjogi védelme. Az Isten-káromlás szigorúan büntettetik, a vasárnap megszentelése az állami jogok szerint kötelező.

[134] Az Unio elnöke s az egyes államok kormányai hálaadó- és bőjt-ünnepeket rendelhetnek el; a hadsereg, haditengerészet s kulturális intézetek körében a lelki gondozásról az állam gondoskodik; a házasság egyházi formában államilag érvényes módon köthető; a népiskolákban a vallás nem tárgya ugyan a tanításnak, de a szentírás annak körében jelentékeny szerepet visz; a legtöbb alkotmány bevezető cikkelyében a vallás szükségét és értékét hangsúlyozza; az állam egyáltalán nem törődik vele, hogy ki milyen oltárnál imádja az Istent, de hogy valamelyiknél imádkozni kell, azt feltételezi. *Kahl*, Aphorismen, 15. l. *Rothenbücher*, Die Trennung, 137. s köv. l.

erkölcsi s kulturális munkájukat, akadálytalanul fejleszthessék saját szellemi s gazdasági erejüket. Az állam és egyház közti viszonynak ez a szabályozása tehát, amelyet — sajátszerűségénél fogva — méltán szokás *amerikai rendszernek nevezni*, világosan kifejezésre juttatja az Uniónak azt a felfogását, hogy a valláserkölcsi élet intenzivitásának előmozdítása egyúttal az államnak is javára szolgál.[135]

Az északamerikai egyesült államokon kívül teljes vagy részleges szeparációval találkozunk *Belgiumban* (1831),[136] *Mexikóban* (1873 és 1926),[137] *Bra-*

---

[135] Az északamerikai szeparációra vonatkozó terjedelmes irodalom köréből felemlíthetjük a következő műveket: *Rüttimann*, Kirche und Staat i. d. Vereinigt. Staaten v. Nordamer. 1873. *J. P. Thomson*, Kirche u. Staat in d. Vereinigt. Staaten v. Nordamer., 1873. *A. Baumgarten*, Kirche u. Staat in Nordamerika (Stimmen aus Maria Laach XIII. köt. (1877), XIV. s XV. köt. (1878). *Elliot*, The State and the Church, 1882. *J. Bryce*, The American Commonwealth, 1—3. köt. (főleg a 3-ik köt. 465. s köv. l.). *Köstlin*, Das Verhältn. v. Staat und Kirche in d. Vereinigten Staaten (Theol. Studien u. Kritiken, 1889). *F. Klein*, La séparation aux Etats-Unis (Le Correspondent, 1905. ápr. 10.). *A. André*, Les catholiques aux États-Unis de l'Amerique du Nord, 1905. *U. az*, Lutte pour la liberté de l'Église cath. aux États Unis, 1907. *Rothenbücher*, Die Trennung, 116—177. l. A további irodalomra nézve l. *Rothenbücher*, Die Trennung, 116—118. l. *Friedberg*, Lehrb. (6. kiad.) 116. l. 31. jegyz. és *Sägmüller*, Lehrb. 4. kiad. 137. l. 2. jegyz.

[136] *Laveley*, Le parti clérical en Belgique, 1874. *A. G. Gagliani*, Rapporti fondamentali tra Stato de Chiesa nel Belgio e in Italia, 1904. *Calmon-Maison* közlem.-e (L'Église et l'État en Belgique) a Revue des deux Mondes, 1905. május 15. számában). *L. Schwahn*, Die Beziehungen der kath. Rheinlande u. Belgiens in den Jahren 1830—1840, 1914. *Rothenbücher*, Die Trennung, 396. s köv. l. *Löhr*, Kirche u. Staat in Belgien, 1916. *J. Bachem*, Das rel. Problem in Belgien, 1916.

[137] *J. W. Foster*, The contest for the laws of reform in Mexico (American hist. Rev. XV. (1909) 526. s köv. l.) La Revoluzione nel Messico e la Chiesa cattolica (Civiltà catt.

ziliában (1890),[138] *Equadorban* (1902),[139] *Franciaországban* (1905 dec. 9.),[140] *Genfben* (1907), *Basel vá-*

1914., IV. 370. s köv. l.). *Cuevas,* Historia de la Iglesia de Méjico, 1921. s köv. é. *Rothenbücher,* Die Trennung, 354. s köv. l. Ugyanott a további irodalom és *Friedberg,* Lehrb. 85. l. 18. jegyz.

[138] *E. Delepouve,* Deux séparations de l'Église et d'l'état: Le Brésil. La France. 1907. *H. M. R. Savary,* L'Église et l'État au Brésil (Correspondent, N. S. CXV. (1908) 576. s köv. l.) *J. Burnichon,* En Amérique latin. Le Brésil. [Études, CXXI. (1909) 629. s köv. l.] *U. az,* Le Brésil d'aujourd'hui, 1910. *Rothenbücher,* Die Trennung, 362. s köv. l., a további irodalom u. ott és *Friedberg,* Lehrb. 85. l. 19. jegyz.

[139] *Rothenbücher,* Die Trennung, 371. s köv. l. *Friedberg,* Lehrb. 85. l., 19. jegyz.

[140] A franciaországi szeparációnak igen terjedelmes irodalma köréből felemlítjük a következő műveket: *M. Lecomte,* La séparation des églises et de l'état, 1905. *G. L'Hopiteau et E. Thibault,* Les églises et l'état. Commentaire pratique de la loi du 9. décembre, 1905. *G. de Lamarzelle et H. Taudière,* Commentaire théoretique et pratique de la loi du 9. décembre. 1905. *E. Faguet,* L'anticléricalisme, 1906. *A. de Mun,* Contre la séparation, 1906. *P. Batiffol,* L'avenir prochain du catholicisme en France, 1906. *L. Crouzil,* La liberté d'association, 1907. *E. Flourens,* La liberté de l'ésprit humain. Pourquoi l'église de France triumphera la persécution, 1907. *Rothenbücher,* Die Trennung, 228—354. l. *Sägmüller,* Die Trennung, 1. s köv. l. és Der Begriff der Trennung, 15. s köv. l. *Pfannkuche,* Staat u. Kirche in ihrem gegens. Verhältn. seit der Reformation, 99. s köv. l. *Neundörfer,* Französ. Kultusvereine u. preuss. Kirchengemeinden (Arch. f. kath. Kirchenr. XCVII. (1917) 409. s köv. l. *Fr. Goldschmitt,* Der Kulturkampf in Frankreich (2. kiad.) 1918. *G. d'Avenel,* Après quinze ans de la sépar. 1921. *Ch. Guignebert,* Le problème religieux dans la France d'aujourd'hui, 1922. *H. Platz,* Geistige Kämpfe im modernen Frankreich, 1922. *G. Goyau,* L'éffort catholique dans la France d'ajourd'hui, 1922. *U. az,* Catholicisme et politique, 1923. A további irodalmat l. *Friedberg,* Lehrb. 85. s köv. l. *Rothenbücher,* Die Trenn. 187—189. l. *Sägmüller,* Die Trennung, 37. l. 1. jegyz. és Beilagen CXXXX. 1.

rosban (1910).[141] *Portugalliában* (1911),[142] *Oroszországban* (1918), *Németországban* (az 1919-i alkotmány 135—141, 144. és 146—149. artikulusaival)[143] végül legújabban *Csehoszlovákiában*. Míg Braziliában és Belgiumban a szétválasztást az egyház irányában messzemenő jóindulattal valósították meg, addig a többi szeparációs jogrendek azt az állam neutralizálása érdekéből vitték keresztül. Különösen pedig Franciaország 1905 december 9-iki szétválasztási törvénye

---

[141] *E. de Girard*, Le droit des catholiques romains de Genève au budget des cultes, 1907. *De la Rive*, La séparation de l'Église et de l'État à Genève, 1909. *Martin*, La situation du catholicisme a Genève 1815—1907, 1909. *Spesiser* értek.-e (Staatl. Neuordnung d. Verh. v. Staat u. Kirche in den scweitzer Kant. Genf u. Basel. (Arch. f. kath. Kirchenr. XCII. (1912) 225. s köv. l.) *Ritter*, Zur Frage d. Trenn. v. Staat u. Kirche unter besonderer Berücksichtig. d. neuen staatskirchl. Gesetzgeb. d. Schweizer Kantons Basel-Stadt, 1914. *H. Heinrici* közlem.-e (Die Entwickl. der Baseler Kirchenverf. biz z. Trennungsgesetz) a Zeitschr. der Savigny-Stiftung für Rechtsgesch. Kanonist. Abt. IV. (1914) 151. s köv. l. *U. az*, Die Entstehung der Baseler Kirchenverfassung, 1918. *F. Fleiner*, Entstehung u. Wandl. moderner Staatstheorien in d. Schweiz, 1916. 21. s köv. l. *U. az*, Schweizer Bundesstaatsr. 1923., 360. l. *E. His*, Geschichte des neueren schweizer Staatsrechts I. (1920) 360. s köv. l. *E. Ch. Binet*, La séparation de l'Église de l'État, son application à Genève, 1921. *Rothenbücher*, Die Trennung, 387. s köv. l. *U. az*, Wandlungen in dem Verhältn. v. Staat u. Kirche in der neueren Zeit (Jahrb. des öff. Rechts III. (1909) 366. s köv. l., 390. l.) *Pfannkuche*, Staat u. Kirche in ihren gegenw. Verhältn. seit d. Reformation, 101. s köv. l. *U. az*, Die Baseler Kirchenverf. als Vorbild für die Neuverfassung der deutschen Landeskirchen, 1919.

[142] Az 1905. dec. 9-iki francia törvény szövegét l. *Sägmüller*, Die Trennung. Beilagen I—XVII. l.

[143] Az 1919. aug. 11-iki alkotmánnyal a német birodalomban megvalósított szétválasztás a francia és belga rendszer vegyítésekép tekinthető; *Sägmüller*, Lehrb. 4. kiad. I. Bd. Erster Teil, 141. s köv. l.

(la loi de séparation de l'église et de l'état) éppen nem az egyház szabaddá tételét, de az állami indifferentismus biztosítását, az állam s társadalom világiasítását, sőt magának az egyház alkotmányának is tetemes mérvű laizálását célozza. Mindez kifejezésre jut abban, hogy a törvény 28-ik artikulusa megtiltja vallási symbolumoknak (szobrok, képek) nyilvános épületeken s a közforgalomnak szánt tereken és utakon való felállítását, illetőleg ilyenek alkalmazását csakis közvetlenül isteni tisztelet céljából engedi meg. Így a szeparációs törvény tiltja feszületeknek vagy Mária-képeknek a közforgalmú utakon, Szent Nepomuk szobrának vagy képének a hidakon, Szent Flóriánénak a magánházakon való alkalmazását. De az állam laizálására irányuló törekvést még nyilvánvalóbbá teszi az, hogy a törvény az egyházakat kultuszegyesületeknek nyilvánítja s mint ilyeneknek szervezetére irányadó, kötelező szabályokat állapit meg. Továbbá nemcsak az egyházak állami eredetű javainak szekularizálását rendeli el, de azt is kimondja, — s ez már az egyház laizálását célzó intézkedés — hogy az eddigi egyházak s felekezetek egyéb, t. i. nem állami eredetű javai használat végett a kultuszegyesületekre ruháztatnak át, amelyeknek vagyonigazgatási s pénzügyi tevékenysége az államszámviteli hatóságok ellenőrzése alá vettetik. Elmondhatjuk tehát, hogy Franciaország törvényhozása az államot elválasztotta ugyan az egyháztól, de az utóbbinak szervezeti különállása és szabad tevékenysége a szeparációval semmiképen nem biztosíttatott. Az egyház a szeparáció dacára az államtól maradt függésben, mert hiszen az állam által előírt szervezési szabályokat tartozott elfogadni. A kultuszegyesületek révén, melyek teljesen az állam felügyelete alá helyeztettek, nemcsak az egyházi köz-

igazgatás és vagyonkezelés, de még a nyilvános isteni tisztelet is a püspöki s egyéb egyházi hatóságok iurisdictiója alul elvonatott, s az állami (polgári) közegek hatósága alá rendeltetett.

A szeparációs országoknak az állam és egyház közti viszonyt szabályozó pozitív jogrendjei közül abszolut tökéletességűnek egyik sem mondható. Mindannyiuk közt még az amerikai rendszert lehet legkielégítőbbnek minősítenünk. Ámde ez is az ottani sajátos vallási és szociális viszonyok nyomán alakult ki és felettébb kérdéses, hogy ez a rendszer bármely más állam sajátos igényeinek és szükségleteinek megfelelne-e?[143/a] Egyáltalán, mint már fentebb hangsúlyoztuk, egy ideális, minden államra irányadónak tekintendő egyházpolitikai rendszer — a történetileg adott politikai, kulturális és vallási viszonyok sokfélesége miatt — valóban elképzelhetetlen.

A szétválasztásnak tagadhatatlanul vannak bizonyos előnyei. El kell ugyanis ismerni, hogy e rendszer az egyházakat minden külső kényszer alul emancipálja, ezáltal magának az egyházi jognak a spiritualizálását segíti elő, azt tisztán szellemi céloknak szolgálatába tereli;[144] továbbá az egyház belső ügyeibe (dogma s kultusz kérdései) való világi beavatkozást teljesen kizárja és lehetővé teszi, hogy az egyház kötelékébe tartozást merőben a szabad vallási meggyőződés és az ebből folyó önkéntes csatlakozás biztosítsa.

Azonban sokkal számosabbak s nagyobb mérvűek a vele járó hátrányok. Már a szentírás, illetve Krisztus tanítása szerint az egyházi s világi hatalom egyaránt az emberiség javának előmozdítására s e cél-

---

[143/a] *Sägmüller*, Lehr. (4. kiad.) 148. l.
[144] *Rothenbücher*, Die Trennung, 470. l.

ból egymás kölcsönös támogatására rendelvék. Az egész európai civilizáció az állam s egyház közös munkájának az eredménye és a szeparáció a történeti kontinuitás megszakításával ezt az üdvös együttműködést jóformán lehetetlenné teszi. E mellett az egyháznak magántársulat gyanánt való felfogása, mely e rendszernek alapgondolata, semmiképen sem egyeztethető össze a Krisztus által alapított keresztény vallási társulatnak magas rendeltetésével és erkölcsi méltóságával.[145]

Éppen azért az apostoli szék az állam és egyház teljes szétválasztását mindkettőre egyaránt károsnak tartja s visszautasítja. Ezt az álláspontot a római kúria többrendbeli hivatalos nyilatkozata kifejezésre juttatja, u. m. XVI. Gergely *Mirari vos* encyklikája (1832. aug. 15.),[146] IX. Piusnak 1864. dec. 8-iki *Syllabus errarum-ja*,[147] amely kifejezetten kárhoztatja azt a kívánságot, hogy „ecclesia a statu statusque ab ecclesia sejungendus est" (n. 55.), továbbá XIII. Leó pápának számos allocutiója s rendelete, különösen *Immortale Dei* encyklikája (1885 november 1.)[148] és X. Piusnak a francia szétválasztási törvény ellen kiadott *Vehementer* (1906 febr. 11.)[149] s *Gravissimo officii* (1906 aug. 10)[150] és a portugall szeparáció ellen kibocsátott *Jam dudum* (1911 máj. 21)[151] encyklikái.

A szeparáció rendszerét az egyház tehát elvileg elutasítja. S legfeljebb csak abban az esetben tekinti

---

[145] *Chelodi*, Ius de personis, 38. l.

[146] *Denzinger-Bannwart*, Enchiridion (13. kiad.), nr. 1615.

[147] *Denzinger-Bannwart*, Enchiridion, nr. 1874.

[148] *Denzinger-Bannwart*, Enchiridion, nr. 1867.

[149] Szövegét német fordításban közli *Sägmüller*, Die Trennung. Beilagen XLIII—LVI. l.

[150] *A. S. Sed.* XXXIX. (1906) 385. l.

[151] *A. Ap. Sed.* III. (1911) 217. s köv. l.

elfogadhatónak, ha megvalósításával az egyházat fenyegető valamely nagyobb baj háríttatik el, vagy ha az állam elnyomó, erőszakos politikájával szemben az egyház szabadságának megvédése csakis a szeparáció útján volna lehető.[152]

33. §. Az egyház újabb hivatalos nyilatkozatai az állam és egyház közti viszony szabályozása ügyében.

Az egyház az államhoz való viszonyára nézve a maga középkori kurialista álláspontját elvileg ma is fenntartja, amint ezt IX. Piusnak 1864 december 8-án kelt *Quanta cura* kezdetű encyklikájával kihirdetett *Syllabus errorum*-ja (*Syllabus complectens praecipuos nostrae aetatis errores*), XIII. Leónak 1881 junius 9-én kibocsátott *Diuturnum illud*[153] és 1885 november 1-én kelt *Immortale Dei*[154] kezdetű encyklikái is tanusítják.

A *Syllabus errorum* az egyház felfogásával, dogmáival ellentétes tanoknak, köztük az apostoli szék által kárhoztatott egyházpolitikai elveknek a jegyzéke és visszautasítása. Így elveti a *Syllabus* az államegyháziság rendszerét, midőn kárhoztatja az állam korlátlan törvényhozó hatalmát (n. 39.), valamint annak egyházfelségiségét és az ebből folyó ius dominii supremi-t (n. 26. és 27.), a ius placeti-t (n. 28, 29.) s a recursus ab abusu-t (n. 41.), nemkülönben azt a tanítást, hogy az egyházi és állami jog összeütközése esetén az utóbbi volna érvényesnek tekintendő (In conflictu legum utriusque potestatis ius civile praevalet,

---

[152] Ilyen okból foglaltak állást a szétválasztás mellett 1907-ben a genfi katholikusok; *Rothenbücher*, Die Trennung, 393. l.

[153] *Denzinger-Bannwart*, Enchiridion, nr. 1855.

[154] *Denzinger-Bannwart*, Enchiridion, nr. 1867.

n. 42.); továbbá hogy az egyház világiakban sem direkte, sem indirekte semmi hatalmat ne gyakorolhatna (Ecclesia vis inferendae potestatem non habet, neque potestatem ullam temporalem directam vel indirectam, n. 24.) és hogy az állam és egyház szétválasztása mint általában keresztül viendő elv volna tekintendő (n. 55.).

Tehát a Syllabusból — a contrario — kitünik, hogy az egyház az államhatalomtól való függetlenségét, a maga szellemi fensőségét és világi szuverénitását, általában a középkori hierokratikus tanokat mind a mai napig változatlanul fenntartja. Pozitiv tételként kinyilatkoztatja továbbá a Syllabus, hogy az egyház tökéletes és szabad (szuverén) társaság (societas perfecta plane libera, n. 19.) és hogy ragaszkodik a papi rend immunitási és törvénykezési kiváltságához (n. 30, 31.). Azonban ha az apostoli szék középkori kurialista álláspontját elvileg fenn is tartja, annak megvalósításáról már lemondott, illetve a gyakorlatban lényeges koncessziókat tesz a hierokratikus rendszer rovására és jelenleg a koordináció útján akarja az egyház függetlenségét az állammal szemben megóvni. XIII. Leónak említett encyklikái már ilyen mérsékeltebb, békés hangú kijelentéseket tartalmaznak és különösen elismerik, hogy a polgári hatalom is közvetlenül Istentől ered s hogy az egyház a lelki, a polgári hatalom pedig a világi ügyek gondozására van hivatva és a maga hatáskörében mindegyik egyaránt szuverén, legfőbb uralom (utraque est in suo genere maxima).

Azonban lényegileg úgy ezek a hivatalos nyilatkozatok, mint a mai államok egyházpolitikai törvényei ellen a római kuria részéről emelt óvások (pl. IX. Piusnak az 1867 dec. 21-iki osztrák alaptörvény s az 1868 május 25-iki törvények ellen 1868 június

22-éről kelt allocutiója és az 1874-iki májusi porosz törvények ellen 1875 február 5-én kiadott encyklikája, valamint X. Piusnak a francia és portugal szeparációs törvények ellen irányuló nyilatkozatai)[155] az apostoli széknek részben a középkori hierokratikus, részben a koordinationális rendszerhez való változatlan ragaszkodását tanusítják.

A *Codex iuris canonici* az állam és egyház közti viszonyt kimerítően s összefüggőleg nem szabályozza és pedig kétségtelenül azért nem, mert e kérdésnek a kodifikáció körébe vonása annak sikerét kockáztatta vagy legalább is az egyházi törvénykönyv létrejöttét késleltette volna. Azonban az egész törvénykönyvben szétszórtan található egyházpolitikai vonatkozású elvi kijelentések tanusítják, hogy az egyház a maga autonom jogköréből a világi beavatkozást kirekeszteni és teljes szabadságát az állammal szemben úgy a törvényhozás és jogszolgáltatás terén, mint a tanítói tiszt gyakorlása s az egyházi vagyonjog tekintetében ma is megőrizni törekszik. Így a Codex kifejezetten megtiltja és deliktumnak minősíti az apostoli szék vagy legátusának rendelete avagy hivatali tényei ellenében a világi hatalomhoz való folyamodást és az egyházi törvények kihirdetésének vagy végrehajtásának direkte vagy indirekte való akadályozását (c. 2333). Tehát világosan *tiltja* a *recursus ab abusu*-t s a *placetumot*. Továbbá excommunicatio latae sententiae-val sujtja azokat, akik az egyház szabadságába vagy jogaiba ütköző törvényeket, meghagyásokat vagy rendeleteket bocsátanak ki és akik a külső vagy belső fórumra irányuló egyházi iurisdictio gyakorlását direkte vagy indirekte akadályozzák, avagy az egyházi

[155] *Vehementer Nos* (1906. febr. 11.) és *Jam dudum* (1911. máj. 24.) kezdetű, már idézett encyklikái.

hatóságtól bármilyen világi hatalomhoz fordulnak (c. 2334.). Kijelenti a Codex, hogy az egyháznak saját és kizárólagos joghatósága van: 1. a lelki dolgokra vonatkozó s ezekkel kapcsolatos ügyekben; 2. az egyházi törvények megsértése esetén, amikor is az egyházat illeti a bűncselekmény fennforgásának megállapítása s arra egyházi büntetésnek a kiszabása; 3. minden oly peres és bünügyben, amelyek oly személyeknél forognak fenn, akik privilegium fori-nak örvendenek. Az u. n. vegyes természetű ügyek (causae mixti fori) tekintetében, amelyekben t. i. az egyházi s a világi hatalom egyformán illetékes, a praeventio elve jut érvényre (c. 1553.). Az egyházat — mondja továbbá a Codex — eredetileg s minden emberi hatalomtól függetlenül megilleti az a jog, hogy a hívek deliktumait szellemi (lelki) és világi fenyítékekkel sújthassa (c. 2214.). Az apostoli szék semmiféle bíróság hatóságának nincs alávetve (Prima sedes a nemine iudicetur, c. 1556). Az egyház vagyonjogi függetlenségét számos kánon, így a c. 1160., 1664. §. 2., 1206. s különösen a c. 1495. és 1518. biztosítják, amelyek kimondják, hogy az egyházat s az apostoli széket eredetileg s minden állami hatalomtól függetlenül megilleti az a jog, hogy saját céljaira vagyont szerezhessen, bírhasson és kezelhessen. Ugyanezt a jogot a Codex az egyházi törvények keretén belül az egyes egyházak és erkölcsi (jogi) személyek részére is biztosítja. Az egyház saját céljaira adókat s járulékokat szabadon vethet ki (c. 1496., 1504., 1355., 1505.); az egyházi hivatalok alapítása és adományozása az egyházat illeti, a konkordátumokban biztosított nominatio s praesentatio joga és a kegyúri jog épségben hagyatván. A Codex hangsúlyozza az egyház tanítói tevékenységének szabadságát és függetlenségét, így különösen iskolák alapításának a jogát (c. 1322.,

1375), továbbá kimondja, hogy az apostoli szék jogosult a katolikus egyetemek alkotmányának megállapítására, azok statumainak megerősítésére s hogy e főiskolák akadémiai fokozatokat pápai engedély alapján osztogathatnak (c. 1374—1379., 1381.). Kifejezetten biztosíttatnak a Codexben a papi rend általános kiváltságai, u. m. a privilegium fori, a beneficium immunitatis (katonai szolgálat s közszolgáltatások aluli mentesség, c. 121.) és a beneficium competentiae (c. 122.) s mindezek a szerzeteseket is megillető kiváltságoknak nyilváníttatnak (c. 614., 680.). Elutasítja az új egyházi törvénykönyv az u. n. polgári házasságot (matrimonium civile, ut aiunt, c. 188. 5°) és kijelenti, hogy a keresztény házasság mint sacramentum felett az egyházat illeti meg a iurisdictio (c. 1012., 1035., 1038., 1040., 1118.) s csupán a házasság polgári jogi hatálya tekintetében van a iurisdictio és a jogi szabályozás az államnak átengedve (c. 1016.). A szent helyek a polgári hatalom iurisdictiója alul ki vannak véve s azok felett a jogszerű egyházi hatóságnál van a rendelkezési jog (c. 1160., 1664. §. 2.).[156]

34. §. A római katholikus egyház jogállása Magyarországon.

Kollár Ádám Ferenc: Historiae diplomaticae iuris patronatus apostolicorum Hungariae regum libri tres. 1762. *U. a.* De originibus et usu perpetuo potestatis legislativae circa sacra apostolicorum regum Hungariae, 1764. *Cziráky:* Conspectus iuris publici Regni Hungariae ad annum 1848., 1851. *Virozsil,* Ius publicum Regni Hungariae a primordiis huius regni usque ad recentissima tempora ordine scientifico deductum 1854. (specimen II., 13—19. l.) *Timon Á.:* Az osztrák concordátum és a

[156] *A. Knecht,* Das neue kirchliche Gesetzbuch (1918) 46., 47. l.

magyar közjog (különlenyomat a „Magyar Igazságügy" 1883. évi augusztusi füzetéből). *Barta B.* A legfőbb kegyúri jog, 1891. *Vázsonyi:* A királyi placetum a magyar alkotmányban. 1893. *Aschenbrier,* A kath. egyház autonomiájáról, 1893. *Zeller A.* A magyar egyházpolitika 1847—1894., 1894. *Boncz F.* A vallás körüli felségjogok, 1894. *Fraknói V.* A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig, 1895. *Forster Gy.* A katholikusok autonomiájáról, 1897. *Rajner L.* A püspöki székek betöltésének kérdéséhez, 1901. *Kollányi F.* A magánkegyúri jog hazánkban a középkorban, 1906. *Melichár K.* A katholikus autonomia Magyarországon, 1907. *Turi B.* A főkegyuri jog és az autonomia, 1907. *Kérészy Z.* A katholikus autonómia közreműködese a főkegyuri jog gyakorlatában, 1912. *Ploskál-Tempis R.* A magyar királyi kegyúri jog, 1916. *Radovics L.* A kath. autonómia szervezése, 1917. *Hanuy F.* Hetvenéves küzdelem az autonómiáért, 1918. *U. az,* A kath. autonomia főbb problémái, 1918. *Meszlény Z.* A főkegyuri jog és a forradalom, 1920. *Tomcsányi L.* A katholikusok némely sérelmeinek orvoslása, 1920. *U. az,* A főkegyúr szerepe a püspökök kinevezésénél, 1922. *U. az,* Vita a főkegyuri jogról, 1923.

A keresztény vallásnak Magyarországon való elterjedése, mint azt Werbőczy is hangsúlyozza,[157] Szent István apostoli buzgalmának köszönhető. Ez okból a római curia az egyház-szervezés feladatát s az e végből szükséges hatalmat is első királyunkra és az ő utódaira ruházta. Nevezetesen midőn részére a királyi hatalom jelvényét képező koronát küldé, egyúttal őt és utódait azokkal a kitűnő jogosítványokkal ruházta fel, amelyeknek összességét a későbbi korban az apostoli követség fogalmával volt szokás megjelölni. Azonban talán helyesebb e jogosítványok összegének megjelölésére a *legfőbb kegyúri jog (ius*

[157] „... Hungari non per praedicationem apostolicam, vel apostolorum, quorum principis vicem, et personam in terris papa gerit, sed per institutionem proprii regis eorum, sanctissimi videlicet Stephani regis, de quo et superius memini, conversi sunt ad Catholicam fidem..." (H. K. I. 11. cz. 2. §.)

supremi patronatus) kifejezést használnunk, mint amely a magyar közjog által is elfogadott technikus terminus gyanánt jött alkalmazásba. Ugyanis „az apostoli követség, mellyel Szent István felruháztatott, személyes privilegium természetével bírt s utódaira nem szállott át."[158] Hanem a magyar királyok azon kitűnő egyházi jogositványokat, melyeket első királyunk uralkodása óta — bár többé-kevésbbé erélyesen, de állandóan — gyakorolnak, a kegyúri, patronatusi állásra támaszkodva, azaz oly jogosítványok gyanánt bírják, melyeket az egyetemes egyház részükre a kereszténység terjesztése, az egyházi intézmények alapítása és javadalmazása tekintetében kifejtett buzgalmuk és áldozatkészségök fejében, tehát az irányukban tartozó hála érzete által indíttatva biztosított.[159]

A főkegyúri jog eredetének s jogi természetének kérdése a magyar közjogi és egyházjogi irodalomban sok vitának képezte tárgyát. Kétségtelen, hogy ez az intézmény az *egyházi hatóság intézkedéséből* keletkezett, mert hiszen tartalmát egyházi iuris-

---

[158] *Fraknói:* i. m. 11. s köv. l.

[159] Így magyarázta gr. *Cziráky* (Conspectus iur. publ. II. köt. 476. §.) is annak eredetét és jogi természetét, midőn ezt mondja: Qui (i. e. supr. patronatus) remote licet e iure quoque summi Imperii dimanet, eius tamen, quam cum primordiis suis in patria nostra acceperat, amplitudo, quovis tempore usitata, secundum indubitatam annalium, publicorumque documentorum fidem, a singulari divi Stephani pietate proprius repetenda venit, qua incensus, christianam doctrinam zelo vere apostolico in Regno ipse disseminavit, inque huius ampliorem propagationem Episcopatus, ac varia Sacerdotum Collegia erexit, atque liberaliter dotavit. Hasonlóképpen értelmezik a főkegyúri jog természetét *Récsi, Fraknói* s újabban *Kosutány* (Egyházjog I. köt. 37. §. és a Jogállam című folyóirat I. évfolyamában megjelent értekezésében: „A római kuria és a kath. Magyarország").

dictionális jogosítványok alkotják s eképen eredetileg nem az állami szuverénitásból folyó, de az egyház engedményén, kiváltságán gyökerező sajátos egyházhatalmi jogosítványok összességét jelentette. S ha tagadhatatlan is, hogy a II. Sylvester-féle bulla a 17. század közepéről eredő hamisítvány, másfelől éppoly bizonyos, hogy az apostoli szék egykor *okvetlen adott ki* a főkegyúri jog engedélyezését tartalmazó privilegiális rendeletet.

Újabban *Kollányi* s az ő nyomán mások is azt az álláspontot foglalják el, hogy mint a magánkegyuraság, úgy a magyar király főkegyúri joga is az u. n. *magánegyház (Eigenkirche) tanára vezethető vissza.* Ez pedig a germán vagyonjogi felfogáson alapuló sajátos elmélet. Lényege abban áll, hogy a telek, melyen valamely templom emeltetik, ennek felépítése után is a földesúr tulajdonában marad és a telek az oltárral együtt a fődolgot képezi, míg a templom s berendezése, valamint a hozzájáruló egyébb esetleges javadalmazás — akár ingatlan, akár ingó javakból álljon — az oltártelek tartozékai. A földesúr e tartozékok hasznaiból köteles papot alkalmazni s őt ellátni, az isteni tiszteletről gondoskodni és a templomot karban tartani.A tartozéki viszony felbonthatatlan s ezért a földesúr, ki az oltártelek tulajdonosa, bírja a templom feletti uralmat is és annak alapján az egyházat ő igazgatja, vagyis őt a saját egyháza irányában bizonyos iurisdictio illeti meg, különösen az ő joga és feladata az isteni tiszteletről gondoskodni, e végből papot alkalmazni, ezt felfüggeszteni vagy elbocsátani. Szent István király tudvalevőleg a magyar katholikus egyház szervezésénél igénybe vette a germán papok közreműködését s ezek révén a saját egyház elve hazánkban is bizonyára utat tört s annak értelmében már első királyunk a magyar-

országi egyházak urának tekinté magát. A Szent István által ez alapon gyakorolt egyházi hatalmat aztán minden bizonnyal az apostoli szék is jóváhagyta. Királyainknak ez úton megszerzett egyházhatalmi jogosítványai azonban csak később, midőn a magyar egyházi szervezet megszilárdult, nyertek — és pedig gyakorlat útján — részletesebb szabályozást. Amint az a földesúr, aki birtokán egyházat alapít, e felett a magánkegyuraságot megszerzi, éppenúgy Szent István s utódai az általuk alapított összes egyházakra s egyházi intézetekre vonatkozóan — a sajátegyház elve alapján — egyetemes kegyúri hatalmat szereztek.

Azonban a főkegyuraságnak a sajátegyház intézménye nyomán való kifejlődését vitató elmélet ellenében komoly ellenvetéseket lehet tenni. Ugyanis — eltekintve attól, hogy a főkegyúri jognak ilyen alapon való létrejöttéről régebbi közjogi iróink mitsem tudnak, — a magyar ősi vagyonjogi rendszernek a germán hűbéri vagyonjogi intézményektől lényegesen eltérő jellege, nemkülönben az a körülmény is ellene szól e tanításnak, hogy a sajátegyház elmélete alapján kifejlődött magánkegyuraság *soha nem vonatkozik* érsekségekre, püspökségekre, székesegyházi és szerzetrendi praelaturákra.[160] A magyar királyi főkegyuraság pedig éppen a magasabb egyházi javadalmakra (érsekségek, püspökségek, rendi

[160] „Gegenstand des Patronatrechtes können sein alle kirchlichen Benefizien mit Ausnahme des Papsttums, des Kardinalates, der bischöflichen Stühle und der Praelaturen an Dom-, Stifts- und Klosterkirchen. Das etwaige Nominationsrecht auf bischöfliche Stühle beruht *auf päpstlichem Privileg, nicht auf den Gesetzen über das Patronat.* Und die genannten Praelaturen können wenigstens ohne päpstliches Privileg in keinem Laienpatronat sich befinden", mondja *Sägmüller*, Lehrb. (3. kiad..) I. 360. l.

praelaturák s kanonokságok) vonatkozó jogosítványokat tartalmaz.

A magyar közjog szerint a főkegyúri jog a szent koronában gyökerező, tehát az államfelségiségből folyó kitűnő jogosítvány, amely a magyar királyt nem pápai privilégium alapján, hanem mint a magyar állam szuverén uralkodóját, a magyar közjog pozitiv rendelkezései értelmében illeti meg. A kánonjog tanítása szerint ellenben az államfői szuverénitásból eredő, u. n. fejedelmi kegyuraság nem létezik s ezért az egyház ilyennek a magyar király főkegyúri hatalmát sem ismeri el. A főpatronátus merőben egyházkormányzati jogosítványokat tartalmazván, szükségkép *az egyház engedményén* nyugszik s nem tartozik az állami végehajtó hatalom körébe.

Tehát a magyar király főkegyúri hatalmának jogi természetére nézve a magyar közjog és az egyházi jog tanítása *annyira eltérő*, hogy *ez intézmény lényegének mindkettő szempontjából egyaránt elfogadható meghatározását adni lehetetlen.* Aminthogy közjogi íróinknak ez irányú kísérlete teljesen hiábavalónak bizonyult.

Ámde éppen azért a főkegyúri jog természetének megvilágítása céljából úgy a magyar közjognak, mint az egyházi jognak az álláspontját egyaránt figyelembe kell vennünk, amely úton a főpatronátus lényegét illetőleg a következő eredményre jutunk:

A magyar közjog álláspontjáról sem vonható tagadásba, hogy a főkegyúri jog a magyar királynak, illetve a koronának egyházhatalmi tartalommal bíró jogosítványa, amely eredetileg Szent István, mint az egyház szervezője számára a pápa által adományozott apostoli követségen, tehát egyházi kiváltságon alapul. Másfelől azonban az is kétségtelen dolog, —

és ezt a magyar közjog szempontjából kell nyomatékosan hangsúlyoznunk, — hogy e jogosítvány egyúttal elválhatatlan kapcsolatba jött a magyar koronával, illetve hazai közjogunknak szerves kiegészítő alkatelemévé vált azon oknál fogva, mert a főkegyurasághoz királyaink az egyházi javadalmak alapításával s azoknak királyi adomány útján fekvő jószágokkal történt ellátása folytán *a magyar közjog értelmében is* elvitathatatlan jogcímet szereztek. Ezt, legalább a főkegyuraság leglényegesebb elemére, a nominatio jogára vonatkozóan, Werbőczy világosan említi s úgy régebbi, mint újabb közjogi íróink is erélyesen hangsúlyozzák, hogy miután az egyházi magasabb hivataloknak a magyar királyok az alapítói s azokat az országnak királyi jog (ius regium) alatt állott területeiből fekvő javadalmakkal ők látták el, a legfőbb kegyúri jog *a magyar koronától elválaszthatatlan közjogi jogosítvány minőségét* is nyerte.[161]

Tehát a legfőbb kegyuraságban foglalt jogosítványok ugyan pápai privilégiumból erednek, de a történeti fejlődés következtében a magyar koronával jutnak kapcsolatba és ennek folytán azokat a magyar király nem mint a pápának delegátusa, hanem

---

[161] Igy *gr. Cziráky A. Mózes szerint* (Consp. iur. publ. II. 466. s köv. §-ok) a római katholikus vallás nem csak azért, mert egykor uralkodó vallás volt, de azért is, mert számos, a királyság alapításával egykorú jogosítványokkal ruháztatott fel, különös viszonyban (peculiari ratione) áll a magyar koronához, ami egyrészt a királyi placetum, s másrészt a főkegyuri jog által nyilvánul. Ez utóbbi, úgymond, a magyar apostoli királyt a katholikus egyház irányában megillető hatalomnak legkitűnőbb alkateleme, mely a magyar korona jogaitól semmiképen el nem választható (a coronae nostrae iuribus nullo modo separabilis). L. még *Kérészy*, A kathol. autonomia közreműködése a főkegyuri jog gyakorlatában 9—23. l.

a magyar államjog értelmében őt megillető felségjogosítványok gyanánt gyakorolja.

Ezen, a magyar király, helyesebben a szent korona részére hazai közjogunk által biztosított főkegyuri jognak tartalmát a következő jogosítványok képezik: 1. Nagyobb egyházi javadalmak (érsekségek, püspökségek) alapíthatása,[162] azoknak megváltoztathatása (felosztás, áthelyezés, egyesítés, bekebelezés), már fennállók jövedelmeinek egy részével való javadalmazhatása, szerzetes-rendeknek az országba való behozatala, azok szabályzatainak vizsgálat alá vétele, autonomiájának korlátozása, már letelepedett szerzetes rendek eltörölhetése, az eltörölt vagy elpusztult egyházi javadalmaknak más jótékony és tanügyi célokra való fordíthatása.[163] 2. Egyházi javadalmak betöltése, különösen nagyobb egyházi méltóságoknak, — címzeteseknek is, — nemkülönben káptalani dignitásoknak, valóságos és címzetes kanonokságoknak, világi és szerzetes-apátságok és prépostságoknak adományozása. És pedig a király mindezen javadalmakra egyenesen kinevez, az egyházi javadalmat valóban conferálja, s nem praesentál vagy postulál; miért is a pápának csak a király által kinevezett püspök megerősítése van fenntartva, úgy azonban, hogy a megerősítés megtörténte előtt a király által kinevezett püspök — kivéve a püspöki ordóval szorosan egybekötött s az in spiritualibus gya-

---

[162] *Pray:* Specimen Hierarchiae Hung. Pozsony, 1776—70. I—II. köt. *Szvorényi,* Ius publ. eccles. Hung. Pars specialis, 310. és köv. §-ok.

[163] 1550 : 19. t.-c.: Dignetur etiam majestas sua (quemadmodum superiori anno conclusum erat) bona, et proventus ecclesiarum et capitulorum, conventuumque desertorum, ad erectionem scholarum, doctorumque virorum sustentationem, sine diuturniori mora, ubique converti facere.

korlandó jogosítványokat — püspöki címet és rangot viselhet, s a király iránti hűségesküt letevén, püspöki javadalmának és az azzal kapcsolatos összes jogoknak birtokába lép. Királyi kinevezés alá tartozó javakra vonatkozólag, bármily hosszú ideig hagyatnának azok a király által betöltetlenül, pápai devolutio esete soha be nem következhetik. Az egyházi javadalmak alkalmas és érdemes honfiaknak — nem külföldieknek — ingyen adományozandók s azokat hosszabb ideig az uralkodó üresedésben nem hagyhatja;[164] továbbá egy személynek egynél több javadalmat (cumulatio) csak igen fontos okok fennforgása esetében adományozhat s a magán-kegyuraság alá tartozó javadalmakat nem töltheti be; az ily kegyúri jog azonban kétség esetében a király előtt bizonyítandó, mert ha ez alapon a kegyúri jog be nem igazoltatik, az illető javadalom királyi adományozás alá esik. 3. A magyar király, egyházvédelmi jogánál (ius advocatiae) fogva, az egyházat megillető jogok épségben tartása felett őrködik s gondoskodik, hogy minden egyházi alapítvány — az iskolákat is ideértve — az alapítók célzatához képest kezeltessék. Továbbá gondoskodik az egyházak s ezekhez tartozó javadalmak fennmaradásáról; felügyel arra, hogy a javadalmasok kötelességeiket az egyházi és hazai törvények rendelkezéseihez képest teljesítsék, különösen, hogy helybenlakási kötelezettségöknek eleget tegyenek, a javadalmat meg ne terheljék, el ne idegenítsék, pusztulni ne engedjék; jogában állván a királynak azon javadalmasoknak, kik a rájok bízott egyházakat és

[164] Az idevonatkozó nagyszámú törvényeink közül l. különösen: az 1439 : 5; 1458 : 7; 1495 : 30—32; 1498 : 26, 67; 1504 : 10; 1526 : 21; 1552 : 42; 1569 : 36; 1681 : 27. s 1741 : 16. t.-cikkeket.

javadalmakat pusztulni engedik, jövedelmeit zár alá vétetni s a pusztuló egyház vagy javadalom helyreállítására fordítani. 4. A megüresedett püspöki és egyéb, királyi adományozástól függő egyházi javadalmak jövedelmeit azoknak új betöltéséig a király húzza (intercalaris jövedelmek), a javadalmaikat királyi adományozásból bíró, végrendelet nélkül elhalt klerikusok hagyatékából örököl, folyamodásukra nekik végrendelkezési jogot adhat.[165] 5. Főfelügyeleti jogot s ebből kifolyólag ius placeti-t[166] gyakorol az egyház irányában. Az utóbbi jogot a magyar király számára Zsigmond király 1404-ik évi decretuma is világosan biztosítja.

A korona főkegyúri joga egyúttal hatalmas összekötő kapcsot alkot a római kath. egyház és a magyar állam között, amelynek ezeréves állami élete erőteljes történeti szálakkal van egybefűzve a római katholikus egyház életével. Ezen felségjogok fejében viszont a római katholikus egyház a magyar államtól és koronától kiváló jogokat, számos kitüntetéseket nyert, illetőleg a hazai egyházak és felekezetek között uralkodó (állami) egyház (ecclesia dominans) gyanánt szerepelt egészen az 1848. évi XX. törvénycikk megalkotásáig, mely a bevett egyházak közti viszonyra nézve az egyenlőség és viszonosság elvét

---

[165] Nevezetesen az 1715 : 16. t.-c. által törvényerőre emelt *Kollonich*-féle egyezmény értelmében a javadalmaikat kir. adományból bíró klerikusok vagyonából — ha azok végrendelet nélkül halnak el — egyharmadrész az államot, egyharmadrész az egyházat s egyharmadrész a rokonokat illeti meg.

[166] A magyar király placetum-jogára nézve l. különösen: *Kollár* id. műveit, továbbá *Benczur:* Was hat der Regent für ein Recht über päpstliche Bullen. Bécs, 1782. *Pray:* Specimen I. 92. s k. l.; *Porubszky:* A királyi tetszvény. Eger, 1868. és *Vázsonyi:* A királyi placetum a magyar alkotmányban. Budapest, 1893.

léptette életbe. Sőt a keleti és protestáns egyházak bevétele s az 1848. évi XX. törvénycikk hatályba lépte után is megtartotta a római kath. egyház kitűnő jogállását s ebből eredő azon számos előjogait, aminők a többi bevett egyházakat meg nem illetik, u. m.: a magyar királynak római katholikus vallásúnak kell lennie, a koronázás római katholikus templomban és római kath. szertartások mellett, illetve mise közben s az esztergomi hercegprímás kitűnő közreműködésével történik, a róm. kath. érsekek és megyéspüspökök, továbbá a pannonhalmi főapát, a jászói prépost s a zágrábi nagyprépost, mint vránai perjel, a magyar országgyűlés főrendi házának tagjai, a veszprémi püspök, mint a királyné kancellárja, őt a házi koronával megkoronázza, a magyar klérus tagjai az országos nemesek szabadságával és előjogaival bírnak, a káptalanoknak, mint hiteles helyeknek, közhitelű pecsétjük és levéltáruk van s az őrizetük alatt álló okiratokról hiteles kiadványokat állíthatnak ki.

A magyar király az egyház irányában oly kivételes jogállással bír, aminővel Európa egyetlen uralkodója sem dicsekedhetik.[167] E kivételes jogállást királyaink Szent István óta élvezik s az abból eredő jogokat úgy Szent István, mint utódai kétségtelenül gyakorolták. S míg a nyugati államokban a XII. és XIII-ik században a pápai iurisdictio oly mérvben érvényesült, mely nemcsak minden világi befolyást zárt ki, hanem még a tartományi zsinatok és az érsekek iurisdictióját is korlátozta: addig hazánkban a magyar király, valamint a tartományi zsinatok és érsekek kiterjedt iurisdictionális hatalommal bírtak. A magyar király elnökölt a nemzeti s tarto-

[167] *Cziráky*, i. m. II. köt. 92. l.

mányi zsinatokon, amelyeken a laicus elem is részt vett s ez okból e gyűlések, főleg Szent László és Kálmán királyok idejében egyúttal országgyűlések is voltak s mint ilyenek, világi törvényeket is alkottak. Ekép nemcsak a királynak, de a világi elemnek általában befolyása az egyházi élet körében e gyűlések útján hatalmasan érvényesült.

Mindezeknél fogva természetesen a pápai széknek a magyar királyság irányában támasztott hűbéri igényei nem érvényesülhettek. Ez igényeknek legelsőbben VII. Gergely pápa ad kifejezést 1074-ben; azonban azoknak érvényesítését Szent Lászlónak nemsokára bekövetkezett erélyes uralma megakadályozta. De míg Szent László és Kálmán idejében a magyar állam függetlensége az egyház irányában sértetlen maradt, addig az utolsó Árpádok gyönge uralma alatt nemcsak a magyar király legfőbb kegyúri jogosítványai forognak veszedelemben, hanem az országnak a római kuriával szemben való függetlensége is; amennyiben a pápai befolyás nemcsak egyházi ügyek, de tisztán állami, politikai kérdések tekintetében is mind gyakoribbá és nagyobb mérvűvé válik![168] Sőt az Árpád-ház kihaltával bekövetkezett trónviszályok idején a pápai beavatkozás oly mérvben érvényesül, hogy Róbert Károlynak trónrajutása kétségtelenül a pápai hatalom segélyével következett be. Az Anjouk a pápai székkel jó viszonyban állottak s ezért politikájokban az egyház körüli felségjogok érvényesítése tekintetében a kellő erélyt nem fejtették ki. Zsigmond

[167] VIII. Bonifacius pápa 1301-ben azon általa hangoztatott tétel alapján, hogy Magyarország Szent István által az erre vonatkozó minden joggal és hatalommal együtt a szentszéknek felajánltatott, követelte, hogy Magyarországon az legyen királlyá, akit a pápa — mint Krisztus helytartója — a királyi koronával ékesíteni méltónak talál.

király azonban ez irányban kitartó és következetes politikát folytat s a legfőbb kegyúri jognak érvényesítésére erélyesen törekszik. Ennek kétségtelen s legfényesebb bizonyítékát 1404-iki decretumával[169] adta, melyben elrendelte, hogy: *a)* senki ne merjen bárminő, akár lelkészettel egybekötött, akár azzal nem járó egyházi javadalmat az apostoli széktől vagy bárki másnak hatalmából elfogadni, hanem csak a királytól, és a hazai egyházi és világi urak se gyakorolhassanak többé patronusi jogot az egyházi javadalmak betöltésénél, hanem csak a király; *b)* az úgynevezett apostoli leveleket, származzanak azok akár a pápai követektől, akár a cardinalisoktól, akár a római curia bármely hivatalnokától, vagy azon kívül álló pápai bírótól, s legyenek azok idézések, avagy leiratok, akár javadalmi, akár peres ügyben keltek, különös királyi engedély nélkül senki kihirdetni vagy végrehajtani ne merje, fő- és javadalom-vesztés büntetése alatt.

Vegyesházbeli többi királyaink ezután a legfőbb kegyúri jogot erélyesen gyakorolták s a pápai be-

---

[169] Ezen törvényt mely a törvénytárba nem lett felvéve, az esztergomi primási archivumban talált eredeti után legelsőbben *Pray* tette közzé, majd *Batthyány:* „Leges ecclesiasticae Hungariae" című művében közli és számos megjegyzéssel kíséri. Ezen törvénynek jogérvényét, illetve törvényerejét többen, így Batthyány is idézett művében. azon okból vonják kétségbe, mivel az nem foglaltatik a Corpus Juris Hungariciban. Amde ezen körülmény, valamint egyéb, a Corpus Juris-ba fel nem vett decretumainknak, úgy az 1404-ikinek is jogerejét egyáltalán nem alterálhatja, mert teljesen igaz *Wenzel* azon megjegyzése, hogy ha a magyar törvénytár első kiadói azokat ismerték és a gyűjteményekbe felvették volna, úgy alig van kétség az iránt, hogy azok teljes érvénye ellen most senki sem kísérelné meg nehézségeket támasztani. Egyébként *Kovachich* is azon nézetben van, hogy az 1404. évi decretum a törvényhozás tényezőinek részvételével, illetve országgyülésen alkottatott.

folyást kirekeszteni törekedtek. Különösen féltékenyen őrizte a magyar állam függetlenségét az egyház irányában Hunyadi Mátyás, aki a pápai széknek bírói hatalmát a magyar klerus és hívek irányában korlátozta, elrendelvén, hogy senki közvetlenül, illetve a hazai egyházi bíróságok mellőzésével perét a római curiához ne vigye; sőt utóbb még a pereknek felebbezés útján odavitelét is megtiltotta. De Mátyásnak a korona főkegyúri jogához való törhetetlen ragaszkodását különösen kifejezésre juttatja Arragoniai János bíbornokhoz intézett azon ismeretes nyilatkozata, hogy „a magyar nép ama kettős keresztet, mely országunk címere, kész inkább hármassá változtatni, mintsem abba beleegyezni, hogy a korona jogához tartozó egyházi javadalmak és főpapságok a szentszék által adományoztassanak".[170] S midőn a Jagellók idejében a pápai befolyás főleg a javadalmak adományozása tekintetében ismét növekedni kezd, az országgyűlés ez ellen erélyes tiltakozását fejezi ki s a főpapok ellenmondása dacára kinyilatkoztatja, hogy a pápa a külföldieknek sem adhat magyar egyházi javadalmakat s akik a pápa által adományozott ilyen javadalmat elfogadni s bírni merészelnének, mint az ország szabadságának veszélyeztetői vízbe fojtással büntettessenek.[171]

Hogy a királyi legfőbb kegyúri jogban foglalt jogosítványok már ez időben a magyar koronának elvitázhatatlan tulajdonát képezték, azt legjobban bizonyítják Werbőczy Hármaskönyvének a megürült egyházi javadalmak betöltésére vonatkozó tételei. Werbőczy ugyanis Hármaskönyve első részének 11-ik titulusában a Magyarországon levő minden nagyobb

---

[170] *Kollár*, Historiae dipl. iur. patr. 247. l.
[171] 1495 : XXXI. t.-c.

egyházi hivatalra való kinevezhetés jogát a magyar korona kétségtelen és elidegeníthetlen jogának tekinti s ezen felségjogot a következő jogalapokból származtatja: 1. az alapítás tényéből, hogy t. i. a javadalmakat hazánkban királyaink, főleg Szent István alapítván, ezáltal a legfőbb patronátusi, illetve kinevezési jogot is megszerezték; 2. abból a tényből, hogy a magyarok első királyuknak, Szent Istvánnak apostoli buzgalma folytán tértek át a keresztény vallásra; 3. a törvényes elévülésből, hogy t. i. Magyarország királyai Szent István uralkodása óta az egyházi hivatalok adományozásának mindenkor valóságos és békés birtokában voltak, ami az egyház és az apostoli szentszék jogainak elévülési idejét már többszörösen és régen túlhaladta; 4. abból, hogy a magyar koronának javadalomadományozási jogát a konstanci egyetemes zsinat is elismerte, megerősítette s eskü alatt tett fogadással biztosította, amint azt az arról szóló bulla nyilván bizonyítja.[172]

A Habsburg-dynastia uralma alatt a legfőbb kegyúri jogosítványok a pápaság részéről soha nem is vonattak kétségbe és lényegileg a magyar állam ugyanoly viszonyban állott a katholikus egyház és a pápaság irányában, mint a vegyes- és Árpád-házbeli uralkodók idejében.

A XVI. század óta tért foglalt episcopális elvek s főleg a XVII. és XVIII. században mind jobban terjedő febronianisticus tanok az állam és egyház közötti viszony tekintetében hazánkban is éreztették hatásukat; nevezetesen Mária

[172] Habár a zsinattól kiállított bullának sem eredeti példányát, sem másolatát nem sikerült felkutatni és kiállítása felől a zsinat jegyzőkönyvei említést nem tesznek: aziránt, hogy a zsinat azt a bullát csakugyan kiállította, kétség nem merülhet föl, — mondja *Fraknói*, i. m. 118. l.

Terézia királynő uralma idejében az episcopális irányzatú s az uralkodó egyház körüli felségjogait erélyesen hangsúlyozó egyházjogi tankönyvek használata lett előírva. Így 1776-ban Mária Terézia meghagyja, hogy Riegger József Pál latin nyelvű egyházjogi tankönyve[173] és Rautenstrauch Ferenc István „Synopsis iuris ecclesiastici" című compendiuma taníttassék és szigorú büntetés terhe mellett rendeli, hogy a felsőbb rendekhez ne bocsáttassék oly clericus, aki a ius in sacra-ra vonatkozólag ezen művekben hirdetett alapelvekben jártassággal nem bír.

Ezen febronianisticus alapelveken nyugvó s a fejedelem egyház körüli jogosítványainak kiterjesztését célzó egyházpolitikai irányzatnak még hatályosabb érvényesülésével találkozunk II. József idejében, aki az egyházat az állami organismus körébe akarja beolvasztani, illetve állami célok szolgálatára rendelt intézet szerepére igyekszik kárhoztatni. A katholikus egyháznak uralkodó állását meghagyja ugyan, de egyúttal a protestánsoknak szabad vallásgyakorlatot s a katholikusokéval egyenlő politikai jogokat biztosít, nemkülönben elismeri a görögkeletieknek is nyilvános vallásgyakorlatát s politikai egyenjogúságát.[174] A zsidóknak türelmet biztosít, de megtiltja, hogy magokat izraelitáknak, azaz Isten választott népének nevezzék. II. József az egyház irányábani felségjogait a legkiterjedtebb mérvben gyakorolta, illetve az összes egyházak, így a katholikus irányában is a német államok fejedelmeihez hasonló jogokat igényelt és gyakorolt, amennyiben még a pápának legfőbb iurisdictióját is korlátozza, mert az annak körébe tartozó jogosítványokat is nem egyszer

[173] Introductió in universum ius ecclesiasticum. *Vindob*, 1758.
[174] 1781. okt. 25-iki híres türelmi rendeletével.

gyakorolja, a placetum jogával úgy Magyarországon, mint Ausztriában állandóan él, sőt a hittan, a kultusz, a papi nevelés kérdéseibe is beleszól s a döntést és vezetést maga, illetve az állami közegek részére vindikálja egyházi javadalmak felállítása és javadalmazása, szerzetes-rendek letelepítése, tisztán egyházi kérdésekben való törvényhozás és bíráskodás, sőt olykor dogmai viták eldöntése tekintetében is. A házasságjogot állami szabályozás tárgyává teszi s a házassági perekben való ítélkezés jogát a világi törvényszékekre ruházza.

II. József egyházjogi s politikai rendelkezéseit Kaunitz herceg tanácsára[175] a türelmi rendelet kivételével hatályon kívül helyezte ugyan, azonban az általa inaugurált egyházpolitikát folytatták utódai, habár többé-kevésbbé erőteljesen. Az állam egyházfelségiségének elve II. Lipót, valamint Ferenc királyok uralkodása idejében a josephinismus értelmében nyer úgy az elméletben, mint a gyakorlatban érvényesülést és pedig nemcsak a katholikus, de talán még fokozottabb mérvben a protestáns egyházakkal szemben. Ferenc király idejében azonban már a josephinismus rendszerét az állam és egyház szétválasztására és ez utóbbinak önállóságára s belügyi autonomiájának kiterjesztésére törekvő irányzat kezdi felváltani; sőt Ferenc király 1835 febr. 28-áról fiához, Ferdinándhoz intézett kéziratában annak lelkére köti, hogy folytassa tovább és a szentszéket kielégítő módon fejezze be az 1780. év óta kiadott azon törvényeknek módosítását s helyesbítését melyek az egyház szabad tevékenységét avagy jogait sértik s különösen a tridenti zsinat határozmányaival összhangban nem állanak.

Még kedvezőbb fordulat állott be, mint Európa

[175] *Vering*, Lehrb. 112. l.

nyugati államaiban, úgy hazánkban is, az egyház önállósága tekintetében a mult század negyvenes éveinek politikai, illetve szabadsági mozgalmai közepette; mert ezek a mozgalmak nemcsak a politikai és társadalmi élet, hanem az egyház szabadságára is jótékony hatással voltak. Mindazonáltal az 1848. évi III. t.-c. 7. §-a kétségtelen bizonyítéka annak, hogy az 1848-iki törvényhozás a magyar koronának legfőbb kegyúri jogából egy hajszálnyit sem engedett, amennyiben, — mint annyi korábbi törvényünkben, — úgy ebben is világosan kimondatik, hogy az érsekek, püspökök s apátok kinevezése az illető felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett *Ő Felségét illeti.*

A legfőbb kegyúri jogot határozottan veszélyezteti a szabadságharc után bekövetkezett abszolút uralom idejében a József-féle államegyházjog rendszerét felváltó azon egyházpolitika, amelynek irányzata már az 1849 március 4-iki osztrák oktroyált alkotmányban s 1850 április 18-iki[176] és 23-iki, valamint az 1851 dec. 31-iki[177] császári patensekben kifejezésre jut; de legerőteljesebben nyilvánul meg az 1855 augusztus 18-iki osztrák konkordátumban,[178]

---

[176] Midőn e pátens több rendelkezésének (7., 13. §.) végrehajtása tárgyában az osztrák vallás- és közoktatásügyi miniszter azon tartományok érsekeit és püspökeit, melyekre nézve a patens hatállyal bírt, Bécsbe értekezletre összehívta, azon (1850 április. 30 — jún. 17.) *Scitovszky* magyar hercegprímás is részt vett. *Zeller Árpád:* A magyar egyházpolitika 1847—1894. Budapest, 1894. I. 196. l.

[177] Ezen császári rendelet ugyan csak a birodalom azon országaira és tartományaira szólott, amelyekre az 1849. márc. 4-iki oktroyált alkotmány hatállyal bírt; de később hatálya tényleg Magyarországra is ki lett terjesztve. *Zeller Á.* i. m. I. 194. l.

[178] Szép magyar fordításban közli egész terjedelmében a konkordátumot *Zeller*, i. m. I. 202—214. l.

amely az abszolut hatalom rendelkezésével Magyarországon is tényleg hatályba lépett, azonban *jogi ereje*, illetve alkotmányszerű érvénye hazánkban soha nem volt és nem is lehetett. Mert még ha a konkordátum jogi természetére nézve a szerződési theoria álláspontjára helyezkedünk is, kétségtelen, hogy az ily szerződések az illető világi uralkodók országának alattvalóira alkotmányos államokban csak a törvényhozás megannyi tényezőjének a konkordátumos rendelkezésekhez való hozzájárulása, illetve azoknak törvénybe cikkelyezése esetén kötelezők. De még ettől is eltekintve, az osztrák konkordátum Magyarországra nézve jogerővel azon oknál fogva sem bírhatott, mert annak rendelkezései a legfőbb kegyúri jogot csorbítják; már pedig az ebben foglalt jogosítványok a magyar koronának (király és nemzet) elidegeníthetlen jogait, az ország régi szabadságának, alkotmányának alkatrészeit képezvén: a magyar király azokról egyoldalúlag — az országgyűlés hozzájárulása nélkül — nem disponálhat, senkinek javára és semmi formában le nem mondhat.

A konkordátumnak a magyar király főkegyúri jogát sértő rendelkezései: a királyi placetum eltörlése (II., III. c.), a király kinevezési jogának korlátozása (XXII. c.), az egyházi vagyon igazgatása (XXIX—XXXIV. c.), a nevelés és oktatásügy (V—IX. c.) tekintetében való rendelkezés és felügyelet megszorítása stb.

A legfőbb kegyúri jogot, melynek jogi érvényét tehát az osztrák konkordátum rendelkezései semmiképen nem érinthetik, az 1860 okt. 20-iki diploma kibocsátása s még inkább az alkotmányosság teljes visszaállítása, illetőleg az Ausztriával való közjogi kiegyezés óta a magyar király ismét tényleg a maga teljes-

ségében gyakorolja. Jelenleg azonban a főkegyúri jog gyakorlása szünetel, miután az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendelkezéséről szóló 1920. évi I. t.-c. 13. §-a szerint *Magyarország kormányzóját a főkegyúri jog gyakorlata meg nem illeti.*

Az 1869/70-iki vatikáni zsinaton kinyilatkoztatott csalatkozhatatlansági dogma, mint több más államban, úgy Magyarországon is heves egyházpolitikai küzdelmeket indított meg. Az akkori magyar kormány azt az álláspontot foglalta el, hogy e dogmát csakis királyi placetum kinyerése esetén lehet publikálni. S hogy ezt a felfogását annál nyilvánvalóbbá tegye: egy 1870 aug. 9-iki legf. elhatározás alapján 1870 aug. 10-én kelt kormányrendelettel az összes latin és görög szertartású főpapoknak tudtára adta, hogy a királyi placetum joga újra gyakorlásba fog vétetni s e joggal a király felelős kormánya útján fog élni. Ezen rendelet ellen Simor János hercegprímás egy 1870 nov. 19-én kelt terjedelmes emlékiratot[179] terjesztett a király elé, amelyben tiltakozott a placetum alkalmazása ellen. Ez a memorandum nem vezetett ugyan sikerre, mindazonáltal az 1871. évi katholikus kongresszus többsége a placetummal szemben szintén állást foglalt. Sőt időközben Jekelfalussy Vince székesfehérvári püspök a vatikáni zsinat határozmányait placetum nélkül kihirdette,[180] miért Pauler Tivadar akkori kultuszminiszter 1871 április 10-ikén kelt levelével nevezett püspököt kérdőre vonta, s midőn ez kinyilatkoztatta, hogy a zsinati határozatokat azért hirdette ki, mert a placetu-

[179] *Roskovány*, Romanus Pontifex, VIII. 270. s. k. l. és Monum. cathol. XII. 237—262. l.

[180] *Zeller* Á., i. m. I. 869. l.

mot törvényesnek nem ismeri: a püspök az 1871 szept. 11-én tartott minisztertanács elé idéztetvén, a miniszterelnök őt — mivel a vatikáni határozmányokat az 1870 aug. 9-ikén kelt legfelsőbb elhatározás ellenére s a minisztériumnak ugyanazon évi aug. 10-ikén kiadott tiltó rendelete dacára Ő Felségének engedelme nélkül egyházmegyéjében ünnepélyesen kihirdette — Ő Felsége egyenes rendeletéből s nevében királyi visszatetszésben, rosszalásban és megfeddésben részesítette.[181] Az 1873. év elején pedig Schopper György rozsnyói püspök a vatikáni zsinat határozatait megyéjének papságával hivatalosan közölvén, őt Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter 1873 május 9-ikén kelt levelével megfeddette.[182] Egyúttal az 1873. évi országgyűlésen már a kormány — éppen a placetum körüli viták felmerülte alkalmából — belátta, hogy a zavarok és versengések eloszlatása végett az állam és egyház közti viszony kimerítő rendezését kell egyházpolitikai programm gyanánt kitűznie. Így történt aztán, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter a képviselőháznak 1873 június 28-ikán tartott ülésében azt az indítványt tette,[183] miszerint a képviselőház egy bizottságot küldjön ki, mely a vallás- és közoktatásügyi miniszter közbejöttével az állam és egyház közti viszony szabályozására javaslatot dolgozzon ki és e javaslatot a ház elé terjessze. Ezt az indítványt a képviselőház azon, Huszár Imre által javasolt módosítással fogadta el,[184]

---

[181] Közzététetett a hivatalos lap („Budapesti Közlöny") 1871. évi szept. hó 12-iki számában; *Zeller*, i. m. I. 873. l. *Vázsonyi*, i. m. 51. l.

[182] *Zeller*, i. m. II. 91. l.

[183] *Zeller*, i. m. II. 99. s k. l. Vázsonyi, i. m. 56. l.

[184] *Zeller*, i. m. II. 173. l.

hogy a kiküldendő bizottság javaslatában szigorúan azokat az irányelveket tartsa szem előtt, melyeket Deák Ferencz a miniszter indítványának tárgyalása során (június 28-án) mondott nagyszabású beszédében kifejtett. A javaslattételre hivatott bizottságot a képviselőház 1873 december 1-én csakugyan kiküldötte. A bizottság 1874 június 10-én kelt jelentésével a polgári házasságra vonatkozó s annak miként leendő szabályozása tekintetében a főbb elveket megjelölő javaslatot terjesztett a képviselőház elé, mely azonban Bittó miniszterelnök indítványára napirendről levétetett.[185] Majd az állam és egyház közti viszony rendezése tárgyában leendő véleményadásra 1874 nov. 7-ikén új bizottság küldetett ki, mely a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvényjavaslatot kidolgozván, azt 1875 április 26-án kelt jelentésével 1875 április 28-án a képviselőház elé terjesztette.[186] A bizottság, mint azt jelentésének bevezető részében hangsúlyozta, tisztában volt azzal, hogy az állam és egyház közti viszony keretébe tartozó s „a hosszú történelmi képződés által összebonyolódott kérdéseket a törvényhozás egyetlen intézkedésével megoldani", egyszerre törvény által rendezni „nem lenne célszerű s talán lehető sem, sőt mindenesetre lehetetlen volna, a nélkül, hogy a viszonyoknak óhajtott tisztázása és rendezése helyett csak átmenetileg is erőszakosan meg ne zavarnák mind a jogi, mind az egyházi állapotokat." Ennélfogva a bizottság azon nézetben volt, „hogy a kérdéses viszonyok nem együttesen, az összes megoldandó kérdéseket magába ölelő egy törvénnyel, hanem fokonkint, a pozitiv állapotokat tekintetbe véve és a gyakorlati

---

[185] *Zeller*, i. m. II. 177. s k. l.
[186] *Zeller*, i. m. II. 220—240. l.

szükség szerint rendezendők több egyes oly törvényekkel, melyek mindegyike egyfelől a gyakorlatban legsürgősebb intézkedéseket foglalja magában s másfelől tervszerűen előkészíti a törvényhozás által kitűzött irányban való továbbfejlődést."

Ezután többször szóba hozatott és sürgettetett az országgyűlésen az állam és egyház közti viszony körébe tartozó kérdéseknek megoldása s különösen Irányi Dániel újította meg több ízben a vallás szabad gyakorlata s a polgári házasság tekintetében tett indítványát, mígnem a Wekerle-kabinet[187] mindkét kérdésre vonatkozólag, nemkülönben az állami anyakönyvekről, a zsidó vallás receptiójáról és a gyermekek vallásáról szóló javaslatait előterjesztvén,[188] azok az országgyűlés mindkét háza által — hosszas és heves tárgyalások után — több-kevesebb módosítással, de alapelveikre nézve változatlanul elfogadtatván, a korona által is szentesíttettek. Így jöttek létre *a házassági jogról szóló 1894 : XXXI., a gyermekek vallásáról szóló 1894 : XXXII., az állami anyakönyvekről szóló 1894 : XXXIII., az izraelita vallásról szóló 1895 : XLII.* és *a vallás szabad gyakorlatá-*

[187] Időközben még egy, Pauler Tivadar akkori igazságügyminiszter által (1881 márc. 22-én) benyujtott s a képviselőház igazságügyi bizottsága által módosított s elfogadásra ajánlott parciális jelentőségű javaslat — a *keresztény és izraelita között, valamint az országon kivül kötött polgári házasságról* — került 1883 november hó 18-án napirendre, mely azonban a főrendiház által történt visszautasíttatása miatt nem vált törvénnyé. *Zeller* Á., i. m. II. 904—959. l. és 1142—1452. l.

[188] És pedig a következő sorrendben: 1893 ápril. 26-án az állami anyakönyvekről és a zsidó vallás recepciójáról, 1893 május 17-én a vallás szabad gyakorlatáról, 1893 december 2-án a kötelező polgári házasságról, majd a gyermekek vallásáról szóló — a házasságjogival junctimot képező — javaslat nyujtatott be

ról szóló 1895 : XLIII. törvénycikkek. Mindazáltal még számos nagyfontosságú egyházpolitikai kérdés várja a törvényhozás által leendő megoldását, s *így hazánkban az állam és egyház közti viszony kimerítően, az annak körébe tartozó összes problémákra kiterjedőleg szabályozva még mindezideig nincsen.*

35. §. A protestáns egyházaknak az államhoz való viszonya Magyarországon.

Gr. Majláth J.: Vallásmozgalmak Magyarországon. Pest, 1844; *Zsilinszky:* A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve (1880, 1891, 1893) I—III. k.; *Révész I.:* Vélemény a magyar protestáns egyházalkotmány fő pontjai felett. 1857; *Irinyi J.:* Az 1790/1-iki 26-ik vallásügyi törvény keletkezésének történelme, 1857; *Kuzmány:* Lehrbuch des allgemeinen u. österreichischen evangelisch-protestantischen Kirchenrechts, 1855. 233—258. l.; *Kovács Alb.:* Egyházjogtan, 167—227. l. L. továbbá a köztörténeti művek vonatkozó helyeit, nemkülönben *Borbis, Warga, Balogh F.* stb. egyháztörténeteit s a kiterjedt monographicus irodalmat (főleg a Prot. Egyh. és Isk. Lapban megjelent nagyszámú közleményeket).

A protestáns egyházaknak az állam részéről való elismerése s utóbb a hosszú ideig uralkodó katholikus egyházzal egyenjogúvá történt nyilvánítása hosszantartó és nehéz küzdelmek árán következett be. Mert a klérus, illetve a katholikus egyház elvi álláspontjánál fogva, amely bármely más felekezet (egyház) létjogosultságát elutasítja, mint egyebütt, úgy hazánkban is ellenezte, hogy a protestáns egyházak számára még csak türelem is biztosíttassék. És a vallás ügyében alkotott állami törvények sokáig az uralkodó egyháznak ezt az álláspontját juttatják kifejezésre.

Alig hogy a reformáció eszméi a XVI. század első felében hazánkban terjedni kezdettek, követőik ellen szigorú, sőt kegyetlen törvények hozattak. Így

az 1523 : 54. t.-c. felhatalmazza a királyt, hogy mint katholikus fejedelem minden lutheránust és azok pártfogóit, valamint a felekezetükhöz ragaszkodókat, mint nyilvános eretnekeket és a boldogságos szűz Mária ellenségeit halállal és az összes javaik elvételével büntesse;[189] az 1525 : 4. t.-c. pedig elrendeli, hogy az összes lutheránusok az országból kiírtassanak, s bárhol találtatnak, nemcsak egyházi, hanem világi személyek által is szabadon elfogattassanak és megégettessenek.

A mohácsi vész utáni vallásügyi törvényhozás már jóval kedvezőbb volt a protestánsokra, főleg a lutheránusokra nézve. Az 1548-ik évi vallásügyi törvénycikkek ugyan hangsúlyozzák, hogy az isteni tisztelet és hit a régi állapotába visszaállittassék, s az eretnekség mindenütt kiirtassék;[190] de másfelől elismerik a katholikus egyház reformálásának szükségét, e célból egyetemes zsinat összehívását sürgetik, s az eretnekek közé csak az anabaptistákat és sacramentáriusokat (Zwingli követői) sorolják, ellenben nem számítják oda a lutheránusokat;[191] az 1556. évi 26. t.-c. pedig csak az anabaptistáknak az országból való kiűzését rendeli s a sacramentáriusokról, illetve reformátusokról mitsem szól. Kétségtelen tehát, hogy I. Ferdinánd uralkodásának végső szakában — bárha politikai tekinteteknél fogva, hogy t. i. a protestánsok Zápolya pártjától elvonassanak — a királyi hatalom részéről azok legalább nyilt zaklatásnak nem voltak

---

[189] E törvény éle nem a protestánsok ellen irányult, — hiszen az 1523-iki országgyűlésen még külön lutheránus felekezetről szó sem volt, — hanem a Zápolya oldala mellett levő idegen, főleg német tanácsosok ellen, kiket a közromlás okozóinak tartottak. *Zsilinszky*, i. m. I. 14. l

[190] 1548 : 5. t.-c.

[191] 1548 : 11. és 13. t.-c.

kitéve, amit bizonyít az a körülmény is, hogy a protestánsok ez időben már éppen hazánknak Ferdinánd uralma alatt álló részeiben többségre jutottak.

Még kedvezőbb elbánásban részesültek a protestánsok Miksa király idejében, aki a Luther-féle tanokkal különben is rokonszenvezett.[192] Ellenben annál határozottabban törekedett a protestantismus elnyomására Rudolf király, aki az 1604-ik évi országgyűlésen alkotott 21 törvénycikkhez önhatalmúlag egy 22-iket toldott, amelyben a protestánsoknak vallásuk szabad gyakorlatában való akadályoztatása, templomaik és jövedelmeik elvétele s lelkészeik elmozdítása miatt emelt panasza felett rosszalását fejezi ki, a katholikus vallás védelmére alkotott összes eddigi törvényeket megerősíti s elrendeli, hogy senki a vallásügyet bármely szín és ürügy alatt az országgyűlésen büntetlenül napirendre ne hozhassa.[193] Ezen törvénycikknek önkényes betoldása nyilvánvaló megsértése volt nemcsak a lelkiismereti szabadságnak, de azon sarkalatos alkotmányjogi alapelvnek is, hogy törvényt csak a szent korona egész teste, a király és nemzet együttes akarata hozhat létre. Eképpen a protestantismus védelme most már az alkotmány megoltalmazásának érdekével fűződött egybe. A mindkét ügy érdekében megindult fegyveres mozgalomnak Bocskay István lett a vezére s annak eredményeképp

---

[192] Ennek már a koronázás alkalmával elmondott ünnepélyes eskünél kifejezést adott. Ugyanis, midőn az esztergomi érsek, ki az eskümintát előmondotta, azon helyhez jött, hol a szűz Máriáról és minden szentekről van szó, Miksa ezt kikerülte és helyette az „evangeliom" szót mondotta hangosan. *Zsilinszky*, i. m. I. 100. l.

[193] *Zsilinszky*, i. m. 253, 254. l. *Lampe*, Hist. Eccl. Ref. 333. l. *Katona*, Hist. Critica. XXVIII. 231—233. l. *Batthyány*, Leges Eccl. I. 653. l.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

létrejött az *1606-ik évi bécsi békekötés*, melynek értelmében az országrendeknek összesen és egyenként, az országnagyoknak és nemeseknek, a szabad királyi városoknak és a koronához tartozó kiváltságos mezővárosoknak, valamint a határőrvidékeken tartózkodó magyar katonáknak szabad vallásgyakorlat biztosittatott, de a romai katholikus vallás sérelme nélkül (absque tamen praeiudicio catholicae romanae religionis).[194] Az ezen békekötést becikkelyező 1608. k. e. I. t.-c. *a vallás szabad gyakorlatát (liberum religionis exercitium) pedig még a mezővárosok és falvak lakóira is kiterjeszti* s a bécsi béke ezen záradékát: „absque tamen praeiudicio stb." elhagyja. Azonban a jobbágyok a törvény értelmében csak *földesuraik révén* juthattak szabad vallásgyakorlathoz, annyival is inkább, *mert az uradalomban templomhoz szükséges teleknek átengedése a tulajdonos földesúrtól függött.* Továbbá úgy a békeegyezmény, mint a törvény is a katholikus püspököknek, illetve szentszékeknek *a protestánsok feletti iurisdictióját érintetlenül hagyta.*

Sokkal kedvezőbben alakult a protestáns egyházak államjogi helyzete Erdélyben, ahol már az 1557. évi tordai országgyűlés a vallás szabad gyakorlatának elvét proklamálja s az ágostai evangelikus egyházat recipiálja, az 1564. évi tordai országgyűlés a reformátust, az 1568-iki tordai és az 1571-iki székelyvásárhelyi[195] pedig az unitáriust nyilvánítja bevett vallásnak. Mindezen országgyűlési határozmányok alapján az *Approbata Constitutiók I. R. (1. c.) 2. articulusa*

---

[194] *Zsilinszky*, i. m. I. 300. l. *Csecsetka*, Egyházjogtan 91. lap.

[195] *Zsilinszky*, i. m. I. 150. l

kimondja, hogy a négy bevett vallás, u. m.: Evangelico reformata (vulgo Calviniana), Lutherana sive Augustana, Romano-Catholica, Unitaria vel Antitrinitaria religiók részére in locis iuxta constitutiones regni solitis, ezután is szabad vallásgyakorlat engedtessék. Ezért Erdélyt méltán szokás *a vallásszabadság klaszszikus földjének* tekinteni.

A bécsi béke után Magyarország Királyhágón inneni részeiben csakhamar megújulnak a protestánsok elleni üldözések, akiknek veszélyben forgó jogai védelmére Bethlen Gábor erdélyi fejedelem fogott fegyvert s az általa vezetett diadalmas hadjáratok után létrejő a nikolsburgi béke,[196] amelynek pontjait az 1622. évi soproni országgyűlés törvénybe iktatta. Nevezetesen az ezen évi II. t.-cikk a nikolsburgi békeszerződésnek megfelelőleg II. Ferdinánd koronázási hitlevelét, mely az 1608-iki vallásügyi törvénycikkeket is megerősítette, törvényerőre emeli; sőt a vallás szabad gyakorlatát még hatályosabban biztosítja, midőn kimondja, hogy nemcsak a király, *de a földesurak se akadályozzák* vallásuk szabad gyakorlatában az ország bárminő rendű és állapotú lakosait (II. t.-c. 12. §.). Azonban mihamar — nevezetesen Bethlen Gábor halálával — a protestánsoknak a békekötések s törvények által biztosított jogai ismét veszélyben forognak, javaik erőszakosan elfoglaltatnak, lelkészeik elűzetnek. A bécsi és nikolsburgi békekötések, illetve azokon alapuló törvényes biztosítékok védelmére I. Rákóczi György fog fegyvert, kivel III. Ferdinánd a *linci békét* kénytelen megkötni, mely az 1647. évi V. és ezt kiegészítő VI—XIV. törvénycikkekbe foglal-

[196] A békeszerződés pontjait l. *Zsilinszky*, i. m. II. 271—274. lap.

tatott.[197] Ezeknek rendelkezései a protestánsok vallásgyakorlatát lényegileg a bécsi békekötés pontjainak megfelelőleg, csakhogy részletesebben meghatározva, biztosítják s különösen hangsúlyozzák, *hogy a jabbágyok a földesurak által vallásuk szabad követésében és gyakorlatában meg ne háborittassanak* (1647 : V. t.-c. 6. §.). Az 1647-iki törvény (VI. t.-c.) továbbá kimondja, hogy a protestánsoktól elvett templomok közül nekik kilencven visszaadassék s hogy minden oly községben, ahol már valamikor voltak protestánsok s azoknak templomaik, legyen szabad a protestánsoknak templomokat, paplakokat és iskolákat építeni s ezeknek számára a földesurak egy, a megyei alispánból s előkelőbb nemesekből álló, bizottság által kijelölt helyet átengedni tartozzanak. Tehát a törvény *az inartikulált helyeken* (90 község) a vallás nyilvános gyakorlatát (publicum religionis exercitium) biztosítja s ezt templomok építése által lehetővé teszi mindazon helyeken is, ahol egykor protestáns templomok léteztek. Egyebütt azonban, — a liberum religionis exercitiumnak lényeges előfeltétele a templomépítés lévén, — természetesen csak házi ájtatosság végzése lehetséges.

I. Lipót 1657-ben trónra lépvén, koronázási hitlevele 1. és 6. cikkében megerősítette a bécsi és linci békekötéseket, valamint az ezek alapján alkotott törvényeket és esküvel fogadta, hogy az evangélikusokat vallásuk szabad gyakorlatában akadályozni nem fogja és meg nem engedi, hogy őket abban a földesurak is bármi módon háborgassák. Tehát a

---

[197] L. *Csecsetka*, i. m. 939. s k. l. *Kuzmány*, Urkundenbuch, 85. sz., s főleg *Zsilinszky:* A linczi békekötés és az 1647-iki vallásügyi törvénycikkek története. Budapest, 1890.

liberum religionis exercitium-ot a jobbágyok részére éppoly hatályosan biztosítja, mint az 1647 :V. t.-cikk.

Azonban a szabad vallásgyakorlat tényleg ezen közjogi biztosítékok dacára sem érvényesült. Az 1662-iki országgyűlésen a protestáns rendek kénytelenek panaszt emelni amiatt, hogy a katholikus földesurak jobbágyaikat erőszakkal kényszerítik a kath. vallásra áttérni. Ugyanekkor a megyei követek — utasításaik folytán — szintén sürgették az evangélikusok vallási sérelmeinek orvoslását, kinyilatkoztatván, hogy míg ez meg nem történik, addig más ügy tárgyalásába nem fognak. Erre a katholikus rendek azt válaszolták, hogy a vallásügy nem tartozván az országgyűlés elé, a protestánsok sérelmeikkel az 1647-iki törvények alapján a bíróságoknál azok ellen forduljanak, akik jogaikat megsértették. Midőn pedig a protestánsok a királyhoz intézett előterjesztésökre sem kaptak orvoslást: az országgyűlést, annak végzései ellen tiltakozva, elhagyták. Az 1681-iki soproni országgyűlés izgalmas tárgyalások után a protestánsok vallásszabadságát az 1608. és 1647. törvények alapján, de az azokban biztosított jogok tetemes csorbításával szabályozza (1681 : XXV. és XXVI. t.-cikkek); különösen sérelmes volt pedig, hogy szemben a korábbi biztosítékokkal, a vallás szabad gyakorlata *a földesúri jogok sérelme nélkül (salvo tamen iure dominorum terrestrium)*, tehát a jobbágyokra nézve teljesen a földesúr önkényétől függőleg engedélyeztetett (XXV. t.-c. 1. §.).[198] Az 1687. évi XXI. törvénycikk megújítja az 1681-iki vallásügyi törvények rendelkezéseit, minek folytán a protestánsok helyzete némileg javulásnak indult, de a bécsi és linzi békekötések értelmében biztosított jogaikat még min-

[198] *Borbis*, i. m. 75. l. *Kuzmány*, Lehrb. 240. l.

dig nem nyerték meg; sőt az üldözések ellenök az 1687-ik évi törvény dacára is tovább folytak. Ezek miatt a protestánsok a királynál keresvén oltalmat, az 1691 április 2-án kiadott királyi leirat *(„explanatio Leopoldina")* részökre némi vallásszabadságot, bár még az 1681. és 1687. évi törvények által biztosítottnál is szűkebbkörűt engedélyez.[199] Az 1711. évi szatmári békekötés 8 .cikke a protestánsok részére a vallás szabad gyakorlatát biztosítja azzal, hogy a vallásügyi törvények az uralkodó által meg fognak tartatni s hogy a protestánsoknak jogukban áll sérelmeiknek orvoslásáért a királyhoz vagy országgyűléshez folyamodni. Hogy a szatmári békekötés által biztosított vallásszabadság az 1681. és 1687. évi törvények s nem az 1608. és 1647. évek rendelkezéseihez képest értelmeztetett, ez világosan kitűnik az 1712 júl. 11-én kelt s az 1715 : XXX. t.-cikkbe iktatott királyi leiratból, amely kimondja, hogy az uralkodó a protestánsok vallásszabadságát kegyelemből az 1681-iki soproni s 1687-iki pozsonyi országgyűlések által alkotott vallási törvényeknek s azok értelmében kiadott kir. explanatióknak megfelelőleg biztosítja s amennyiben ezeknek rendelkezései itt-ott végrehajtva nem lennének s így a protestánsoknak sérelmeik volnának, ezeknek megvizsgálására s az említett törvények, illetve rendeletek határozmányai értelmében való orvoslására bizottság szerveztessék, részben a király, részben az országgyülés által kinevezett tagokkal. Hogy a protestáns egyházak még ezután is mily kedvezőtlen elbánásban részesültek, tanusítja az a tény, hogy egy 1725. évben kiadott helytartótanácsi rendelet értelmében a protestánsoknak nyilvános szabad vallásgyakorlat csak azon községekben

[199] *Ribini*, i. m. II. 69—76. l. *Borbis*, i. m. 79. l.

engedélyeztetik, amelyek ilyenekül valamely törvényben meg vannak nevezve. Ugyanezt mondja ki az 1631-ik évi március 21-én kelt s április 6-án kihirdetett *Carolina resolutio prima,*[200] amelynek rendelkezései között különben alig van egy is, amely a protestánsokra sérelmes ne volna.

Általában a linci béke (1647) óta hazai törvényhozásunk állandóan különbséget tesz *nyilvános* és *magánvallásgyakorlat (exercitium religionis publicum et ex. rel. privatum)* közt és az előbbit csak az u. n. *inartikulált,* t. i. valamely törvényben ilyenül megjelölt helyeken engedi meg. Mária Terézia királynő idejében a vallás ügyére vonatkozóan számos helytartótanácsi rendelet bocsáttatott ki, amelyek azonban a protestánsok helyzetét semmivel sem javították. De lényegesen kedvezőbbé válik az II. Józsefnek *1781 október 25-iki türelmi rendelete*[201] folytán, mely *a nyilvános és magán vallásgyakorlat (exercitium religionis publicum et privatum) közti megkülönböztetést* szintén fenntartja ugyan, azonban *a magán vallásgyakorlatot a protestánsokra* nézve *az eddiginél sokkal kedvezőbben biztositja.* Nevezetesen kimondja, hogy mindkét hitvallású evangélikusoknak mindazon helyeken, hol törvények, szabályrendeletek vagy kiváltságok alapján nyilvános vallásgyakorlattal nem bírnak, *magános engedélyeztetik,* akár éltek vele eddig, akár nem és pedig aképen, hogy amely községben száz evang. család van s eszközökkel bír a szükséges épületek emelésére s a lelkészek és tanítók kellő fizetésére, ott oratoriumot is építhetnek, mely abban különbözik a nyilvános templomtól, hogy nincsen tornya, harangja, sem az utcáról való be-

[200] Első és második pontjaiban.

[201] *Kuzmány,* Urkundebuch, 100. sz. és Lehrb. 245, 246. l.

járása; azonban hívhatnak tanítót és lelkészt, ki lelkészi teendőit végezheti s a betegeket meglátogathatja saját és más helyiségekben is. Ezen alapvető rendelkezésen kívül a rendelet még számos, a protestáns egyházak jogállására kedvező rendelkezést tartalmaz, u. m.: kijelenti, hogy azok csak vallási elveikkel megegyező esküre kötelezhetők, nem kényszeríthetők a róm. kath. szertartásokban való részvételre, hogy a protestáns lelkészek a saját vallásukon levő betegeket és rabokat szabadon látogathatják, hogy a róm. kath. püspökök canonica visitatióik alkalmával a protestáns lelkészeket a keresztség iránt kérdés alá nem vonhatják stb. Igen fontos továbbá azon rendelkezés, hogy a vegyes házasságoknál kívánni szokott reversalisok (melyek szerint minden gyermek a róm. kath. vallásban fog neveltetni), kötelező erejöktől megfosztatnak s hogy jövőre, ha az atya római katholikus, minden gyermek annak vallását kövesse, ha pedig protestáns, a fiú gyermekek az atya vallásában neveltessenek.

A türelmi rendeleten kívül II. Józsefnek több más rendelete is bizonyítja, hogy ez uralkodónk a protestánsok irányában sok jóindulatot tanusított.[202] Ezek közül különösen kiemelhetjük az 1786 márc. 6-iki házassági patenst, amely a protestánsok házassági ügyeiben a katholikus püspökök illetve szentszékek iurisdictióját megszünteti s az azokban való törvénykezés jogát az állami törvényszékekre ruházza.

A nyilvános és magán vallásgyakorlat közti különbséget teljesen megszünteti s a protestáns egyházak államjogi helyzetét kimerítően szabályozza, azoknak autonomiáját az összes eddigi törvényes rendelkezéseknél kimerítőbben és hatályosabban biz-

[202] *Kuzmány*, Lehrb. 246, 247. l.

tosítja, tehát bátran mondhatjuk, hogy *a protestáns egyházak jelenlegi szabadságának, autonomiájának jogtörténeti alapját képezi az 1791. évi 26. t.-c.*, mely a vallásügyet a bécsi és linci békekötésekre s az ezek alapján keletkezett 1608 k. e. I. s 1647. V. t.-cikkekre helyezi vissza, a papságnak s a világi katholikus urak némely részének ellentmondását örökre érvénytelennek nyilvánítván. Ez alapon aztán kimondja, hogy 1. tekintetbe nem vétetvén a később keletkezett törvények,[203] szabadalmak, leiratok és explanatiók, az ország minden rendű és állapotú lakosának szabad vallásgyakorlat biztosíttatik, amiben sem a király, sem a földesúr a haza polgárait nem akadályozhatja; 2. *a szabad vallásgyakorlat* — annak bővebb megszilárdítása végett — már *sehol-sem magános, hanem mindenütt nyilvános.* E szakasz egyúttal meghatározza az egyházközségek alapításának feltételeit s módozatait; 3. a protestánsokat semmi ürügy alatt sem szabad vallásukkal ellenkező szertartásokra s cselekményekre kényszeríteni; 4. mindkét hitvallású evangélikusok vallási ügyekben csakis saját egyházi felsőségeiktől függjenek; a zsinataikon alkotott kánonok, valamint az ezentúl, a jelen törvény által meghatározott módon alkotandók, sem kormányszéki parancsok, sem királyi rendeletek által megváltoztathatók ne legyenek; szabadságokban van tehát a protestánsoknak a jövőben *nemcsak mindennemű consistoriumot, hanem zsinatokat is tartani,* előre meghatároztatván a király által időről-időre az azokban résztvevő személyek száma és a tárgyalandó ügyek s a zsinatok helye a protestánsok által királyi jóváhagyással levén megállapí-

[203] T. i. a linci békekötést becikkelyező 1647. évi törvény óta létrejöttek.

tandók. A zsinatra a király — ha neki úgy tetszik — királyi embert is küldhet, nem ugyan igazgatás, vagy elnöklés, hanem csupán felügyelés végett s az így alkotott határozatok csak királyi helybenhagyás után bírjanak kötelező erővel, mindenesetre épségben maradván a *királyi legfőbb felügyeleti jog*, amelynek legkisebb megsértését sem fogja a király elszenvedni; 5. a protestánsoknak szabad *mindennemű iskolákat állítani*, felsőbbeket is a királyi jóváhagyás megszerzése után, azokba tanítókat, tanárokat, igazgatókat, felügyelőket avagy gondnokokat saját hitvallású emberekből választani; a tanítás és tanulás módját és rendjét megállapítani, úgy azonban, hogy az országos közoktatási rendszer ezen iskolákra is ki lesz terjesztendő; 6. a protestánsok jövőre a róm. kath. papoknak és tanítóknak semmiféle fizetéssel nem tartoznak, sem az építkezések alkalmával a katholikusok a protestánsokat és viszont, segíteni nem kötelesek; 7. a protestáns lelkészek a prot. vallású betegeket, foglyokat mindenütt szabadon látogathatják; 8. *a közhivatalok vallásra való tekintet nélkül a törvények által előírt képességgel bíró hazafiaknak adassanak;* 9. a protestánsok a vallásukkal ellenkező eskütétel alól felmentetnek; 10. mindennemű alapítványaikat s jótékony intézeteiket szabadon élvezhetik és magok kezelhetik, a királyi felügyelet pedig csak arra terjesztetik ki, hogy az alapítványok az alapítók akarata szerint kezeltessenek és osztassanak ki; 11. a protestánsok *összes házassági ügyeiben való ítélkezés azoknak saját egyházi bíróságaira hagyatik;* de míg törvényszékeik kellően szervezve s a házasságot szabályozó egyházi törvényeik a király által megerősítve nem lesznek, addig a világi törvényszékek az utóbbi években fennállott elvek szerint fognak ítélni. Az elválást kimondó ítéletek csak

civilis érvénnyel bírnak; ellenben a kath. püspökök azokat egyházilag érvényeseknek elismerni nem tartoznak. A rokonok között a mellékágon csak a második fokig terjed a házassági akadály; 12. a közbéke kedvéért kimondja a törvény, hogy az egyházi birtokok és alapítványok tulajdonjogára nézve a jelen birtokállapot vétetik zsinórmértékül; azokra pedig, kik erőszakos foglalásokat tesznek, az 1647 : 14. törvénycikkben meghatározott 600 forintnyi büntetés vár; 13. a római kath. vallásról való áttérés csak a királynak történő bejelentés mellett történhetik; 14. a protestánsok jogai csak Magyarország határain belül érvényesek, és így Horvátországra ki nem terjesztetnek; de az ott fennálló protestáns gyülekezetek vallásuk szabad gyakorlatában meghagyatnak; 15. *a vegyes házasságok mindig a róm. kath. lelkész előtt kötendők, melyek ellen azonban bármily ürügy alatt akadályt emelni tiltva van; az ezekből származott gyermekek, ha az atya római katholikus, annak vallását kövessék, ha pedig az anya római katholikus, akkor atyjok vallását csak a fiúgyermekek követhessék;* 16. minden *vegyes házassági ügyben* a róm. katholikusok *szentszékei bíráskodnak;* 17. a római katholikusok ünnepeit a közéletben meg kell tartani, a magánkörben csak a zajos munkáktól kell tartózkodni. A földesurnak és minden családfőnek tiltva van jobbágyaikat és cselédeiket ünnepeik megtartásában akadályozni.

Ez a törvény a protestáns egyházaknak autonomiáját az eddigi szerződések és törvények alapján minden kétséget kizáró határozottsággal biztosítja. Az állam és a protestáns egyházak közötti viszonyt kielégítőleg szabályozza; azonban a róm. kath. egyházzal szemben a protestáns egyházakat korántsem teszi egyenjogúakká, sőt határozottan háttérbe szo-

rítja, különösen egyrészt azáltal, hogy a kath. vallásúaknak a protestáns vallásra való áttérést királyi beleegyezéstől teszi függővé (tehát a hitkényszert fenntartja) s másrészt azáltal, hogy a vegyes házasságból származó gyermekek vallását illetőleg a protestánsokra felette hátrányos rendelkezést foglal magában.

E hátrányos rendelkezések egyikét, t. i. az áttérésre vonatkozót megszünteti az 1844 : 3. t.-c., mely a róm. kath. vallásról a protestáns konfessziók bármelyikére való áttérhetést — meghatározott alakszerűség mellett — lehetővé teszi. Mígnem *az 1848. évi 20. t.-c. az összes bevett keresztény felekezetekre nézve, — amelyek közé tartozónak nyilvánítja az unitáriust is, — a tökéletes egyenlőség és viszonosság elvét (paritás) állapítja meg*, tehát a római katholikus egyháznak a protestáns egyházakkal szemben eddig bírt uralkodó jogi állását kifejezetten megszünteti. Azonban a paritás alapján a protestáns és katholikus, illetve általában a bevett egyházak közti viszonyt részletesen csak az 1868 : 53. t.-c. szabályozza, meghatározván a bevett keresztény felekezeteket egyaránt illető kedvezményeket és jogokat. E törvénynek a vegyes házasságból származó gyermekek vallására vonatkozó rendelkezései az 1791 : 26. t.-c. 51. §-ában foglaltaknál a protestánsokra nézve sokkal kedvezőbbek s különösen fontos e részben a törvény 12. §-a, mely kimondja, hogy *a vegyes házasságból származó gyermekek közül a fiúk atyjuknak s a leányok anyjuknak vallását követik (sexus sequitur sexum)*. A törvénnyel ellenkező bármely szerződés, térítvény vagy rendelkezés ezentúl is érvénytelen, és semmi esetben se bírhat jogerővel. Ez a rendelkezés *éppen a nem katholikus keresztény felekezetek érdekében* létesíttetett s az interconfes-

sionalis békének hatályos biztosítékául szolgált. Az 1894 : 32. t.-c. (a gyermekek vallásáról) azonban a vegyes házasságból származó gyermekek vallására nézve a szülőknek egyezkedését (a házasság megkötése előtt) megengedi és csak érvényes egyezmény létre nem jötte esetén tartja fenn az 1868:53. t.-c.-nek azon imperativ rendelkezését, hogy a vegyes házasságból született gyermekek nem szerint kövessék szülőik vallását. Természetes dolog, *hogy ez újabb rendelkezés a protestánsokra nézve, valamint az interkonfesszionális béke szempontjából is az 1868-ikinál sokkal kedvezőtlenebb.*[204]

36. §. Az egyház viszonya a meg nem kereszteltekhez (infideles) és a nem katholikus keresztény (akatholikus) felekezetekhez (interkonfesszionális jog).

F. Schöttl, Die gegenseitige Gemeinschaft in Kulthandlungen zw. Katholiken und Akatholiken, 1852. *Stahl*, Über christl. Toleranz, 1855. *Döllinger*, Kirche u. Kirchen, Papsttum u. Kirchenstaat, 1861. *U. az*, Die Gesch. der relig. Freiheit (Akad. Vorträge III. 274 s köv. l.) *F. W. H. Wasserschleben*, Die Parität der Konfessionen im Staate, 1871. *W. Kahl*, Über Parität 1895. *H. Fürstenau*, Das Grundr. d. Religionsfreiheit, nach seiner gesch. Entwicklung u. heut. Geltung in Deutschland, 1891. *Salis*, Religionsfreiheit in d. Praxis, 1892. *Kovács Gy.* A két utolsó egyházpolitikai törvényjavaslat, II. kiad. 1894. *A. Arndt*, Anwesenheit u. Teilnahme am akathol. Gottesdienst nach d. Entscheidungen der röm. Kongregationen (Teol.-prakt. Quartalschr. LII. (1899) 291. s köv. l.) *J. P. Bock*, Communicatio in divinis cum schismaticis (Theol. prakt. Quartalschr. LXVIII. (1915) 105. s köv. l.) *S. M. Saier*, Communicatio in sacris cum acathol. (U. ott, 341. s köv. l.) *W. Köhler*, Reformation und Ketzerprozess, 1901. *K. Müller*, Die relig. Toleranz, 1902. *V. Cathrein*, Gewissen u Gewissensfreiheit 1905. *J. Laurentius*, Freih. d. Religionsübung im deutsch. Reich. (Stimmen aus Maria-Lach LXVIII. (1905) 21. s köv. l.)

---

[204] *Majláth*, i. m. I. 260. s k. l. *Borbis*, i. m. 205. s k. l.

Kérészy Z. Recepció, paritás és főrendiházi képviselet, 1907. *U. az,* A baptisták felekezetének állami elismerése és a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvény. *Jogállam,* 1906. évf. 2. füz. *Hermelink,* Der Toleranzgedanke im ref. Zeitalter, 1908. *P. Wappler,* Inquisition u. Ketzerprozesse in Zwickau zur Reformationszeit, 1908. *A. Vermeersch,* La tolérance 1912. (németül *Heinertől,* 1914.) *Freisen,* Verfassungsgesch. der Kirche Deutschlands, 1916. 75. s köv. l. *Koeniger,* Gesch. d. kath. Kirchenr. 54. l. *Böckenhof-Koeniger,* Kath. Kirche u. moderner Staat, 1919. 113. s köv. l. *Friedberg,* Lehrb. 6. kiad. 108. s 120. s köv. l. *Stutz,* Kirchenr. (2. kiad.) 349, 370. s köv. l., 398. s köv. l., 403. s köv. l., 405. s köv. l.

A katholikus egyház hitcikkelyeitől eltérő, vagyis eretnektanokat valló (haereticí), valamint az egyház egységétől elszakadt keresztényeket (schismatici) az egyház *akatholikusoknak,* míg a meg nem keresztelteket *infideles*-nek nevezi. Azonban olykor a kódex akatholikusoknak mondja mindazokat („sive baptizati sive non baptizati"), akik az egyház tekintélyét nem ismerik el (így pl. c. 1099. §. 1. 2° és §. 2). Általában mégis az akatholikus elnevezés úgy az egyházi jogtudomány körében, mint a kódexben is túlnyomólag a haereticus és schismaticus keresztényekre alkalmaztatik.[205]

I. Az egyház viszonya a meg nem kereszteltekhez (infideles). Az egyházi jog szerint az infideles és az akatholikusok közt lényeges különbség van. A meg nem kereszteltek (infideles) az egyháznak nem tagjai s így ennek iurisdictiója alatt nem állanak és őket az egyházi törvények nem kötelezik.[206] Ezért jogügyeik tekintetében, ha azok katholikus egyházi fórum elé kerülnének, a természetjog elvei illetve az ezekből

[205] Így c. 542 1,° c. 987, 1062, 1063, 1099. §. 2., 1102, 1149, 1152 és 1350.

[206] c. 12; v. ö. I. Kor. V, 12—13.; c. 8 X 4, 19.

merített igazságossági s emberiességi szempontok lesznek irányadók.[207]

Ugyancsak a természetjog alapján az egyház jogosult *a)* az evangéliumi tanokat az összes népeknek hirdetni[208] s azokkal szemben, kik az egyházat a krisztusi igazságok szabad hirdetésében akadályozzák, még kényszerítő eszközöket is alkalmazni. Ahhoz azonban nincs joga, hogy a hitetleneket a keresztény igazságok elfogadására kényszerítse, mivel erre a nem kereszteltek csak erkölcsileg kötelezhetők;[209] *b)* az isteni jogot (ius divinum naturale et positivum) hitelesen magyarázni és pedig a hitetlenek számára is, mert a magyarázat ezeket is kötelezi; *c)* védelmezni az egyházat és a híveket, ha az egyház jogrendjét s békéjét a hitetlenek veszélyeztetnék vagy ha a híveket a keresztény hittől eltéríteni vagy annak gyakorlatában akadályozni iparkodnának, avagy őket az egyház iránti engedelmesség megtagadására akarnák rávenni. Sőt ilyenkor az egyház, ha biztonsága, jogrendje s békéje forogna veszélyben, még törvényhozási intézkedéseket is tehet (melyek indirekte a nem kereszteltekre is kötelezik) és kényszereszközöket is alkalmazhat.[210]

Az egyházon kívül állókkal a vallási érintkezést *(communicatio in sacris)* az egyház nem engedi meg;[211] de a polgári érintkezés általában nincsen eltiltva.

---

[207] Pl. kereszténynek nem kereszteltekkel való házassága esetében: c. 4. X. 4. 14; c. 8. X. 4. 19; c. 1070, 1099. §. 2. 1120—1127.

[208] c. 1322. §. 2.

[209] c. 1322. §. 2., c. 1351, c. 752. §. 1.

[210] *Chelodi*, Ius de personis, 61. l.

[211] c. 731. §. 2., 1172. §. 1, 4., 1175, 1207, 1239. §. 1., 2329.; de az egyház áldásaiban az infideles — megtérítésük érdekéből — részesíthetők s exorcismus minden emberrel, akatholikusokkal s excommunikáltakkal szemben is végezhető (c. 1152.).

Ámbár az egyház a hitetlenek részére védelmet és szabadságot biztosított s különösen a középkorban sokszor kegyetlen üldöztetésükkel szemben állást foglalt és a velük való polgári érintkezést általában megengedte: azonban egyúttal kötelességének tartotta intézkedéseket tenni, hogy a keresztények a nem kereszteltekkel való állandó és közeli érintkezés folytán a hittől való eltérítés veszélyének ne legyenek kitéve. Ezért úgy az egyházi, mint a civilis jogok a kereszténveknek a hitetlenekkel való érintkezése ellen időnkint különféle tilalmakat állapítanak meg. Főleg a zsidókra vonatkozóan találkozunk ide vágó sajátos rendelkezésekkel, akiket, mivel az Idvezítőt megfeszítették, a középkori államok csakis türelemben részesítettek[212] és a közhivatalokból kirekesztettek.[213] Továbbá megtiltották nekik, hogy keresztény rabszolgákat s házi cselédeket tartsanak,[214] amely tilalmat nemcsak azért állapiták meg, mert általa a kereszténveket a hitüktől való eltérítés veszélye ellen oltalmazni akarták, de azért is, mivel a keresztény egyház kötelékébe tartozásnak, az egyháztagságnak a méltóságával összeegyeztethetetlennek tekinték, hogy a keresztények a Krisztust gyűlölő zsidóknak a szolgálatában álljanak.[215] A zsidókra vonatkozó további jogi jelentőségű korlátozás volt az is, hogy oly községekben, ahol állandóan megtelepedtek, csakis meghatározott utcákban avagy városrészekben való lakásra szoríttattak és hogy oly ruhát kellett viselniök, amely által a keresztényektől külsőleg is könnyen megkülönböztethetők legyenek.[216] E rendelkezéseket decretalisaikkal a későbbi pápák is megerősítették, illetve megújították.[217] Viszont éppen a pápák s a püspökök a zsidók üldözését szigorúan tilalmazták, személyük s vagyonuk biztossága érdekében rendelkezéseket tettek s kultuszok szabad gyakorlatát hathatósan védelmezték. Azonban egyúttal az egyház rendeltetésénél fogva törekedett a zsidókat a krisztusi tanoknak meg-

[212] C. 13. X. 5, 6.

[213] C. 16, 18. X. 5, 6.

[214] C. 2. X. 5, 6.

[215] *Heiner*, Kath. Kirchenr. (5. kiad.) 411. l.

[216] C. 15. X. 5 6.

[217] Így *IV. Ince (Impia Iudeorum perfidia* const. 1244 máj. 9.); *IV. Pál (Cum nimis* const. 1555 júl. 12.); *V. Pius (Rom. Pontifex*, 1566 ápr. 10.); *XII. Gergely (Antiqua* const. 1581 jun. 1.); *VIII. Kelemen (Caeca* const. 1593 febr. 25.); *XIV. Benedek (A quo primum* const. 1751 jun. 14).

nyerni s ezért intézkedéseket tett, hogy az evangélium igazságai nekik is hirdettessenek. Így XIII. Gergely pápa *Sancta mater ecclesiae* kezdetű constitutiójával (1584 szept. 1.) kötelezte a zsidókat, hogy Rómában meghatározott időkben egy-egy keresztény prédikációt hallgassanak nem azért, hogy erőszakosan a keresztény hitre téríttessenek, hanem mert ezt lelki üdvösségük eszközlésére szolgáló eszköznek tekinté. Másfelől már III. Kelemen pápa *(Sicut Iudaei,* 1190) meghagyja, „ut nullus invitos vel nolentes Iudaeos ad baptismum venire compellat", s egyáltalában az egyház tiltja, hogy a zsidóknak meggyőződési szabadsága korlátoztassék s még azt sem engedi meg, hogy a nem kereszteltek gyermekei szüleik beleegyezése nélkül kereszteltessenek meg.[218]

II. Az egyház viszonya a nem katholikus keresztény felekezetekhez (acatholici). Az akatholikusok (eretnek és schismaticus keresztények) jogilag az egyházhoz tartoznak, annak tagjai, mert a keresztség által az egyén az egyház jogi kötelékébe vétetik fel s mivel a keresztség eltörölhetetlen jelleget (character indelebilis) eredményez: ezért az érvényesen megkeresztelt ember az egyháztagságot el nem vesztheti, hanem élte fogytáig az egyháznak a tagja marad. Ekkép az eretnek és schismatikus keresztények in iure az egyház tagjai, felruházva az egyházhoz tartozásból származó jogokkal és kötelességekkel[219] és mint ilyenek az egyházi törvények hatálya alatt állnak, hacsak ezt rájuk vonatkozóan a jog kifejezetten fel nem függeszti.[220] Ha tehát keresztelt egyénnek egyházi jogviszonyai tekintetében kell intézkedni vagy bíráskodni, úgy a katholikus egyházi jog szabályai lesznek alkalmazandók. Azonban az összes akatholikusok in foro externo kiközösítvék (excommu-

[218] c. 9. X. 5, 6. és Cod. iur. can.: c. 1350.
[219] c. 87.
[220] Trid. Sess. VII. de bapt. c. 7., c. 8., c. 13., c. 14. és Cod. iur. can. c. 12., c. 1099.

nicati tolerati) s ezért egyházi jogaikat nem gyakorolhatják.[221]

Különben az eretnektanok követőit és a schismatikusokat az egyház nem egyenlően kárhoztatja. Ugyanis különbséget tesz *haereteci (schismatici) formales* és *materiales* közt. Az előbbiek alatt azokat érti, akik az eretnekségben, illetve a schismában tudatosan és makacsul megmaradnak,[222] míg az utóbbiak alatt azokat, akik sine culpa vannak tévedésben.[223]

A katholicismus szerint csak egyetlen (katholikus) kereszténység s egyetlen egyház létezik, miért is a katholikus hittől elszakadt keresztények (eretnekek és schismatikusok) vallási társulatait az egyház *szektáknak* tekinti, azoknak mint felekezeteknek jogi létezését tagadja s még kevésbbé ismeri el a haeretikus és schismatikus vallási társulatokat az egyházzal egyenjogúaknak. Szóval az egyház dogmailag *intoleráns.*

De a toleráncia nemcsak a katholikusok, hanem — legalább eredetileg — a reformátorok előtt is ismeretlen volt, akik új szekták alakítását szigorúan tiltották s ilyenek keletkezését még állami intézkedésekkel is megakadályozandónak hirdették.[224] Különösen pedig az episcopalis rendszer kifejlődése óta a lutheránusok és a reformátusok közt az ellentétek annyira kiélesednek, hogy a lutheránusok viszonya

---

[221] c. 2257., c. 2258., c. 2314. §. 1.

[222] c. 1325. §. 2. Aki az egyház egész hittanát elveti (si a fide totaliter recedit) hithagyónak (apostata) neveztetik.

[223] IX. Pius *Quanto conficiamur* encykl. (1863 aug. 10.) *Denzinger,* Enchiridion, 1677.

[224] Így különösen *Luther,* „Von weltlicher Obrigkeit, wie weit man ihr Gehorsam schuldig sei" című dolgozatában több helyütt sürgeti, hogy a világi hatalom az eretnekek ellen kényszereszközöket s büntetéseket alkalmazzon. *Rieker,* Die rechtliche Stellung, 60. és 89. s köv l.

a katholikusokhoz egy ideig sokkal kedvezőbben alakul, mint a reformátusokhoz. Csak a természetjogi (illetve collegialis és teritorialis) elvek érvényre jutásával kezd a toleráncia a protestánsoknál is hovatovább elismerést találni s válik az ág. h. evangélikus és református egyházak közt a viszony barátságosabbá.[225]

Azonban az akatholikusok felett — bárha ezek az egyháznak tagjai s az egyházi törvényeknek alá vannak vetve — tényleg az egyház iurisdictiót nem gyakorol és egyrészt a katholikusok a nem katholikusoknak isteni tiszteleti cselekvényeiben részt nem vehetnek (tehát tiltva van az u. n. *communicatio in sacris activa*),[226] másrészt nem katholikusok a katholikus egyház kultuszbeli cselekvényeihez nem bocsáttatnak (vagyis az egyház tiltja a *communicatio in sacris passiva*-t).[227]

Az egyháznak kötelessége arra törekedni, hogy imák s hittanítás segélyével és a felebaráti szeretet tanusításával az akatholikusokat a katholikus hit igazságainak megnyerje; de evégből kényszert alkalmaznia vagy anyagi javakat kilátásba helyeznie nem szabad.[228]

Ha az egyház dogmailag intoleráns is, mindazáltal katholikus egyénnek akatholikussal való polgári érintkezése elé — feltéve hogy ez utóbbi nem excommunicatus vitandus — semmi akadályt nem gördit,

---

[225] *Friedberg*, Lehrb. (6. kiad.) 121. l.

[226] c. 2258.

[227] c. 2259.

[228] c. 3. D. XLV. C. 3. X. 3, 42.; C. 9. X. 5, 6. XIII. Leo, *Immortale Dei* const. (1885 nov. 1.). *Denzinger*, Enchiridion Nr. 1727. Ad amplexendam fidem catholicam nemo invitus cogatur, mondja a c. 1350. L. még c. 752, 1354.

úgyszintén nem ellenzi a politikai toleranciát sem, ha az állam azt jogos és helyes okból biztosította.[229]

37. §. Toleráncia. Paritás.

L. az előző §-nál elősorolt műveket.

A középkori államok jogrendje teljesen megfelelt az egyház azon álláspontjának, hogy csakis egyetlen, t. i. katholikus kereszténység és egyház létezik, extra quam nulla est salus. Ehhez képest államilag csakis a katholikus vallás és egyház volt elismerve; ez tehát államvallás illetve államegyház volt. A többi összes konfessziók mint eretnekségek tilalmaztattak s az ezeket követők vallási társulatai szigorú büntetésekkel sujtattak. A középkori állam tehát a lelkiismereti és vallásszabadságot, a különböző konfessziók egyenjogúságát, sőt a nem katholikus vallási társulatoknak még türelemben való részesítését sem ismerte.

Azonban a különböző békeszerződésekkel a reformáció létjogosultsága elismertetvén, a katholikus egyháznak azt a dogmatikai álláspontját, hogy csakis egyetlen, t. i. katholikus kereszténység és csupán katholikus egyház létezik, az államok hovatovább elejtik és bár még hosszú ideig csakis ez az egyház tekintetett igazi, uralkodó egyháznak (ecclesia dominans), mindazáltal az evangélikus felekezetek számára az államok türelmet (tolerantia) kezdenek biztosítani. Az augsburgi vallási béke (1555) kimondja, hogy a katholikus és az ágostai evangélikus konfessziók részére szabad vallásgyakorlat biztosíttatik. De a vallás szabad megválasztása csakis a birodalmi

[229] *Aqu. Tamás*, Summa Theol. II, 2 Qu. 10, a. 9. X. Pius, *Singulari quadam* encykl. (1912 szept. 24. Acta Ap. Sed. IV. (1912) 657. s köv. l.); XI. Pius, *Ecclesiam Dei* encykl. (1923 nov. 12.) Acta Ap. Sed. XV. (1923) 573. s köv. l. és Cod. iur. canonici, c. 2267.

rendeknek engedtetett meg. Az alattvalók a *cuius regio eius est religio* elve értelmében fejedelmük vallását tartoztak követni (ius reformandi) s ha erre nem voltak hajlandók, kivándorolhattak (ius emigrandi). Ha a fejedelem eddigi vallásáról másikra tért át, ezért semmi hátránnyal sem őt, sem tartományát a birodalom nem sujthatta (kivéve az egyházfejedelmeket, kik ily esetben hivatalukat s méltóságukat elvesztették, reservatum ecclesiasticum).[230]

Azonban az augsburgi vallásbéke nem vetett véget a felekezeti küzdelmeknek s az ellenreformáció és II. Ferdinánd 1629-iki azon rendelete (Restitutionsedikt), mely meghagyja, hogy a protestánsok 1552 óta szerzett összes javaikat a katholikusoknak adják át, a helyzetet még jobban kiélezte. Mindennek következménye volt aztán a harmincéves háború, mely a westpháli békével nyert befejezést. Ennek a vallási viszonyokra vonatkozó határozmányai az osnabrücki békeegyezményben foglaltatnak. Ez a keresztény felekezetek egymás közti viszonyára nézve az *exacta mutuaque aequalitas* elvét mondotta ugyan ki, de ez az elv csak a birodalmi gyűlés különböző vallású pártjaira (corpus catholicum, corpus evangelicum) nyert megvalósulást, mert az egyes fejedelmeknél a *ius reformandi*, hogy t. i. alattvalóik vallását meghatározhatják, kifejezetten meghagyatott. Továbbá a westphali

---

[230] *Fürstenau*, Das Grundrecht der Religionsfreiheit, 1891. *G. Wolf*, Der Augsb. Religionsfriede, 1890. *Brandi*, Passauer Vertrag u. Augsb. Religionsfriede (Hist. Zeitschr. XCI.), 206. s köv. l. *F. Thudichum*, Die Einführung der Reformation und die Religionsfrieden von 1552, 1555 u. 1648., 1896. *S. Adler*, Der Augsb. Religionsfriede und Protestantismus in Oesterr. (Festschr. f. Brunner (1810) 251. s köv. l.) *N. Paulus*, Religionsfreiheit u. Augsb. Religionsfriede. Hist.-polit. Blätter CXLIX. (1912) 356. s köv. l. Az idevonatkozó irodalmat részletesen l. *Friedberg*, Lehrb. (6. kiad. 111. l.) és *Sägmüller*, Lehrb. (4. kiad.) 125. l. 4. jegyz.

béke nemcsak a katholikus és luteránus, de a református fejedelmeknek is biztosította a ius reformandi-t[231] s ehhez képest 1648 óta a német birodalomban voltak katholikus, lutheránus és református territoriumok, aszerint, hogy minő vallást követtek az egyes tartományok fejedelmei. Mindenik tartományban aztán az állami (t. i. a fejedelem által követett) valláson kívül voltak türelemben részesített vallások és azok követői hol nyilvános vallásgyakorlat (exercitium religionis publicum), hol csak magánvallásgyakorlat (exerc. rel. privatum) jogával ruháztattak fel, hol pedig részükre merőben házi ájtatosság (devotio domestica) végezhetése engedélyeztetett. Mindazáltal a fejedelmek ius reformandi-ját a westpháli béke az ú. n. normálév (annus normalis) által korlátozta, t. i. más (nem a fejedelem által követett) vallás híveinek a szabad vallásgyakorlat oly terjedelemben biztosíttatott, amilyenben azt az 1624-ik év bármely napján birták; sőt még ha ezt kimutatni nem voltak is képesek, a fejedelem akkor is megengedhette nekik, hogy házi ájtatosságot tarthassanak, ipart űzhessenek s tisztességes eltemetésben részesüljenek (ius tolerandi, osnabr. egyezm. art. V. §. 34. s köv.).

A nyilvános és magánvallásgyakorlat közti megkülönböztetést a magyar jogfejlődés körében is feltaláljuk. Törvények (1681 : 25, 25., 1687 : 21., 1715 : 30. t.-cikkek), királyi s helytartótanácsi rendeletek (pl. az 1691. ápr. 2-án kelt explanatio Leopoldina, az 1731. márc. 21-én kiadott *Carolina resolutio prima* és egy 1725. évi helyt. tan. rend.) szerint a protestánsoknak

[231] *Fürstenau*, Das Grundrecht der Religionsfreiheit, 33. s köv. l. *Richter*, Die Verhandlungen über die Aufnahme der Reformierten in den Religionsfrieden auf dem Friedenkongress zu Osnabrück 1645—1648 (1906). S. *Keller*, Die staatsrechtl. Anerkennung der ref. Kirche auf d. Westph. Friedenskongress (Festschr. für Krüger (1911) 475. s köv. l.)

nyilvános szabad vallásgyakorlat csakis azokban a községekben engedtetett, amelyek ilyenekül valamely törvényben meg voltak nevezve (inartikulált helyek), míg egyebütt csakis magánvallásgyakorlatra volt joguk. A nyilvános és magánvallásgyakorlat (exercitium religionis publicum és privatum) közti megkülönböztetést II. József 1781. okt. 25-iki türelmi rendelete is fenntartja, de a magánvallásgyakorlatot a protestánsok számára az eddiginél kedvezőbb értelemben biztosítja. Ugyanis kimondja, hogy mindkét hitvallású evangélikusoknak mindazon helyeken, hol törvények, szabályrendeletek vagy kiváltságok alapján nyilvános vallásgyakorlattal nem birnak, magános engedélyeztetik, akár éltek vele eddig, akár nem és pedig aképen, hogy amely községben száz evang. család van s eszközökkel bir a szükséges épületek emelésére s a lelkészek és tanítók kellő fizetésére, ott oratoriumot is építhetnek, mely abban különbözik a nyilvános templomtól, hogy nincsen tornya, harangja, sem az utcáról való bejárása; azonban hivhatnak tanítót és lelkészt, ki lelkészi teendőit végezheti s a betegeket meglátogathatja saját és más helyiségekben.

A nyilvános és magánvallásgyakorlat közti különbséget teljesen megszünteti aztán az 1791 : 26. t.-c.,[232] kimondva, hogy „az ország bármely rendű s állapotú lakosainak szabad vallásgyakorlat biztosíttatik, amiben sem a király, sem a földesurak a haza polgárait nem akadályozhatják és hogy a szabad vallásgyakorlat — annak bővebb megszilárdítása végett — már sehol sem magános, hanem mindenütt nyilvános. („In uberiorem taliter declarati liberi religionis exercitii corroborationem, ultro declaratur, nullibi

[232] *Borbis*, Die evang. luth. Kirche Ungarns, in ihrer geschichtlichen Entwicklung, 1861. 130. s köv. l. *Irinyi József*, Az 1790/91-iki 26-ik vallásügyi törvény keletkezésének történelme, 1857.

jam privatum, sed ubique publicum esse, et hinc distinctione inter privatum et publicum exercitium penitus cessante . . ." 1791 : 26. t.-c. 2. p.)

A felvilágosodott abszolutizmus és a természetjogi iskola rationalisztikus tanai folytán a nem katholikusok számára az államilag biztosított *türelem (politikai tolerância)* fogalma hovatovább kialakul és az egyes államokban tényleg is érvényre jut. Ezt biztosítja II. József 1785. évi türelmi rendeletével Ausztria és Magyarországon s ilyen értelmű rendelkezést tartalmaz a német fejedelemségekre vonatkozóan az 1803. febr. 25-iki *Reichsdeputationshauptschluss* 63. §-a, amely kimondja, hogy: „Die bisherige Religionsübung eines jeden Landes soll gegen Aufhebung und Kränkung jeder Art geschützt sein, insbesondere jeder Religion der Besitz und ungestörte Genuss ihres eigentümlichen Kirchengutes, auch Schulfonds nach der Vorschrift des Westphälischen Friedens ungestört verbleiben, dem Landesherrn steht jedoch frei, *andere Religionsverwandte zu dulden* und ihnen den vollen Genuss der bürgerlichen Rechte zu gestatten".

Az uralkodó egyház (ecclesia dominans) és a tolerantia elvén nyugvó interkonfesszionális jogrendet a XIX. század közepe óta hova-tovább a *paritätikus állam rendszere* váltja fel, amelynek vezérelve, hogy az állam az összes nyilvánjogi testületeknek minősített avagy államilag elismert egyházakra (felekezetekre) vonatkozóan a jogegyenlőség és viszonosság elvét juttatja érvényre, az államhoz s egymáshoz való viszonyukat ennek alapján szabályozza. Ehez képest számukra egyenlő közjogi állást, vallási és lelkiismereti szabadságot biztosít; hittanukat s ennek hirdethetését, szabad vallásgyakorlatukat, kultuszukat s vallási és oktatási s jótékonysági intézményeiket — feltéve, hogy mindezek az állami jogrendbe és a közerkölcsiség kívánalmaiba nem ütköznek — egyaránt

büntetőjogi oltalomban részesíti; az elismert egyházakat (felekezeteket) egyenlő vagyonszerzési képességgel ruházza fel s egyházi szükségleteik ellátása, iskoláik s egyéb nyilvános intézeteik fenntartása tekintetéből őket anyagilag egyenlően támogatja; a különböző konfessziók hívei számára a polgári s politikai jogok egyenlő élvezetét biztosítja.

Azonban a paritás elve, mely egyébként jogilag többfélekép értelmezhető fogalom,[233] még a keresztény vallási társulatokra vonatkozóan sem lett a teljes jogegyenlőség értelmében megvalósítva. Mert a történeti egyházak kiváltságos állását — bizonyos mérvben — a paritätikus államok is meghagyják. Tehát a különböző egyházak (felekezetek) részére ezek sem biztosítanak teljesen egyenlő jogi állást s nem részesítik őket az abszolut egyenlőségnek megfelelő elbánásban, hanem a *relativ paritas* kívánalmait, a *suum cuique* elvét törekednek interkonfesszionális jogrendjükben érvényre juttatni. Ezért nemcsak, hogy a paritásos állam is közjogi testület minőségével felruházott (recipiált), elismert (magánjogi testület gyanánt tekintett) és el nem ismert (merőben magántársulatnak minősített) felekezeteket különböztet meg, hanem a paritást még a közjogi testület minőségével felruházott egyházakra vonatkozóan is csak *relativ értelemben* s

---

[233] Így *Kahl* szerint (Lehrsystem 395. s köv. l.) a paritás vonatkozhatik: a) vallási társulatoknak az államhoz való jogviszonyára, hogy t. i. a felekezetek az állammal szemben egyenlő önállással, autonomiával birnak s az állami felügyeletnek egyenlő mérvben vetvék alá; b) a különböző felekezetbeli alattvalóknak az államban való jogállására, t. i. jelentheti a polgári s politikai jogok egyeniőségét, tekintet nélkül a hitvallás követésére; c) az egyházak (felekezetek) s azok híveinek egymásközti viszonyára s ily értelemben szokás beszélni „paritätikus állam"-ról, szemben a felekezeti állammal, mely az egyházak egyikét mint ecclesia dominans-t a többivel szemben kiváltságolja.

nem a teljes jogegyenlőség megannyi követelményeivel valósította meg.[234]

A magyar törvényhozás az egyházakat (felekezeteket) az államhoz s egymáshoz való viszonyuk szempontjából, mint láttuk, három kategóriába osztja, ú. m.: megkülönböztet *bevett, törvényesen elismert* és *el nem ismert (merőben magántársulat minőségével bíró) felekezeteket*. Ezek jogi állását már ismertettük (l. jelen mű 31. §-át). A paritást azonban hazai jogunk is csupán a bevett egyházak egymásközti viszonyára vonatkozóan juttatja érvényre. Nevezetesen az 1848 : XX. t.-c. 2. §-a kimondja, hogy e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül a tökéletes egyenlőség s viszonosság állapíttatik meg. Mint már említettük, ez elv alapján a bevett egyházak (felekezetek) jogállását s kiváltságait részletesen az 1868 : LIII. t.-cikk határozza meg. Azonban a zsidó felekezet részére az 1895 : XLII. t.-cikk által történt *recipiáltatása dacára sem biztosítja hazai jogunk a bevett egyházak összes kedvezményeit*, amennyiben nem adatott meg e felekezet híveinek a más bevett felekezetek híveivel való közös temetkezés joga, melyet az 1868 : LIII. t.-cikk 22. §-a a többi recipiált vallásokat követők részére biztosít. S emellett a római katholikus egyháznak *bizonyos előjogai* — mint már ugyancsak említettük — a paritás dacára is *megmaradtak*, ú. m. *a)* koronázásnak római katholikus szertartás szerint s az esztergomi érsek kitünő közreműködésével kell történnie; *b)* a királyi családnak római katholikus hitet kell követnie; *c)* egyes katholikus főpapok régi kiváltság alapján különös közjogi méltóságokkal ruházvák fel; *d)* a

[234] *Sägmüller*, Lehrb. (4. kiad.) Erster Bd. Erster Teil. 133. l. Lásd továbbá *Wasserschleben, Fürstenau, Kahl* id. műveit.

klérus tagjai az országos nemesek állásával bírnak stb. Tehát a paritás elve hazai jogunkban még a bevett egyházakra (felekezetekre) nézve is csak *relative* lett megvalósítva.

A magyar interkonfesszionális jog továbbá *a teljes lelkiismereti s vallási szabadságot* biztosítja minden állampolgárnak. Nevezetesen a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895 : XLIII. t.-c. kimondja, 1. *hogy mindenki szabadon vallhat és követhet bármely hitet vagy vallást és azt az ország törvényeinek, valamint a közerkölcsiség kívánalmainak korlátai között külsőképen is kifejezheti és gyakorolhatja* (1. §.); 2. *hogy valamely vallásfelekezetből kilépni vagy valamely vallásfelekezetbe belépni mindenkinek szabad a törvényekben megállapított feltételek alatt* (5. §.).

Különben pedig az interkonfesszionális viszony szabályozására vonatkozó rendelkezéseket a következő törvényeink tartalmazzák: *a)* „a vallás dolgában" alkotott 1848 : XX. t.-cikk, *b)* a törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonosságáról szóló 1868 : LIII. t.-cikk, *c)* a gyermekek vallásáról szóló 1894 : XXXII. t.-cikk és *d)* a vallás szabad gyakorlatát biztosító 1895 : XLIII. t.-cikk.

Ezen törvények rendelkezései közül interkonfesszionális jelentőségűek: 1. *a vallásfelekezetből való ki- s valamely vallásfelekezetbe való belépésre és* 2. *a gyermekek vallására vonatkozók.*

Mint már fentebb is láttuk, valamely vallásfelekezetből kilépni vagy valamelyikbe belépni mindenkinek szabad a törvényekben (1868 : LIII. t.-cikk és 1895 : XLIII. t.-cikk) megállapított feltételek alatt. És pedig a kilépés *a) bizonyos életkorhoz* s *b) bizonyos alakszerűséghez van kötve.* Az előbbire nézve törvényeink azon elvet állapították meg, hogy a kilépés a betöltött 18. életévvel, férjes nőknél azonban

már a 18. életév elérése előtt is meg van engedve.[235] A törvényesen előírt alakszerűség, illetve eljárás pedig a következő: Az áttérni szándékozó, bármely egyház tagja legyen, ebbeli szándékát önmaga által választott két tanu jelenlétében saját egyházközségének lelkésze vagy előljárója előtt köteles kinyilatkoztatni és ettől számított 14 nap eltelte után, de legfeljebb 30 nap eltelte előtt ugyanazon, vagy más, szintén általa választott két tanu jelenlétében ismét saját egyházközségének lelkésze vagy előljárója előtt jelenti ki, hogy áttérési szándéka mellett továbbra is megmarad. A kilépni szándékozó mindkét esetben tett nyilatkozata felől külön-külön bélyegmentes bizonyítványt tartozik kérni azon lelkésztől vagy hitközségi előljárótól, kinél kilépési szándékát bejelentette.[236] Ezen bizonyítványokat a kilépni akaró az illetékes elsőfokú közigazgatási hatóságnál bemutatni tartozik, mely erről annak az egyháznak illetékes lelkészét vagy előljáróságát értesíti, melyből az illető kilépni, illetőleg melybe belépni óhajt. A felekezetnélkülieket azután a törvényhatóságok tartoznak nyilvántartani.[237] Az ily értesítés nélkül bármely bevett vagy elismert vallásfelekezetbe való fölvétel vallás elleni kihágást képez.

A kilépésnek közvetlen jogi következménye abban áll, hogy az elhagyott egyház elvei az abból kilépettre többé egyáltalán nem kötelezők.[238] Azonban, aki valamely bevett vagy elismert vallásfelekezetből lép ki, köteles a kilépés idejéig esedékessé vált egyházi tartozásait annak az egyháznak, melyből kilépett, megfizetni.[239] Sőt a felekezetnélküliség terjedésének kor-

---

[235] 1868 : LIII. t.-c. 2. §.; 1895 : XLIII. t.-c. 22. §.
[236] 1868 : LIII. t.-c. 1—5. és 7. §.; 1895 : XLIII. t.-c. 23. §.
[237] 1895 : XLIII. t.-c. 23. §.
[238] 1895 : XLIII. t.-c. 23. §.
[239] 1895 : XLIII. t.-c. 24. §.

látozására, illetőleg annak megakadályozása végett, hogy a hívek merőben anyagias elvből, t. i. az egyházi terhek viselése alól véglegesen való mentesülés céljából lépjenek ki valamely bevett vagy elismert felekezetből, az 1895 : XLIII. t.-cikk (25. §. *a)* pont) elrendeli, hogy azon egyén, aki valamely vallásfelekezetből kilép a nélkül, hogy valamely bevett vagy elismert vallásfelekezetbe belépne, *a)* köteles a kilépés idejét követő ötödik naptári év végéig esedékes rendes egyházi járulékokat annak az egyháznak szolgáltatni, melyből kilépett; a kilépés idejét követő öt év egyikében sem terhelhető azonban nagyobb járulékkal, mint amennyit a kilépés évében tartozott fizetni; *b)* amennyiben a kilépett az 1868. évi XXXVIII. t.-cikk 35. §-ában megszabott, 5%-ig terjedhető iskolai pótadóval és az 1891. évi XV. t.-cikk 18. §-ában megjelölt, 3%-ig terjedhető óvodai pótadóval a község részéről vagy azért nem volna megróható, mert e községben községi iskola, illetőleg óvoda nincs, vagy azért, mert ily pótadót a községben ki nem vetettek: köteles az általa elhagyott felekezet részére fenntartott iskola vagy óvoda céljaira fizetett rendes évi hozzájárulási összeget a községi pénztárba évenként befizetni, mely összeget a község első sorban az általa fenntartott vagy segélyezett, másodsorban egyéb, a községben levő népiskola, óvoda vagy menedékház céljaira fordítja; *c)* köteles végül az elhagyott felekezet iskolai vagy egyházi céljaira fizetett, illetőleg elvállalt rendkívüli, egyszersmindenkorra vagy időre szóló járulékokat annak az időnek a tartamára, vagy annak az összegnek az erejéig, ameddig azokat elvállalta, szintén a község pénztárába befizetni. Ezeket az összegeket a község az illető által elhagyott vallásfelekezet arra illetékes közegének szolgáltatja ki. Az ilyen járulékok alól azonban az érdekelt hitfelekezettel való jogérvényes megegyezés útján megváltásnak lehet helye.

A kilépettnek iskolai és óvodai adója, valamint rendkívüli tartozásai is (t. i. az *a), b)* és *c)* pontokban megjelölt járulékok), ha a kilépettnek vagyoni viszonyai változtak, aránylagosan mérsékelhetők, mely mérsékelés, valamint a járulékok összegének vagy azok értékének megállapítása kis- és nagyközségekben a szolgabírónak, rendezett tanácsú és törvényhatósági joggal bíró városokban pedig a városi tanácsnak feladata. A megállapítással vagy mérsékléssel meg nem elégedő fél a közigazgatási bizottsághoz és innen a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez folyamodhat.[240]

A gyermekek vallására nézve egyházpolitikai törvényeink a következő rendelkezéseket tartalmazzák:

A 18. éven alóli gyermekek felekezeten kívül állók nem lehetnek, hanem feltétlenül valamely bevett vagy elismert vallásban nevelendők. Tehát törvényhozásunk *a 18. életévet még be nem töltött gyermekekre nézve a felekezeti kényszer* elvét állapítja meg, illetve a felekezetenkívüliséget csak a 18. életévet meghaladott egyéneknek engedi meg;[241] mire kétségkívül az a körülmény szolgáltatott indokot, hogy a gyermekeknek vallásos nevelésben való részesítése állami érdeket képez.

Továbbá a magyar törvényhozás a gyermekek mely vallásfelekezethez tartozásának kérdését állami szempontoknak és érdekeknek megfelelőleg szabályozta és ha e részben a vegyes házasságokból származott gyermekekre vonatkozólag a szülők megegyezését bizonyos meghatározott alakszerűség mellett lehetővé tette is, a gyermekek vallásfelekezethez

---

[240] 1895 : XLIII. t.-c. 25. §.

[241] Nevezetesen az 1895 : XLIII. t.-c. 26. §-ában: „A gyermekek, kiknek akár mind a két, akár csak az egyik szülője a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartozik, valamely bevett vagy törvényesen elismert vallást követnek, és abban nevelendők."

tartozása kérdésének eldöntését kizárólag a szülők tetszésére tartozónak mégsem tekinti és pedig azon oknál fogva, mert a vegyes házasságokból született gyermekek mely vallásban leendő nevelésének kérdése a szülők közt felekezeti harcot involválna, amely a családi élet békéjét és nyugalmát megzavarná.

A gyermekek vallásának meghatározásánál hazai törvényeink különbséget tesznek: 1. *ugyanazon bevett vagy elismert vallásfelekezethez tartozó szülők házasságából; 2. vegyes házasságból; 3. felekezeten kívüli szülőktől származó gyermekek között.*

Ugyanazon bevett, vagy elismert vallásfelekezethez tartozó szülők házasságából származó gyermekek 18-ik életévükig a szülők közös vallásában nevelődnek. Ha a szülők valamelyike más vallásra tér át, mint amelyet előbb követett, a hetedik évet még be nem töltött gyermekek nemök szerint követik az áttértet.[242]

Vegyes házasságból született gyermekek vallására nézve az 1894 : XXXII. t.-cikk életbeléptetése (1895. okt. 1.) előtt azon imperativ rendelkezés volt érvényben, hogy az ilyen gyermekek szülőik vallását *nem szerint követik (sexus sequitur sexum)*, azaz a fiúk atyjuknak s a leányok anyjuknak vallásában nevelendők és hogy az ezen rendelkezéssel ellenkező bármely szerződés, térítvény vagy rendelkezés érvénytelen, jogerővel semmi esetben sem birhat.[243] Az

[242] Ily esetben az áttért szülő nemebeli, 7-ik életévüket már túlhaladott s 18. évüket még be nem töltött gyermekek is áttérhetnek az előírt alakszerűségek mellett s a gyámhatóság beleegyezésével a szülők közös vallására. 1894 : XXXII. t.-c. 4. §.

[243] 1868 : LIII. t.-c. 12. §. Ezen rendelkezés az 1894 : XXXII. t.-c. életbeléptetése után, tehát jelenleg is érvényben van az 1895. okt. 1-seje előtt megkötött vegyes házasságból született vagy születendő gyermekek vallására nézve; 1894 : XXXII. t.-c. 7. §.

1894 : XXXII. t.-cikk azonban a vegyes házasságból született gyermek vallására nézve a szülők szabad rendelkezési jogát biztosítja annyiban, hogy megadja nekik a szabadságot arra, miszerint gyermekeik mely vallásfelekezethez tartozását a törvény által meghatározott alakszerűség mellett kifejezésre juttatott *közös megegyezéssel állapíthassák meg.* Ezen közös megegyezés lehetősége azonban csak az 1895. október 1. után kötött vegyesházasságból származott gyermekek vallására nézve van biztosítva.

A megegyezés feltételeit és alakszerűségeit a törvény a következőleg állapítja meg: 1. A gyermekek vallására nézve megegyezést csak *bevett* vagy *törvényesen elismert különböző* vallásfelekezetekhez tartozó házasulók s *házasságuk megkötése előtt* létesíthetnek;[244] 2. a megegyezésnek *egyszersmindenkorra kell szólnia* s a már létrejött megegyezés később csakis az esetben változtatható meg, ha különböző vallású házasfelek közül valamelyik fél a másik házastárs vallására tér át, úgy, hogy a házasság egy vallásúak házasságává válik. Ez esetben a megegyezés ugyanazon alakiságok mellett, de csak oly irányban változtatható meg, hogy a születendő, valamint a 7. életévöket még be nem töltött összes gyermekek most már valamennyien a szülők közös vallását kövessék és abban neveltessenek; a 7. életévet pedig már túlhaladott, de az 1868 : LIII. t.-cikk 2. §-ában megszabott, t. i. 18 évi életkort még el nem ért gyermekek az ezen (t. i. 1868 : LIII. t.-cikk 3—8. §.) törvényben megszabott módon a szülők vallására térhetnek át, de csakis a gyámhatóság beleegyezése mellett;[245] 3. a megegyezés csak akkor érvényes, *ha a kir. közjegyző,*

[244] 1894 : XXXII. t.-c. 1. §.
[245] 1894 : XXXII. t.-c. 3. §.

kir. járásbiró, polgármester vagy főszolgabiró előtt a megállapított alakszerűségek mellett jön létre.[246]

Az ezen feltételek s alakszerűség hiányában létesült megegyezés (bármely szerződés, térítvény vagy rendelkezés hiányában) érvénytelen.[247]

Ha a vegyes házasságra lépő szülők az előírt feltételek s alakszerűségek mellett megegyezést nem létesítettek, úgy a gyermekek szülőik vallását nemök szerint követik, illetve abban neveltetnek,[248] amennyiben ez a vallás a bevett, vagy törvényesen elismertek közé tartozik.

A felekezeten kivüli szülők gyermekeinek vallására nézve pedig az 1895 : XLIII. t.-cikk (26. §.) aképen intézkedik, hogy a gyermekek, kiknek akár mind a két, akár csak az egyik szülője a bevett vagy törvényesen elismert felekezetek egyikéhez sem tartozik, valamely bevett vagy törvényesen elismert vallást kénytelenek követni s illetőleg abban nevelendők; a házasulandók azonban az 1894 : XXXII. t.-cikk 1. §-a értelmében megegyezhetnek abban, hogy gyermekeik valamennyien az általok megjelölt bármely bevett vagy törvényesen elismert vallást kövessék, illetőleg abban neveltessenek. Ilyen megegyezés hiányában a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartozó szülő jogosítva van megállapítani, hogy nemebeli gyermekei a bevett vagy a törvényesen elismert vallások melyikében nevelendők. Ha az illető szülő nem határoz, a másik szülő azonban valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezethez tartozik, akkor az összes gyermekek ezen utóbbi szülő vallását követik, illetőleg abban neveltetnek. Ha egyik szülő sem tartozik valamely bevett vagy törvényesen

[246] 1894 : XXXII. t.-c. 1. §.
[247] 1894 : XXXII. t.-c. 6. §.
[248] 1894 : 32. t.-c. 2. §.

elismert vallásfelekezethez, a szülő helyett, aki a saját nemebeli gyermekek felől nem határoz, a gyámhatóság határoz a rokonok meghallgatásával. Az, hogy a gyermekek a most körülírt esetekben mely vallásban neveltessenek, legkésőbb azok tanköteles korának elértéig álapítandó meg.[249]

A gyermekek vallásáról szóló törvényünk (1894 : XXXII. t.-cikk), továbbá *a házasságon kivül született, valamint a törvényesitett és a talált gyermekek vallására vonatkozólag is intézkedik.* Nevezetesen törvénytelen gyermek az anyja vallását követi, ha az valamely bevett vagy elismert felekezethez tartozik. A hetedik évüket még be nem töltött, királyi leirattal (per rescriptum principis) törvényesített vagy az atya által elismert törvénytelen fiúgyermekek, az atyának a törvényesítést vagy elismerést követő hat hó alatt nyilvánított kívánatára, az atya vallását követik, ha az valamely bevett vagy elismert valláshoz tartozik.[250] Lelencek s általában oly gyermekek, kiknek szülője nem tudatik, annak vallását követik, aki őket felfogadta.[251] Ha a fölfogadó izraelita vallású, akkor a lelenc az izraelita vallásban lesz fölnevelendő.[252] Ha pedig a fölfogadó egyik bevett vagy elismert vallásfelekezethez sem tartozik, akkor jogositva van megállapítani azon bevett vagy elismert vallást, melyben a fölfogadott gyermek nevelendő lesz; mit, ha a fölfogadó a gyermek tanköteles koráig elmulasztana, a gyámhatóság lesz jogosítva megtenni.[253] Lelencek s általában oly gyermekek, kiknek szülője nem tudatik, ha lelencházba adattak s az intézet valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezeteké, azon felekezet-

[249] 1895 : XLIII. t.-c. 27. §.
[250] 1895 : XLIII. t.-c. 5. §.
[251] 1868 : LIII. t.-c. 18. §. 1894 : XXXII. t.-c. 8. §.
[252] 1868 : LIII. t.-c. 18. §. 1895 : XLII. t.-c. 2. §.
[253] 1895 : XLIII. t.-c. 27. és 29. §.

nek a vallásában neveltetnek. (1868 : LIII. t.-c. 18. §., 1894 : XXXII. t.-c. 8. §. és 1895 : XLII. t.-c. 2. §.)

Végül az 1895 : XLIII. t.-cikk 31. §-ában az *idegenek* szabad vallásgyakorlatáról is intézkedik, kimondván, hogy a hazában utazó vagy tartózkodó idegenek tarthatnak saját hitelveik szerint rendes nyilvános isteni tiszteletet, amennyiben az a fennálló törvényekbe, az állam érdekeibe és a közerkölcsiségbe nem ütközik és az illető rendőri hatóságnak eleve bejelentetik. Ha állandó természetű lelkészi állást is tartanának fenn, az alkalmazott egyén a törvényhatóság első tisztviselőjének bejelentendő.

MAGYAR AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

JAVÍTANDÓK.

Az 1. lapon alulról a 11-ik sorban *chirila* helyett *chirihha* olvasandó.

„ 21. „ alulról a 15-ik sorban *que* helyett *quo* olv.

„ 21. „ alulról a 10. és 11-ik sorban *törvénykezelés* helyett *törvénykezés* olvasandó.

„ 26. „ alulról a 2-ik sorban *Schullertől* helyett *Schuellertől* olvasandó.

„ 32. „ alulról a 2-ik sorban 1907 helyett 1917 olv.

„ 35. „ felülről a 16-ik sorban *fundamenta* helyett *fundamentale* olvasandó.

„ 37. „ felülről a 10-ik sorban *Protesanen* helyett *Protestanten* olvasandó.

„ 48. „ felülről a 15-ik lapon *közzsinat* helyett *közzsinatok* olvasandó.

„ 49. „ alulról az 5-ik sorban *tartalmzó* helyett *tartalmazó* olvasandó.

„ 51. „ alulról a 10-ik sorban *a)* helyett α) olvasandó.

„ 52. „ felülről a 6-ik sorban) helyett γ) olvasandó.

„ 52. „ felülről a 8-ik sorban) helyett δ) olvasandó.

„ 56. „ felülről a 10-ik sorban *jed ki (c. 1.)* helyett *del (c. 12)* olvasandó.

„ 62. „ alulról a 14-ik sorban *(c. 2.)* helyett *(c. 21.)* olvasandó.

„ 67. „ felülről a 15-ik sorban *consuetudo* helyett *(consuetudo* olvasandó.

„ 68. „ alulról a 19-ik sorban *tartalma a) sem* helyett *tartalma sem* olvasandó.

„ 75. „ felülről az 1-ső sorban *ennek* helyett *amannak (t. i. a kegyelmet megtagadó hatóságnak)* olv.

„ 77. „ felülről a 4-ik sorban *az ez elnyerő* helyett *az ezt elnyerő* olvasandó.

„ 87. „ felülről a 16-ik sorban *ha* helyett *a* olvasandó.

„ 88. „ felülről a 2-ik sorban *despensál* helyett *dispensál* olvasandó.

„ 89. „ felülről a 3-ik sorban *Sancta* helyett *Santa* olv.

A 95. lapon felülről a 4-ik sorban *Hisze* helyett *Hiszen* olv.
„ 96. „ felülről a 13-ik sorban *jogalanysága* helyett *jogalanyisága* olvasandó.
„ 106. „ alulról a 15-ik sorban *(1., 7. §.)* helyett *(lásd a 6. §-t)* olvasandó.
„ 108. „ alulról a 20. sorban 'Αποστόλω helyett 'Αποστόλων olvasandó.
„ 112. „ alulról az 5-ik sorban *rendezése a hivatalos* helyett *rendezése és hivatalos* olvasandó.
„ 116. „ felülről a 6-ik sorban *e gyüjteményekben foglalt* helyett az *e gyüjteményben foglalt* olvasandó.
„ 138. „ alulról a 13-ik sorban πάλ πάλαια helyett πάλιν, πάλαια olvasandó.
„ 246. „ alulról a 6-ik sorban *1791 : 2. t.-c.* helyett *1791 : 26. t.-c.* olvasandó.
„ 294. „ felülről a 4-ik sorban *rendelkezéséről* helyett *rendezéséről* olvasandó.

TUDOMÁNYOS GYÜJTEMÉNY

A könyvsorozat, melyet ezen a hagyományos régi cimen megindítunk, méltóképen folytatni igyekszik Kazinczy és Széchenyi korának legeredményesebb tudományos vállalkozását, mely ezt a címet viseli. Tudományos bevezetéseket és összefoglalásokat ad közre a szellemi és a természettudományok egész területéről; a legjobb tudományos szakerők tollából oly munkákat bocsát ki, melyek a legmagasabb tudományos igények szemmel tartása mellett is közérthetőek, egyszerű, világos, szabatos és áttekinthetően tagolt előadásban tájékoztatnak minden művelt olvasót a tudomány egyes területein elért eredményekről. A könyvsorozat tekintettel van az egyetemi és főiskolai oktatás szükségleteire s különösen figyelmet fordít az egyetemes tudományosság magyar vonatkozású tanulmányaira.

Eddig megjelent kötetek:

I. Prinz Gyula: EURÓPA VÁROSAI. Ára: 1 pengő 80 fill.

II.–IV. Cholnoky Jenő: ÁLTALÁNOS FÖLDRAJZ. Az I. kötet ára: 3 pengő 60 fill., a II. kötet: 5 pengő 20 fill.

III. Dékány István: BEVEZETÉS A TÁRSADALOM LÉLEKTANÁBA. Ára: 2 p. 40 f.

V. Gaál István: A FÖLD TÖRTÉNETE. Ára: 3 pengő 20 fill.

VI. Eckhart Ferenc: BEVEZETÉS A MAGYAR TÖRTÉNELEMBE. Ára: 3 pengő 20 fill.

VII. Kuncz Ödön: BEVEZETÉS A JOGTUDOMÁNYBA. (Jogi enciklopédia.) Ára: 3 P. 20 f.

VIII. Rhorer László: ATOMOK, MOLEKULÁK, KRISTÁLYOK. Ára: 3 pengő 20 fill.

IX. Lassovszky Károly: A MARS BOLYGÓ. Ára: 2 pengő 60 fill.

X.–XI. Soós Lajos: RENDSZERES ÁLLATTAN. I.—II. Ára kötetenkint 4 pengő.

XII. Nagy József: AZ ETHIKA ALAPVONALAI. Ára: 3 pengő 60 fill.

XIII. Dr. jur. et med. Szász Béla: ORVOSI JOGTUDOMÁNY. (Jurisprudentia medica). Ára: 5 pengő 20 fill.

XIV. Gombocz Endre: RENDSZERES NÖVÉNYTAN I. Ára: 4 pengő.

XV. Prinz Gyula: MAGYARORSZÁG FÖLDRAJZA I. Ára: 4 pengő.

XVI. Gombocz Zoltán: A MAGYAR TÖRTÉNETI NYELVTAN VÁZLATA. (IV. Jelentéstan.) Ára: 2 pengő 80 fill.

XVII.–XVIII. Bozóky Géza: MAGYAR VÁLTÓJOG I.—II. Ára kötetenkint: 6 pengő.

XIX. Várkonyi Hildebrand: A PSZICHOLÓGIA ALAPVETÉSE. Ára: 2 pengő 80 fill.

XX. Molnár Kálmán: MAGYAR KÖZJOG I. Ára: 6 pengő 40 fill.

XXIII. Kérészy Zoltán: A KATHOLIKUS EGYHÁZI JOG TANKÖNYVE. Ára: 6 p. 40 f.

XXIV. Irk Albert: A NEMZETEK SZÖVETSÉGE. Ára: 4 pengő.

Magyar Tudományos Akadémia
2382/1951. sz.